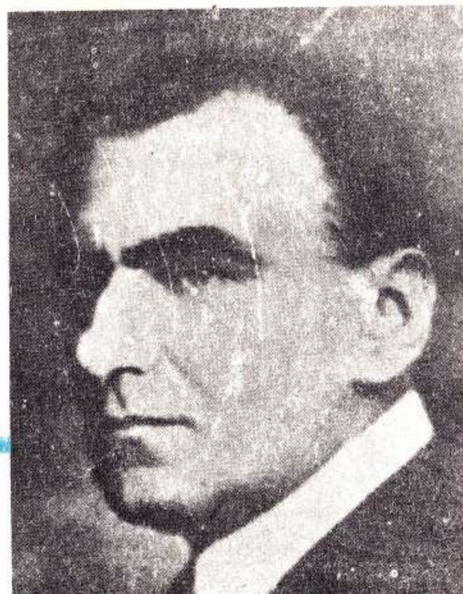
67

În ce privește felul de a scrie al lui Nae Ionescu el a însemnat o ruptură față de tradiția academică românească și într-o anumită măsură chiar față de cea europeană. Mai întîi, faptul de a "filozofa" în articole de ziar, așa cum nu făcuse pînă atunci decît Unamuno și Ortega y Gasset. Dar mai ales emanciparea față de jargonul academic („eu scriu ca un băcan", mărturisea) și ignorarea ceremonialelor retorice tradiționale, care au dus fatal, la „compromiterea" lui Nae Ionescu în ochii multora din colegii lui. "Nu e serios" se spunea; "nu e științific" ("știința" însemnind, în acest caz, note erudite, bibliografie și citate în mai multe limbi). Și tot atît de compromițătoare apăreau în ochii "științificilor" meditațiile și comentariile lui în legătură cu "teme triviale", adică întîmplări de toate zilele.

Dar de la al doilea război mondial încoace, gînditorii, criticii, scriitorii cam asta fac: meditează asupra întîmplărilor de toate zilele; comentează "teme triviale" Și nu șovăiesc sa colaboreze la ziarele de mare tiraj, să participe la campanii politice, să intervină în orice fel de manifestație publică. Filozofi de prestigiu, credincioși sau agnostici (Heidegger, Jaspers, Gabriel Marcel, Ricoeur etc) dezbat probleme religioase într-un fel care nu amintește pe Sf. Toma sau Bergson, nici măcar pe Schleiermacher sau Rudolf Otto, ci mai de grabă pe Nae Ionescu.

Mircea ELIADE

Chicago, 28 Februarie 1970 (Apărut în revista *Prodromos* Nr. 10)

CĂRȚI FUNDAMENTALE
ALE CULTURII ROMÂNEȘTI
ÎN EDIȚII ANASTATICE

NAE IONESCU

ROZA VÎNTURILOR

EDITURA „ROZA VÎNTURILOR"
BUCUREȘTI - 1990

CONSILIUL
DE EDUCAȚIE PO
ȘI CULTURĂ SOCIAL
AL JUDEȚULUI SIBIU

LA ÎNCEPUT DE DRUM

Cu *Roza vînturilor* de Nae Ionescu, editura a cărei intitulație devine acum limpede pentru toată lumea lansează în cultura noastră cea dintîi colecție de texte readuse în actualitate prin metoda „reprint".

Curentă în toate țările europene cu excepția României și poate a vreunei alte țări necunoscute de noi, foarte folosită la toți vecinii noștri, mai ales în Bulgaria, această metodă a creat faima mondială a cîtorva case de editură. Cine nu cunoaște *Variorum reprints* din Londra sau Mouton din Haga? Ideea de a readuce în circuit contemporan, cu mijloacele tehnice actuale, cărți apărute cu decenii sau chiar secole în urmă, oferindu-i cititorului emoția lecturii sau contemplării lor în chiar înfățișarea genuină, a dat naștere unei foarte prospere ramuri din poligrafia mondială. Numai în țara noastră, pînă acum, încercările au fost timide și s-au limitat exclusiv la revistele culturale de început *(Dacia Literară, Alăuta Românească, Propășirea)*, obligînd, prin lipsa lor de rentabilitate, abandonarea fericitei inițiative după primii pași. A fost nevoie de o revoluție spre a putea încerca să aducem cultura română, din acest punct de vedere, la punctul de plecare părăsit de alții de multe decenii! Dar rapiditatea recuperării decalajelor a fost totdeauna caracteristică românilor, și plecăm la drum cu această încredere într-o tradiție ce nu s-a desmințit.

Am ales pentru această inaugurare cartea lui Nae Ionescu deoarece sîntem convinși că nici o altă carte românească nu se cere mai urgent cunoscută și valorificată, și anume într-o direcție vitală pentru existența națională: învățarea metodei de a gîndi cu mintea proprie, cu priză la real și cu înțelegerea acelui lucru esențial care este *viața*, ipostaza *vie* a realului.

Nicolae Iorga a găsit cîndva — vorbind despre Mihail Kogălniceanu — cea mai fericită formulă spre a defini gîndirea românească:

REALISM ORGANIC. Adică putința de a percepe realitatea potrivit cu legile și logica viului, a vieții, și nu impunîndu-i schemele rațiunii abstracte și teoriilor de cabinet. După ce o jumătate de secol am fost constrînși să gîndim exact contrar firii și tradiției noastre, nici un antidot nu este mai bine venit decît contactul cu scrisul și gîndirea celui care, descinzînd direct din N. Iorga, dar ucenicit la toată gîndirea europeană, a reușit să dea filosofiei românești, pentru prima oară, o identitate inconfundabilă în cugetarea universală, cîștigîndu-și un loc echivalent cu cel deținut de Descartes în filosofia franceză, de Bacon în cea engleză, de Kant în cea germană și de James în filosofia americană.

Nu este vorba de echivalențe *valorice*, ci strict *funcționale*. Dar în măsura în care *realismul organic* românesc — nu numai botezat astfel ci și configurat de geniul năucitor și polivalent al lui Nicolae Iorga — se va dovedi o ipostază universal-valabilă a spiritului omenesc, la fel ca *raționalismul* antic sau cel francez, ca *empirismul* englez, ca *idealismul* german sau *pragmatismul* american, în aceeași măsură geniul lui Nae Ionescu (care a „tradus" în limbajul specialității filosofice gîndirea tradițională românească, a țăranului român, a domnilor și cărturarilor și a primilor mari gînditori moderni, începînd cu Eliade Rădulescu și culminînd cu Mihai Eminescu și Nicolae Iorga) se va dovedi demn de a figura în istoria filosofiei europene alături de marii întemeietori de direcții filosofice, deschizători de drumuri noi minții omenești în căutarea veșnică a adevărului și echilibrului existențial.

Nae Ionescu, doar cu cinci ani mai vîrstnic decît Lucian Blaga (s-a născut la 16 iunie 1890) a avut o biografie, o formație și o situație deosebite de ale creatorului *Trilogiilor* dar a devenit, alături de el și puțin înaintea lui, ctitorul *filosofiei românești* în deplinul sens al cuvîntului. Filosofia românească se sprijină pe acești doi gînditori la fel cum un viaduct se înrădăcinează la cele două capete în solul atotțiitor, permițînd acolo mobilitatea oamenilor și lucrurilor, aici a ideilor. Fără unul din ei, gîndirea românească și identitatea filosofică românească se prăbușesc.

Nu e deci de mirare că demolarea lor a constituit un obiectiv esențial al celor ce doreau demolarea ființei românești și aneantizarea spiritului național. Dar dacă Blaga a fost pe încetul recuperat și am asistat la retipărirea integrală a Trilogiilor, pentru Nae Ionescu ceasul acesta a sunat numai o dată cu al eliberării întregului popor de sub cea mai cumplită năpastă a istoriei.

Nae Ionescu și Lucian Blaga se completează, sînt cele două capete ale arcului ridicat de cugetarea românească în efortul uman de „filosofare". Fiecare din ei cumulează direcții specifice ale cugetării universale clasice și contemporane cu o tradiție autohtonă și o școlire românească prezentînd valențe diferite, chiar dacă perfect unitare în adînc, în structura intimă.

Blaga este de neconceput fără satul transilvan, fără liceul confesional din Brașov, fără „Academia Andreiană" de la Sibiu, experiența de aici, în special cea teologică, fiind mai decisivă în plămădirea lui sufletească și intelectuală decît Universitatea vieneză, filosofia culturii și psihanaliza.

Brăileanul Nae Ionescu — cel mai mare dintre cei iviți pe aceste meleaguri, deși nu atît de ilustru ca Panait Istrati! — nu poate fi gîndit fără orizontul de aventură și deschidere universală al omului „de port" (Vasile Băncilă, brăilean și el, a făcut primul apropierea între cei doi) care a dobîndit în literatura lui Panait Istrati și în traiectoria biografică și creatoare de filosofie a lui Nae Ionescu înfățișări cu impact în universalitate. Ce-i drept, pentru primul în mod direct, pentru ultimul, deocamdată, prin mijlocirea celor mai iluștri studenți și discipoli ai săi: Mircea Eliade și Emil Cioran.

Nae Ionescu nu poate fi înțeles în afara momentului crucial în care o filosofie românească, o filosofie cu adevărat românească și nu doar predarea în învățămîntul românesc a doctrinelor și biografiilor marilor filosofi străini (în convingerea maioresciană că deocamdată „celula" românească nu rezistă la cugetarea originală!) încerca să se nască și repurta primele ei mici succese și performanțe, după ce reușise — prin Maiorescu — performanța de a-l introduce pe Schopenhauer la Iași înainte de Paris, și apoi „în Europa" adică în Franța. Pînă astăzi, prima și singura

traducere franceză a celebrei teze de doctorat a lui Schopenhauer aparține junimistului ieșean Ion Cantacuzino-Zizin, (s-a tipărit la Paris în 1882). Prima traducere a *Aforismelor asupra înțelepciunii în viață* poartă semnătura aceluiași, a fost întreprinsă din îndemnul lui Maiorescu, a fost supravegheată de el, și a apărut în 1880, după ce versiunea română maioresciană debutase în „Convorbiri". Tot Zizin, și tot sub controlul lui Maiorescu, a tradus întîia oară în franceză opera capitală a lui Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare,* din care întîiul volum s-a tipărit la Socec, în București, devansînd (1886) cu cîțiva ani traducerea lui Burdeau, care apare la Paris în 1888—1890.

Prin elevul lui Maiorescu, *Constantin Rădulescu-Motru,* asistăm la etapa nouă marcată de „intrarea în lume" a tinerei școli naționale create de ilustrul profesor. Teza de doctorat germană a lui Rădulescu-Motru este remarcată și citată de H. Bergson în a sa *Introduction a la Métaphysique,* iar mica monografie despre Nietzsche întocmită de același la îndemnul lui Caragiale[1] și publicată mai întîi în foiletonul „Epocii literare" (1895) iar apoi în volum (*F.W. Nietzsche. Viața și filosofia sa,* București, 1895) a fost prima lucrare de acest gen consacrată marelui filosof de către un specialist (amplul studiu al lui Brandes, din 1888, și *F. Nietzsche in seinen Werken,* Wien, 1894 de Lou Andreas Salomé nu îndeplineau această condiție) și se pare că singura apărută în timpul vieții sale.

1 C. Rădulescu-Motru, *Filosofia lui Friedrich Nietzsche în România,* în „Noua Revistă Română", vol. XVIII (1916) nr. 1, p. 11—12

C. Rădulescu-Motru a fost nu numai profesorul lui Nae Ionescu (pe Titu Maiorescu nu l-a mai apucat la catedră) dar și cel ce i-a făcut destinul, începînd cu primirea printre colaboratorii „Noii Reviste Române" și trimiterea la specializare și doctorat la München și culminînd cu introducerea în corpul universitar, în 1920, ca asistent al său însărcinat cu cursuri de logică, teoria cunoștinței și metafizică. Tot Rădulescu-Motru, prin crearea după război a *Ideii Europene* (la care-l găsim pe Nae Ionescu colaborînd, sub pseudonim, de la primul număr) va lansa pe fostul student și viitorul său asistent în cîmpul unei ziaristici căreia acesta îi va datora gloria și influența tot atît cît vestitelor cursuri universitare. Nicăieri parcă imaginea ștafetei generațiilor (Maiorescu — Motru — Nae Ionescu) nu apare mai sugestivă.

Alături de C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu este al doilea dascăl care contribuie la solida școlarizare românească a viitorului doctor münchenez. La plecarea în Germania îi înmînează și 1000 de lei - aur din propria pungă, gest pe care la rîndu-i Nae îl săvîrșea față de discipolii săi, povestindu-le cum P.P. Negulescu l-a îndemnat să o facă, în amintita împrejurare, cînd va ajunge la rîndu-i profesor. (Dețin informația de la Vasile Băncilă).

Nae Ionescu avea să întruchipeze în modul cel mai pregnant și să determine în chipul cel mai rodnic trecerea de la filosofia de catedră a lui Maiorescu, Motru și Negulescu la o filosofie românească în stare să ofere cugetării mondiale pe Eliade și Cioran.

*
* *

Fără îndoială, *filosoful* Nae Ionescu trebuie căutat în primul rînd în cursurile sale litografiate sau rămase numai în stenograme, cursuri numai în foarte mică măsură editate de „Comitetul" special constituit de către discipolii cei mai apropiaţi: în 1941 *Istoria logicei. Al doilea curs (1929—1930);* în 1942 *Metafizica I.Teoria cunoştinţei metafizice I. Cunoaşterea imediată. 1928—1929;* în 1943 *Logica. I. Logica generală. Ultimul curs. 1934—1935;* în 1944: *Metafizica II. Teoria cunoştinţei metafizice. Cunoaşterea mediată 1929—1930.* După care ghilotina istoriei s-a prăbuşit şi firul s-a rupt.

Retipărite anastatic de către editori din exil (Ion Dumitru, Ion Cuşa, George Pişcoci-Dănescu) cursurile de mai sus au devenit într-o jumătate de secol rarităţi bibliofile extrem de scumpe sau inaccesibile (în noile ediţii de peste hotare). Cele două cursuri de metafizică sînt însă anunţate — într-o ediţie critică ce foloseşte ultimele corecturi ale lui Mircea Vulcănescu — la Editura *Humanitas,* unde se pare că vor apărea şi *Logica* şi *Istoria logicei.* Editura Roza Vînturilor a intrat în posesia cursurilor rămase numai în ediţia litografiată, precum şi a stenogramei ultimului curs de metafizică, din 1937. Intenţionăm să dăm la tipar două volume: primul, *Cinci cursuri,* va conţine: *Filosofia religiei* (1925), *Teoria cunoştinţei* (1925—1926), *Problema salvării în Faust al lui Goethe* (octombrie-noiembrie 1925), *Istoria metafizicii ca tipologie a culturii (1930—1931)* şi cursul, în întregime inedit, transcris după stenograma domnului Dumitru Neacşu, *Probleme de metafizică* (1937). Al doilea va fi rezervat în întregime cursurilor de logică: *Istoria logicei. Primul curs* (1924—1925); *Logica cu specială privire asupra ştiinţelor exacte* (1926—1927); *Logica generală. Primul curs* (1927—1928) şi *Logica colectivelor* (după stenograma domnului D. Neacşu). În măsura în care vom fi ajutaţi să găsim şi alte cursuri, litografiate ori numai stenografiate, neînregistrate de bibliografia lui Nae Ionescu alcătuită de elevii săi, sau înregistrate, dar cu menţiunea că nu s-au păstrat decît parţial, în stenograme, nefiind litografiate, vom sta la dispoziţia posesorilor lor spre a le publica.

Dacă am început însă cu *ziaristica* lui Nae Ionescu (alte două sau trei volume vor urma această reeditare anastatică a culegerii *Roza Vînturilor)* a fost deoarece ea ne oferă posibilitatea de a percepe şi deprinde *metoda* lui de analiză a realităţii în genere şi a celei politice în special, în însuşi procesul de aplicare la această realitate. O realitate care, în momentul acela, era uimitor de asemănătoare cu cea de azi. Aşa se şi explică de ce multe din textele conţinute de *Roza vînturilor* au fost deja retipărite, în ultimele luni, prin ziare şi reviste.

Nae Ionescu a fost, neîndoielnic, alături de Eliade Rădulescu (părintele!), Hasdeu, Eminescu şi Nicolae Iorga unul dintre cei mai mari ziarişti români şi un dascăl de gazetărie mereu actual. El a ridicat, la fel ca primii trei, pagina de ziar la înălţimea profetismului şi la forţa de şoc ce dă presei statutul de „a patra putere" în stat. Gazetăria lui se deosebeşte însă tocmai prin aplicarea concretă a unei *metode filosofice* de explorare şi înţelegere a realului, şi a unei metode de *expunere* care sintetizează, făcînd-o să rodească şi astfel să-şi dezvăluie valenţele creatoare, concepţia şi practica sa de profesor de *logică.*

Ca dascăl de gîndire, şi anume, de gîndire şi *exprimare logică* în coordonatele „realismul organic" românesc, Nae Ionescu este unic, şi cine nu l-a citit şi recitit de zeci şi sute de ori în capodoperele sale ziaristice (amintind prin bogăţia lor şi prin perfecţiunea formală capodoperele poeziei sau prozei) nu poate aspira la un veritabil destin ziaristic în cultura română. Şcoala pe care Nae Ionescu a creat-o în ziaristica românească nu e mai puţin strălucită decît posteritatea lui filosofică. Publicistica lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Constantin Noica, Petre Pandrea, G. Racoveanu şi alţii — stă mărturie. Readucerea ei în actualitate, astăzi, cînd din nou o adevărată gazetărie românească, demnă de marea sa tradiţie, a redevenit posibilă, este cea mai urgentă obligaţie faţă de contemporaneitate, este un imperativ categoric al ceasului. Îi răspundem cu aceeaşi urgenţă, şi încheiem exprimîndu-ne recunoştinţa faţă de minunatul colectiv de admirabili profesionişti ai tiparului, din celebra cîndva tipografie „Cartea Româneas-

că", astăzi „13 decembrie 1918" — dată memorabilă în istoria tipografilor români.

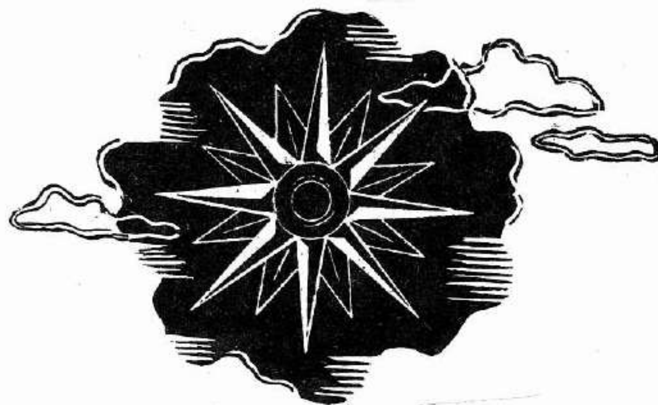
Nădăjduim că în luminosul lor destin, pus în slujba spiritualității naționale, se va înscrie, într-o zi, și restituirea operei lui Nae Ionescu. Începută cu acest volum.

Dan Zamfirescu
10 august 1990

NAE IONESCU

ROZA VANTURILOR

1926-1933

EDITURA „CULTURA NAȚIONALĂ"

NAE IONESCU

ROZA VÂNTURILOR

1926 — 1933

CULEGERE INGRIJITĂ
de
MIRCEA ELIADE

BUCUREŞTI
EDITURA „CULTURA NAŢIONALĂ"
2, Pasajul Macca, 2

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE DE DESEN, DOUĂZECI ŞI ŞASE DE EXEMPLARE NEPUSE IN COMERŢ, NUMEROTATE DELA A LA Z.

PREFAŢĂ

Mircea Eliade, care a luat asupra lui grija editării acestui volum, îmi cere să scriu câteva rânduri de prefaţă. O fac cu atât mai bucuros, cu cât găsesc aci prilejul câtorva precizări pe cari le socotesc necesare.

Adunarea între scoarţe de volum a unor articole de gazetă, scrise în timpuri şi împrejurări foarte variate, este o operaţie cu totul ingrată. Evident, există, pentru o asemenea îndeletnicire, nu numai putinţa, dar şi îndatorirea unei selecţiuni. O elementară nevoe de sinceritate mă obligă, însă, a face această alegere nu după ceea ce îmi convine sau nu-mi mai convine mie astăzi *să fi scris* atunci, *ci după ceea ce îmi aduc aminte să fi fost esenţial sau nu pentru momentul în care scriam. Aşa fiind, colecţia aceasta de articole însemnează mai degrabă o cronică a celor câţiva ani pe cari îi încadrează, decât... portretul meu doctrinal, aşa cum se vor fi aşteptând unii.*

Ori cum ar fi însă — cronică sau material pentru un portret —, însemnările şi comentariile acestea se prezintă cetitorului în condiţiuni extrem de neavantagioase. Un articol de gazetă este scris în trepidaţia întâmplărilor cotidiene, şi nu poate fi înţeles, în toată dreptatea, decât de cel care îl ceteşte în această trepidaţie. Ziua de viaţă publică este o cutie de rezonanţă; şi fără această cutie de rezonanţă, care ea selectează valorile gazetăreşti, o activitate ziaristică îşi pierde şi sensul şi rostul.

Desigur, un ziarist aduce în judecarea lucrurilor şi situaţiilor un punct de vedere relativ statornic, care se trage ca un fir roşu dealungul întregii lui activităţi. Dar, mai întâiu, necesităţi tactice obligă adesea pe redactorul cotidianului să ia drumuri întortochiate şi cel puţin aparent contradictorii, chiar dacă strategic obiectivele rămân aceleaşi; şi mai apoi, pentru ca firul acesta roşu să se poată în adevăr desprinde de pe fondul confuz al faptelor zilnice, e nevoe de o anumită trecere de vreme, singura în stare a crea o perspectivă în care scoriile cotidianului dispar.

Iată de ce, articolele acestea — scrise în marea lor majoritate între 1926 şi 1933 — apar prea târziu sau prea de vreme: prea târziu pentru a mai păstra prospeţimea lor originară, prea devreme, pentru a nu fi urmărite decât în esenţialitatea lor — dacă vor fi având una.

De ce, totuş, având aceste păreri, am consimţit la publicarea lor în volum? Pentrucă, ori cum ar fi, ele reprezintă un efort disciplinat, metodic, cinstit şi desinteresat de a privi cotidianul pentru permanenţele lui şi de a desprinde din întâmplări — sensuri şi probleme. Ceeace, pentru tinerii cari încearcă sincer să gândească politic, poate fi un început de şcoală.

S'ar putea ca publicaţiunea aceasta să mai aibă un neajuns. S'ar putea, anume, să se găsească cineva care să mă prindă cu ocaua mică a schimbării de atitudine sau — Doamne fereşte! — a lipsei de originalitate.

S'ar putea — dar treburile astea nu mă privesc.

Aş fi foarte trist dacă cei câţiva cetitori ai acestor rânduri mă vor socoti drept orgolios. Trebue să spun totuş că, ce crede lumea despre puţinătatea mea, mă interesează foarte puţin. In toate luptele pe cari le-am purtat, m'am dovedit aşa de străin de „interesele" mele, aşa de „neglijent" cu „cariera" mea, încât am dreptul, poate, să cer — nu numai prietenilor, dar şi adversarilor mei — să nu acorde persoanei mele o importanţă — în bine sau în rău — mai mare decât cea pe care o acord eu.

Originalitate? Eu ştiu câtă greutate se pune în lumea noastră pustiită de personalism pe originalitatea aceasta. Dar ce însemnează originalitate pentru un om care ştie că, aşa după cum nu poate sări peste umbra lui, nu poate sări nici peste marginile vremii lui şi comunităţii de destin care e naţia lui, — şi care nu-şi poate dori altă funcţiune decât aceea de a formula, cât mai circulabil şi deci cât mai rodnic, sensul vremii şi al întâmplărilor pe care le trăieşte? Nu e, oare, obiceiul nostru de a pune, prin numele nostru, fierul nostru de proprietate pe orice carte pe care o scriem, semnul însingurării uscate şi cu nimic îndreptăţitei individualizări sub care suferă încă omenirea? Şi dacă nu ar fi nevoie de a identifica răspunderile, nu s'ar găsi atâţi oameni între noi pentru cari anonimatul ar fi încă o bucurie a comunierii?

Iar cât despre lipsa de originalitate — ce e asta „lipsă de originalitate" pentru un om care

îşi trăieşte *toate gândurile? Să mi se ierte exemplul, dar a fost lipsit de originalitate Pascal atunci când — fără să cunoască „Elementele" lui Euclid — a construit din capul lui aceste „Elemente"? Sau e, poate, lipsit de originalitate actul meu de conştiinţă când am văzut luna pe cer, pentru că luna asta a mai fost văzută şi de alţii? Ce e asta „originalitate", mă rog — patent de exploatare, sau prospeţime de viaţă?*

Şi tot aşa de fără sens e problema schimbării de atitudine. Eu nu ştiu dacă în activitatea mea gazetărească se găsesc schimbări de atitudine. Nu ştiu, pentru că nu m'am gândit încă la asta. Şi nici n'am să mă gândesc. Eu ştiu că nu m'am născut din capul lui Jupiter — şi cu atât mai puţin gata înarmat, ca Pallas Athene. Ştiu doar atât, că sunt un biet om care încearcă să înţeleagă ceea ce se petrece în jurul lui, şi care îşi dă seama că instrumentul acesta de înţelegere nu se crează decât încet-încet, printr'o atentă, umilă şi stăruitoare aproximare a vieţii.

Iar dacă articolele adunate în paginile cari urmează vor fi tot atâtea isbânde sau poticneli pe drumul care duce la crearea unei metode de înţelegere a realităţii politice,

iată încă un motiv, şi anume unul hotărâtor, pentru care cred că nu am greşit atunci când am consimţit să pun la îndemâna tinerilor această istorie pe scurt a experienţelor mele.

NAE IONESCU

CRONICĂ ORTODOXĂ

ORTODOXIA RĂSĂRITEANĂ ŞI PAN-CREŞTINISMUL.

Incercarea de apropiere a bisericilor creştine, începută anul trecut în chip mai concret prin conferinţa de la Stockholm, va fi continuată acum într'o nouă adunare, convocată pentru sfârşitul lui August la Geneva.

Iniţiativa porneşte, atunci ca şi acum, din lagărul protestant, care se dovedeşte a fi nu numai cel mai harnic şi mai stăruitor, dar şi cel mai chinuit de insuficienţa lui metafizică în actualele împrejurări de renaştere religioasă.

E, pentru noi, de cea mai mare însemnătate, să ne dăm seama, că ofensiva protestantă pornită pe aşa de largi baze, nu e numaidecât un semn de vigoare şi de siguranţă lăuntrică. Ci, dimpotrivă, aş considera această ofensivă, ca o încercare involuntară, inconştientă, dar fatală, de întoarcere la izvoarele vecinic vii ale religiozităţii. Căci şi legăturile unui Blake sau Hartman cu biserica roşie rusească, şi sprijinul, deadreptul neleal pentru noi, pe care ambiţiile şi

jactanţa răposatului Meletie din Constantinopol l-au găsit în Anglia, şi presiunile sistematice la care a fost supus mitropolitul pribeag Antonie al Kiewului, şi — last non least — grija asiduă cu care este înconjurată biserica noastră, arată ca ţel al acestei ofensive răsăritul.

De ce tocmai răsăritul? Se complac unii în a crede: pentrucă răsăritul e mai slab, şi deci mai uşor de înfrânt.

Nu. Pricinile sunt mai adânci. Circulă între protestanţi în genere convingerea că Luther ar fi deslănţuit „din nou" puterile originare ale creştinismului. Se poate. Dar Luther a ignorat întreaga apocaliptică judaică; el a exclus din spiritualitatea creştină entusiasmul primitiv; grija tragică a mântuirii ca şi aspra disciplină bisericească paulinică s'au închircit în negurile nordului; toate demenţele mistic-ascetice pe care Sf. Pavel le trecea ca moştenire creştinismului din lichidarea antichităţii s'au risipit, şi mai ales a dispărut fără urmă conceptul paulinic de sacrament, care, istoric şi structural, isvorăşte din cultul — eminamente răsăritean — sincretist al misterelor. Luther a vrut să facă creştinism ignorând răsăritul.

Nu se poate! Asta o simt acum inconştient toţi protestanţii. Şi deaceea vin la noi, deaceea ne-au chemat la Stockholm şi ne cheamă la Geneva.

Ne vom duce. Non congandet iniquitate. TREBUE să ne ducem. Dar nu săraci şi umiliţi.

Ci conştienţi de slăbiciunea noastră în ceasurile de astăzi; dar generoşi şi siguri pe moştenirea noastră: ca depozitari ai tuturor tradiţiilor răsăritului, fără de care nu a fost nici odată posibilă — şi mai ales nu e acum, — ridicarea spirituală a lumii creştine.

Să nu fie o ofensă, care jicneşte şi ridică bănueli. Ci doar o sigură afirmare, în care Geneva va trebui să audă din nou pe Tertulian: Quid Athenis et Hierosolymis? La ce bun curiozitatea, când ochii noştri au văzut crucea, la ce bun cercetarea, când noi avem cuvântul mântuirii... Desbatere care nu e desigur încă la sfârşitul ei, dar pe care toate forţele istorice s'au conjurat ca să o rezolve în favoarea noastră.

2 Mai 1926.

SECTANŢII

In adunarea eparhială la Cluj, s'au spus cuvinte grele faţă de activitatea sectelor religioase din ţară. Iar între toate, cel mai greu cuvânt a căzut asupra statului, care, se pare că prin atitudinea şi măsurile lui, mai mult împiedică decât înlesneşte acţiunea bisericei.

Este un fel comod, dar ineficace, de a înţelege dificultăţile noastre religioase. De ce nu am avea sinceritatea — şi curajul — să punem problema în adevăraţii ei termeni?

E adevărat că din toate punctele de vedere

sectele acestea, mistice sau protestante, sunt, ca spiritualitate, incomparabil inferioare ortodoxiei. Dar ele, şi mai ales cele care vin din apus, au marele avantaj politic că izvorăsc din aceiaşi structură spirituală care ne-a dat statul modern. Desbrăcând marele principiu creştin al iubirii de toată semnificaţia lui ontologic-metafizică, şi transpunându-l în plan sub subiectiv-psihologic al realităţii concrete, „noul creştinism", din care se inspiră toate aceste secte, a încetat, e drept, să aibă cel mai uşor contact cu religiozitatea, — dar a izbutit să se încadreze perfect în ideologia juridică a noilor state europene. Mai mult, el face parte integrantă din această ideologie, *este* pur şi simplu această ideologie.

A cere deci statului modern ştienţist, democratic şi egalitar, sprijin în potriva ofensivei dizolvante a sectelor protestantizante, este cel puţin nepotrivit. Unul şi celelalte sunt fraţi buni, vorbesc aceeaş limbă, sunt unul şi acelaş lucru. Atunci?

Biserica noastră e victima unei iluzii grave. Din faptul că ultima noastră constituţie a consimţit să recunoască o religie *de stat* în înfăţişarea ortodoxă a creştinismului, oamenii bisericii se socotesc îndreptăţiţi a crede că statul s'a identificat cu interesele înalte ale bisericii. Dar cercetaţi documentele oficiale ale timpului, şi veţi vedea că dominanţa bisericei ortodoxe în noul stat românesc nu a fost *acordată* de constituantă, ci smulsă acesteia. Şi anume:

Graţie laşităţii oamenilor politici, care nu au avut curajul să opună ceva drepturilor *istorice* ale bisericei:

Graţie ignoranţei aceloraşi oameni, cari au crezut că ortodoxia ar putea fi un instrument de poliţie socială, — un simplu protestantism, oarecare.

Nu. Statul actual nu mai este aliatul firesc al bisericei, pentru că el a încetat de a fi statul creştin. Tovărăşia este hibridă; — iar conlucrarea va fi doar o luptă de fiecare zi lipsită de sinceritate, unde fiecare din părţi va încerca să sustragă celeilalte un maxim de foloase.

Astăzi şi mâine, cei mai mari sorţi de izbândă îi are biserica. Căci formula modernă a statului s'a dovedit a fi deficientă faţă de realităţi; iar omenirea luptă pentru un nou echilibru spiritual. La noi, ca şi aiurea, adevărurile mari ale bisericii pot reconstitui acest echilibru. Toate semnele sunt că lumea îl cere.

Intrebarea e numai dacă biserica noastră va înţelege noua ei chemare, şi mai ales dacă va şti să vorbească vremii în limba ei.

Să-şi plămădească deci biserica noul stat care ne trebue. Dacă poate. Dacă nu, plângerile şi încriminările sunt de prisos.

10 Mai 1926

„PIATRA DIN CAPUL UNGHIULUI"

Gala Galaction a scris o carte care e mărturisirea credinţei noastre ortodoxe în ce are ea mai esenţial şi mai caracteristic. Adresată unui tânăr preot frământat de îndoielile turburei noastre vieţi bisericeşti şi religioase în genere; preot care există în adevăr, pe care cei de vârsta noastră l-au cunoscut pe băncile universităţii, dar pe care grozava ignoranţă în cele sfinte, ca şi jacobinismul total lipsit de adâncime sufletească a învăţământului nostru teologic, îl multiplică până la a face din el tipul comun, elementul de criză a actualei preoţimi. Nu un vinovat, ci o biată jertfă sângerândă a unei biserici până mai ieri analfabete, terorizată de prestigiul calp al „ştiinţei" cu care nu a avut decât atingeri periferice şi — calitativ — suburbane.

Cartea părintelui Grigore ar fi provocat ieri doar o ridicare de umeri; ea poate fi astăzi o faptă isbăvitoare. Intr'atâta s'a schimbat în ultimii ani perspectiva noastră spirituală. Căci cele două teze fundamentale ale cărţii: 1) nu e decât o mântuire — prin biserică; 2) nu e pentru noi decât o biserică adevărată — a noastră, sunt bunuri comune ale vremii. In aşa măsură, în cât chiar o foaie ca „Adevărul Literar", chiftind de intelectualitate şi de hiper-rafinament, nu mai poate ocoli chemarea către o reînnoire religioasă. (Ah! — între paranteze — demnitatea ştiinţifică a „Adevărului Literar", jicnită de superficialitatea noastră de foileton, ce mişcătoare înţelegere dovedeşte ea pentru toate lucrurile astea când ne recomandă să revenim la... Metaphysische Anfansgründe a lui Kant!)

Acum, evident, necesitatea unei reînvieri a vieţii religioase, ca şi faptul acestei reînvieri, nu sunt acelaş lucru cu persistenţa în vechea noastră formă de credinţă. Intoarcerea la Dumnezeu este un fenomen mai general, provocat pe de o parte prin jalnicul faliment al pozitivismului şi prin goliciunea spăimântătoare a cultului unui „grand être" al umanităţii, pe de alta prin inconsistenţa şi desnădăjduitoarele efecte ale panteismului care un moment făgăduia să devină limanul mântuirii pentru toţi intelectualii. Deci nu în afirmarea necesităţii şi a faptului conversiunii religioase stă adevărata valoare a cărţii părintelui Grigore. Această afirmare e astăzi aproape generală. Nu mai că, mare majoritate a oamenilor, ajunşi în faţa problemei religioase, nu printr'un act positiv de credinţă, ci printr'o operaţie negativă, de înlăturare a tuturor celorlalte „absoluturi" dovedite insuficiente, crede că nevoia noastră de absolut nu poate fi astăzi îndestulată decât printr'o religie nouă; formele „vechi" de religiozitate, perimate prin simplul fapt al evoluţiei istorice, nemai putându-se încadra în chip eficace în structura spirituală contemporană.

Aci însă atitudinea lui Gala Galaction inter-

vine hotărâtă şi restauratoare; împotriva ori cărei înnoiri de dogmă. Pentru părintele Grigore atitudinea aceasta izvorăşte dintr'un act integral de credinţă. Pentru noi, ea poate să aibă însă şi alte înţelesuri, — şi anume înţelesuri construite cu elemente cari stau chiar la îndemâna nouilor reformatori. Numai că drumul părintelui Grigore e deocamdată singurul constructiv.

Problema este îndeajuns de vastă; să căutăm a-i descoperi, cel puţin încheieturile cele mai de seamă. Nu pe cele metafizic-teologice, care sunt mai greu de urmărit, ci pe cele „istorice".

Voi spune deci, că o nouă religie este astăzi imposibilă, din motive cari stau în însăş esenţa şi originea religiei însăş. Dar ce însemnează această afirmaţie?

Cea mai de seamă dificultate pe care o întâmpinăm la înţelegerea vieţii religioase, provine din faptul că noi aplicăm categoriei „sanctităţi" reţetele de cunoaştere pe care le întrebuinţăm sau pe care le-am scos din teoria ştiinţei. Şi ce e mai grav încă, noi construim aşa numitul „a priori", nu din Logos-ul care stăpâneşte întreaga existenţă, ci din elementele structurale ale unei raţiuni *subiective,* care totuş rămâne aceeaş dealungul vremilor şi culturilor.

Inlăturând însă această ultimă presupoziţie, care nu e în fond de cât o prejudecată, se pune

întrebarea dacă nu cumva cunoaşterea subiectivă condiţionată nu e pasibilă de o desfăşurare *istorică.* Şi nu va fi — în urmare — greu de admis că există funcţiuni şi organe subiective de cunoaştere diferite, cu aplicaţie la diferite sfere de realitate: ireductibile una la alta, şi împărţite în omenire după rase şi culturi, — după fazele de viaţă ale marilor culturi. De unde ar urma că fiecare Cultură judecă şi valorifică *întreaga* existenţă, după o metodă şi un criteriu care îi e în propriu.

Evident, faţă de filozofia iluminată a veacului al 18 care trăia doar cu ideea unei raţiuni abstracte vecinic identică cu ea însăş în funcţiunile ei, această concepţie istorică a cunoaşterii poate să fie mai suplă şi mai fecundă. Ea este însă fatal stăpânită de „legea" progresului, gravă prejudecată a spiritului contemporan, care propriu zis devine un criteriu pentru măsurarea gradului de selecţionare a realităţii.

Aplicarea acestei gnoseologii pozitiviste la facultăţile religioase ale omului, a transformat religia într'o simplă categorie istorică. In această hipostază ea este evident pasibilă de schimbare, de „progres" şi de înoire. Dar: vorbesc deci de înoire religioasă — nu a putinţei omeneşti de a-şi împrospăta puterile de rugăciune şi de adorare, ci de înoire a conţinutului de adevăr a religiei noastre — numai cei care ajung la aceste probleme pe drumul pozitivismului. E însă acesta drumul cel potrivit.

Mai sunt oare şi alte drumuri? Probabil. Imi închipui că generaţia noastră filosofică are o problemă de rezolvit a ei proprie, care a lipsit veacului trecut: problema treptelor de cunoaştere. Şi în legătură cu ea, problema delimitării planurilor de realităţi: există în ordinea cunoaşterii un plan ştiinţific, un plan filosofic, un plan religios de realitate: fiecare de sine stătător, cu metodele lui proprii, ireductibil unul la altul. Probleme, evident nerezolvite încă, dar a căror rezolvare va face imposibilă afirmarea unei noui religii. Până atunci dorinţei de „progres" religios nu i se poate împotrivi decât faptul masiv şi biruitor al adevărului trăit. Adică, tocmai aşa cum face Gala Galaction.

5 Iunie 1926

AD MATURANDUM CHRISTIANAE UNITATIS BONUM

Se anunţă prin ziare că în curând vor avea loc la Malines în Belgia, discuţiuni şi „tratative" pentru unirea bisericilor creştine, la care vor lua parte reprezentanţi ai catolicismului, protestanţilor şi ortodoxiei.

In această formă informaţia e falşă; sau cel puţin tendenţioasă; şi de natură a încuraja confuziune sau nădejdi irealizabile. Miezul lucrurilor închide însă un sâmbure de adevăr destul de

semnificativ, şi nu e deci lipsit de interes a preciza situaţiunea.

Intâlnirea dela Malines, dacă va avea loc, se va întâmpla după dorinţa exprimată oarecum în *articola mortis* de răposatul Cardinal Mercier, primatul catolic al Belgiei, şi nu va fi decât continuarea încercărilor de apropiere, sau cel puţin de înţelegere începute încă din 1921.

Aceste încercări pornesc din lagărul protestant. Este adevărat că deja în 1895 papa Leon XIII cere tuturor catolicilor din lume să se roage pentru reconcilierea fraţilor despărţiţi; iar doi ani mai târziu instituia între Inălţare şi Rusalii o perioadă de rugăciuni în acest scop. Dispoziţia se respectă încă şi astăzi. Dar toate aceste acte au la bază îngrijorarea care cuprinde lumea protestantă în faţa disoluţiei fără leac aproape a vieţii lor religioase, îngrijorare căruia catolicul de mai târziu Neuman îi dădea expresie încă de acum 50 ani.

Istoriceşte, deci concret, dorinţa de reîntoarcere la adevărata biserică, a protestanţilor şi-a găsit după războiu exprimarea în activitatea Lordului Halifax, figură întru toate venerabilă şi iubită în ţara lui. El este care cel dintâiu a luat în 1921 iniţiativa unei vizite la Malines, unde cardinalul Mercier l-a primit în tovărăşia abatelui Portal, personagiu intim amestecat sub pontificatul lui Leon XIII, în chestiunea hirotonirilor anglicane. O a doua întâlnire provocată

de acelaş Lord Halifax a avut loc în primăvara anului 1923.

Rapoartele cari fixează conţinutul acestor întâlniri abundă însă toate în precizări cari stabilesc caracterul convorbirilor. Se spune de ex. că întâlnirile au fost *private,* şi anume, schimbări de păreri într'un *salon particular*. Lucru pe care de altfel îl confirmă şi dr. Randall Davidson, arhiepiscopul de Cantorbery, în scrisoarea adresată la Crăciun 1923, arhiepiscopilor anglicani. Este prin urmare cel puţin inexactă telegrama publicată în ultimile zile de ziare, care vorbeşte de *tratative* între amintitele biserici. Pentru ca cineva să „trateze", trebue să aibă un mandat. Asemenea împuterniciri însă nu au existat nici deoparte, nici de alta. In stadiul absolut preliminar al convorbirilor, care nu a fost depăşit, chestiunea mandatelor ar fi fost de altfel şi indiscretă şi inoportună. Aceasta ca o primă precizare.

Şi o a doua. „Conversaţiile dela Malines" au avut loc între catolici şi anglicani. Acum telegramele vorbesc de o întâlnire a catolicilor, anglicanilor şi *ortodoxilor*. Să distingem. Nu se ştie nimic de o participare a „ortodoxilor" la aceste convorbiri. Veştea pleacă după originea telegramelor, dela protestanţi. E foarte puţin probabil că ei ar poseda o autorizaţie formală în acest sens. Nu e totuş mai puţin adevărat

că pasul lor are în fond o îndreptăţire. Raporturile dintre anglicani şi ortodocşi sunt cel puţin ciudate. Biserica de răsărit păstrează neştirbită tradiţia creştinismului, în forma ei cea mai autentică. Nu e deci nimic mai natural ca anglicanii, la cari conştiinţa sărăciei lor religioase e mai vie ca în toată lumea protestantă, să caute prietenia şi — dacă se poate — înrudirea cu răsăritul. Aceste relaţiuni le creiază lor o situaţie, măcar indirect precisă, în lumea creştină; şi poate asigura cuvântului lor o mai însemnată autoritate în adunările bisericii universale. Pe de altă parte ortodoxia constată că blazonul pe care şi l-a trecut nepătat dealungul istoriei, i-a cam fost spălat de ploi. Aur pe el în orice caz nu mai este. Biserica a sărăcit literal, în ordinea materială. Mai ales anumite patriarhate sunt silite astăzi să constate că nu mai au asigurată ziua de mâine. Pentru acestea anglicanii sunt prietenul bogat. Imbogăţiţi de război, probabil. Dar bogaţi. Prietenia lor e deci dorită, iar înrudirea — şi ea acceptată. Trebue să credem prin urmare că cel puţin în particular legăturile dintre anglicani şi anumite biserici ortodoxe sunt în deajuns de strânse, încât ei să poată nădăjdui că la viitoarele convorbiri dela Malines ortodocşii le vor consolida — prin prezenţa lor — situaţia. Dar este în orice caz vorba numai de un serviciu *particular* pe care din anumite motive, foarte personale, unele organizaţii locale din lumea orto-

doxă înţeleg să îl facă anglicanilor. De aci şi până la participarea „ortodoxilor" la convorbirile din Malines, distanţa este apreciabilă.

Iată prin urmare cum trebue înţelese şi precizate veştile care ne vin din străinătate în legătură cu „tratativele" pentru unirea bisericilor creştine. Aceasta în ce priveşte pe participanţi.

Să presupunem însă că în adevăr reprezentanţi ai acestor trei biserici s'ar întruni să discute şi să realizeze *haec populorum omnium in oecumenica unitate consensio,* cum ar zice Pius XI. Care sunt sorţii de izbândă ai unor asemenea încercări?

Dintre cele trei grupe în prezenţă, cei cari putea cel mai puţin ceda sunt ortodocşii. Pentrucă ei au preferit întotdeauna să vadă născându-se o schismă, decât să admită soluţii tranzacţionale. Biserica pravoslavnică nu are, nici teoretic, nici istoric, posibilitatea unei mlădieri.

Cu catolicii, principial, s'ar putea trata. Ei au ştiut adesea să găsească un *modus vivendi,* care garantând fondul chestiunii, să înlesnească soluţionarea unor probleme delicate. (O astfel de soluţie neclară, dar, pentru biserica română, de mare utilitate este biserica greco-catolică; uniţii noştri). In cazul special însă al anglicanilor, se pare că atitudinea romano-catolică va fi absolut intransigentă. Iată părerea cardinalului Mercier: „...Ne puserăm deci pe lucru, însufleţiţi de aceeaş dorinţă de înţelegere reciprocă şi de frăţesc ajutor... Este totuş lesne

de înţeles că atunci când se ridicară chestiuni esenţiale — ca de pildă primatul Papei, stabilit de consiliul Vaticanului, şi care fu prima şi ultima la ordinea zilei — nici prietenii mei, nici eu, n'am avut măcar un moment gândul să jertfim unei dorinţe stupide (insensé) de unire cu orice preţ, un singur articol al crezului catolic, apostolic şi roman". E aproape drastic de clar.

26 Iunie 1926

TINERETUL ŞI ORTODOXIA

Cu vre-o două săptămâni în urmă am fost într'o adunare de tineri. Erau oameni cari încercau să se lămurească — mai întâiu fiecare pe el însuş, şi să se precizeze asupra câtorva principii de bază ale credinţii lor. Spectacol emoţionant fără îndoială, adunarea aceasta, însufleţită mai ales de bună voinţă, neliniştită de îndoeli şi nesiguranţă, bătută de vânturile tăioase ale încăpăţânării tinereşti, — dar şi încălzită de dorinţa aproape rugătoare a cunoaşterii şi a înţelegerii.

In această dorinţă de lămurire, cineva se întreba asupra fundamentelor credinţei sale proprii şi asupra îndreptăţirii afirmaţiilor sale. Problemă îndrăzneaţă întru toate — şi mai ales penibilă pentru oamenii slabi, cărora le lipseşte curajul unor răfueli radicale, singurele în ade-

văr rodnice. Dar acest curaj tinerii mei prieteni l-au avut. Este un prilej de mare bucurie pentru cei ce urmăresc cu grije şi dragoste evoluţia spirituală a tineretului nostru, şi cu un asemenea sentiment am vorbit atunci când am crezut că le pot fi de un folos.

Eu am spus — în scurt — că garanţia adevărului stă mai presus de orice în comunitatea de iubire, care este, cu alt nume, însăş biserica credincioşilor. Am putut să o spun astfel încât gândul meu să fie înţeles complet? Nu ştiu.

Dar era de faţă un scump prieten cu mult mai în vârstă decât noi, şi cu o experienţă care întrecea pe toată a noastră a celorlalţi adunată la un loc. A dat şi el lămuririle lui: *altfel;* altfel cel puţin în parte. Nu ştiu când voiu mai avea prilejul a fi iarăşi în acea adunare. Treburile fiecăruia probabil că ne vor răspândi până în toamnă. Şi totuş gândurile noastre trebuesc spuse întreg; asta nu suferă întârziere. Pentru prietenii mei din acea adunare şi pentru cei ce aiurea ostenesc pe aceleaşi drumuri grele ale lămuririi lăuntrice, dau aci un fragment dintr'o hotărîre bisericească răsăriteană, răspuns la o scrisoare a Papei Pius IX.

„La noi n'au putut niciodată nici patriarhi, nici sinoade să introducă lucruri noi, pentrucă apărătorul religiei este însuşi trupul Bisericii, adecă poporul însuşi".

Textul nu e mai vechiu de trei sferturi de

veac. Prietenii mei vor trebui să-l gândească. In el însuş, şi în consecinţele lui.

Ce spune textul acesta e clar: nu există, într'un anumit sens, deosebire între cler şi laici. Şi mai ales nu există în sânul bisericii celei adevărate şi veşnice o biserică a... şcolarilor, alături de o *ecclesia docens.*

Aceasta trebue scos la iveală; şi urmărit în toate dedesubturile istorice; cu toată grija şi conştiinţa întreagă: pentru ca nu cumva ferindu-ne de Scylla protestantismului, să ne lovim de Carybda sfintei biserici romane; care de sigur nu merită ocara de a fi comparată cu cea dintâiu; dar totuşi nu este, — şi nu poate fi scăparea noastră.

30 Iunie 1926

INVĂŢĂMÂNTUL TEOLOGIC

Sf. Sinod al bisericii noastre a pus în discuţie reforma învăţământului religios. Nu ştiu de unde a pornit ideea, dar ea este în adevăr fericită; iar graba cu care ministrul cultelor şi-a însuşit-o, arată că înţelegerea pentru cele bisericeşti îşi face drum şi în lumea politicei, care începe să fie interesată nu numai la „manevrarea" bisericei, ci şi la întărirea ei efectivă.

Pentru biserică prilejul acesta este *unic.* Unic mai ales prin conjunctura extrem de favorabilă; căci de la întemeierea statului român modern,

nici odată viaţa publică şi atmosfera spirituală a ţării nu a fost mai sincer interesată şi mai deschisă problemelor religioase ca astăzi.

Ce va isbuti să facă biserica din prilejul acestei reforme, e hotărîtor pentru câteva generaţii se aci înainte.

In definitiv învăţământul religios mai că nu există. Nici nu spunem ceva nou; şi credem că nu se va găsi nimeni care să se simtă... insultat. *Tot* învăţământul nostru e arhaic şi anacronic; de ce ar fi tocmai cel teologic altfel?

Concepţia universităţii noastre este medievală; ceeace la urma urmelor nu ar fi nici un rău, rău, dacă, numai, acest medievalism şcolăresc ar fi în tradiţia noastră spirituală. Dar cultura de şcoală medievală noi nu am cunoscut-o niciodată. Şi atunci învăţătura care în altă parte se valorifică cel puţin prin asimilare desăvârşită şi prin integrare în structura spirituală a naţiei, la noi rămâne pur şi simplu literă de carte, — moartă. De aceea la noi cartea nu isbuteşte să fecundeze viaţa publică.

Biserica vrea să înceapă astăzi o mişcare de mântuitoare ofensivă. Toate împrejurările îi sunt prielnice. Să cumpănească deci bine instrumentele de luptă pe care şi le făureşte; şi între acestea în primul rând învăţământul. Ea parte complecta şi perfecţiona vechiul sistem, desigur. Dar asta nu e prea mult, căci perfecţionarea aceasta ar însemna un progres doar în ordinea cantitativă; ar fi vorba numai de un mai mult

sau mai puţin. Şi pe urmă sistemul prea depinde de oameni: cu profesori buni se va face oricând ceva; cu altfel de profesori se va vorbi iarăşi în trei patru ani de nevoia unei reforme...

Credem că sistemul însuşi trebue schimbat. Invăţământul teologic va trebui să reprezinte *o ştiinţă ofensivă*. E un lucru care se poate?

Evident, e nevoe de ceva curaj şi de lipsă de prejudecăţi în materie de „drepturi câştigate". A opera e un lucru dureros întru toate, o recunoaştem. Dar biserica nu are astăzi prea multă alegere. Intr'un fel sau în altul va trebui să se decidă. Să nădăjduim că nu va alege calea compromisurilor.

5 Iulie 1926

„SUFLETUL MISTIC" 1)

De curând d. C. R.-Motru, comentând fenomenul de recrudescenţă pe care îl trăeşte „sufletul mistic", îi găsea explicarea în posibilităţile moderne de comercializare ale acestei manifestări spirituale. Explicaţia nu mi se pare fericită; ori cât de ingenioasă şi de adaptată ritmului vremii ar fi ea.

Nu doară că aş considera interpretarea d-lui Motru ca pejorativă. Dar a admite „comercializarea" ca resort principal al ofensivei sufle-

1). Cu prilejul studiului din *Gândirea* An. II No. 4-5.

tului mistic, însemnează a nega în bună parte puterile *reale* ale acestei ofensive, acordând o proporţie exagerată elementului de artificios şi de modă al întregii renaşteri mistice contimporane.

Nu voi tăgădui: un fel de îmbulzeală a snobilor şi a iubitorilor de neobicinuit s'a produs de sigur în jurul noului misticism; recunosc că pe alocurea zarva indiscretă şi superficială „dandy"-lor... spirituali, ameninţă să confisce şi — deci — să sugrume în ridicol sau neseriozitate această mişcare. Comercializare, de sigur. Dar ea să fie oare marele motor al asaltului nostru către cer? Comercializarea este doar un sistem de exploatare. Ea se poate aplica oricărui fel de a valorifica viaţa; oricărei perspecpective spirituale. De ce însă comercializarea se exercită astăzi *tocmai* asupra sufletului mistic; şi de ce prinde astăzi comercializarea acestui suflet? Succesul negustorilor de idei, atitudini şi crezuri ar fi fost oare acelaş, dacă în loc de misticism ei ar fi comercializat, la 1925, enciclopedismul veacului al XVIII şi filozofia iluminării? Am, mi se pare, tot dreptul să mă îndoesc.

Prudent este doar să constat faptul recrudescenţei — şi să-l descriu. Pot încă să-l înscriu în cadrul unei afirmaţiuni mai largi, pe care o socotesc fundată; că anume sunt în istorie perioade în care sufletul omenesc e mai aproape de Dumnezeu, (după cum iarăş sunt ţinuturi

pe pământ, unde — ca să vorbese ocolit — Dumnezeu se arată cu predilecţie). Dar să-l explic? La urma urmelor, oricât de sceptic m'aş ţine, personal, faţă de eficacitatea explicaţiilor noastre în genere, aş putea să-l şi „explic"; însă nu aşa cum — sauf le respect que je lui dois — o face d. Motru; adică nu în cadrul unor preocupări psiho-sociologice (cari în acest caz special sunt irevelante), ci a unora de filozofia istoriei.

Perspectiva psihosociologică şi-a arătat valoarea. (Vorbesc, evident, numai pentru această împrejurare). Ea a izbutit să caricaturizeze, să bagatelizeze o mişcare adâncă, reală şi fecundă. Chiar când această perspectivă a fost mântuită de d. Motru, gânditorul nostru de o metodă atât de sigură, de o acuitate analitică aşa de impresionantă, de o probitate ştiinţifică aşa de severă.

Şi pe urmă, mi se pare că studierea misticismului contimporan este încă prematură; dacă bine înţeles voim să studiem fenomenul în întregul lui; căci mişcarea e abia la început; şi nu se arată decât semne rare, că ea ar avea de gând să se smulgă din faza de tendinţe confuze pe care o trăim noi astăzi.

Propriu zis, deocamdată noi nu facem decât să lichidăm raţionalismul; nu raţionalismul adevărat cu care misticismul a trăit întotdeauna în cea mai rodnică pace; ci raţionalismul cartezian, care este o răsturnare şi, mai departe, o falşificare prin unilateralitate a celui adevărat.

Il lichidăm: în filozofie prin noile curente antiintelectualitate, cari în partea lor constructivă sunt doar biete gânduri de milogi spirituali fără vlagă; fără disciplină şi fără curaj; dar a căror critică este adesea corosivă, şi anume fără leac;

în politică, prin punerea sub observaţie a regimului parlamentar şi democratic; prin îndreptarea interesului către formele vii şi concrete de gospodărire; prin preţuirea din ce în ce mai accentuată în trebile publice a omului de meserie şi de specialitate; într'un cuvânt, prin precumpănirea concepţiei organice asupra celei contractuale;

în artă, unde Cocteau, von Unruh sau Hasenklever, Satie, Poulenc sau Schoenberger, Picasso, Brâncuş sau Kokoschka disociază toate unităţile conceptuale ale artei, încercând sinteze originale, în propriu acestui plan de realităţi;

în viaţa religioasă, prin atacurile repetate şi concentrice în potriva protestantismului, această desanctificare săracă şi mioapă a cerului şi... umanizare a lui Dumnezeu.

Dar de aci şi până la misticismul constituit, capabil de realizări precise în ordinea spirituală, — mai va; căci Bergson nu este — ca esenţă — încă Plotin, Picasso nu este Fra Angelico şi nici... Max Scheler — San Juan dela Cruz sau Ioan Scărarul.

Cine vrea să fie drept cu actuala frământare a sufletului omenesc, va trebui să spună că o dorinţă de „altceva" există; că această dorinţă de noutate pluteşte deja în larg în apele transcedenţei, şi prin aceasta îşi desemnează eventualităţile mistice; dar că deocamdată ea nu a eşit din faza de intenţiuni. Misticism bine definit? Greu de spus. Pentru moment numai un fel de bâzâială neliniştită: Schwaermerei. Foarte interesantă şi respectabilă de sigur; dar nu încă misticism. Căci, nu am crezut că mai e nevoe să o amintesc — dar văd că e nevoe să o fac: să nu se uite că misticismul presupune o disciplină mintală şi de atitudine, o preciziune şi o supraveghere tot aşa de severă — *cel puţin* tot aşa de severă ca aceea a raţionalismului scienţist. Cine nu înţelege acest lucru e zadarnic să mai studieze mişcarea.

Ce aşteaptă misticismul ca să se precizeze? Dezvoltarea lui normală; maturitatea lui; geniul care să-i dea expresie; ceeace e tot una; căci atunci când revoluţia mistică va fi încheiată, în chip necesar îi vom culege floarea.

In orice caz generaţia noastră nu va trăi întâmplările acestea. De abia suntem la poalele muntelui; şi iată de ce încercarea de a bănui perspectivele care se deschid abia în vârf mi se par premature.

31 Iulie 1926

MISTICISM?...

Cu ce mândră siguranță protestă mai ieri poetul Nanu, în numele celor foști la Cuibu cu Barză, în potriva lui *credo, quia absurdum!...* Il simți cât de îndurerat desprețuiește pe toți cei cari nu posedă „regulile elementare ale logicei" — sau nu fac uz de ele. Și îți închipui cât de jos, pe scara pierzării, stau în ochii lui, sufletele noastre pustiite de absurditățile ortodoxiei!

Să ne fie chiar așa de grozavă? Mă gândesc adesea că inventivitatea minții omenești nu e fără margini; prea se repetă situațiile pas cu pas, și prea aceleași vorbe se aruncă în cumpăna discuției. Știți cum scria pe vremuri Eunomnius către Grigore cel mare? „Voi cuteza a gândi imposibilul". Căci vai! nici Grigorie nu prea stăpânea „regulele elementare ale logicei"!

Logică, — de sigur nu avem, sau mai bine, nu avem logică unde nu e nevoie de ea. Iată de ce întâmpinarea tuturor pseudo-creștinismelor raționaliste nu ne rușinează. De la ortodocși la protestanți deosebirea este fundamentală; noi întrebăm dacă *trebuie* să gândim așa; ei, — dacă *pot* să gândească așa. Drumurile noastre merg pe la Getsemani, prin grădina jertfei acceptate; *credo, quia absurdum* este doar durerosul sacrificiu al intelectului; pe care orice creștin trebue să-l facă: senin și cu convingere; căci e sacrificiul trupului.

Cred, cu toate că e absurd; cred tocmai pentru că e absurd; căci în dușmănia minții față de credință. eu văd tocmai putința unei vieți mai înalte.

Nu e nimeni așa de pedepsit de Dumnezeu ca să desprețuiască cunoștința. Dar care cunoștință? Pe cea dată de „regulele elementare ale logicei"? E prea puțin în genere; iar *aci* nu e nimic *Credo, quia absurdum,* asta a spus-o Tertullian. De ce nu se citează însă cu aceeaș asiduitate Anselm din Canterbury? Căci al său *credo ut intelligam* este împlinirea istorică și logică a celui dintâiu. E mai puțin cunoscut? Mă îndoiesc. E mai puțin comod pentru o argumentare ad-hoc? Se poate, dar nu ar fi un motiv. Motivul este altul: când ai pornit pe drumul rațiunii, ți-e frică să mergi până la capăt, căci nu știi unde poți să ajungi.

Vrem să cunoaștem; dar nu după „regulele elementare ale logicei" — ci după îndurarea lui Dumnezeu, așa cum stă scris: *videmus nunc per speculum in aenigmate; tunc antem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte; tunc autem cognoscam, sicut et cognitus suma.* (1. Cor. XIII. 12).

Iar pentru aceasta, mărturisim hotărât: *credo qui absurdum!*

quia absurdum!

A. T. R.

La Piatra-Neamţ se adună în congres Asociaţia Tinerilor Creştini. Sunt cele mai bune nădejdi ale noastre, aceşti tovarăşi cari se doresc după o viaţă purificată de lumina credinţei. Dar, deocamdată, cei mai trişti dintre tineri; căci zilele lor sunt arse de îndoială, iar ceasurile de odihnă frământate de vecinice socoteli ca ei înşişi.

...Până când le va lumina în suflete bucuria cea mare. Care nu se refuză nici unui cercetător hotărât dar care se capătă numai cu greu.

Căci mintea noastră se sbate dea pururea între antinomii. Conştiinţa modernă a afirmat-o prin Kant; antinomiile lui sunt desigur nefericite; dar simţul lui pentru caracterul antinomic al raţiunii e de o precisie şi o tărie clasică. Raţiunea îmbunătăţeşte universul; ea desface şi despică totul, şi numai în mintea purtătoare de Dumnezeu a ascetului începe vindecarea existenţei, închiderea rănilor lumii. Antinomia este urmarea despicării universului prin raţiune; iar împăcarea şi unitatea lui cea nouă nu se înfăptueşte decât dincolo de această raţiune însăş.

Am zice, în Dogmă. Dar nu în dogma care este pentru mintea noastră slăbănoagă numai o normă regulativă, ci în dogma ca adevăr intuitiv, deschis de revelaţie. Căci în adevăr pentru mintea noastră obicinuită dogma nu e decât un „imperativ categoric"; ea este însă o axiomă, evidentă prin ea însăş, pentru raţiunea purificată

şi potenţată prin rugăciunea şi prin fapta creştină.

Unde nu-e antinomie, încetează dogma; căci avem de aface cu o afirmaţie raţională, ca o propoziţie ştiinţifică; ce nevoe să mai *credem*, ce nevoe să ne mai purificăm prin rugăciune şi faptă?

Dar unde nu e dogmă, încetează religia. Şi cădem iarăş în locul raţiunii, care nu poate pătrunde în intimitatea obiectului religios, şi nici nu-l poate cuprinde în totalitatea lui.

De aci, tinerii mei prieteni, şi eresia; care nu e decât o afirmaţie raţională unilaterală, aşezată în locul adevărului absolut, cu pretenţii de adevăr absolut. Căci doar asta însemnează *airesis;* alegere, aplecare spre ceva, deci unilateralitate. Eresia este unilaterală chiar când — după împrejurări — natura ei mistică e de netăgăduit; pentru că la originea ei stă tot un act de alegere al raţiunii.

...Iată ce aş fi spus prietenilor cari m'au chemat la congres, dacă treburile mele de fie care zi mi-ar fi îngăduit să mă duc la Piatra-Neamţ.

6 Septembrie 1926.

TOT DESPRE FACULTATEA CHIŞINĂULUI.

Discuţia în jurul viitoarei înalte şcoli de teologie continuă. Ea se complică chiar cu anumite acte cari depăşesc cadrul oarecum ideal al des-

baterii. S'au format partide; se pune la cale proteste şi memorii; oameni politici au fost chemaţi să-şi spună cuvântul. E bine? Mă îndoiesc. Chestiunea ameninţă să iasă din planul didactic şi cultural, pentru a trece în cel politic. De sigur fără voia combatanţilor, cărora trebue să le recunoaştem puritatea nobilelor lor ambiţii de a lucra pentru ortodoxie. Dar totuşi se întâmplă.

Deja se şopteşte că un anumit partid politic ar fi făgăduit că va interveni în această problemă, acum sau când va fi la putere. Nu e adevărat? Aş dori o desminţire.

Rare ori am văzut — într'o chestiune aşa de însemnată — o problemă mai rău pusă. Toată lumea se interesează *unde* trebuie să ia fiinţă noua şcoala teologică. Nimeni nu se întreabă *cum* trebue să fie această nouă şcoală. Şi totuş parcă *această* chestiune ar fi de cea mai mare importanţă.

Biserica noastră duce de la 1860 încoace viaţa pe care i-o cunoaştem: la remorca statului laicizant, care o consideră ca o anexă poliţienească, şi care se îndură să-i acorde din bugetul lui atât cât să nu moară. O viaţă de mizerie, în care cele mai bune puteri ale ei se macină fără nici un folos; ameninţată de mecanizare şi de închircire, ca toate organismele sociale cărora li se răpeşte putinţa iniţiativei. Sprijinul care-i vine din patronajul statului este iluzoriu, atunci când nu e deadreptul primejdios. Voiţi un exemplu? Iată-l: în Statul nostru cu religia oficială greco-

ortodoxă, universităţile au în principiu — şi pe alocurea şi în fapt — câte o facultate de teologie. Se aşteaptă toată lumea ca aceste facultăţi să stea în slujba religiozităţii noastre, *deci* în slujba bisericei. Ei bine, nu. Atmosfera generală a statului a falsificat până într'atât viaţa noastră religioasă, încât amintitelor facultăţi le creşte pofta de... autonomie. Şi aşa s'a ajuns mai acum câteva luni la o declaraţie categorică în public, după care facultăţile nu s'ar simţi legate de bibiserică; ele fac doar... ştiinţă. Nu este o aberaţie? Să presupunem că în adevăr aceste înalte şcoale fac ştiinţă (am pe masa mea de lucru toate cursurile cari se predau la una din facultăţile de teologie din ţară!). Ce fel de ştiinţă e asta? Şi de la cine deţine, în cadrul religiei noastre ortodoxe, o şcoală dreptul şi delegaţia de a învăţa pe alţii? Nu de la biserică? Atunci?

Atunci suntem raţionalişti protestanţi, şi trebue să constatăm că aci ne-a dus patronagiul statului român modern şi oblăduirea ministerului de instrucţie asupra facultăţilor noastre de teologie.

Dar iată că în marginile noului stat românesc biserica a încercat o ofensivă pentru recucerirea drepturilor ei de viaţă; şi a isbutit să capete o lege care în anumite limite şi în anumită măsură înlesneşte această viaţă. Ea a parvenit între altele să fixeze — principial şi practic, — ceea ce până acum nu era tocmai clar, că şcoalele

teologice nu pot cădea sub jurisdicţiunea ministerului de instrucţiune. Printr'o consequenţă gravă, şi dintr'o... fudulie naivă, facultăţile de teologie au rămas totuş mai departe în cadrul universităţilor. Biserica a trebuit să recunoască faptul că aceste facultăţi sunt sterpe şi inoperante în forma lor actuală şi în mecanismul actual al învăţământului. Faptul că cea mai înaltă şcoală de teologie scapă de sub controlul şi supraveghierea ei era în adevăr ilogic şi dureros. Dar nu putea face altfel. Şi atunci a încercat o soluţie transacţională: a cerut pentru ea dreptul de a avea un cuvânt la numirea profesorilor. I s'a acordat, în formă; în comisiile de recomandarea profesorilor funcţionează după noua lege şi doi membri ai Sf. Sinod. Dar numai forma e satisfăcută; căci desemnarea acestor doi membri nu se face de biserică, — ci tot de universitate. Participarea bisericei la numirea profesorilor este deci iluzorie. Cu această nefericită încercare — a cărui proces este încă în curs — biserica ar fi trebuit să ajungă la încheierea că în actualele împrejurări controlul ei asupra învăţământului teologic superior este imposibil. Şi cum situaţia aceasta nu poate să dureze, biserica ar fi fost datoare să recurgă la soluţii eroice şi radicale; să lase pe oamenii de ştiinţă de la facultăţi să-şi continue opera lor ştiinţifică; să se dezintereseze de acest învăţământ; şi să încerce a-şi crea singură un sistem de şcoli superioare, apropiat necesităţilor religiei şi bisericii noastre.

Era singura cale care putea fi cu folos urmată; şi mărturisesc, am crezut un moment că, forţată de împrejurări, biserica va păşi curagios pe acest drum. De îndată ce condiţiile materiale îi vor îngădui-o.

Când iată, în primăvara aceasta, Sf. Sinod hotărăşte înfiinţarea unei *facultăţi de teologie* pe lângă universitatea din Iaşi, în conformitate cu legea din 1910. Aproape concomitent, arhiepiscopia Kişinăului cere tot *ministerului de instrucţie* înfiinţarea unei academii teologice în capitala Basarabiei. Iar ministerul combină cele două cereri, şi printr'o dialectică de o ingeniozitate şi o subtilitate în adevăr apreciabilă se opreşte la o soluţie intermediară: înfiinţează la *Kişinău, o facultate de teologie depinzând de universitatea din Iaşi.*

Să spunem ceva împotriva ministerului? Ar fi absurd. Ministerul face doar ceea ce-i convine, şi are căderea să facă. Dacă în această afacere e cineva răspunzător, e biserica: ea a avut în vara aceasta prilejul de a pune bazele unui învăţământ superior propriu. Guvernul nu i-a stat împotrivă; ci mai degrabă i-ar fi fost la dispoziţie. Era vorba numai să ceară. Dar biserica noastră nu a ştiut nici *ce* să ceară; nici *cum* să ceară. In loc să stabilească în prealabil un plan de lucru şi să pretindă după împrejurări realizarea unuia sau altuia din punctele acestui plan propriu, ni s'a dat spectacolul unor arhiepiscopii cari lucrau pe seama lor, uneori chiar peste

capul Sf. Sinod, şi care au transformat o chestiune de interes bisericesc şi naţional într'una de măsurătoare a forţelor şi ambiţiilor locale.

Să nu ne înşelăm: înfiinţarea nouei facultăţi la Kişinău sau Iaşi nu înseamnă înfrângerea Iaşilor ori Kişinăului; ci înseamnă slăbiciunea bisericei noastre ortodoxe care nici nu a ştiut să aibă un punct de vedere, nici nu a putut să se afirme ca un organism disciplinat, cu o fermă autoritate centrală.

...Nu aş fi spus lucrurile acestea, dureros de grele, dacă nu aş fi sigur că încă nu a sunat ceasul al douăsprezecelea. Le va auzi însă cineva măcar acum?

24 Septembrie 1926.

BISERICA ŢĂRANILOR

In substanţiala sa lucrare, *Introducere în Studiul Literaturii Vechi,* o carte rară, plină de sugestii şi deschizătoare de vaste perspective, profesorul *Alexe Procopovici* de la Cernăuţi stabileşte că întinderea creştinismului în Dacia a coincidat oarecum cu însăş formarea noastră ca popor. Faptul este de cea mai mare însemnătate. Căci natural că în asemenea împrejurări — în care viaţa publică, în plină prefacere, nu putea să aibă nici un fel de cadre exterioare fixe,— creştinismul să nu se fi împământenit la noi prin activitatea precisă a unei ierarhii bisericeşti constituite, ci prin

lucrarea stăruitoare, anonimă şi individuală a unor misionari desprinşi materialmente de baza lor canonică, sau în orice caz neprezentând-o în chip expres, conştient şi eficace.

Aceasta explică de ce ortodoxia noastră ţărănească nu e atât o religie cu o biserică chezăşuitoare a credinţei, cât mai ales un fel de cosmologie, în care elementele de dogmă strict ortodoxe se hipostazează în realităţi concrete; de ce, cu alte cuvinte creştinismul a coborât la noi în realităţile imediate ale zilei, contribuind la crearea unui univers specific românesc, obiectivat aşa de caracteristic în folklorul nostru.

Iar mai departe, aceasta explică de ce o credinţă aşa de vie şi de susţinută nu s'a completat în chip necesar cu o ierarhie bisericească puternic închegată, cum au fost de pildă cea rusă sau cea romano-catolică; precum şi dece slăbiciunea împinsă uneori până la inexistenţă a acestei ierarhii nu a fost în stare să primejduiască fermitatea religiozităţii noastre ţărăneşti.

Iată realitatea istorică. Poate ceva cam brutală, şi crud formulată; dar realitate. Pe ea încearcă de doi ani, foaia noastră să clădească mai departe. Creştinismul face parte integrantă din fiinţa noastră naţională. El închide în potenţialitate o concepţie de viaţă şi o disciplină. Dar potenţialităţile acestea rămân paralizate, atâta timp cât concepţia de viaţă nu e formulată, ca să poată deveni isvor de valori culturale, iar dis-

ciplina nu se exteriorizează într'un aparat ierarhic care să o impună.

Spre un sistem filozofic cu bază ortodoxă, şi spre o biserică mândră, curată şi puternică, au mers, într'o nedesminţită continuitate, timp de doi ani sforţările noastre. Nu ca înspre nişte idealuri inventate de o conştiinţă desrădăcinată din vremea ei şi neliniştită, ci ca înspre o necesitate impusă organic de tradiţia şi structura rasei noastre.

Am isbutit? Intrebarea este oarecum fără sens; căci *noi nu suntem conducătorii unei mişcări, ci numai reflexul unei stări de fapt.*

...Este bine totuş să adăugăm: *reflexul critic;* pentru ca să ştie toată lumea!

8 Noembrie 1926.

RELIGIE ŞI PSIHANALIZĂ

(Consultaţie cerută din afară)

Intre multele blestemăţii cari caracterizează epoca noastră de lichidare şi prefacere spirituală, se arată — şi se pare că chiar în Basarabia noastră — şi diverse secte erotice clandestine, cari în lipsă de altă ocupaţie mai ordonată, îşi caută o justificare „ştiinţifică" a aberaţiilor lor trupeşti. Adeptul unei asemenea secte nelinişteşte cu biata lui dialectică analfabetă pe o seamă de tineri dintr'un oraş de margine a ţării. Ei

ni se adresează deci, cu rugămintea de a le da, prin ziar, câteva lămuriri cu privire la interpretarea freudistă a religiei.

(Acum, evident, un ziar nu e o revistă, şi el se pretează numai cu greu la asemenea consultaţii. Cum însă pe de altă parte, nu aş voi să las fără nici un răspuns rugămintea tinerilor noştri cetitori, am să încerc totuş o lămurire. Rog însă pe corespondenţii mei să noteze că e o *excepţie,* şi să nu revie cu rugăminţi suplimentare. Cel mult ar putea să mi se adreseze personal; şi le voiu răspunde... dacă voiu avea timp).

*

Să deosebim în aşa numită interpretare psihanalitică a religiei două probleme distincte: a) viaţa personală a omului religios; b) fenomenul religios însuş; distincţia este necesară, pentru că şi faptele şi interpretările sunt altele.

Şi acum lămuririle:

I

S'a observat că viaţa omului religios este frământată de o mulţime de vedenii, pe cari respectivul le pune pe seama ispitirilor diavolului. Ce sunt aceste ispite? Răspunsul psihanalizei este simplu:

Freud afirmă că toate stările de conştiinţă de natură instinctuală, cari dintr'un motiv sau altul ne sunt neplăcute, sunt comprimate de noi şi alungate oarecum cu voinţă în subconştient, unde o bucată de vreme rămân ca moarte. Cum însă în natură nimic nu se pierde, aceste reprezintări dau cu timpul năvală în conştiinţă; la început numai ca motiv pe care se clădesc visele, mai târziu când ele se înmulţesc şi presiunea lor devine mai puternică, cu tendinţa de a pătrunde în viaţa conştiinţei în stare de veghe. In acţiunile individului intră prin aceasta un element iraţional, al cărui isvor rămâne de cele mai multe ori necunoscut; viaţa gândurilor lui este turburată de aceste reprezintări cari se ridică din inconştient; iar afecţiunile nervoase pot merge până la neurastenie şi isterie.

Acestea ar fi pe scurt explicaţia vedeniilor, halucinaţiilor, ispitelor la cari sunt supuşi sfinţii. Până aci însă nimic senzaţional. Asemenea explicaţii au mai încercat şi alţii. Ne aducem doar aminte de sinistrul şi desgustătorul caraghioslâc „ştiinţific" în patru volume a lui *Binet-Snaglé*, intitulat *„La Folie de Jesus"*.

Freud însă are şi o teorie proprie. El pretinde anume că dintre toate reprezentările cari nu ne convin şi care prin urmare sunt mai ales comprimate, cele mai supărătoare sunt cele de natură sexuală. Grupul cel mai frequent al reprezintărilor cari provoacă aşa numitele neurose ar fi aşa dar cel sexual.

Asta este toată teoria.

Şi acum comentariul.

Să presupunem că teoria ar fi perfect exactă (ceea ce totuş nu e cazul); când ar fi viaţa sfinţilor explicabilă prin psihanaliză? 1. când în adevăr ispitirile s'ar dovedi că sunt de natură isterică (şi pe urmă, ce înseamnează histerie? Ştie cineva să spue precis? I-am fi toată lumea recunoscătoare!). 2. când s'ar stabili că originea acestor vedenii isterice stă exclusiv în reprezentări de natură sexuală.

A dovedit cineva aceste două afirmaţii? Mi se pare că nu. Atunci?

(Spre dezolarea amatorilor de teorii pornografice trebue de altfel să adaug că conceptul de sexualitate pe care îl întrebuinţează Freud, este cu mult mai larg decât cel curent; aşa de larg, încât el devine neprecis şi irelevant).

Iată deci că redusă la ultima ei expresie, dar totuş riguros exactă, noua ştiinţă a psihanalizei nu se dovedeşte capabilă să explice viaţa personală a omului religios.

Să vedem atunci cum se comportă această teorie faţă de fenomenul religios însuş.

II

Transformând conceptul de sexualitate şi lărgindu-i înţelesul Freud a ajuns şi la alte încheieri. Şi anume el pretinde că tot aşa după cum o maşină poate transforma de pildă căldura în

lucru mecanic, respectiv în mişcare, sexualitatea are puținţa să-şi transforme energia ei într'o activitate spirituală. Despărţită, prin comprimare, de obiectul ei natural, sexualitatea îşi caută un alt obiect, mai adesea ori abstract, asexual, care e în stare să devieze energia dela linia ei originar sexuală şi să o îndrepte pe calea unui proces de creare spirituală. Această transformare o numeşte Freud *sublimare*. De o astfel de natură ar fi între altele, conform psihanalizei, creaţia în ordine artistică: energie sexuală deviată.

Această concepţie a fost aplicată şi la explicarea faptului religios, care nu ar fi decât rezultatul devierii energiei sexuale. Numai că în faţa problemei religiei, conceptul freudist de sexualitate s'a dovedit insuficient. *Werner Achelis*, care a încercat o, interpretare psihanalitică a religiei, recunoaşte acest fapt, şi apelează la o derivaţie metafizică a psihanalizei, şi anume la teoria lui *Hans Blüher*, care înlocueşte noţiunea quasi-fisiologică de sexualitate, prin aceea metafizică de *eros*.

Două sunt aşa dar momentele mai însemnate în teoria psihanalitică a faptului religios: sublimarea şi erosul. Care este însă semnificaţia şi valoarea acestei teorii? Să mărturisim: mediocră, nesigură şi din punct de vedere al disciplinei ştiinţifice, inferioară.

1. Ea nu contestă existenţa fenomenului religios şi nici a unui plan religios ontologic; ci încearcă numai o descriere a procesului religios din

om. Deci, în cel mai bun caz psihologie şi nu metafizică. Metodă falşă şi analfabetă.

2. Teoria sublimării poate fi cel mult sugestivă. Ea nu e însă nici precisă, nici ştiinţificeşte stabilită, ea corespunzând unor fapte.

3. Conceptul de eros nu are nici un fel de limite. Contactul lui cu vechea sexualitate freudiană este aproape nul. Deci chiar dacă interpretarea psihanalitică a religiei ar fi stabilă, aceasta nu însemnează că religia e în funcţie de sexualitate.

Iată chestiunea schematic expusă.

Situaţia e destul de clară. Teoreticianul respectivei secte basarabene nu prea are habar de lucruri. Nu face nimic; suntem siguri că va stărui în teoretizări. Cei mai aprigi apărători ai „ştiinţei" au fost întotdeauna analfabeţii.

10 Noembrie 1926.

DUMINICA.

Iertare! Iertare creştină. Cuvântul a fost prea des pomenit în ultimele zile. Dar la înţelesurile lui câţi dintre noi se vor fi gândit cu dinadinsul? Şi totuş el trebue lămurit.

Creştinismul este religia iubirii, a milei şi a iertării. Religia celor slabi deci? A sclavilor? A, nu! Ci mai de grabă a eroilor. A eroilor umili şi anonimi; a celor cari s'au înfrânt pe ei, a celor cari nu mai sunt ai lor, ci ai lui Dumnezeu.

Cine nu mai cere nimic pentru el, — e creştin.

Cine nu mai există prin el, — e creştin.

Cine s'a omorât în trupul lui, în ambiţiile şi poftele lui, dar trăeşte în spiritul şi în legea lui, care e a lui Dumnezeu, e creştin...

Inseamnă însă aceasta că un creştin nu există, nu cere nimic, nu vrea nimic, nu luptă pentru nimic? Deloc. El este, luptă şi cere împlinirea legii lui Dumnezeu.

De-ţi va greşi aproapele tău nu de şapte ori, dar de şaptezeci de ori câte şapte, iartă-l pre el. De sigur. De-ţi va greşi ŢIE! De-ţi va greşi ţie, nu ai nici un drept să-l osândeşti; căci cine te-a pus pe tine judecător în propria ta cauză: şi de unde vei lua puterea să osândeşti, şi hotărârea să execuţi?

Cum de poţi aduna atâta tărie în sufletul tău, încât să iei asupra ta păcatul grozav de a te înscăuna ca stăpân peste oameni? Deci iartă-l. Dar noi mai ştim ceva:

Ştim că batjocorit, scuipat, pălmuit şi spânzurat pe cruce, Christos a gemut îndurător: Iartă-le lor, Doamne, că nu ştiu ce fac. Dar tot Christos îndurătorul a toate e cel care a luat biciul şi a gonit pe zarafii şi negustorii cari spurcau casa Domnului. De ce se uită aşa uşor lucrurile acestea?

De ce nu ne dăm seama că blasfemăm şi că batjocorim tocmai ce e mai cutremurător de sublim în creştinism atunci când bagatelizăm iertarea creştină făcând din ea o muşama cu

care să acoperim păcatele ce se fac în potriva „legii"?

Căci tocmai asta e sublim în religia noastră: desrădăcinarea subiectivismului şi a sentimentalismului obicinuit să centreze toate întâmplările asupra noastră înşine, — şi punerea noastră absolută în slujba unei realităţi transcendente nouă. Iertarea în domeniul relativ al personalului e la locul ei: pentrucă noi neexistând ca „noi", insulta ce ni se face nu are obiect, nu există pur şi simplu. Iertarea greşalelor greşiţilor noştri echivalează cu indiferenţa faţă de răul care ni se face pentru că acest rău noi nu-l simţim, nu trebue să-l simţim. Aşa fiind iertarea nu e un principiu de morală, ci o metodă terapeutică pentru prelucrarea noastră personală.

Dar atunci iertare pentru păcate în potriva legii nu există pentru noi; ea nu stă în mâna noastră, ci în mâna lui Dumnezeu; singur poate Dumnezeu să ierte. Noi nu! Ar fi prea mare îndrăsneală, şi orgoliul acesta ne-ar pierde.

Incetaţi deci, mieluşei ai lui Dumnezeu, cu risipa de generozitate; NON DE RE TUA AGITUR!

29 Noemvrie 1926.

LA NAŞTEREA DOMNULUI

...Iară Irod Impărat,
Cana Galileei...
Auzind s'a supărat,
Cana Galileei...

...Când s'a născut Mântuitorul, în Roma stăpânea Octavian, — iar în Iudea Irod. Perechea era bună. Un aventurier crud şi criminal, stăpânul. Un monstru perfid, vasalul.

Rareori istoria a avut să înregistreze orori mai insultătoare ale umanităţii. Un pripăşit îndrăzneţ şi lipsit de scrupule, Irod era un Idumeu. Cu Iudeea nu avea nimic comun. Uzurpase domnia foştilor lui stăpâni din neamul Asmoneilor. Graetz, care obişnueşte să se documenteze, ni-l înfăţişează condamnând la moarte pe Hircan, ultimul domnitor din familia învinsă, şi pe nepotul acestuia, Aristobul, căruia totuş, maică-sa Alexandra, o femeie îndrăzneaţă şi întreprinzătoare, isbutise să-i câştige protecţia lui August şi a Cleopatrei. Se însoară cu Mariamne, sora lui Aristobul, ca să-şi legitimeze tronul; dar sfârşeşte prin a o trimite la moarte. Tocmeşte un istoric, pe Nikolaos din Damasc, să-i facă o genealogie... babilonială; şi e tot neliniştit. Domnia nu-i e sigură; peste tot nu vede decât primejdii, spioni, asasini plătiţi. Archelaus, ultimul născul al Mariamnei e şi el executat. Zadarnic. Ori ce pretendent îl făcea s ătremure.

Superstiţios şi credul, terorizat de propriile lui crime şi de grija păstrării unui tron care nu-i

aparţinea, — aşa l'au găsit cei trei crai dela răsărit, cari veneau să-i anunţe naşterea unui nou rege în Iudea.

Să ne mirăm că, atunci când Magii nu s'au mai întors ca să-i spună unde e noul rege, el dă ordin să fie sugrumaţi toţi copiii Betleemului? Câţi au murit, nu se ştie. Apocalipsa lui Ioan vorbeşte de patruzeci şi patru de mii. Flavius Iosephus, tace. Dacă ar fi s ăcredem pe Macrobius, în măcel a pierit şi unul din fiii lui Irod. Pedeapsă dumnezeiască, sau perversitate bestială?..

Biserica sărbătoreşte pe aceşti prunci, mai mici de doi ani, prima răscumpărare a turburătorului noroc de a ne fi venit Mântuitorul. Cunosc un vechiu imn latin de o înduioşetoare frăgezime:

Innocentes pro Christos
infantes occisi sunt...

Prunci nevinovaţi fură ucişi pentru Christos; asasinaţi în vârsta laptelui, de un rege criminal, ci urmează Mieluşelului, el însuş fără pată. Salut, flori ale martirilor, pe cari în chiar pragul lumei urmăritorii lui Christos vă smulseră, precum furtuna rozele înmugurite. Voi cele dintâi victime pentru Christos, turmă fragedă a jertfiţilor, la picioarele altarului, bieţi copilaşi, vă jucaţi cu palmele şi cununile voastre.

Aram sub ipsam simplices
Palma et coronis luditis...

Este una din cele mai emoţionante şi mai semnificative prăznuiri. A, Copilul Sfânt, născut în ieslea simplă a Betleemului, căruia i se închină boul şi asinul, păstorii şi cei trei Magi ai răsăritului; stăpânul cerului şi al pământului căruia îi pregătim în sufletele noastre „pat de flori" pentru a se sălăşlui întru noi, spre mântuirea noastră! Desigur, asta e Crăciunul. Dar bucuria mântuirii nu e singură; şi e atât de cutremurătoare, că nu o putem suporta cu inima liniştită. Ori ce bucurie se clădeşte pe o jertfă. Ca şi bucuria veştii bune a naşterii Domnului, pentru care omenirea a plătit birul câtorva mii de prunci gâtuiţi. Care este jertfa noastră?..

Pedeapsa — o ştim: Patru ani dela naşterea Domnului, Irod murea: îi putrezise carnea; viermii îi sfârtecau de viu trupul; îl frigeau picioarele; răsuflarea îi mirosea a stârv. Avea oroare de el însuşi — şi se omorî singur, nemai putând îndura chinuri oribile. Grozavă pedeapsă, de sigur, pe care cărţile noastre obicinuite nu ne-o ţin la îndemână. Irod dispare pentru noi odată cu porunca pentru uciderea copiilor de sân. Noi uităm însă a ne aminti şi valul nesfârşit de sânge şi de lapte care a curs ca o răzbunare a Răului, către care omenirea trebuia să expieze norocul Mântuitorului înfăptuit, — şi groaznica moarte a lui Irod, unealtă perversă a celui rău.

Să ni le aducem aminte astăzi, în această zi mare, ca o conştiinţă a jertfelor pe cari le dorăm, — pentru răscumpărarea isbăvirii noastre. Căci toate bucuriile fără reculegere — nu rezistă colţului vremii.

Sâmbătă 25 Dec. 1926.

„...ŞI S'A FĂCUT OM"

> *In nesfârşitul întuneric eu văd Treimea sfântă, şi în Treimea desprinsă din noapte, în mijloc, mă văd pe mine însu-mi în picioare.*
>
> *Angelo de Foligno*

Aşa mărturisim noi creştinii că Dumnezeu fiul s'a coborât pe pământ, s'a întrupat dela Maria Fecioara, şi a devenit *om*. Pentru ca această coborâre a lui să însemne iarăş mântuirea noastră.

Poate că amintirea, în aceste zile de sărbătoare, a naşterii ca om a Domnului Christos, e un prilej de reflecţiune la ceeace este mântuirea noastră prin Messia. Căci ar fi cu mult prea sărac Crăciunul nostru, dacă nu l-am trăi decât în atmosfera lui dulce-aromitoare, dar lipsită de rodnicie, a obiceiurilor, şi nu am încerca să depăşim, cel puţin în această împrejurare, cercul îngust al concretului, în spre înţelesurile noastre mai adânci.

Naşterea lui Christos indică momentul *istoric* în care Dumnezeu s'a făcut om. Iar această apariţie a lui Christos, anunţată de Legea veche în zeci şi sute de chipuri, este faptul fundamental a adevăratei antropologii ca înţelegere a omului.

De ce uităm aşa de stăruitor a ne gândi la aceasta?

Conştiinţa greacă socotea pe om şi Dumnezeu deosebiţi şi în închegarea lor intimă şi spaţial. Erau deosebiţi şi trebuiau să rămână aşa. Iar lumea judaică a vechiului Testament nu gândea altfel.

Desigur, omul fusese creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu; dar păcatul originar însemna căderea definitivă; isgonirea lui din paradis echivala cu o *schimbare de esenţă,* schimbare pe care Messia cel cu calul alb ar putea să o anuleze; iar încercarea Kabbalei de a depăşi prin Adam Kadmon situaţia tragică a omului, a isprăvit într'un fel de panteism, cel puţin tot aşa de fără ieşire ca şi ancorarea în vechiul Testament.

Numai omenirea lui Christos a desfăcut cercul de fier al acestei vecinice şi întunecate robii. Căci Dumnezeu în cea de-a doua ipostază a lui a devenit om, s'a purtat printre oameni şi le-a trăit viaţa în forma ei vecinică şi absolută. Christos — noul Adam.

Aşa s'a stabilit legătura firească între om şi Dumnezeu, — şi s'a ridicat din nou omul la conştiinţa esenţei lui divine. Veacurile adevăratului creştinism aveau vie această conştiinţă, următoare cum erau cuvântului Sfântului Pavel, care ştie că *omul va ţine scaun de judecată pentru îngeri.* Omul deasupra îngerilor în ierarhia lumii adevărate, iată marele fapt făcut posibil prin întruparea lui Christos.

Ce departe suntem de lucrurile acestea, care ne interesează totuş în aşa de înalt grad. E adevărat, noi stăm încă sub hipnoza „marei întoarceri" a renaşterii; care aşezând pe om în centrul universului, i-a redat autonomia, instaurându-l în vechea lui demnitate pe care i-o confiscase creştinismul. Dar chiar aşa să fie? Reprezintă în adevăr mentalitatea modernă un plus de inovaţie omenească?

General vorbind, lumea nouă s'a străduit să integreze întreaga existenţă concretă într'un singur *proces,* mişcare pe o singură linie. Aşa a fost înglobat şi omul în ordinea naturală a lucrurilor, acordându-i-se poate, în această ordine, o situaţie proeminentă, dar desbrăcându-l în fapt de atributele divinităţii.

Că aceste atribute există totuş efectiv, nu încape îndoială. Probă însuş acest evoluţionism de structură ştienţistă, care nu s'a putut sustrage dificultăţilor rezultate din noul punct de vedere, decât prin îndumnezeirea realităţii concrete în care fusese coborât omul. De aceea toate sistemele metafizice ale lumii de după renaştere sunt precumpănitor *panteiste.* Soluţie hibridă, fără îndoială, dar dovedind necesitatea de a vorbi cu Dumnezeu în categoria în care se plasează omul.

In toată această perioadă de sărăcire spirituală, singură mistica a isbutit să salveze antropologia,

menţinând-o pe piscurile însorite ale metafisicului; mistica creştină şi cealaltă.

Căci singură această cugetare a ştiut să nu părăsească punctul de vedere *cosmic* în înţelegerea şi valorificarea omului, atunci când filosofia se bucura a crede că a surprins cheia înţelepciunii absolute, pentru că isbutise să integreze antropologia în domeniul *naturei.*

Dar tradiţia gândirii mistice s'a pierdut; pe măsură ce a secat vâna religioasă a culturii. Omul a coborât din ce în ce mai mult în lumea lucrurilor, pierzând contactul cu divinitatea, din care totuşi se împărtăşeşte prin esenţa lui; — într'atât încât chiar pentru conştiinţe religioase ridicate îngerul a devenit un ideal de perfecţionare; uitându-se faptul elementar că, într'o cosmologie creştină consequentă, înger şi om se mişcă pe linii deosebite; cel dintâiu nefiind decât ideal de sublimare *a lucrurilor;* cel de al doilea, treaptă de ajungere la Dumnezeu.

Gândurile acestea să ni le readucem în minte astăzi când vom asculta vechea solie „Naşterea ta, Christoase, Dumnezeul nostru, *răsărit-a lumii lumina cunoştinţei...*" Poate că cel puţin nădejdea recâştigării pierdutei demnităţi omeneşti se va coborî mângâietor asupra noastră.

Duminică 25 Dec. 1927.

CONCORDATUL

D. Vasile Goldiş, fostul nostru plenipotenţiar în tratativele cu Vaticanul, şi cel care a semnat concordatul la Roma în vara anului trecut, publică într'o broşură textul concordatului întovărăşit de un memoriu care indică până în amănunt chipul în care au fost duse tratativele şi datele pe care a avut să se sprijine guvernul de pe atunci.

D. Goldiş se vede prin urmare autorizat să dea în public toate elementele discuţiei. Era singura persoană care avea calitatea să o facă. Cu aceasta, d-sa desleagă mâinile celor cari cunoşteau deja faptele, dar cari eram ţinuţi prin îndatoriri şi indiscreţiuni a nu face uz de cunoştinţele noastre.

Cu aceasta se satisface şi dorinţa repetat exprimată a tuturor celor interesaţi, de a se cunoaşte textul unui tratat asupra căruia s'au spus prea multe lucruri, dar s'au ştiut prea puţine.

Publicaţiunea vine la un moment foarte potrivit. Legea cultelor, minoritare, depusă deja în Senat, ridică o adevărată furtună de proteste, în care nu lipsesc argumente impresionante. Intre ele cele ale clerului ortodox, deoparte, ale românilor ortodocşi de alta. Cum erau de aşteptat însă, discutarea legii cultelor a împins problema până la concordat, care este considerat de unii ca originea însăş a răului. Şi se cere pur şi simplu anularea acestui act.

Practic vorbind, anularea concordatului este foarte simplă. Textul publicat de d. V. Goldiş cuprinde în art. XXIII, alin. 2 următoarea dispoziţiune: „Cele două părţi contractante îşi rezervă facultatea de a denunţa prezentul concordat cu un preaviz de şase luni". Prin urmare d. Goldiş nu ne-a legat chiar aşa definitiv de mâini şi de picioare, cum ar avea aerul să pretindă fraţii noştri de la „Telegraful Român!" Ce e mai uşor guvernului, decât să anunţe Vaticanul că nu mai înţelege a observa condiţiunile contractului. Evident, dacă poate; adică, dacă are interes să o facă.

E adevărat, punctul de vedere al societăţii Clerului ortodox e că statul trebue să renunţe imediat la această legătură. Numai întrebarea e ce calitate are clerul ortodox a se pronunţa în această chestiune.

Argumentele pomenite în diverse memorii şi moţiuni, cum că ortodoxia ar fi generat şi întreţinut neamul românesc, fac parte, pentru orice om de disciplină ştiinţifică, dintr'un arsenal retoric al cărui valoare de argumentare e foarte redusă.

Noi nu discutăm, dacă concordatul e folositor sau primejdios; aceasta o vom face cu un alt prilej, care nu va întârzia; ci vrem să stabilim anumite fapte a căror ignorare face şi mai dificilă discuţia pe seama problemelor religioase, discuţie destul de grea prin natura delicată a problemelor.

Biserica ortodoxă — mai exact cei cari militează în numele ei — obicinueşte a identifica *neamul românesc cu ortodoxia.* In această chestiune îi stăm alături. Toată nemulţumirea şi tonul acru pe care presa unită le păstrează faţă de acţiunea ziarului nostru provine din faptul că hotărît şi repetat am atras atenţia asupra caracterului hibrid şi absolut nepotrivit structurii spirituale a rassei noastre a uniatismului.

Dar este absolut nefundată pretenţia aceloraşi ortodocşi de a identifica *ortodoxia* cu *statul român.* E la mijloc o confuzie împotriva căreia am scris în repetate rânduri. Nimeni nu a ripostat, pentru a face valabile argumente împotriva tezei noastre. In schimb confuzia persistă; şi ea e utilizată cu o insistenţă care face să se ridice bănueli asupra bunei credinţe.

Statul român este un organism politic modern. Ca atare, resorturile lui, structura lui, legile lui de evoluţie şi elementele hotărîtoare în această evoluţie sunt astăzi streine — cel puţin în înţelegerea şi voinţa oamenilor politici — de factorul religios. Noi nu spunem că este bine aşa. Spunem numai că AŞA E. Incercarea de a solidariza statul cu interesele bisericii în genere, este prin urmare dela început sortită nesuccesului.

Iar încercarea de a le solidariza cu interesele ortodoxiei e nedreaptă. Trebue să înţelegem odată pentru totdeauna că statul nu se poate identifica cu punctul de vedere al unei parţi a populaţiei sale, chiar dacă această parte re-

prezintă marea majoritate a locuitorilor, cu tot felul de drepturi istorice sau altfel.

Aşa că protestul societăţii clerului ortodox e nepotrivit. Clerul ortodox nu poate indica *statului român* ce are de făcut în relaţiile sale internaţionale, în actele sale pur politice. Clerul ortodox poate cel mult cere ceva pentru el; dar nu e îndreptăţit a interzice statului — care trebue să fie *neutral* sub raportul religios — să dea altor confesiuni ceea ce crede el că trebue să dea.

Aci poate interveni altcineva; cetăţeanul. Deci cetăţeanul şi nu clerul ortodox să stea la discuţie astăzi cu statul. A făcut-o? Şi în ce formă? Vom cerceta.

8 Martie 1928.

PENTRU REINTRAREA IN ORTODOXIE

Zis-a oarecare dintre Farisei Domnului Isus Hristos: „Spune Apostolilor tăi să tacă". Iar Domnul Hristos, răspunzându-le, au zis lor: „Adevăr zic vouă, că de vor tăcea aceştia, pietrele vor striga"

Năucitoarea hotărîre dela 23 Februarie, prin care Sf. Sinod al bisericii noastre, revenind asupra îngăduirii dela 5 ale aceleiaşi luni, interzice în chip formal prăznuirea Paştelor pe data de 5 Mai, începe a-şi da roadele. Fără vrerea lui, numai prin faptul că nu a încetat un singur moment să apere punctul de vedere drept credincios, ziarul nostru devine centrul către care se

îndreaptă plângerile — şi nădejdile — tuturor ortodocşilor pe cari îi are această ţară. (Şi are mulţi!). Tot felul de întâmpinări, prezentate personal, prin telegrame, prin memorii sau pantahuze se adună din toate părţile ţării, mărturisind — împotriva tuturor scepticilor — cât de vie este în popor *credinţa.*

Intâmplările acestea le-am prevăzut. Iar împotrivirea noastră la multiplele nehotărîri sinodale, sprijinită pe nesfârşita serie de argumente pe care am înfăţişat-o, verificată printr'o amplă schimbare de perspectivă, avea de scop nu numai restabilirea bisericii în drepturile ei, ci — încă evitarea unei agitaţii care nu se putea să întârzie. Urechea sinodalilor a rămas însă surdă la chemarea noastră. Iar răsvotul dela 23 Februarie însemnează că dela ei nu se mai poate aştepta nimic. De aceea tuturor celor cari în scris sau prin viu graiu ne întreabă ce mai e de făcut, le răspundem că de acum *campania aceasta trebue strămutată de pe tărâmul împotrivirii teoretice pe cel practic al organizării unei rezistenţe a dreptcredincioşilor.*

Până la iniţierea acestei campanii însă, care nu mai poate întârzia prea mult, — lămurirea unei chestiuni prealabile: este această luptă pravoslavnic fundată, sau ridicarea împotriva sinodului e un păcat de moarte? Părerea aceasta, a „cuminţilor" a fost desbătută în ultimele zile prin presă, — şi ea merită să fie cercetată; pentru ca nici un fel de îndoială să nu se strecoare în

sufletele credincioşilor, asupra a ceea ce ei au de făcut.

Să spunem deci din capul locului că părerea aceasta e falsă; şi să o dovedim. Două sunt de fapt chestiunile în desbatere, şi anume:

1. Există pentru un ortodox putinţa să se împotrivească unei hotărîri a sinodului?

2. Există pentru laici putinţa de a fi la un moment dat în mai mare măsură deţinători ai adevărului de cât ierarhia eclesiastică?

Intr'un caz ca şi în celalt, răspunsul este: DA. Şi iată şi motivele:

La chestiunea I. Aşezarea bisericii creştine nu se sprijină pe un corp de prescripţiuni normative arbitrare şi contractuale, cum e uneori cazul legilor juridice. Ca atare, orice dispoziţie de caracter eclesiastic nu îşi are isvorul nici în *util,* nici în *bine,* ci în *adevăr.* Trăsătura caracteristică şi esenţială a aşezării bisericii noastre este prin urmare *Adevărul.* De unde urmează că nu urmăm o indicaţie a bisericii pentru că e a bisericei, ci pentru că ea exprimă adevărul. (Orice credinţă sau afirmaţie de altă natură este catolică). Evident, nu e vorba aci de beteagul adevăr ştiinţific, la dispoziţia raţiunii omeneşti (asta ar fi protestantism de cea mai săracă speţă), ci de adevărul religios, depozitat oarecum astăzi în dogme, canoane şi predanie.

Din acest postulat fundamental decurge încheierea că *există o măsură obiectivă a adevărului.* Şi că sinoadele nu pot hotărî cu dela ele

iniţiativă, ci numai în conformitate cu dogma, cunoanele şi predania. Iar dacă nu o fac, greşesc (cum am dovedit-o, de pildă, pentru sinodul nostru, în chestia calendarului). De altfel, sinodul local al unei autocefalii nici nu are darul hotărîrii fără greşală. Afirmaţiile unui sobor arhieresc nu poate purta pentru norod semnul adevărului, decât atunci *când uneşte în aceeaş mărturisire pe toţi episcopii drept credincioşi, din toată lumea şi din toate vremurile.* Este acesta cazul pentru hotărîrile sinodului nostru, dela 24 Ianuarie, 8 şi 23 Februarie? Evident, nu.

Sinodul, deci, poate să greşească.

Mai mult, sinodul a greşit.

Are drept un credincios, deci, să se împotrivească unei hotărîri a Sinodului? De sigur că DA, de îndată ce hotărîrea unui sobor ortodox nu este un act de autoritate, ci mărturisire a adevărului, şi de îndată ce ori care creştin are măsura adevărului în dogme, canoane şi predanie.

Din aceste consideraţiuni decurge cu evidenţă şi răspunsul.

La chestiunea II. Din moment ce adevărul pravoslavnic este obiectiv, de îndată ce există un precis cadru indicatoriu pentru orice nouă situaţie bisericească — cadru format de dogme, canoane şi predanie — trebue să admitem că mai degrabă e deţinător al adevărului un laic care respectă acest cadru, decât un episcop sau o adunare de arhierei cari nu îl respectă.

Istoria e de altfel aci, pentru a ne confirma.

Şi încă într'un caz care ne e cu deosebire aproape. Când Românii din Ardeal au făcut la sfârşitul veacului al 18-lea unirea cu Roma, au acceptat această unire 83 la sută din preoţi, dar numai 12 la sută din turma credincioşilor. Şi atunci, întreb pe prea cinstiţii apărători ai ierarhiei eclesiastice, — cine au fost în acele împrejurări tragice păstrătorii dreptei credinţe? Preoţii cari împreună cu mitropolitul lor au trecut în proporţie de 83 la sută sub stăpânirea Romei, trădând, *pentru interese lumeşti,* dreapta credinţă strămoşească, — sau poporenii dintre cari 88 la sută au rămas credincioşi legii şi au trecut în ţara românească pentru a-şi aduce de acolo Vlădică nou, pentru legea cea veche?

Să isprăvim deci cu falsa supunere faţă de o ierarhie care înfrânge legea.

Sinodul a greşit.

Sinodul să ispăşească.

Avem dreptul a o cere, — şi o vom face.

27 Februarie 1929.

INVIERE

A înviat Christos.

Sunt ani de când întoarcerea prăznuirii acestei cutremurătoare fapte ridică în mine aceeaş tristeţe: iarăş voiu ceti aceleaşi comentarii şi voiu auzi aceleaşi interpretări. Proastă literatură protestantă, anemic efort de „cugetători" pozitivişti în nevoia slăbănoagă de a împăca domeniul raţiunii cu cel al harului. Ca şi cum cine a intrat odată în împărăţia harului se mai necăjeşte cu neputinţa raţiunii!

Ce zadarnică bâiguială — ştiinţifică, dragă doamne! — în jurul unui FAPT simplu şi evident! „Renaşterea naturii", „mitul solar" şi atâtea alte neputinţe, pentru a excamota faptul năucitor, dar FAPT, al învierii după trup a lui Christos. Căci a înviat, aşa cum o hotărà mai dinainte, de altfel, scriptura; şi a fost, după trup, în mijlocul alor Săi, în acelaş fel precis şi *real* în care este în mijlocul nostru — trup şi sânge — şi va stărui să fie până la sfârşitul veacului.

A înviat, *cum vom învia şi noi,* atunci când vor suna trâmbiţele judecăţii din urmă, se vor rupe peceţile cărţii şi vor cădea zidurile carcerii *vremii;;* adică la *sfârşitul veacului.*

Aci e doară toată „taina"; care nu e, de fapt, nici o taină, ci numai o neînţelegere. Noi vom învia din morţi la judecata de apoi. Adică atunci când se va sfârşi *istoria,* şi vor cădea încercuirile timpului şi spaţiului. Ne-am născut în timp; am murit în timp; vom învia însă dincolo de veac. Intocmai ca Christos; devenit om şi jertfit în veac; dar înviat în afară de acesta, şi rămas în mijlocul nostru după natura lui de înviat în afara veacului.

Cum se lămuresc toate! Şi învierea, şi prezenţa lui deapururea în mijlocul nostru! In sfânta împărtăşanie este prezent Christos nu „în formă

de" pâine şi vin, ci existând *în chip real* ca trup şi sânge. Nu e deci vorba de un simbol, de o prefiguraţie, ci de un fapt real. Şi totuş... noi nu *vedem* acolo decât pâine şi vin, de şi *este* trup şi sânge.

Ce însemnează asta? Insemnează că există mai multe planuri de existenţă; şi că pentru fiecare din aceste domenii noi *trebue* să avem mijloace speciale de investigaţie. Că nu putem să înţelegem prin raţiunea noastră decât ceea ce cade *înlăuntrul* veacului; şi că pentru ceeace este în afara lui avem nevoe de un alt instrument, în speţă — al credinţei.

Din această lume de dincolo [illegible] face parte învierea după trup a lui Christos; care înviere, ca şi înălţarea la cer, ca şi prezenţa în mijlocul nostru, nu sunt *minuni*, decât în ordinea veacului şi a raţiunii; dar sunt realităţi şi existenţe *fireşti* în ordinea care ţine de domeniul credinţei.

Simbol? Nu. Ci FAPT. Simbolic, poate fi cel mult *limbajul* nostru. Faptele însă nu pot fi simbolice, ci numai fapte, pur şi simplu. A înviat Christos. Nu Christos-Dumnezeu, ci Christos-Omul, anticipând învierea noastră la sfârşitul veacului *Anticipând-o,* dar nu schimbându-i natura. Invierea Lui e la fel cu învierea noastră; şi după cum noi vom învia la sfârşitul veacului, deci *după încetarea* acestuia, aşa a înviat şi El: în afară de veac.

Afirmând prin aceasta existenţa mai multor

lumi, de grade de realitate deosebite, sau mai exact comportându-se în chip deosebit faţă de Absolut.

Şi astfel învierea nu este actul prin care noi am fost mântuiţi ;ci numai anunţarea şi definirea lumii în care vom trăi după judecata de apoi.

„Christos a înviat din morţi, *cu moartea* pre moarte călcând..." Moartea lui, — deci *jertfa* lui este faptul hotărîtor al mântuirii noastre. Invierea este doar semn pentru viaţa veacului *ce va să vie,* deci nu a veacului care, pentru noi, este în acest moment.

Să lăsăm deci interpretările şi încercările de a înţelege, şi să mărturisim smeriţi *credinţa* noastră nestrămutată:

„Şi a înviat a treia zi după scripturi".

20 Aprilie 1930.

ORTODOXIE

Groaznica întâmplare dela Costeşti ne-a pus — prin comentarii ale căror obiect a fost — încă odată în faţă înstrăinarea noastră desăvârşită de duhul pravoslaviei. Şi mai întristătoare de cât toate a fost fără îndoială atitudinea prietenilor bisericii. Pârjolul acesta dumnezeiesc le-a luat glasul: ce or să zică credincioşii! Vă închipuiţi... discreditul care cade asupra lui Dumnezeu prin faptul că tocmai cei care se adunaseră în Casa

Lui au fost jertfele acestei grozăvii. Iar bucuria lor a fost fără margini, când au aflat că „Evanghelia nu a ars", iar mai acum un an se furase chiar la Costeşti salba dela icoana Sfintei Filofteia.

Bieţii oameni erau salvaţi: aveau „explicaţia". O minune de o parte, o pedeapsă cerească de alta. Pentru nişte credincioşi cari se străduiau să găsească scuze lui Dumnezeu, pleaşca era în adevăr grasă.

Inchipuiţi-vă însă că s'ar afla cineva care să lămurească pe aceşti advocaţi ai Absolutului, că de când e lumea şi există cărţi, s'a constatat că aceste cărţi nu ard decât foarte greu; mai ales cum se găsea sfânta Evanghelie dela Costeşti, strânsă între pardoseală şi trupul preotului; şi că afacerea cu salba Sfintei Filofteia nu ar fi decât o poveste. Ei, — ce s'ar întâmpla atunci? Ar rămâne Dumnezeu în vină sau în lipsă cu ceva faţă de noi? Şi credinţa noastră ar avea prilej de clătire? La puţin s'ar mai reduce atunci viaţa şi realitatea credinţei!

Şi cu toate acestea, punctul de vedere al „credincioşilor" noştri de astăzi ăsta este! Şi anume dincioşilor" noştri de astăzi ăsta este! Şi anume cu două rădăcini. Prima, un fel de înţelegere negustorească a raporturilor dintre om şi Dumnezeu. A doua, o necesitate, superficială prin natura ei, de a exprima în material conceptual şi raţionat manifestările lui Dumnezeu. Ambele tot aşa de false şi de străine faptului de credinţă şi vieţii religioase.

Raporturile negustoreşti, de „do ut des", sunt, structural, de origine catolică. Ele se încadrează în tendinţa augustinică de a realiza împărăţia lui Dumnezeu pe pământ, tendinţă degenerată în protestantism până la credinţa proastă că respectarea universală a perceptelor evangheliei, şi prin aceasta stârpirea durerii pe pământ, este un ideal realizabil. Aşa fiind, omul se roagă pentru ca Dumnezeu să-i dea în schimb o mai bună aşezare a treburilor lui aci pe pământ. Şi cum orice „avantagiu" are ca corelativ o jertfă, bietul om e dispus şi la jertfa aceasta; cu atât mai mult cu cât Dumnezeu e un bătrân generos care vinde ieftin şi bun. Există, astfel, chiar aci în Bucureşti, o statue făcătoare de minuni, a Sfântului Antonie din Padua, care face tot felul de afaceri — căsătorii, găsire de obiecte furate, etc. — în schimbul unei jertfe, care de cele mai multe ori ia forma plăţii în bani. Acum de curând chiar, o biată femeie care-şi împuşcase — sau aşa se zicea — amantul, a fost achitată de justiţia românească, în schimbul unei plăţi de 50.000 lei făcute către efigia Sf. Anton din Padua.

Forme, precum vedeţi, cu totul inferioare ale laşităţii şi neputinţei omeneşti, cari nu au în fond, nimic comun cu viaţa religioasă. Şi cărora ortodoxia le opune concepţia, ameţitoare ca adâncime de înţeles, a Ierusalimului ceresc pe deoparte, iar pe de alta a permanenţei şi a necesităţii terapeutice a suferinţei pe pământ. Nu in-

sistăm. Dar din aceste scurte indicaţiuni se vede că toată această atitudine ortodoxă — amplu comentariu metafizic la problema lui Iov — implică acceptarea durerii şi neopunerea la rău.

Iar aci, chestiunea se leagă cu cea deadoua falşă rădăcină — protestantă aceasta — a vieţii religioase, şi anume cu necesitatea superficială de a explica şi de a înţelege hotărârile şi faptele lui Dumnezeu. Vrem să înţelegem ,pentrucă ne închipuim că nu există decât un plan al realităţilor, cel al realităţilor raţionate; în care om şi Dumnezeu nu sunt decât existenţe cantitativ deosebite; Dumnezeu fiind *mai* deştept, *mai* bun, *mai* puternic decât noi, dar lucrând după aceleaşi legi şi norme după care ne conducem noi gestul şi paşii.

Transpunerea în forme raţionale a existenţei a fost extinsă până dincolo de limitele veacului, şi omul are pretenţia să impună legea lui de înţelegere — Absolutului, incadrându-l în cele patru principii fundamentale ale logicei. Jalnică betegeală de minte protestantă, căreia lipsa noastră de control şi de disciplină ne îndeamnă să-i cădem victimă.

Şi cu toate acestea învăţătura ortodoxiei este şi aci clară: „Neînţelese sunt căile Tale!". Adică arătările lui Dumnezeu nu cad sub puterea noastră de înţelegere. Nimic din cele ce sunt ale lui, dintr'ale Lui *nu se explică,* ci pur şi simplu *se acceptă.*

O calmă, umilă şi senină acceptare a tuturor

hotărârilor lui Dumnezeu, asta este încatorirea noastră dintâi şi din urmă de creştini. Şi asta am fi aşteptat poate, să ni se spună într'o formă potrivită, în pastoralele duhovniceşti cari nu puteau lipsi din această dureroasă împrejurare.

Minunea Evangheliei nearse? Pedeapsă pentru salba furată a Sfintei Filofteia? Cel mult abrutizante superstiţii, de cari ortodoxia nu poate avea nevoe. Căci nenorocirea a fost; dar ea nu poate fi de cât scară pe care un Dumnezeu îndurător ne-o întinde, pentru păcatele noastre spre Ierusalimul ceresc.

1 Mai 1930.

SĂ MĂRTURISIM PAŞTELE!

„Săvârşitu-s'au!" Cerul şi pământul, iarăş împreună, pentru cea dintâia oară dela păcatul vechiului Adam, şi-au ţipat în noapte durerea: „astăzi s'a spânzurat pre lemn, Cela ce spânzură pământul pre ape..."; şi s'a spintecat catapeteazma bisericii.

Ce cald şi greu e aerul în noaptea asta! Cald şi greu de rugăciune. Căci chiar dacă noi nu ne mai rugăm, undeva cântă pentru noi îngerii, şi se roagă sfinţii. Pentru noi; pentru păcatele noastre; pentru neînţelegerea şi împietrirea noastră, care e cel mai greu păcat.

...In Bucureşti se schimbă guvernul. Şi am dezertat cu toţii bisericile, ca să viermuim în

vânzoleala treburilor noui. Fără să ne gândim bieţii, că şi guvernul care vine va fi tot cum va vrea Dumnezeu: după îndurarea lui, — sau după păcatele noastre. Pare că ştim noi ce va fi? Şi dacă va fi bun — fi-va el spre folosul nostru? Iar dacă va fi rău — ne va fi dat spre pagubă? Cine ştie! Când sigur este că totul se petrece după căile *necunoscute* ale lui Dumnezeu.

Stau, numai, şi cumpănesc ce lipsă de raport e între noi şi vremuri. Şi cum trecem cu ochii închişi pe lângă porţile împărăteşti ale mântuirii! Cum? Reculegerea noastră a tuturor să fie mai puţin însemnată decât o schimbare de guvern? Mintea noastră nu ar fi fost mai clară, sufletul nostru nu ar fi fost mai ferm, dragostea noastră nu ar fi fost mai largă şi hotărârea noastră nu ar fi fost mai rodnică după o săptămână de cufundare în noi înşine? Sau poate că aşa a vrut Dumnezeu, ca de data asta destinele noastre să se înoade când îşi dă duhul pe Cruce mielul Domnului, când plesneşte cerul sub fulgere în miros greu de pucioasă, când ne prohodim Primăvara Dulce şi stă pământul încordat în aşteptarea bucuriei celei mari a Invierii? Cine eşti!

Desigur, nimeni nu poate şti; dar evident e totuş un fapt: lipsa putinţei noastre de a lega văzutul cu nevăzutul, lipsa de sevă metafizică a aplicării noastre la cotidian. Când începe o treabă românul îşi face mai întâi o cruce. De ce? Ca să cheme în ajutor pe Dumnezeu? Nu tocmai. Ci ca să pună acţiunea lui sub egida lumii *celeilalte,* de la care totul purcede; ca să deschidă înspre realităţile lui concrete poarta prin care să pătrundă Puterile şi Stăpăniile, ca să restabilească unitatea originară dintre Dumnezeu şi creaţiune. Crucea aceea simplă, înfricată şi umilă este — cine s'ar fi gândit? — mărturisirea şi închinarea cotidiană a Paştelor.

Caşi Paştele asta sunt: marea dramă prin care, după hotărîrea lui Dumnezeu, s'au aruncat *iarăş* punţi de legătură între creaţiune şi Stăpânul ei. Restabilindu-se — ca posibilitate numai, e adevărat, ca posibilitate la îndemâna celor cari înţeleg şi vor — starea de la început, când omul trăia cumpănit şi împăcat cu el însuş în Dumnezeu.

Starea asta fusese ruptă prin păcatul primului Adam; care adâncise prin vina lui şi a Şarpelui o prăpastie între el şi Făcătorul lui, origine a tâcâielii, a sbuciumului şi a chinurilor noastre. Pentru umplerea acestei prăpastii îi fusese făgăduită de la început jertfa Mielului, singura care putea să ne răscumpere. Ea a venit. Prin pătimirea lui Christos, Dumnezeu şi Om, cel dealdoilea Adam. In zilele astea ni se împlineşte jertfa făgăduită, — şi mâine va răsuna imnul de bucurie a învierii, pecetea mântuirii noastre, puntea dintre văzut şi nevăzut. Căci a înviat *Dumnezeu*-Omul, lăsând să irumpă realităţile de DINCOLO-dincoace, şi a înviat Dumnezeu-*Omul,* deschizând poarta celor de DINCOACE înspre Dincolo.

Aşa. Vedeţi ce posibilităţi mari, nebănuite ni se deschid şi cum putem iarăşi înoda firul bucuriei contemplative, al echilibrului nostru vecinic, rupt prin ispita diavolului?

Să mărturisim deci Paştele. Să facem ca cei simpli şi adevăraţi semnul crucii la fiecare act al vieţii noastre, slăvind şi sfinţind ori ce gust şi orice început, asigurându-le rodnicia. Căci omul nu poate trăi desprins de Dumnezeu şi cazna lui nu poate rodi în afară de El. Să facem semnul crucii, care nu însemnează acceptarea suferinţei, ci, dinpotrivă chezăşia mântuirii.

La locul Căpăţânii crucea de supliciu străluceşte de toate nădejdile noastre împlinite. Nu vrem să coborîm strălucirea asta în noi?

...Să facem deci semnul crucii, mărturisirea Paştelor!

12 Aprilie 1931.

PAŞTELE GÂNDULUI ŞI CELELALTE PAŞTE

Nu ştiu cum s'ar putea mai bine prăznui Paştele. Probabil că trăindu-le. Dar asta e din ce în ce mai greu. Pentru cei mai mulţi dintre noi. A trăi Paştele — asta presupune a te duce la biserică; a te ruga *acolo;* a te supune — ceară moale şi receptivă — tuturor sugestiilor transcendenţei; a te pregăti pentru coborârea harului lăsându-te purtat pe unda caldă şi învăluitoare

a cultului — minunată propedeutică la deschiderea cerurilor. Inţeleg, însă, că asta nu se mai poate. Asupra tuturor acestor amănunte şi momente noi am gândit; noi, părinţii noştri, părinţii părinţilor noştri; de patrusute de ani încoace; sau noi singuri, cu mintea acestor patrusute de ani. Iar gândul omoară viaţa — ori de câte ori, orgolios, se ridică deasupra ei, voind să o stăpânească în loc de a i se supune şi a o sluji.

Şi aşa gândul a omorît în noi Paştele în momentul în care am vrut să trăim ceea ce înţelegem, în loc să fi încercat a înţelege ceea ce trăim. A fost, desigur, în sufletul omenirii, cândva, undeva, o soluţie de continuitate; când s'a întunecat totul şi când la întoarcerea luminii ne-am găsit într'un alt peisaj spiritual. A fost. Nu înţelegem bine când şi cum. Dar a fost. Şi când pe crugul cerului s'a întors, ca în fiecare an, ceasul tainei pascale, auzul nostru nu se mai măsură pe trăznete, ci pe plesnituri de bici; fulgerile erau biete scântei electrice, pe cari şi noi le puteam fabrica în laborator la o simplă maşină a lui Whimshurst; şi nu mai mirosea tot cuprinsul a pucioasă, ci ne gâdila înţepător nările doar fumul de iarbă de puşcă a focurilor de tracatruci! Paştele erau o amintire ştearsă, care nu se mai revărsa împlinitoare în suflete. Dar pentru că totuş, măcar ca moştenire (deşi zăvorită cu nouă lăcate înţelegerii *fiinţei noastre)*

încă mai dăinuia, ne-am îndreptat asupra ei cu cheia gândului.

A, desigur, din vechea taină am deslegat prea puţin. Un colţ; o fărâmă. Dar pentru că fărâma aceasta era tot ce puteam înţelege cu gândul, am crezut că asta e tot. Şi s'a născut astfel pentru omenire, chiar pentru cei mai buni dintre noi paştele nou, paştele cel sărac. In care taina a dispărut. In care omul-Dumnezeu a devenit omul-erou. Un erou al unei noui credinţe, care pentru această nouă credinţă, *a lui,* se oferă în holocaust; cam aşa cum pentru *convingerea* lui era să se ofere ca jertfă şi Galilei — dacă nu l-ar fi isbit spaima durerii. Ce e Christos? Un erou al unei convingeri morale. Ce e Paştele? Prăznuirea amintirii unui proces juridic între două morale, în care peste veacuri a învins cea a victimei. Atât. Nu e destul?

Atât — nu e destul! „Probe" — de sigur nu am. Dar e ceva în fiinţa mea care se refuză cu încăpăţânare gândului că Paştele ar putea să fie aniversarea unui fel de „afacere Dreyfus" de acum nouăsprezece veacuri. A răsunat în mine Joi seară strigătul sfâşietor al crainicului care anunţă: „astăzi s'a spânzurat pre lem, *Cela ce spânzură pământul pre ape";* şi s'a strâns în mine sufletul în seara de Vineri la cântarea de prohodire, care mărturisea că în mormânt fu pusă, prin coborîrea lui Christos, însăş *viaţa.*

Patimile, răstignirea şi învierea nu sunt simboale, ci fapte. Ele nu „însemnează", — ci „sunt".

S'au întâmplat aievea; iată, acum 1900 de ani. Şi ne-au deslegat pe noi de păcat, de vină şi de moarte. A trebuit să se jertfească cineva. Dar jertfa omului singur nu putea deschide din nou porţile cerului. Şi s'a jertfit Dumnezeu-omul. A suferit pe lemnul de spânzurătoare ca un om — după ce ca Dumnezeu suferise pentru noi încă dela căderea lui Adam în păcat.

S'a răstignit deci;
şi s'a îngropat;
şi a înviat a treia zi.

Toate — „pentru noi oamenii, şi pentru a noastră mântuire". Ca să ne fie iarăş cu putinţă a arunca punţi dela noi la Dumnezeu; de a eşi din noi destrămându-ne în Dumnezeu; de a scăpa de noi — depăşindu-ne. Ca să nu se mai sperie gândul nostru în faţa morţii, a murit El; cu moartea pre moarte călcând — omorînd deci moartea. Şi a înviat — după trup — cum vom învia şi noi la împlinirea vremii; când se va împlini şi ceea ce credem atunci când mărturisim: aştept învierea morţilor, şi viaţa veacului — ce-va-să-fie.

...Iată Paştele — pentru cari nu am probe, dacă voiţi. Dar Paştele sunt, dincolo de gând, în inima fiecăruia, bucurie. Intreb, deci, numai: unde e bucuria, acolo sau aci? Şi poate că prin asta am făcut şi proba. Pentru cine are nevoe.

1 Mai 1932.

CE E PREDANIA?

Una din cele mai mari primejdii care amenință ortodoxia românească — și cu ea însăș așezarea spirituală a poporului nostru în structura lui intimă — este nevoia de „înoire" pe care o simt din ce în ce mai stăruitor anumite cercuri teologice de la noi. Dacă această nevoie s'ar face simțită numai în unele personagii ridicule, scăpate în bălăriile teologiei rumânești, cari s'ar simți dezonorate dacă nu ar fi în stare să valorifice pe Fouillée sau chiar pe Ernst Haeckel pentru învățătura dumnezeiască, chestiunea nu ar fi tocmai așa de gravă. Se întâmplă însă că o problemă a „înoirii" există realmente în orice viață religioasă. Astfel încât o cercetare atentă a situației, obligată a se ține deopotrivă departe atât de „științificitatea" inovatorilor, cât și de „ortodoxia" habotnicilor, e datoare să stabilească cu precisie sensul și limitele acestei înoiri.

Imi îngădui să cred că, în ciuda frecvenței și gravității excepționale a erorilor în cari a căzut neliniștea reformatorilor, există un îndreptar sigur, aș zice: infailibil, în problema „actualizării" bisericii; și că numai ignorarea acestui îndreptar a făcut, aiurea și la noi, posibile toate greșelile pe cari le-am trăit sau le ispășim. Acest îndreptar este PREDANIA. Adică sfânta tradiție a Bisericii.

1. Orice învățătură religioasă, deci și învățătura lui Christos, este trăită de oameni. Trăirea

aceasta, considerată în totalitatea ei spațială și timporală, constitue într'un fel viața însăș a învățăturii. Căci învățătura nu este un adevăr oarecare, pe care cineva l-a formulat odată, l-a săpat apoi într'o tablă de aramă și l-a pus undeva sub sticlă, ca să se uite lumea la el — sau chiar să i se închine. Ci e mai degrabă ca o sământă; care e pusă în pământ, încolțește și dă roadă. La învățătura lui Christos se adaugă, deci, într'un fel, trăirea ei de către noi: ea nu mai este învățătură pur și simplu, ci învățătura care a rodit în noi, *învățătură rodită*.

Astfel fiind însă, *învățătura este un fapt, cu o istorie a lui, cu diverse momente cari se inscriu pe o curbă. Curba aceasta e însăș legea de desfășurare a posibilităților cuprinse în învățătură. Iar înscrierea la conștient, formularea diverselor momente, e ceia ce numim noi PREDANIE sau TRADIȚIE.*

2. Dacă însă orice așezare religioasă se definește prin învățătura inițială plus formula de identificare a creșterii ei, două primejdii amenință, permanent, o asemenea definiție: a) se poate ca o învățătură să crească strâmb; b) se poate ca o învățătură, chiar normal crescută, să fie fals formulată. Există oare garanții împotriva unor asemenea primejdii, și cari ar fi ele?

Răspundem: în creștinătatea ortodoxă ele există. Și anume, iată-le: adevărurile religiei creștine ortodoxe nu sunt adevăruri individuale. Viața lor se desfășoară într'o comunitate, — și

anume în comunitatea de iubire care este Biserica. Atâta vreme cât această comunitate de iabire funcţionează normal, este exclus ca creşterea învăţăturii să fie strâmbă.

Asta despre creştere. Dar formularea? Formularea se face, la noi, în sinoade, de către sinoade, plecându-se de la principiul absolut just că *adevărul creştin,* chiar atunci când e vorba de înţelegerea cuvântului lui Christos *e de natură conciliară,* şi nu raţională — raţiunea individuală neavând nimic de spus într'o asemenea problemă. Cum însă un sinod funcţionând normal nu poate da formulări eronate, şi cum în biserica noastră există indicaţiuni precise în privinţa condiţiilor în cari trebue să funcţioneze un sinod, înseamnă că noi putem şti care formulare e justă şi care nu.

Garanţia creşterii drepte a învăţăturii şi a formulării juste a acestei creşteri stă, deci, în normalitatea funcţionării comunităţii de iubire şi a sinodului, normalitate care este suficient indicată în ortodoxie. Iar dacă, prin imposibil, asta nu e încă deajuns, atunci mai există încă o garanţie.

In adevăr: spuneam că viaţa, creşterea unei învăţături se înscrie pe o curbă. Curba aceasta, chiar dacă nu poate fi calculată, poate fi în orice caz desemnată, cel puţin pentru ceea ce se leagă cu trecutul. Fiecare moment al ei trebue să stea, structural, într'un raport organic cu toate celelalte, să se integreze în unitatea organică a curbei.

Nu e locul să stăruim aci asupra chestiunii. Cine a făcut însă morfologie istorică sau mecanică, îşi dă seama cât de uşor e să stabileşti dacă un moment oarecare se integrează organic într'o curbă sau nu. Şi atunci problema e simplă: se integrează momentul, el poate fi acceptat; nu se integrează, — el trebue respins, înlăturat, ca unul ce introduce o anormalitate în curbă, un desechilibru în situaţie.

Cu alte cuvinte: *garanţia valabilităţii creşterii învăţăturii, sau formulării acestei creşteri stă în* organicitatea ei, — adică în *concordanţa ei cu tradiţia.*

3. Inaderenţa structurală a unui neam sau unei culturi la o formulă de viaţă religioasă sfârşeşte, mai curând sau mai târziu, prin desprinderea acelui neam sau acelei culturi de religia respectivă. Ea poate lua însă, provizoriu, şi alte forme, cum ar fi de pildă încercarea de a reface învăţătura. Aşa au făcut, de pildă, protestanţii, — cari au luat drumul întoarcerii la origine.

Intoarcerea la origine este, însă, o operaţie imposibilă pentrucă ea înseamnează pur şi simplu înlăturarea predaniei, adică ignorarea caracterului viu şi deci a creşterii învăţăturii. E ca şi cum, punând în pământ un bob de grâu şi părându-ţi-se ţie că a crescut rău, ai vrea să anulezi creşterea şi... să te întorci la bobul neîncolţit. Incercând întoarcerea la origine protestanţii ignorează faptul elementar că învăţătura lui Christos nu mai este astăzi ceea ce stă scris în Evanghelie,

ci această Evanghelie aşa cum este ea înfăţişată de Biserică, adică de sfinţii părinţi, de sinoadele ecumenice, — cu alte cuvinte: Evanghelia trăită şi crescută normal în comunitatea de iubire a Bisericii.

4. Acum ştim însă ce e înoire: înoire nu poate să însemneze schimbare pur şi simplu, ci creştere firească. Introducerea luminii electrice în biserică o fi înoire, — dar creştere firească nu e. Pentru că lumânarea care arde în biserică nu este un instrument de luminare (altfel nu ar arde şi ziua!), ci o jertfă omagială. Şi nici retipărirea bibliei, ca promovare a religiozităţii, nu e creştere firească, — pentrucă nu biblia ne mântuieşte, ci Biserica.

Ştim, deci, acum ce e înoire firească, pentru că ştim ce e predania, măsura ori cărei înoiri, legea de creştere a învăţăturii creştine.

1 Martie 1937.

POLITICĂ EXTERNĂ

APROPIEREA UNGARO-JUGOSLAVĂ

Lucrurile se petrec în imediata noastră vecinătate. Şi totuş se pare că semnificaţia lor ne scapă. Nu ştiu dacă personalităţile cari mânuiesc, la Capul Podului, destinele ţării, sunt în adevăr la înălţimea situaţiei; dacă, cu alte cuvinte, înţeleg nouile raporturi ce sunt pe cale a se stabili în centrul şi sud-estul Europei, şi dacă pot interveni activ în evenimente. Impresia mea este că conjunctura ne depăşeşte, şi că iniţiativa ne-a scăpat. Un „mare" ministru de externe nu am avut de foarte multă vreme. Poate că nu l-am avut nici odată. Şi totuşi de el am avea foarte tare nevoe acum. Să credem că e d. Mitilineu? Sau d. General Averescu?

Iată faptele. Mica Antantă care a fost oarecum centrul de gravitate al politicei noastre de după războiu, a intrat deja în disoluţie. Era şi natural. Ea nu pornea din necesităţile statornice ale Europei Centrale, ci era mai mult o asociaţie care asigura pe beneficiarii marelui războiu împotriva unor eventuale pretenţii de

revizuire a statutului acestei părţi din Europa. Valoarea ei ca şi importanţa care i s'a acordat, rezultă mai mult din faptul că Franţa avea nevoe de un grup de forţe care să ţină oarecum, în şah mişcările Germaniei. Dar împăcare dintre aceste două mari puteri continentale face inutilă şi neinteresantă pentru Francezi existenţa mai departe a Micei Antante. Domnul Beneş, cum am mai spus-o şi altă dată, se dovedeşte a nu fi mai mult decât un „Privatdozent"; şi încă democrat. După întrevederea de la Thoiry, Ceho-Slovacia a luat calea pe care i-o indica noua situaţie şi în acelaş timp situaţia ei statornică: în remorca Germaniei. Noul cabinet Ceho-Slovac constituit cu ajutorul Germanilor din Boemia, ca şi discursul rostit cu acest prilej de primul-ministru Svehla sunt preludiul chiar al acestei orientări.

In acelaş timp însă în care d. Beneş se împacă cu Germanii şi le făcea, la Geneva, tot felul de graţiozităţi, Horty se ducea la Mohaci, pentru a anunţa apropierea ungaro-jugoslavă. După Germania, Ungaria. Al doilea obiectiv dispărea; şi anume prin întovărăşire cu Sârbii.

Apropierea Ceho-Slovaciei de Berlin ne interesează numai indirect. Legătura Belgrad-Budapesta ne atinge însă în deaproape. Ea pune problema balcanică în alţi termeni cu totul noui, şi ne obligă a lua o atitudine. Propriu vorbind, lovitura cea mare o primeşte Italia.

Pentru a-şi asigura libertate de mişcare în Peninsula Balcanică, ea a urmărit o izolare a Sârbilor. Prietenia ei cu Bulgaria şi cu Ungurii nu avea alt înţeles. Se pare chiar că a mers mai departe. Intoarcerea Contelui Banffy în Transilvania şi cererea lui de a deveni cetăţean român nu poate fi interpretată decât ca o încercare de a lucra pentru apropierea ungaro-română; evident sub auspiciile Italiei.

Acum toate aceste combinaţiuni cad. Apropierea sârbo-ungară stabileşte dintr'odată caracterul activ pe care îl va lua politica slavilor de sud din Balcani, sprijinită de data aceasta probabil de o alianţă naturală, chiar dacă nu explicit şi formal încheiată a ţărilor din Europa centrală: Germania, Ceho-Slovacia, Ungaria, cărora Serbia nu le este decât o fericită avangardă.

In această nouă grupare de forţe şi de interese, noi am fost lăsaţi la o parte. De această neglijenţă a profitat Italia; care a socotit întotdeauna cu noi în ambiţiile ei balcanice. Iată deci şi explicarea politică a interesului care-l prezintă pentru d-l Mussolini o înţelegere statornică cu ţara noastră.

Situaţia României nu este însă de invidiat. In actualele împrejurări rolul nostru nu mai poate fi decât de a doua mână. Centrul politic mutându-se în Balcani, gruparea se face în vederea acestui fapt. Noi putem pecetlui definitiv soarta peninsulei alăturându-ne nouei con-

federaţii dunărene; dar colaborarea noastră, chiar dacă ar fi bucuros acceptată, nu este încă dorită. Ar fi deci să ne oferim, ceea ce nu e tocmai plăcut, chiar având siguranţa că nu vom fi refuzaţi.

Ne rămâne desigur soluţia cealaltă: cu Italia. De sigur, nu cea mai proastă. Dar pentru aceasta ar trebui să ni se ofere o situaţie de la egal la egal. Şi mai întâiu să ne lămurim precis:

dacă, cu ajutorul nostru, al Bulgariei, şi eventual al Angliei, Italia poate câştiga partida balcanică;

iar dacă da, cari ar fi în acest caz avantajiile noastre, — mai mari decât cele pe cari ni le-ar da o victorie sârbo-ungaro-germană, căreia noi ne-am fi alăturat din vreme.

Iată datele problemei. Suntem curioşi să ştim cum le va mânui actualul nostru guvern.

23 Octomvrie 1926.

DE CE NU E BUN ŞOVINISMUL

Am scris, acum în urmă, în această foaie, o serie de articole asupra datelor orientării istorice a politicei noastre externe. Era o încercare de a desprinde elementele permanente ale vieţii noastre de stat şi de a căpăta din aceste elemente indicaţiuni pentru orientarea noastră. Am afirmat cu acest prilej că latinitatea noastră — principalul argument al celor cari pledează pentru o occidentalizare — este în bună parte o prejudecată. Pentru cine cunoaşte cât de cât structura vieţii noastre de stat şi a vieţii noastre spirituale, afirmaţia aceasta nu închidea nimic surprinzător sau... de ruşine. De aceea în presa românească articolele mele au trecut necomentate.

Iată însă că aceste consideraţii au găsit un ecou la... Budapesta. Şi anume în coloanele confratelui „Nemzeti Ujsàg"; care comentează punctul nostru de vedere, sub titlul „Abandonarea latinităţii valahe". Am cetit. Am cetit, şi nu mă pot dumeri nici acum. Ce a înţeles şi mai ales ce a putut scoate confratele budapestan merită, în adevăr, atenţiunea noastră.

Citez: „Cele scrise de ziarul „Cuvântul" sunt foarte instructive; şi de natură a tempera entusiasmul exagerat care a contribuit la orientalizarea şi balcanizarea Ardealului. Articolul va avea de efect că Europa occidentală va lua notă de caracterul oriental al României; şi va înţelege ce greu păcat au făptuit cei cari, în numele democraţiei apusene, au aruncat Ardealul unei ţări cu suflet oriental".

Eu cred că dacă onoratul meu confrate ungur s'ar fi gândit că lucrurile acestea se cetesc şi dincolo de graniţa ţării sale, ar fi ezitat să le scrie. Pentrucă, vedeţi, peste graniţă se găsesc şi oameni cari să fie sustraşi deformaţiei „patriotice" de perspectivă. Şi dacă nu altceva,

dar cel puţin un lucru pot opune aceşti oameni consideraţiilor patriotice de la Budapesta: că Ardealul nu ne-a fost „aruncat" de nimeni, — şi ca atare „democraţia apuseană" nu a avut nimic de spus în această afacere.

Cu „democraţia apuseană" şi cu „Europa occidentală" avem noi, de sigur, socotelile noastre: în care sunt înscrise precis debitul şi creditul. Şi nu am precupeţit niciodată recunoştinţa noastră discretă, sobră şi demnă, dar cu atât mai efectivă, atunci când am fost în situaţia de a fi primit mai mult decât am dat. Ardealul însă nu ni l-a dat nimeni. Nici măcar nu l-am luat noi. Ci Ardeal şi „Ţară" au mers unul înaintea alteia, ca două părţi ale aceluiaş tot, atunci când s'a ivit prima împrejurare prielnică, pe care de un mileniu o aşteptam cu dinţii încleştaţi.

Dar confratele „Nemzeti Ujsàg" ne „denunţă" Europei: vedeţi, valahii ăştia nu sunt decât nişte... orientali; şi dv. le-aţi dat Ardealul! Stranic şi întristătoare atitudine. E destul de dureros să vezi un popor mândru ca cel al maghiarilor — dar oare maghiar să fie redactorul autor al articolului? — coborându-se la rolul de delator. Când însă delaţiunea e de aşa calitate, întristarea noastră devine jale. In adevăr, neamului omenesc nu-i e cruţată nici un fel de umilinţă.

Când noi ne-am exprimat îndoieli în chestia latinităţii noastre şi am afirmat caracterul categoric oriental al civilizaţiei româneşti, am exprimat nu numai un fapt, ci şi necesitatea orientării politicei noastre după realităţi. Nu ne-am gândit un singur moment că a nu fi occidental e o... ruşine. Pentru că — am dovedit-o doară!! — nu există pentru un popor civilizaţii sau culturi superioare şi inferioare, ci numai o singură formă de cultură; aceea de care el e capabil, în virtutea componentelor lui istorice. A pune însă, peste aceste imperative ale realităţii, în cumpăna valorificării, formula structurală a apusului şi a răsăritului, şi a decide fără nici un fel de discuţie prealabilă în favoarea celei dintâi, iată ce nu poate face decât cineva care nu numai că ignorează primele elemente ale culturii şi civilizaţiei răsăritene, dar e străin şi de dureroasa îndoială în care se frământă de un sfert de veac metafizica apuseană.

Evident însă, confratele nostru nu face numai teorie; ci el ar vrea să spună: aţi aruncat Ardealul orientalilor ălora de valahi; şi nu ni l-aţi lăsat nouă. Nouă, — cui? Desigur, nouă — Ungurilor, cari se ştie doară că suntem occidentali. A ni se refuza nouă dreptul de a ne uni cu Ardealul pentru că nu suntem occidentali, şi a-l cere dela democraţia apuseană, pentru Unguri ca reprezentanţi ai acestei democraţii, iată, de sigur, încă o culme. Pe care o atinge „Nemzeti Ujsàg"; care ştiţi ce înseamnează: Gazeta Poporului.

In ce mă priveşte, eu am ştiut întotdeauna

că Ungurii sunt de origine turanică şi că reprezintă un popor tânăr, mândru, viguros, şi — în păturile lui adânci — o rasă nealterată. Pentru aceasta i-am şi preţuit întotdeauna; pentru ceace aduceau ei în centrul Europei: orizonturi largi de stepă, pasiuni puternice — cari impresionează chiar când se exercită în potriva noastră, — sălbatec romantism nostalgic al unui neam de plugari şi păstori, viaţă autentică şi un fel de cavalerism, unite toate într'un patriotism halucinant care a dat Europei cea mai înaltă şi mai cuprinzătoare formulă metafizică a misticei statului.

Şi iată-l acum pe confratele meu maghiar aruncând peste bord această magnifică moştenire, pentru a intra slugă proastă la occident. De ce? Ca să „capete" înapoi Ardealul. Ca şi cum Ardealul se capătă şi nu se ia, şi ca şi cum o ţară cu un suflet ca al fraţilor noştri de peste munţi se poate guverna cu mandat dela Europa apuseană, ca o colonie oarecare din Papuasia! Vai!

Nu scriu lucrurile acestea pentru Unguri. Nu-mi voiu permite nici odată să dau lecţii unui neam, mai ales când e străin. Le scriu însă pentru fraţii mei, Românii. Ca să înţeleagă ei ridicolul sinistru la care poate duce şovinismul; şi ca să se ferească de acest cel mai greu păcat al unei rasse.

21 Martie 1930.

ACORDUL AUSTRO-GERMAN

Să nu ne fie luat în nume de rău dacă vom spune că larma care s'a iscat în jurul uniunii vamale austro-germane are în ea un element de nesinceritate. Cum adică? Să fi venit faptul aşa, pe neaşteptate, — şi marile cancelarii europene să nu fi ştiut, în adevăr, nimic? Iată ce ne e peste putinţă să credem. Căci evenimentele din ultima vreme — mai precis: din ultimele trei săptămâni — indicau că hotărâri însemnate se desbat între Viena şi Berlin. Şi nu evenimente asupra cărora s'ar fi păstrat, doamne fereşte, taină, ci publice! Brusca manifestare a îngrijorării şi atitudinile protivnic categorice numai în formă, adoptate de presa şi oficialitatea marilor aliaţi, apar deci, mai degrabă ca un fel de fişă de consolaţie pentru cehoslovaci, jugoslavi sau români, aliaţi sau foşti aliaţi, dragă Doamne, cari — se crede în apus — ar avea ceva de zis în potriva acestei uniuni vamale. Aşa fiind, e mai potrivit, credem, ca evitând orice diversiuni „de atmosferă", să judecăm lucrurile şi puţin pe socoteala noastră.

După interesele pe cari ni le bănuiesc unii şi ni le bănuim chiar unii din noi, ţara românească ar trebui să ia categoric atitudine împotriva uniunii vamale austro-germane, aceasta ameninţând tratatele şi creând în Europa centrală — la al cărei statut noi suntem direct interesaţi — o nouă stare de lucruri, oarecum peste

capul nostru şi, cine ştie, poate chiar în potriva noastră. Aşa pusă problema, se prea poate ca punctul acesta de vedere să fie îndreptăţit. Numai că, după impresia noastră, s'ar putea ca problema să se pună şi altfel; şi anume nu din punctul *nostru* de vedere, ci din cel al *realităţilor*. Să ne întrebăm, cu alte cuvinte, nu dacă amintita uniune ne-ar fi de pagubă sau de folos, ci dacă, considerată în ea însăşi, ea se încadrează în chip firesc în condiţiunile realităţilor, sau nu este, eventual, decât o creaţiune arbitrară.

Se afirmă, de pildă, că această uniune vamală nu ar fi decât preludiul unei uniuni politice, — în acelaş fel în care „Zollverein"-ul din veacul XIX a dus la Germania federativă a lui Bismarck. Să ne opunem deci! Da? Mi-e teamă că chestiunea nu e aşa de simplă. Imi aduc aminte, de pildă, că acum câteva luni câţiva oameni politici dela noi, e adevărat nu destul de serioşi, anunţau o uniune vamală jugoslavo-română. Intenţia era, evident, prematură; dar nu aberativă. De ce însă în legătură cu noi şi vecinii noştri sârbi nu s'a vorbit, cu acest prilej, şi de o uniune politică, dar se vorbeşte în schimb de un asemenea lucru în legătură cu acordul dela Viena? Pentrucă, probabil, acolo sunt anumite elemente în plus, cari îşi aşteaptă o firească îndestulare. Iată deci, o indicaţie pentru cadrul în care, obiectiv şi istoric trebue discutată problema. Şi mai sunt şi altele.

General vorbind, trebue să recunoaştem că dacă există o problemă a Europei centrale, ea nu a fost rezolvată de răsboiu decât în parte, pe laturea naţională; dar politic şi economic, nu. Era, într'un fel în această parte a pământului, o stare de desechilibru înainte de răsboiu, — această stare a continuat şi după, chiar dacă din cu totul alte motive. Lucrurile acestea trebuesc spuse odată răspicat. Din nefericire — o recunoaştem — e greu. Sunt unii cari cred că de câte ori vorbeşti de o soluţie pentru Europa centrală, au dreptul să te socotească partizan al... vechei monarhii. Vecinii noştri Unguri, de pildă, nu concep o schimbare, decât... revenind la vechile graniţe; — sau dacă nu se poate asta, se mulţumesc deocamdată cu o rectificare de frontieră. Evident că *aşa,* nu se poate discuta. Nu pentru că, Doamne fereşte!, ar fi puse în discuţie graniţele noastre — că doară ştiut e că aceste graniţe nu pot fi puse în discuţie de nimeni —; ci pentru că aceasta dovedeşte o totală lipsă de înţelegere a nouilor realităţi. Problema de azi a Europei centrale depăşeşte în toate direcţiile vechea mentalitate, în care naţionalul, politicul şi economicul se amestecau într'o oribilă confuziune; şi atacarea ei trebue deci făcută pe alte baze.

Incercarea dela Viena este, teoretic vorbind, o asemenea încercare, şi anume probabil numai

un început. Puternice afinităţi de rassă şi de cultură, cari merg uneori până la identitate, au pledat pentru începutul în *această* direcţie. Principial însă, ea se putea începe şi altfel.

Faţă de acest eveniment deci, întrebările pe cari trebue să ni le punem sunt nu dacă asta ne convine sau nu; şi să ne însemnăm acest adevăr fundamental că *interesele noastre nu pot să meargă nici odată împotriva aşezărilor fireşti.*

Va trebui, ca atare, să ştim:

este acordul dela Viena o problemă a rassei germane, sau una a Europei centrale?

există în adevăr o Europă centrală?

poate fi considerată uniunea vamală austro-germană ca un început de soluţie a problemei Europei centrale, sau nu?

Şi mai ales:

se întâmplă lucrurile acestea la timp, — sau *prea* târziu? Nu cumva, adică, avem de aface cu vechea „Mitteleuropa" a lui Naumann, perimată astăzi? Sau mai precis, deşi mai puţin clar: înţeleg austro-germanii această uniune vamală ca o *soluţie*, ori ca o *metodă?*

Iată adevăratele chestiuni pe cari le ridică acordul dela Viena. Ele trebuesc cumpănite, — şi rezolvate în consecinţă.

26 Martie 1931.

INSPRE REALITĂŢILE NOASTRE

N'am mai auzit nimic, în ultimul timp, despre o acţiune a Europei în legătură cu uniunea vamală austro-germană. A fost, la început, o agitaţie prin presă, cu întrebări cominatorii şi cu ameninţări mai mult sau mai puţin deschis formulate, şi pe urmă — tăcere. Pe undeva, la Geneva, una din numeroasele comisii ale Ligii Naţiunilor studiază chestiunea. Atât. Iar austro-germanii îşi văd de treabă.

Lucrurile se întâmplă deci exact aşa cum am prevăzut noi din capul locului, — şi cu toate acestea nu avem nici un merit. Nu avem nici un merit, pentru că era elementar să se întâmple aşa. Au putut şi judeca şi crede altfel, numai cei cari şi-au închipuit că există o Europă şi o solidaritate europeană eficace. Şi s'au înşelat.

Europa nu există. Nu există unitate spirituală. Ceeace numim noi astăzi spirit european este o atitudine precumpănitor anglo-saxonă, aş zice specific anglo-saxonă, care nu isbuteşte a încadra decât nord-vestul Europei, lăsând în afara acestei structuri spirituale într'o bună măsură sudul şi întru totul sud-estul şi estul continentului. De altfel această structură nici nu defineşte spiritul european ca atare; ci însemnează pur şi simplu, o preponderenţă istorică, pe o anumită perioadă: cea care începe ca renaşterea. Dacă mâine sub spirit european se va înţelege acelaş lucru, e cu totul îndoelnic. Căci astăzi spiritul

european se defineşte prin structura anglo-saxonă cam în acelaş fel în care acum două mii cinci sute de ani el se definea prin cea greacă, acum două mii prin cea romană şi aşa mai departe. Dacă însă „spiritul european" nu e o realitate unitară, ci numai unul din aspectele (şi anume cel mai prestigios într'un moment dat) ale unui conglomerat de spiritualităţi, — impenetrabile, ca toate formele de cultură, — nu se mai poate vorbi, din acest punct de vedere cel puţin, de o solidaritate europeană.

Dar Europa nu e nici o unitate economică. Inlăuntrul continentului există sau se pot constitui, probabil, asemenea unităţi. Ele se pot constitui şi cu depăşirea graniţelor continentului, aşa cum de pildă a urmărit-o politica colonială. Dar o unitate economică formată din totalitatea statelor Europei, — asta nici nu există, şi nici nu se poate constitui.

Ce însemnează atunci Europa? O unitate geografică? Nici asta. Rusia întoarce faţa mai degrabă înspre răsărit, iar primele culturi şi state europene nu s'au clădit pe baza unităţii geografice a Europei, ci pe cea a Mediteranei. Atunci?

Atunci — Europa nu există ca o realitate, ci numai ca o ficţiune, iar luarea ei în considerare nu e numai lipsită de eficacitate, ci deadreptul primejdioasă. Rusia de astăzi e cea mai vorbitoare pildă. In Rusia revoluţia există virtual de 200 de ani. Adică de pe vremea lui Petru cel

Mare, care şi-a închipuit că poate să radă bărbile ruşilor şi să transforme toată ţara, aşa lipsită de unitate, inconsistentă pentru ochiul logic, dar *reală*, cum era ea, într'un stat european. Două sute de ani realităţile ruseşti s'au sbătut în cămaşa de forţă a împăratului Petru, — şi pe urmă au plesnit legăturile. Era natural. Dar iată, de mai bine de doisprezece ani revoluţia îşi caută drumurile, şi nu le găseşte. De ce? Nu pentrucă e vremea prea scurtă dela isbucnirea revoluţiei până astăzi! Ci pentrucă revoluţia rusească a fost şi în bună parte este încă, în mâna unor „Europeni"; căci totul s'a redus, o bucată de vreme, la înlocuirea „europenismului" ţarului Petru prin „europenismul" lui Karl Marx. Greşală fundamentală, — căci revoluţia rusească nu era de natură economică, ci politică etică; pe deoparte. Iar pe dealta, pentru că formula economică a Rusiei, pe care marxismul trebuia să o „asaneze", nu era cea „europeană" a capitalismului, împotriva căruia — şi pentru înlăturarea mizeriei decurgând din ea — păşeşte la acţiune marxismul.

Iată, în adevăr, unde pot duce confuziunile născute dintr'o înţelegere redusă a realităţilor. Să mai adăugăm că ceeace se petrece cu Rusia s'a petrecut şi se petrece încă şi cu noi? Este un adevăr trivial. Cam dela 1840 până astăzi noi nu am făcut decât să ne întrebăm ce zice „Europa" şi ne-am forţat să ne potrivim pasul după „ea". Aproape un veac, în care un popor tânăr şi sănătos, face politica eroilor lui Cara-

giale. Fără să se întrebe un singur moment ce este această Europă şi dacă în adevăr ea există.

Este evident că astăzi stăm la o răscruce. Frământările prin care trecem nu sunt semn numai de neputinţă şi inconsistenţă; ci, mai degrabă, vânzolelile chaosului în proces de diferenţiare şi de precizare. Şi iată tocmai când trecem prin aceste dureri, din lagărul ţărănist, adică de acolo un.'e ar fi trebuit să ne aşteptăm mai puţin, ni se serveşte teoria crizei „europene", şi necesitatea de a ne solidariza cu ea!

Este fals. Politica se face cu realitate. Cine vrea în adevăr să rezolve ceva în aşezarea noastră, trebue să se lămurească odată că activitatea noastră politică trebue să pornească dela realităţ › româneşti.

..ɹste, de altfel, — oricât de paradoxal s'ar părea — singura cale pe care se poate, eventual, ajunge sprijinul „Europei"!

16 Aprilie 1931.

...ŞI DESPRE MARII NOŞTRI ALIAŢI

Problema beneficiilor

Suntem de o bucată de vreme în bătaia presei franceze. In bătaia întregii prese; de stânga şi de dreapta; de opoziţie şi de guvern. Oficioasele ministerului din Quai d'Orsay, cel puţin, ţin fruntea. De ce? Deocamdată nu ni se spune

precis. Ne aflăm în perioada de preparare. Suntem deci atacaţi pe chestiuni lăturalnice şi gingaşe. Cu falsuri şi perfidii desigur. Dar chestiunile nu sunt mai puţin gingaşe. Asta, în sincer limbaj gazetăresc se numeşte şantaj. Fac o presiune într'un punct pe care eu ţi-l socotesc vulnerabil, pentru a te sili să cedezi pe o chestiune, alta, în care nu am asupra ta nici un mijloc de constrângere. Trudă zadarnică, cinstiţi confraţi de pe malurile Senei, noi la şantagii nu cedăm.

Aşa fiind, eu socotesc că e pentru ambele părţi mai practic să spunem lucrurile pe nume, punând în discuţie adevăratele puncte litigioase. Metoda aceasta a sincerităţii fiind în actualele împrejurări singura care poate duce la o înţelegere sau cel puţin la o prietenească lămurire. Presa franceză (în fond, guvernul francez), e îngrijorată de eventualitatea unei schimbări de front pe cale de a se opera în politica noastră externă. A existat, se spune, o alianţă de pe urma căreia România s'a ales cu întregirea hotarelor ei etnice. Se pare însă că acum România ar intenţiona să renunţe la această alianţă. Frumos e?

Frumos sau nu, — nu ştim. Deocamdată avem însă impresia că problema este rău pusă. Ce vor, anume, să spună aliaţii şi fraţii noştri Francezi? Că noi am fost beneficiarii unei alianţe, — şi că, prin urmare, există pentru noi obligaţia de a rămâne mai departe în cadrul ei, ca să ne plătim oarecum pentru beneficiile pe cari le-am tras? Asta nu poate fi chiar aşa de exact.

Noi credem că dacă alianţă a fost, apoi de sigur că beneficiile au căzut de ambele părţi; căci nu ne închipuim alianţe leonine între Francezi şi noi, în cari partea leului să nu revină tocmai nouă. In adevăr: noi am avut o alianţă pentru purtarea răsboiului. Ea s'a făcut nu pentru că aveam noi nevoe de ea, ci pentru că le era de nevoe Francezilor. Afirmaţia, oricât de paradoxală s'ar părea, nu e mai puţin perfect valabilă. Pentru ce a fost purtat oare răsboiul? Pentru mai multă libertate, şi pentru a face posibilă exercitarea dreptului de autodeterminare a naţiunilor. Şi ce am căpătat de pe urma răsboiului? Teritorii? Da, dar nu teritorii cucerite prin arme. Mai exact, noi nici nu am căpătat teritorii; ci am cooperat ca să isbândească un principiu. Căci nu suntem un stat mărit prin victoria armelor, ci prin isbânda unui principiu. Nu ne-am cucerit fraţii, ci le-am înlesnit putinţa de a hotărî ei asupra destinelor lor. Proba? Tratatele de pace nu au făcut decât să consfinţească stări de lucruri care se înfăptuiseră deja: unirea Ardealului cu Vechiul Regat, unirea Bucovinei şi a Basarabiei cu vechiul regat. Am avut, e drept, un tratat de alianţă cu puterile alături de cari am purtat răsboiul; dar nu s'a ţinut seamă de el. De aci şi revolta lui Ion Brătianu; care nu înţelesese că pacea nu se discută pe baza tratatelor de alianţă, ci pe baza drepturilor decurgând din principiul autodeterminării; ceea ce ne scurta, e drept, de câţiva chilometri pătraţi,

dar ne dispensa în schimb de orice solidaritate morală în viitor faţă de aliaţi.

Căci, în adevăr, cui datorăm noi unitatea naţională? Voinţei fraţilor noştri de peste Carpaţi şi Prut, cari au hotărît că vor să fie una cu noi. De sigur, această voinţă a fost eficace între altele şi pentru că există putinţa exercitării drepturilor decurgând din principiul autodeterminării. Era însă, pentru asta, nevoe ca noi să intrăm în răsboiu? Să presupunem, un moment, că noi am fi stat neutri, şi că totuş răsboiul s'ar fi câştigat, — adică ar fi învins principiul dreptului de autodeterminare. Li s'ar fi putut refuza Ardelenilor sau Basarabenilor dreptul de a se uni cu noi? Evident, nu. Prin urmare: dacă am intrat în răsboiu, e pentru că aliaţii noştri de mai târziu aveau nevoe de sprijinul nostru întru câştigarea partidei începute. Aveau nevoe, sau cel puţin aşa credeau ei.

Aşa fiind însă, noi nu suntem în nici un fel beneficiarii bunăvoinţei aliaţilor, ci acei ai unui principiu pentru isbânda căruia am luptat şi noi — după puterile noastre. Cum ni s'a dat oare mai mult decât ni se cuvenea? Mai întâiu nu ni s'a dat nimic; Ardelenii şi Basarabenii au venit ei la noi. Dar presupunând că ni s'a dat. Ni s'a dat mai mult de cât ne revenea? Atunci aliaţii au încheiat o pace nedreaptă şi artificială. Nu ni s'a dat mai mult? Atunci ce obligaţii mai avem faţă de aliaţi, — după încheerea păcii?

Să nu ni se mai vorbească deci de anumite îndatoriri de recunoştinţă. Pentru că asemenea îndatoriri nu avem. Iar după ce am lămurit acest prim punct, să punem problema pe adevăratele ei date.

12 Iunie 1931.

Alianţele noastre

SOLIDARITATEA VECHILOR ALIAŢI

Ziarele româneşti continuă a reproduce extrase din presa franceză, unde suntem admonestaţi în forme mai mult sau mai puţin acceptabile şi unde — în sfârşit! — a început să ni se vorbească şi de necesitatea păstrării vechilor alianţe ale răsboiului. Mărturisim repetat că am fi preferit din capul locului această metodă; pentrucă e cea a bunei-credinţe şi a demnităţii omeneşti, şi ar fi evitat confraţilor noştri parizieni penibilele falsificări şi nedelicatele imixtiuni în chestii ce nu-i privesc, la care s'au dedat, spre paguba legăturilor sufleteşti dintre ei şi noi. Dar pentru că, chiar aşa tardiv şi neîndemânatec cum problema se pune, nu noi ne vom refuza unei discuţiuni.

Ni se cere, şi se cere mai ales de către Francezi, să nu rupem solidaritatea vechilor aliaţi, — a ţărilor şi popoarelor cari au făcut umăr la umăr răsboiul. Frontul acesta comun formează oarecum

unul din postulatele politicei învingătorilor continentali. Care sunt însă fundamentele şi îndreptăţirile lui?

Vom observa, mai întâiu, că o obligaţiune morală în acest sens nu există: a) pentru că solidaritatea aceasta a fost ruptă de mult prin atitudinea Angliei şi Italiei; ceea ce însemnează că dacă noi am avea de gând să ne schimbăm în adevăr orientarea — ceea ce nu este zis — nu am face decât să urmăm pe unii din foştii noştri mari aliaţi cari au înţeles mai de mult să-şi aleagă drumuri proprii;

b) pentrucă, după cum am dovedit-o mai ieri, nu am intrat în răsboiu numai pentru folosul nostru, — contractând deci anumite obligaţiuni de recunoştinţă sau altfel —, ci în virtutea unei învoieli cu foloase de ambele părţi. Cum ar fi fost, în adevăr, beneficiile numai de partea noastră, când noi *a trebuit* să intrăm în răsboiu în momentul în care era mai ameninţat Verdun-ul, şi când Ruşii se învoiseră deja cu puterile centrale asupra împărţirii ţărilor româneşti?

Aşa fiind, va trebui să ni se conceadă că menţinerea vechilor alianţe — a celor din vremea răsboiului — nu se fundează pe trecut, ci pe viitor; adică pe avantagiile ce aceste alianţe ni-ar asigura de aci înainte. Acest adevăr elementar are însă darul de a schimba faţa problemei. Căci greutatea nu mai cade acum pe menţinerea vechilor alianţe — desiderat lipsit de sens — ci pe interesele noastre de stat şi

naționale. Este adevărat, de pildă, că unul din aceste interese e pentru noi formulat în principiul intangibilității granițelor noastre; și că, PRINCIPIAL, cei cari au făcut alături răsboiul, au câștigat isbânda și au dictat pacea, sunt interesați la menținerea acestor granițe; dar numai principial; pentru că de fapt s'ar putea ca pentru unii din foștii aliați o graniță să fi fost necesară așa cum s'a stabilit ea în 1919, — dar să fie astăzi necesară în altfel, mai ales când nu e a lor. (In privința aceasta aliații și prietenii noștri Polonezi au o experiență prea dureroasă, pentru ca noi să putem trece cu ușurință peste asemenea eventualități). Dar dacă solidaritatea care exista între aliați în momentul încheierii păcii, nu mai există astăzi, sau s'ar putea să nu mai existe, atacată cum e uneori de interese divergente, atunci e de la sine înțeles că solidaritatea vechilor aliați nu poate fi un îndreptar și o țintă pentru politica noastră externă. Cine crede și scrie altfel — și sunt și din aceștia — greșește; pentrucă ia în brațe o problemă fals pusă. Căci solidaritatea vechilor aliați nu este un scop, ci un mijloc. Scopul este: păstrarea țării în granițele ei actuale și promovarea unei vieți ordonate și cât mai îmbielșugat posibile înlăuntrul acestor granițe. Pot să ne asigure vechile alianțe împlinirea acestui scop, imperativ absolut al vieții noastre naționale și de stat? Vom fi cei dintâi bucuroși să păstrăm aceste alianțe. Nu înțeleg, nu vor sau nu pot să o facă, vom fi

siliți să ne orientăm altfel. Nu pentrucă am voit-o noi, ci pentru că am fost împinși să o facem.

Asupra nouilor alianțe pot plana, de sigur, îndoieli. (Planează în orice caz regrete sufletești în legătură cu cele vechi). Dar nici așa de sceptici nu trebue să fim. Franța s'a apărat acum 15 ani și cu ajutorul Italiei căreia îi luase totuș Nizza și Savoia, iar pe frontul de Vest au luptat alături Germanii și Austriacii, cari avuseseră nu chiar așa de demult ceva de descurcat la Sadowa.

Nu e vorba să fim brutali. Cinismul, chiar în politica statelor, e de prost gust; și până la urmă, păgubitor. E însă, de sigur, vorba să nu înfruntăm realitățile. Iar realitățile dictează: nu se fac alianțe pe ce a fost, mai ales când în ceea ce a fost soldurile s'au balanțat. Politica oricărei țări stă sub imperiul necesităților de azi și de mâine. Dar așa fiind, solidaritatea vechilor aliați, nu poate forma obiectul unei politici de stat decât: 1) dacă această solidaritate există efectiv, 2) dacă ea continuă să fie eficace în cadrul nouilor probleme cari se pun unei țări. Iată punctul de vedere real și sănătos.

Veți spune însă că peste toate interesele unei politici de stat, există totuș între Francezi și noi, o legătură sufletească ce nu se poate nega. Incontestabil. Nu poate să fie, și nici nu trebue negată sau slăbită. Dar despre asta, — cu alt prilej.

14 Iunie 1931.

Alianțele noastre

O LEGATURĂ DE DRAGOSTE... UNILATERALĂ

Incercările mele de a lămuri problema alianțelor rumânești în datele ei inițiale, a ridicat într'o anumită parte a presei bucureștene proteste furtunatece. Simple declarațiuni de dragoste pentru Franța, romanțe pe chitară, de un gust îndoielnic, cu acompaniament de pitpalac, sau insulte nestăpânite pentru puținătatea mea, aceste proteste nu aduc până în prezent nici o ideie și nu contribuesc în nici un fel la lămurirea chestiunii. Invățat să discut pe fapte și pe argumente și să mă păstrez, în materie de rațiune, insensibil față de gargariseala sentimentală — chiar cu riscul de a părea paradoxal și de a înfrunta prejudecăți adânc înrădăcinate, cu valoare circulatorie curentă — nu-mi găsesc deci, spre sinceră părere de rău, putința de a răspunde preopinenților mei. Constat însă că protestele există și, cum unele din ele sunt sincere, consider faptul ca simptomatic; meritând, prin urmare, o explicație.

Argumentul principal al protestatorilor este strânsa legătură sufletească, iubirea care există între noi și Franța. Iubirea aceasta e *un fapt*. Și, ca atare, nu o vom nega. Numai că, sunt fapte și fapte. Fapt e de pildă o îmbielșugată ploaie la vreme, dar năvălirea lăcustelor tot fapt e. De unde urmează că faptele trebuesc și ele cercetate și înțelese, înainte de a le accepta și a ne supune lor. In speță, întrebarea care se pune este: legătura aceasta de iubire între noi și Franța, este ea esențială plămădirii noastre sufletești și așezării noastre de stat, sau nu? In cazul întâiu, o alianță de toate felurile franco-română, este cu totul recomandabilă — ca fiind necesară; în cazul dealdoilea însă, ea nu se poate impune decât pe baza unui schimb de avantagii concrete privind prezentul și viitorul apropiat. Să vedem așa dar care e situația.

Incontestabil, iubim pe Francezi. Vorbim franțuzește și cetim la fel. Călătorim cu predilecție în Franța și le cercetăm universitățile. Instituțiile noastre de învățământ sunt organizate după modelul francez. Mai mult: învățăm să cunoaștem istoria lumii în funcție de istoria Franței. Așa era pe vremea mea, — așa e și acuma. De aceea și simțim cu Francezii. Așa de mult, încât adesea simțim *ca* Francezii.

Iubirea aceasta e așa de puternică, încât ia uneori forme aberative. 13 Martie 1906 e o dovadă. Mai sunt însă și altele. Cred că nu există în lume o țară în care miniștrii să nu cunoască decât foarte aproximativ limba concetățenilor lor, dar să vorbească în schimb impecabil franțuzește. Noi avem asemenea miniștri. Asta poate să nu fie grav; dar nici normal nu e. Mai grav e însă că s'au găsit și se găsesc la noi miniștri — oameni respectabili — cari într'un moment dat

să fi putut spune: să piară Rumânia, numai să învingă Franţa. In ori ce altă parte a lumii asemenea oameni ar fi fost lapidaţi. La noi se bucură de mare cinste. Atât de adâncă e la noi iubirea pentru Franţa şi cele franţuzeşti.

Este adevărat, nu suntem siguri dacă acestei iubiri a noastre îi corespunde, din partea Francezilor, una la fel. Mişcări de generozitate faţă de noi sunt rare. Sau în orice caz nu le cunoaştem. De la ei la noi, sprijinul a fost mai adesea negustoresc. Atitudinea lui Clemenceau la conferinţa Păcii, o cunoaştem. (Nu spun că Brătianu a avut dreptate; dar nu spun nici că nu a avut. Asta e o altă chestiune). Ni s'a semnat protocolul Basarabiei, desigur; dar semnătura ne-a fost negociată. Şi era totuş vorba de bunul nostru drept. Ni s'au dat bani cu împrumut. Şi asta e adevărat. Sunt însă banii cei mai scumpi pe cari i-a împrumutat vreodată cuiva Franţa.

Ştiu, nu suntem oameni de treabă. Sau cel puţin nu am fost guvernaţi de oameni de treabă. Suntem nevoiaşi şi adesea incorecţi în relaţiile noastre internaţionale. Oameni străini cari au venit pe la noi, cu banii şi cu munca lor, au avut de suferit; nu numai din pricina dorinţei lor exagerate de câştig, ci şi din pricina obiceiului nostru de a... vămui câştigurile. Dar îndreptăţeşte asta tratamentul aşa de aprig la care adesea am fost supuşi? Sau mai exact: dragoste e asta?

Cu ce e îndreptăţită, mă rog, abandonarea

noastră în mâinile d-lui Finaly de la Banque de Paris et des Pays Bas? Cu amenitatea d-lui Lugojanu şi cu francofilia d-lui Mihai Popovici? Evident, nu e nebun cine mănâncă şapte pite, — e nebun cine i le dă. Şi pitele le-am dat noi; întâia şi a doua oară. Dar a accepta şapte pite, atunci când ştii că nu ţi le mai dă nimeni altul, şi că nu ai dreptul la ele, — asta nu înseamnează tratament pe bază de iubire.

Frăţie de cruce şi legătură sufletească franco-română? Nu. O reală iubire, uneori de forme exagerate şi anormale, din partea Rumânilor pentru Francezi. La care însă nu se răspunde de fapt cu aceeaş măsură. Aşa în cât raporturile noastre sunt clare: noi îi iubim; ei — cel mult se lasă a fi iubiţi. Et encore!

Inţelesul dragostei noastre pentru fraţii noştri Francezi trebue căutat deci numai aci, la noi.

O vom face.

18 Iunie 1931.

Alianţele noastre

LICHIDAREA ROMANTISMULUI 48-ist

Nu ştim cum se va desfăşura până la sfârşit încordarea sentimentală franco-română; căci încordare este, dacă presa de acolo şi de aci răsfrâng în adevăr realităţi. Nu ştim, şi nici nu avem propriu zis vreo dorinţă în această privire. Singura noastră dorinţă, mărturisită şi altfel, fiind

să se asigure ţării noastre o politică de alianţe cu adevărat rodnică.

Un ziar francez vorbea în ultimul timp, în legătură cu noi, de o politică franceză a Europei. Mărturisim că problema e rău pusă. Pentru noi nu poate fi vorba nici de una, nici de cealaltă; ci numai de o politică românească în cadrul european; şi anume, *în cadrul european* — DACĂ E NEVOE. A urma o politică franceză sau germană a Europei înseamnează a fi francezi sau germani. Nu suntem, însă, nici una nici alta; suntem numai români. Mici, neputincioşi, păcătoşi, bicisnici, — dacă vreţi d-vs. — dar Români.

Ştiu, ni se vorbeşte de un fel de identitate între noi şi francezi. Intr'un fel ne-am şi ocupat de ea, când am subliniat legătura de dragoste dintre noi şi ei. Dar ce fel de identitate e asta? Stă etosul franţuzesc în plămada sufletului şi culturii noastre? Sau s'a constituit, poate, noul stat românesc prin gând şi faptă franceză? Vedeţi, problema e vastă; şi complicată. Nu o voiu ataca pe latura spirituală; ea ar fi de altfel, în ocurenţă, irevelantă. Mă gândesc însă la laturea cealaltă, — a constituirii statului nostru. Ce este — deci — francez în organizarea statului modern românesc?

Evenimentele cari au dus la închegarea României de astăzi au urmat două linii deosebite: una, a faptelor mărunte, cotidiene, întâmplate în chip firesc, fără un plan propriu zis, — aceea a desvoltării economice a ţărilor române; alta,

a intenţiunilor reformatorii, a faptelor de voinţă urmând un plan şi un gând conştient, — aceea a desvoltării noastre politice propriu zise. Cea dintâi începe la 1828 cu pacea dela Adrianopole; cea de a doua la 1848, cu revoluţia munteană. Unde sunt Francezii?

Cu siguranţă, nu în primul domeniu de activitate. Intrarea noastră în lumea comercială a Europei s'a făcut prin Englezi. Englezii sunt în adevăr, cei dintâi negustori cari ne-au cumpărat grânele, şi anume imediat după 1828. Stăpânirea lor asupra pieţelor româneşti de grâne s'a întins de-alungul întregului veac al 19-lea; în aşa măsură, încât îmi aduc aminte că acum vre-o 40 de ani, în copilăria mea, sterlingul englez circula încă în mod curent pe piaţa Brăilei.

Cât despre industrializarea ţării şi despre comerţul de bani, aceste două activităţi au luat naştere la noi sub un impuls precumpănitor german. Afirmaţiile mele sunt aşa de evidente, încât Francezii abandonaseră înainte de războiu ţara noastră ca făcând parte cu totul în această privinţă din zona de acţiune germană. Aşa se explică de altfel şi dificultăţile pe cari le-a întâmpinat prin 1915 Marghiloman, când a voit să încheie un împrumut de stat la Paris.

Dar dacă aşa numita revoluţie burgheză s'a născut şi s'a desfăşurat la noi fără nici un fel de participare a Franţei, — apoi cu siguranţă că aportul acesteia a fost precumpănitor, aproape exclusiv aş spune în domeniul revoluţiei şi con-

stituirii statului românesc politic. Nu direct, desigur. Istoria rolului lui Napoleon III în naşterea României moderne ar trebui probabil fundamental revăzută (lucrările d-lor Iorga şi Al. Dem. Marcu au făcut-o de altfel). Indirect însă, da. Toţi revoluţionarii munteni dela 48 din Franţa vin. Atmosfera publică în care aceştia au putut lucra este tot de importaţiune franceză. Veţi spune că fiecare ţară şi-a avut 48-ul ei. De sigur. Dar al nostru nu e, pentru asta, mai puţin francez. Şi, pe urmă, să nu uităm că, după revoluţie, constituţia noastră în fond franceză a fost, ca şi aşezarea noastră juridică sau cea şcolară. Este neîndoios deci că dacă Franţa a lipsit dela naşterea sau constituirea economiei noastre naţionale publice, şi private, apoi ei îi revine, în schimb, ca influenţă partea leului în aşezarea politică a ţării.

Asta e adevărat. Numai că, o desvoltare aşa de ciudată ca cea a statului nostru impune o cercetare mai amănunţită; iar în acest cadru apar alte întrebări; ca de pildă: a mers la noi viaţa economică pe aceeaş linie cu cea politică? Răspunsul e, — nu. Şi mai departe: dintre cele două serii de fapte, economice şi politice, care a fost mai în acord cu condiţiile noastre specifice şi deci care a atârnat mai greu în cumpăna desvoltării noastre? Şi aci răspunsul e clar: cea dintâi. Cea dintâi, adică tocmai cea în care influenţa franceză a lipsit cu desăvârşire.

Şi iată, atunci, încheierile. Viaţa statului nostru

a fost dominată la suprafaţă de o clasă de oameni politici, care forma oarecum opinia publică văzută, şi care, compusă în cea mai mare parte din avocaţi — oameni de concepţii şi cultură franceze — a dat aparatului nostru *formal* de stat şi vieţii publice a oraşelor o înfăţişare precumpănitor franceză. Sub această aparenţă pulsa însă cotidianul viu, gestul mărunt şi sănătos de creaţie al negustorului mare sau mic, al meseriaşului şi al plugarului, care nu aveau nimic de aface cu revoluţia de la 48, cu parlamentarismul şi democraţia şi care-şi găsea îndestularea în munca şi ostenelile lui proprii. Iată adevărul.

Care ne îngăduie, deci, să spunem că *influenţa franceză la noi nu s'a manifestat decât în regiunile păturei suprapuse, şi nu a însufleţit decât activităţi ale căror legături cu realităţile româneşti sunt mai degrabă îndoelnice*. Afirmaţie care înfruntă multe obicinuinţe de gândire, desigur, dar care nu înfruntă adevărul. Şi principalul asta e.

Aşa fiind, ne e greu să admitem că gând şi faptă franceză intră în plămada aşezării noastre de stat; iar necesitatea de a face o politică franceză a Europei, încetează pentru noi de a fi un lucru de la sine înţeles. Nici politică franceză, — nici germană; ci, aşa cum e normal, o politică românească. Incotro ne duce ea, asta e o altă chestiune. Pe care statul nostru va trebui

să o discute. Recunoaştem, după răsboi datoria noastră e ca *întâiu* să o discutăm cu Francezii. Dar numai atât. Căci există cel mult un drept de preempţiune al Francezilor asupra noastră; o opţiune însă, nu.

Nădăjduim că asta o vor concede şi Francezii, şi ne vor înlesni calea unei înţelegeri. Cu ei.

19 Iunie 1931.

CUMPĂNA DREAPTĂ

Nu cred în utilitatea acţiunii antirevizioniste. Şi o spun deschis, cu toate că îmi dau seamă de calitatea replicei care va urma unei asemenea afirmaţiuni: insulte — ad personam. Insulte. Ei şi? Parcă va fi pentru prima oară; şi parcă asta schimbă ceva în situaţia de fapt.

Nu cred în utilitatea acţiunii antirevizioniste, — şi nici nu o înţeleg. Există, desigur, peste graniţă o acţiune revizionistă. Răspunsul la o asemenea acţiune nu e însă, nu poate fi cel care se încearcă a se da aci la noi.

Vezi, un om ţi-a furat căciula. Şi s'a bucurat de ea o bucată de vreme. Până când, într'o zi, ţi-ai prins omul la strâmtoare, şi ţi-ai luat căciula înapoi. Omul, — ce să facă? A pornit-o prin vecini: că, uite, că mi-a luat căciula pe care eu o purtam de zece ani; că eu fără căciulă nu pot să trăiesc — capăt guturaiu; că o fi ea căciula lui, dar vezi că nu-i şade bine, şi pe capul meu era mai chipoasă; şi aşa mai departe. Asta face el. Dar tu ce faci? Ai de făcut ceva? Ce? Vrei să pleci şi tu pe la vecini? Ce să spui? Că e căciula ta? Asta o ştie toată lumea!! Că nu vrei să o dai înapoi? E ca şi cum ţi-ai închipui că te crede cineva în stare de aşa prostie. Tu, deci, nu faci nimic. Nu ai nimic de făcut. Cel mult, dacă îţi îndeşi mai bine căciula pe cap; şi ridici din umeri; lasă-l, nene, să spue! Iar în buzunar, îţi faci mâna pumn. Pentru o întâmplare ca aceea! Dar să ţi-o faci!

Ţipă unii împotriva graniţelor noastre? Ţipă. Am ţipat şi noi pe vremuri împotriva graniţelor lor. Şi încă cu mai mult cuvânt. Ei fac deci, astăzi, ceea ce într'o formă mai cuviincioasă — poate şi pentrucă aveam mai multă dreptate — am făcut noi eri. Asta este însă relevant pentru întreaga problemă. Căci o problemă există. Dar precum înainte de războiu această problemă a fost rău pusă, — aşa şi astăzi.

Inainte de răsboiu vecinii noştri stăpâneau, *în stăpânire naţională,* neamuri şi ţinuturi cari întreceau cu mult neamul şi ţinutul lor. Asta crea o situaţie labilă. Aşa de labilă, încât noi nici nu prea aveam interesul să ne mişcăm. Complexul acela lipsit de orice fel de omogenitate trebuia să se desfacă. Şi desfăcându-se, tre-

buia să ne arunce în brațe partea noastră de firească moștenire. Precum s'a și întâmplat.

Astăzi vecinii noștri umblă pe la toate porțile plângându-se. Plângându-se împotriva a ce și cui? Impotriva istoriei și a așezării lui Dumnezeu? A! dacă ar fi fost la mijloc un act arbitrar, de violență! Dacă am fi cucerit, noi cu armele Ardealul sau mai știu eu ce! Dar nu. N'am cucerit nimic. S'a desfăcut, după încheieturile prost lipite vechea monarhie, și s'au tras toate neamurile la matca lor. Ostașul nostru? Nu a creat istorie. El numai a murit, ca un mărturisitor, cu jertfa trupului lui, în fața lui Dumnezeu. Mărturisind pentru neamul lui și drepturile acestui neam. Iar când a trecut dincolo de munți, la sărbătoarea unirii, el nu a fost decât portărelul lui Dumnezeu. Care Acesta dăduse hotărârea.

Și acum, ce vor vecinii noștri? Să ne întoarcem la cum a fost? Absurd. Căci dacă cum a fost era bine, ceea ce a fost nu s'ar fi desfăcut. Nu s'ar fi desfăcut așa de firesc. Și totuș, e incontestabil, vecinii noștri suferă. Și nu e numai treaba lor. E și a noastră. Căci suferința la granițele noastre nu poate să nu fie, într'un fel sau în altul, suferință și pentru noi. Problema există. Nu în forma în care o pun vecinii noștri. Și am văzut de ce nu. Dar există. Ea se formulează așa: cum se poate ajunge aci. în valea Dunării, la o formulă de conviețuire

pacinică; sau cu alte cuvinte: care e formula de echilibru stabil a Europei centrale.

Să nu ne îndreptăm, pentru aflarea unei soluțiuni la vecinii noștri cari agită formule revizioniste. Nu vom găsi nimic. Ei sunt fericiții posesori de ieri, cari se consideră nefericiții deposedați de astăzi. Că au stăpânit pe nedrept, că stăpânirea lor era stearpă și crudă, asta să nu le-o spui. Să nu le-a spui, pentrucă e zadarnic. Nu o vor înțelege. Dacă ar fi putut-o înțelege, ar fi făcut altă politică — și nu ar fi ajuns aci.

Soluția să o căutăm la noi, în noi. Iar puterea noastră, în generozitatea noastră. Nu în generozitatea noastră față de vecini. Asta să o evităm. Pentrucă asta jignește. Nimeni nu are nevoe de pomana nimănui. Și mai ales un popor — nu. In generozitatea noastră, adică în felul nostru larg de a înțelege realitățile și de a trata problemele. Singurul care poate duce la soluții trainice și rodnice.

Pe scurt? Iată: Revizionismul este o atitudine care nu duce la nimic. Ar duce, cel mult, principial, la vechea stare de dezechilibru dinainte de răsboiu. Condamnabilă. Și condamnată prin desfășurarea istoriei. Dar tocmai de aceeа „antirevizionismul" nostru de astăzi nu poate duce nici el la nimic. Pentru că nu e decât aceeaș mentalitate revizionistă, transpusă dincoace la noi, în termeni așa zicând românești.

Să mergem deci la aniversarea dela 1 De-

cembrie. Ca la prăznuirea împlinirii unei dreptăţi istorice. Dar să lăsăm adunările antirevizioniste. Cari nu fac decât să învenineze o situaţie; pe care noi suntem destul de tari ca să o stăpânim şi fără aceste adunări.

Cu aceste adunări însă, starea de spirit necesară unei largi soluţii a problemei, care nu se poate să ştirbească drepturile noastre nu pentru că sunt ale noastre, ci pentru că sunt fireşti, după aşezarea lui Dumnezeu — starea nouă de spirit e bătută în coastă, şi asta e păcat.

...Pentrucă totuş problema există.

1 Decembrie 1932.

TRATATIVELE CU RUSIA

De când se vorbeşte de tratative cu Sovietele pentru încheierea unui pact de neagresiune, a început să reapară în presa noastră, în o parte a ei cel puţin, acea nesfârşită serie de clişee aşa zicând premonitorii, mergând toate înspre aceeaş încheiere categorică: nici o legătură, nici o discuţie cu „bolşevicii", aceşti criminali ordinari, etc.

Atitudinea aceasta e cel puţin ridicolă. Căci lăsând la o parte chestiunile litigioase dintre Rusia şi noi, — litigioase cel puţin în părerea lor, — nu e mai puţin adevărat că Uniunea Republicilor Sovietice e un stat de 150 de milioane locuitori, şi încă un stat în hotarul nostru. Nu e însă ridicul să ne închipuim că vom putea noi ţine la infinit în carantină pe un vecin care administrează mai mult de jumătate din întinderea Europei, şi încă partea cea mai bogată?

Şi presupunând, prin imposibil, că am putea să o facem. In ce scop? Şi cu ce perspective? Atitudinea noastră ar fi îndreptăţită oarecum, dacă am şti că actualul regim e pe punctul să cadă, şi să fie înlocuit sau cu un regim rus care ne-ar conveni nouă, sau ca un regim... european care ar lua în exploatare colonială Rusia.

Regimul rus care să ne convină nouă, nu-l prea vedem. Nu ne-a convenit Rusia ţaristă; nu ne-a convenit Rusia lui Miliukow şi a lui Kerenski; nu ne convine republica lui Stalin. Putem noi aştepta ceva mai bun?

Şi, în definitiv, ce ne repugnă nouă în actualul regim? Ar fi, să spunem, un impediment pragmatic-politic: Sovietele nu vor să ne recunoască drepturile noastre asupra Basarabiei. Asta nu e serios. Drepturile noastre asupra Basarabiei nu pot forma un obiect de discuţie. Pentru că sau Rusia vrea să meargă la Constantinopol pe la gurile Dunării, şi atunci nici un regim — ori care ar fi el — nu ne va respecta drepturile asupra Basarabiei, chiar dacă ele ar fi recunoscute prin două zeci de tratate; sau Rusia renunţă la planurile Impărătesei Caterina, şi atunci Basarabia nu mai are nici o însemnătate pentru ea. Recunoaşterea protocolului Basarabiei este însă,

precum se vede, o chestiune de politică externă rusească şi nu una de regim intern. Iar dacă e vorba de politică externă, mai uşor ne putem înţelege cu un regim actual care socoteşte Rusia drept o ţară eur-asiană, de cât ca un regim „civilizat", „occidental", care ar urma tradiţia concepţiunii petrinice.

Impedimentul moral? Nu putem sta de vorbă cu oamenii cari au distrus, au jefuit şi au omorât? Asta doar ca să râdem. Noi ne mai aducem, doară, aminte de o Europă întreagă care pentru motive analoage nu voia, acum 100—150 de ani, să stea de vorbă cu Franţa! Şi pe urmă, cine suntem noi să aruncăm această bulă de excomunicare, atunci când nici un alt stat european nu o mai face?

Ar mai fi, de sigur, impedimentul principial-politic, republica sovietelor reprezintă o formulă revoluţionară cu care nu voim să avem de afaçe; tratativele cu Ruşii însă, ar putea înlesni propaganda lor la noi; şi asta ar însemna „bolşevizarea" noastră. Am impresia că ideile noastre despre stările din Rusia sunt cu totul neclare.

Ruşii au făcut o revoluţie. Au făcut-o însă nu numai pentru ei, ci pentru noi toţi. In acelaş fel în care la 1789 Francezii au făcut o revoluţie pentru toată lumea. Probă că e aşa faptul că, în afară de Rusia, pretutindeni astăzi în lume regimul capitalist-burghez trece printr'o gravă criză; şi o criză nu trecătoare, de îndată

ce ţări ca Anglia sunt de părere că vechea structură capitalist-burgheză trebue părăsită.

Rusia a făcut deci revoluţia. A început-o adică. Şi de atunci, de 15 ani, caută într'una formula convenabilă. Bolşevism? Nu. Bolşevicii nu mai sunt de mult la putere; şi republica sovietelor nu mai e de mult bolşevică. Inerţia face ca anumite forme şi formule bolşevice să fie încă astăzi în circulaţie. Inerţia şi anumite necesităţi de oportunitate tactică. In fond însă, perioada romantic-revoluţionară, cu ideoolgii ei, cu „doctrina" ei scoasă deadreptul din cărţi, s'a închis de mult. In Rusia se caută astăzi, cinstit, patetic de cinstit, şi cu mijloace adesea impresionante, o nouă formulă de viaţă. Care va fi aceea? Dumnezeu ştie. Se poate spune însă că ea nu va fi cea comunistă — sau cel puţin că nu va fi cea comunistă a manifestului comunist şi nici a internaţionalei a treia. In aşa măsură încât bieţii comunişti din afară de Rusia apar astăzi — faţă de actualul stadiu al revoluţiei ruseşti — ca nişte naivi cari luptă în slujba unei cauze de mult pierdute.

Primejdia comunistă — care era o primejdie întru atât întru cât urmărea realizarea unei formule artificiale, livreşti în simetria ei geometrică — a trecut de mult. Ea nu mai e valabilă decât în ţările îngust reacţionare, care se închid cu încăpăţânare prefacerilor fireşti ale vremii. Rusia comunistă a trăit. Rusia e o ţară în revoluţie, pur şi simplu. Dar în revoluţie

sunt astăzi toate ţările mari ale Europei. Vă închipuiţi, poate, că în fond revoluţia e mai puţin la ordinea zilei în Anglia sau în Germania decât în Rusia? Nu. Diferenţa e numai în formă. Imprejurările impunând celei din urmă metode mai radicale. Dar atât. Refuzăm noi însă, să tratăm cu Anglia sau cu Germania? De ce, atunci, boicotul acesta pronunţat în potriva Uniunii Republicilor Sovietice?

Suntem naivi, — sau ce suntem?

6 Ianuarie 1932.

CEALALTĂ FAŢĂ A TRATATIVELOR

Controversa asupra unităţii tratativelor cu Rusia continuă în presa noastră. Dar — oricât de tragi-comic ar fi — trebue să o mărturisim: continuă la noi, pentru că continuă... în Franţa. Căci, nu ştiu de ce, dar aşa am eu impresia că dacă presa franceză de dreapta nu ar avea aprehensiuni împotriva unui pact franco-sovietic, nu ar exisat aprehensiuni de asemenea natură nici la noi. De când însă societatea telefoanelor asigură o aşa de minunată legătură Bucureşti-Paris, am devenit şi noi mai informaţi — dacă nu mai inspiraţi — şi mai europeni în anvergura consideraţiilor noastre.

Indărătnici şi retrograzi cum suntem, noi nu întrebuinţăm telefonul cu Parisul decât pentru

treburile noastre particulare. Rămânând ca inspiraţia în materie de politică rumânească să o luăm din realităţile noastre de aci. Să continuăm, deci, discuţia cu elementele noastre.

Discuţia, nu însă controversa. Căci controversa, dacă e bine sau nu să avem relaţii de ori ce fel cu Rusia, pentru noi nu există. Pentru motivele pe cari le-am arătat aci; — şi cari nu pot fi lipsite de valabilitate decât dacă nu vrei sau nu poţi să înţelegi adevăruri elementare. Impotriva cărei stări nu e nimic de făcut.

Sunt, însă, din punctul de vedere al politicei noastre rumâneşti, o serie de chestiuni cari trebuesc lămurite. Nu numai în interesul relaţiilor eventuale ruso-române. Ci în interesul general al fixării unei metode — ca să zicem aşa — în politica noastră externă.

Va trebui să începem prin a recunoaşte că momentul în care încep aceste tratative nu a fost ales de noi, — şi ca să fim complet sinceri — nu ne convine, sau în orice caz ne convine mai puţin nouă decât Ruşilor. După câte ştim, nu s'a observat încă în chip public că tratativele acestea ruso-polone şi ruso-române ajung în faza decisivă tocmai acum în preajma deschiderii conferinţei dezarmării. De ce tocmai acum? E simplu: Polonia şi România au în Europa, ca ţări stând în hotar cu Rusia, poziţie cu totul specială; care le asigură în discuţiile asupra limitării armamentului, dreptul la un mai ridicat coeficient de înarmare.

Dacă Rusia se grăbeşte astăzi cu tratativele, o face desigur şi pentru ca la conferinţa dezarmării — unde va fi prezentă — să ne înfăţişeze ca fiind pe calea unei normalizări a situaţiei, şi să ne conteste acest drept la o mai puternică înarmare. Evident, nimeni nu e bucuros să întreţină armate noui. Mai ales pe aceste vremuri. Dar este situaţia noastră normală, şi se va normaliza ea în curând în aşa măsură încât să renunţăm noi la coeficientul nostru excepţional? Nu. Sau e, în ori ce caz, o chestiune de discutat; şi nu una care să se poată rezolva acum. Iată, însă, că la conferinţa dezarmării Ruşii vor ridica, probabil, această problemă; în defavoarea noastră. De ce? Pentru că au prilejul să o facă. Şi cine le dă acest prilej? Noi, cu tratativele dela Riga *tocmai în acest moment.*

Este din partea noastră o greşală de tactică? Chiar dacă ar fi, *greşala nu e din partea noastră.* Pentru că IN TOATĂ AFACEREA ASTA, NOI NU AM FOST DECÂT UN FEL DE CHIBIŢI. Este zadarnic să ni se spună la această afirmaţie proteste. Le respingem din capul locului, pentru că noi ştim ce spunem; şi nu ne-am îngădui în chestiuni aşa de serioase, afirmaţii pasionate sau fanteziste. Tratative cu Rusia sovietică fuseseră începute, fără ca noi să fim încunoştiinţaţi. Dacă la un moment dat am ştiut-o, — este pentru că am aflat-o noi. Când am aflat-o — *singuri* — ni s'a spus de ce e vorba. Dar numai după ce am aflat-o. Şi atunci ni s'au

dat asigurări că nu vom fi lăsaţi pe dinafară. Că nu vom fi lăsaţi pe dinafară, — asta e bine. Dar sunt anumite întrebări cari totuş ar trebui lămurite: 1. Trebuia — da sau nu — să fim şi noi încunoştiinţaţi de începerea tratativelor? 2. noi nu ne îndoim că nu era să fim lăsaţi pe dinafară; dar nu trebuia să fim întrebaţi şi noi, dacă vrem sau nu să nu fim lăsaţi pe dinafară? adică cum, se tratează pentru noi şi în numele nostru — fără ca noi să fim preveniţi măcar?

Căci, vedeţi, ori ce s'ar spune — noi aşteptăm deja desminţirea Ministerului de Externe; şi îl rugăm să nu se mai ostenească, pentru că nu o vom accepta — ori ce s'ar spune deci, situaţia asta e; s'a discutat şi pentru noi; noi figurând literalmente ca o anexă, *ca un stat clientelar,* în aceste tratative. Ni se poate face, oare, *nouă* o vină că discuţiile ajung în faza decisivă astăzi, în ajunul conferinţei dezarmării, adică într'un moment defavorabil pentru noi?

Asta înseamnează că în tratativele cu Rusia noi avem astăzi ceva de dres. Şi asta e o indicaţie asupra rezultatului tratativelor. Dar asta mai înseamnează ceva: că noi nu avem o politică externă a noastră! Că iniţiativele nu ne mai stau în mână; şi că singurul lucru ce ne mai rămâne este să dregem ce au stricat alţii pentru noi.

Ne reprezintă azi în tratativele de la Riga d. Mihail Sturdza, unul din cei mai harnici, mai pricepuţi, mai îndemânateci şi mai bine infor-

mați din toți agenții noștri din străinătate. Misiunea lui este însă, în împrejurările de acum, cu deosebire grea. Să nu ne dedăm deci unui optimism care ar fi cu totul deplasat;
— și să învățăm ceva din această situație.

10 Ianuarie 1932.

MAREȘALUL PILSUDSKI LA CHIȘINĂU

Presa noastră și opinia publică în genere au trecut cu mult prea ușor asupra prezenței mareșalului Pilsudski la noi în țară. Cu mult prea ușor, pentrucă, între altele, a scăpat din vedere semnificația unora din gesturile lui. Iar între acestea, călătoria lui la Chișinău.

De sigur, nu a vizitat orașul în chip oficial. Desigur, nu s'a dus decât ca să-și vadă consulul general de acolo. Dar a fost la Chișinău, în Basarabia, în pământ rumânesc, în stat rumânesc; la Chișinău, unde Polonia are un consul care reprezintă interesele poloneze față de guvernul român, consul pe care în această calitate a lui l-a vizitat.

Nu am voi să fim indiscreți. Și nu putem spune, deci, că ne aflăm în fața unei manifestații. Va recunoaște însă oricine că chiar dacă nu ar fi o manifestație, călătoria mareșalului Pilsudski la Chișinău constitue afirmarea unei realități cari pentru aliații noștri e categorică și indiscutabilă.

Valoarea gestului acesta e dublă. Pe de o parte Polonia se află în preajma semnării pactului de neagresiune cu Sovietele. O situație specială, hotărâtă între altele și de legăturile aliaților noștri de'a nord cu statele baltice, impun această semnare. O impun chiar dacă noi nu am fi în măsură să o facem. In preajma acestui act, mareșalul Pilsudski ține însă a crea situații clare. Și ca și cum, pentru afirmarea alianței cu noi nu ar fi fost deajuns prevederile după care semnarea pactului de neagresiune nu schimbă cu nimic obligațiunile Poloniei rezultând din tratate de alianță anterioare, mareșalul ține să meargă la Chișinău, pentru ca să afirme cu ultimă precizie care este atitudinea Poloniei în chestiunile pe cari Sovietele le socotesc litigioase între ele și noi. E, dacă voiți, un exces de precizie; dar un exces care pentru noi, mai mult decât pentru Soviete, își are valoarea lui.

Și aci intervine a doua semnificație a gestului mareșalului Pilsudski. Manifestația aceasta de prietenie, de solidaritate, nu este numai platonică. Ea confirmă hotărîrea neclintită a aliaților noștri de a pune această alianță înaintea oricăror alte interese, de a face din această alianță piatră de temelie pentru politica statului polon. E, aceasta, o realitate care nu ne e îndeajuns de prezentă. Și asupra căreia trebue să chemăm atenția noastră.

Politica României nu a ajuns încă la o deplină conștiință de sine; și, așa fiind, nici nu-și

are țeluri proprii, nici nu e de sine stătătoare. Trăim în regimul unui fel de consimțământ care nu e nici măcar expres; consimțământ la o încadrare la care nu ne-am gândit nici odată și care nu a luat pentru noi forma precisă a unei probleme. Inițiativele noastre de gândire în materie de politică externă sunt aproape nule. Mica Ințelegere a privit o problemă cu un caracter cu mult prea local și prea provizoriu, și nu a isbutit să se adapteze unei problematici mai vaste. Și însăș alianța cu Polonia nu a însemnat pentru noi decât soluția la o problemă subsidiară, de defensivă, — centrul de greutate al întregii noastre politici externe fiind în altă parte; unde ne angrenaserăm oarecum în virtutea inerției.

Puternica afirmare de solidaritate pe care o făcu în ultimele zile mareșalul Pilsudski, poate fi de natură a ne chema la cercetarea problemelor *noastre*. Mai mult necesitățile decât perspicacitatea noastră, ne atrag atenția asupra lipsei de perspective proprii, de consistență și de precizie a politicei noastre externe. La o reculegere va trebui să ajungem. La o reculegere în care să se pună problema noastră, și să se creeze cadrul politicei externe rumânești.

O politică *a noastră* însă, își are bazele imediat indicate. Ea va trebui să transforme alianța polono-română într'o realitate de colaborare care să depășească caracterul ei inițial militar defensiv: într'un centru de acțiune constructivă, ax

de orientare pentru întreg sud-estul european. Atâta vreme cât — ca să vorbim numai de noi — România va consimți să facă o politică de remorcă și să fie obiect de competiție pentru diverse zone de influență, situația noastră nu se va putea îmbunătăți. Lucrurile nu se pot schimba decât atunci când noi vom tinde să creăm noi zona noastră de influență. Problemă îndrăzneață, de sigur, dacă voiți; dar problemă din domeniul realităților imediate, căreia alianța noastră cu Polonia — așa cum se desprinde ea din manifestația mareșalului Pilsudski — îi dă nu numai baza necesară, dar și garanția succesului.

Cine nu vede, de aci, deschizându-se nici o perspectivă, are pe ochi solzii prejudecăților. Nu pentru aceștia scrim noi însă.

24 Aprilie 1932.

TRATATE ȘI GRANIȚE

Nu știm dacă până la sfârșit se va trece în faptă. Nu știm, adică, dacă în adevăr se va acorda Germaniei în chip efectiv dreptul de a se înarma, așa cum se înarmează celelalte popoare. Asta e, mai la urma-urmelor, indiferent. Căci după impresia noastră, Germania este deja înarmată. E, adică, pregătită pentru un viitor răsboiu. Că nu are artilerie grea sau mai știu

eu ce? Se poate. Dar cine ar fi în stare să ne asigure că viitorul răsboiu va fi dominat de artileria grea sau alte instrumente de tortură a căror fabricare şi posesiune au fost interzise Reichului? Evident, nimeni. Din potrivă, pare mai fondată ipoteza că forma viitorului răsboiu e aproximativ necunoscută astăzi, — în ultimul moment putând să intervină iniţiative surprinzătoare, cari ele să hotărască de înfăţişarea ostilităţilor. E obligatoriu, oare, ca aceste iniţiative să apară numai în domeniile speciilor de arme interzise Germaniei? Nu. Ci, mai degrabă, dimpotrivă. Iar dacă nu vom avea naivitatea să credem că ţara aceasta a stat dela 1918 cu mâinile în sân, va trebui să deducem că ea a făcut ceva în ultimii 14 ani, ca să nu avem dreptul a o socoti dezarmată.

Când a cerut, deci, egală îndreptăţire şi egal tratament în privinţa înarmărilor, Germania nu a cerut dreptul de a se înarma, ci altceva, mai important — alături. Că reînarmarea ar scădea numărul şomeurilor cu circa un milion (cifra contingentelor sub arme), se poate. Dar nici asta nu e chiar aşa de interesant. Căci, în definitiv, un milion de soldaţi costă incomparabil mai mult decât un milion de şomeuri. Ce au urmărit, atunci, Germanii? Iată:

Am cetit acum de curând o lucrare de propagandă, excelent făcută, intitulată „Facteurs de puissance franco-allemands. Contributions comparatives à la question du désarmement", şi

semnată de Hans Rohde. Impresia pe care unui neprevenit isbuteşte să o lase? Grozav de defavorabilă pentru Franţa, care e înfăţişată numai în cifre drept ţara unui militarism feroce; şi grozav de defavorabilă pentru Germania care apare ca un stat nu numai dezarmat, dar şi pus cu totul la dispoziţia armatelor vecinilor. Ce pretind, deci, Germanii? Dreptul de a se înarma? Nu. Ci altceva: dreptul de a trăi liberi, fără ameninţarea sub care stau în fiecare clipă de a li se frânge junghitura de către oricare din vecini, — dreptul ca în desfăşurarea energiilor poporului lor, să poată vorbi şi lupta de la egal la egal.

De la egal la egal. Vedeţi, aci e toată şiretenia trebii. Că ei, de fapt, vor fi lucrat şi până acum sub regimul egalităţii, e sigur. Formal însă, nu. Noul statut al Europei conceput şi realizat la Versailles, statornicea pe toată durata valabilităţii tratatului — principial pe vecie deci — că există două feluri de popoare: armate şi dezarmate. Cari aveau dreptul să facă ce vor, şi cari aveau dreptul să facă numai ce le îngădue cele dintâi. Că era bine sau rău, asta era o altă chestiune. Noi credeam că e bine. Germanii şi foştii lor aliaţi, din potrivă, că e rău.

S'a ajuns acum, însă, la încheierea că principial cel puţin — Germania are dreptul să pretindă un tratament de egalitate. Ce înseamnează asta? Practic, pentru noi, un singur lucru; că un întreg capitol din tratatul dela Versailles

cade. Că, altfel vorbind, tratatele sunt pasibile de a fi revizuite. Nu avem decât a ne felicita, — succesul campaniei antirevizioniste întreprinse de noi în ultima vreme este... evident.

Dar să fie, însă, înfrângerea noastră chiar aşa de mare? Din fericire, nu. Este evident, în jurul tratatelor se poate discuta; şi discuţiile pot duce la anumite retuşări ale tratatelor prin bună învoială. E însă la mintea omului că nu toate stipulaţiile tratatelor se pot discuta. Şi între acestea, cele dintâi, stipulaţiile privind graniţele unei ţări. Revizuirea tratatelor? Poate. Revizuirea graniţelor însă, nu. La asta, vă asigur, nu se gândesc nici cei mai optimişti din amatorii de revizuire. Nu se gândesc, pentru că îşi dau seamă că nici o graniţă nu se poate schimba fără răsboiu. Iar cine consimte să o facă în dauna lui, — acela îşi merită soarta.

Să nu ne alarmăm prea tare deci. Se revizuiesc tratatele. Nu însă şi graniţele. Pentru asta discuţiile în forurile internaţionale nu sunt de ajuns. Mai trebue şi răsboiu. Şi mai trebue şi victorie. Aşa că, vedeţi, problema se lămureşte suficient: cine are graniţe, să şi le apere. Le poate apăra prin drepturile juridice, istorice sau mai ştiu eu cum, — cu atât mai bine. Nu, — va trebui să se înarmeze. Asta e situaţia.

O situaţie însă, cu nimic schimbată prin ultima revizuire a tratatelor. Căci putinţa de a fi atacaţi pe cale armată a existat oricând, chiar a doua zi, după tratatul din Versailes. Putinţa teoretică. Cât despre cea practică, să facem aşa ca pentru noi ea să nu existe niciodată.

15 Decembrie 1932.

LIGA ANTIREVIZIONISTĂ?

Alarmat de faptul că peste o sută cincizeci de deputaţi englezi au semnat un memoriu cerând revizuirea tratatelor, confratele nostru „Universul" lansează prin directorul său, d. Stelian Popescu, un apel pentru formarea unei Ligi Antirevizioniste. Nu obicinuim a face procese de intenţiuni. De aceea nu vom urma pe confraţii noştri pe linia coborâtă unde au aşezat discuţia: dacă nu cumva apelul acesta e o încercare de diversiune în politica internă. Iniţiativa confratelui nostru — ori cari i-ar fi intenţiile — are şi o valoare obiectivă. Şi asta e suficient pentru a înlesni o lămurire serioasă şi satisfăcătoare.

Dacă înţelegem noi bine, apelul d-lui Stelian Popescu urmăreşte o cale precisă: crearea unei mişcări de opinie publică, pe baza căreia să se încerce o lămurire a opiniei publice mondiale asupra adevăratei situaţii, — adică asupra totalei lipse de fundament şi dreptate a revizioniştilor cari se ridică în potriva hotarelor noastre. Să fie, în adevăr, asta metoda indicată ca

să ne apărăm interesele? Mă îndoiesc. Şi iată dece:

Metoda Ligei Antirevizioniste ar consta în a opune propagandei maghiare, de pildă, contrapropaganda noastră. Principial — foarte bine judecat. Căci dacă Ungurii au isbutit să câştige simpatii pentru cauza lor, atunci când nu au dreptate, — cu atât mai uşor vom reuşi noi să restabilim lucrurile, dat fiind că obiectiv dreptatea e de partea noastră. Din toate punctele de vedere. Din nefericire însă, lucrurile stau numai principial aşa. Căci convingerile opiniei publice europene nu se formează pe bază de date obiective, ci pe cale pasională. Iar calea aceasta e deschisă şi înlesnită de o mulţime de elemente lăturalnice, împotriva cărora zadarnic ai încerca să lupţi cu argumente obiective. Dacă astăzi, de pildă, teza revizionistă capătă aderenţe din ce în ce mai largi — de ce nu am spune-o, de îndată ce aşa e — apoi asta se întâmplă nu pentrucă dreptatea noastră e mai puţină astăzi decât în 1919; ci *pentrucă s'a schimbat, în conştiinţa publică europeană, eşichierul în care se încadrează, pentru această conştiinţă publică, problema hotarelor noastre.* Aşa fiind însă, schimbarea aceasta de atitudine în chestiunea revizionismului nu provine în primul rând din propaganda inamicilor noştri; şi de aceea nici contrapropaganda noastră nu ar putea fi prea eficace. Contrapropaganda, şi deci nici Liga Antirevizionistă.

Dar atunci — să nu fie leac? Ba este. Nu însă în mişcările noastre de opinie publică, ci în politica noastră de stat. A ne menţine pe baza tratatelor, e de sigur o atitudine juridiceşte perfect valabilă: nu însă şi în fapt. Pentru că în fapt orice tratat poate fi, dacă nu revizuit, cel puţin înlocuit cu un altul. Şi de aceea politica menţinerii tratatelor cu argumente şi mijloace juridice este nu numai ridiculă, dar şi iresponsabilă. Ceeace se cere, este altceva; anume, *aşezarea noastră într'o situaţie DE FAPT de aşa natură, încât revizuirea tratatelor să nu ne atingă — să fie faţă de noi imposibilă.* Am făcut noi asta? Să vedem:

Pentru a o fi făcut, se cereau două lucruri: 1. organizarea ţării în aşa fel încât ea să reprezinte o forţă a cărei duşmănie să fie temută şi a cărei prietenie să fie dorită; 2. încadrarea ţării noastre într'un sistem de alianţe şi prietenii fireşti, care să facă imposibilă ameninţarea graniţelor noastre.

Organizarea lăuntrică a ţării şi crearea unui instrument serios de apărare nu s'a făcut. Lipsiţi de simţul marilor prefaceri istorice, încrustaţi într'o mentalitate subalternă care ne împiedecă a lua cunoştinţă chiar de faptul că suntem un popor de 18 milioane, incapabili de a ne ridica până la contactul cu realităţile directe, noi am întârziat şi întârziem încă în chip iresponsabil într'o politică învechită care nu mai poate da nimic astăzi nici chiar în ţările unde ea pe vre-

muri a luat naştere în chip firesc, şi condamnăm astfel o ţară bogată şi un popor muncitor la o paralizie permanentă care nu are decât o singură ieşire: *catastrofa*.

Incadrarea noastră într'un sistem de alianţe fireşti, iarăş nu am făcut-o. Stăruim şi astăzi, 15 ani de la răsboiu, într'o politică pasivă de păstrare — împotriva tuturor evidenţelor — a legăturii cu „marii noştri aliaţi", fără să voim a recunoaşte că alianţele răsboiului nu mai există şi că imperativele aşezării noastre ne indică linii de acţiune precise. Acum câte-va luni, la începutul toamnei, am avut impresia că intrăm într'o epocă de iniţiative. Şi ne-am bucurat. Dar bucuria noastră a fost scurtă. Iniţiativele au existat în adevăr; dar a lipsit executantul. Se cerea un om cu inteligenţă plastică; cu simţ al realităţilor directe; cu înţelegere pentru problematica răsăritului. Ni s'a dat un om mort, cu acea blestemată inteligenţă de caldarâm de care vorbeam altă dată şi care a fost întotdeauna nenorocirea popoarelor; un occidental uscat de sucurile vieţii, pentru care toată realitatea se închide în câteva paragrafe juridice, iar frământările popoarelor se reduc la o seacă dialectică de cancelarii. Rezultatul? NUL. Stăm astăzi exact unde eram şi acum un an adică: în afară de realitatea răsăriteană a Europei. Cu singura deosebire agravantă că anul trecut nu încercasem încă, iar astăzi suntem după o încercare nereuşită. Iată.

Liga Antirevizionistă? Vai, domnule Stelian Popescu, e prea puţin. Căci problema e mult mai gravă. Şi responsabilităţile nu stau la noi, în opinia publică; ci în altă parte. Să îşi facă, deci, datoria cei cărora le incumbă.

Nu?

2 Decemvrie 1933.

„REVIZUIREA TRATATELOR"

Articolul meu din 20 Aprilie asupra frământărilor în jurul „directoratului" european, a fost comentat de presa italiană. Este o plăcere de care, de data aceasta cel puţin, m'aş fi lipsit bucuros. Căci să vedeţi cum a fost rezumat în ziarele italieneşti articolul meu. Citez: „Cuvântul" publică un articol asupra revizuirii tratatelor. După ce relevă că deplina adesiune britanică la proectul directoratului este un puternic indiciu că ideile d-lui Mussolini nu ascund un pericol grav, adaugă că în actuala situaţie este primejdios a nu fi de partea cui cere revizuirea, rămânând de partea celor ce se opun oricărei modificări. Actuala situaţiune este imposibilă, şi modificarea trebue realizată printr'o colaborare generală. România nu poate rămâne de partea celor ce nu admit modificări".

Rezumatul acesta este fals. Şi sunt cu atât mai surprins cu cât nu mă ştiu scriind con-

fuz sau intortochiat. Ce să răspund? Şi cu ce să încep?

„Deplina" adesiune britanică? N'am scris aşa ceva. Nu ştiu dacă adesiunea britanică a fost deplină. Şi chiar dacă va fi fost — ceeace eu nu... ştiu, — nu am scris aşa ceva.

Că „ideile d-lui Mussolini nu ascund nici un pericol grav"? Nici asta nu am scris. Nu am scris, şi nici nu reiese din cele ce am scris; nici din text, nici din context. Nici despre pericol; nici despre pericol „grav".

Revizuirea tratatelor? Aş vrea să ştiu unde a cetit onorabilul rezumator asta! Dacă revizuirea tratatelor înseamnă revizuirea graniţelor, — apoi am spus-o categoric: ar fi ridicul să se creadă că prin revizuiri şi „rectificări" de graniţă se poate rezolva ceva din dificultăţile situaţiei de astăzi. Că revizuirea tratatelor poate să însemne şi altceva decât revizuirea statutului teritorial? Atunci, da, putem sta de vorbă. Dar numai să stăm de vorbă; căci de înţeles, până la sfârşit, tot nu ne vom înţelege cu rezumatorul nostru. Nu, nici în acest sens nu am vorbit de revizuirea tratatelor. Şi nu am făcut-o, pentrucă după părerea mea, pe care nu o singură dată am exprimat-o, nu prin revizuire de tratate se poate ajunge la schimbarea la care cred eu că trebue să se ajungă în lume, şi la care se va şi ajunge. Să mi se ierte expresia tare, dar eu am impresia că a se vorbi de revizuirea tratatelor e o prostie; tot aşa de mare şi de lipsită de viaţă, ca şi hipocrizia celor cari vorbesc de respectarea tratatelor. Ce e, oare, un tratat? Un pact? Nu. Ci constatarea unor stări de fapt şi a unui raport de forţe. Adică, cum? Işi închipue cineva că Ardealul face parte din Statul Român în *virtuţea* şi *graţie* tratatului dela St. Germain? Nu. Ci în virtutea faptului că *în chip firesc* el trebue să facă parte din Statul Român, şi că am avut putinţa să realizăm această intrare în normalitate. Nu putem, deci, vedea soluţii la situaţia de azi în revizuirea tratatelor — orice ar însemna aceasta, — pentru simplu motiv că nu sunt obicinuit a căuta soluţii la problemele vieţii în rafturile prăfuite ale arhivelor diplomatice, unde mucezesc tratatele.

Şi tot astfel, nu am spus, nu puteam spune că „modificarea trebue căutată prin colaborarea generală". Nu cred în colaborarea generală, pentru că nu cred în iluminism, în 1789, în Umanitate (cu U mare), în contractualism, în Liga naţiunilor şi aşa mai departe. Socotesc, în domeniul politic, naţiunile ca unităţi colective ireductibile, şi nu sunt atât de „jurist" (ca să nu zic altfel) ca să nu-mi dau seamă de permanenţa ireductibilă a conflictelor tari între colectivele politice.

Nu. Onoratul corespondent al agenţiei italiene nu a înţeles nimic din articolul meu. Poate pentrucă nu a putut. Fapt e însă că nu a înţeles nimic. Nici după literă. Nici după duh. Mai ales.

Eu am spus alt ceva. Am spus că situaţia e peste tot turbure. Turbure şi grea. Lumea se frământă în durerile facerii. Căci toate semnele sunt aci pentru a ne vorbi de lumea nouă ce stă să vină. Asta spuneam eu când vorbeam de schimbările necesare. Şi ceream, aşa cum e logic, să nu ne dăm de partea celor ce vor să nu se schimbe nimic, pentrucă ăştia stau în lotul prăpădului şi al morţii. Iar eu nu înţeleg pentru neamul nostru decât un drum, — cel al vieţii.

Cum se traduce asta în termeni concreţi? Nu e chiar aşa de greu de spus: să căutăm linii noui de acţiune; în spre locurile unde încolţeşte viaţa, unde noi ne încadrăm normal. Am făcut un pas în ultimul timp; înspre Europa centrală. Dacă aş cunoaşte şi spiritul în care acest pas s'a făcut — până acum nu înţeleg încă nimic — aş putea spune dacă e bine sau rău. Principial se poate să fie în aceeaş măsură şi bine după cum poate fi şi rău.

Este însă un drum care e *al nostru;* fără nici un fel de îndoială; e cel al sud-estului european. Drumul cel mai firesc al nostru, şi cel pe care ar fi trebuit să-l călcăm mai întâiu. Nu o spun acum pentru prima oară; şi nu o spun nici cel dintâiu. A spus-o înaintea mea, cu mult, Neculai Iorga, acest vizionar al destinelor şi al politicei noastre, atunci când a înfiinţat la Bucureşti Institutul Sud-Est-European. Drumul acesta, politica noastră de stat nu l-a umblat

totuş. Va trebui deci să mergem la Belgrad în acest spirit; la Belgrad ca şi la Sofia; la Sofia şi la Atena. Dar mai ales va trebui să mergem — mai ales *astăzi* — la Angora; unde se leagă multe din firele vieţii în care noi ne încadrăm.

Vedeţi, — aşa se pune problema. Şi asta am spus. „Revizuirea tratatelor"? „Modificarea situaţiei prin colaborarea generală"? Naivitate sau ipocrizie de neputincioşi. Sau — poate — pur şi simplu fleacuri!

27 Aprilie 1933.

PERSPECTIVA ISTORICĂ ŞI CEALALTĂ PERSPECTIVĂ

Intâmplările din Germania sunt pretutindeni întâmpinate cu duşmănie. Dacă duşmănia aceasta ar isvorî dintr'o judecare obiectivă a situaţiilor, nu ar fi nimic de obiectat. Fie care ins, fie care popor, fie care stat are dreptul să examineze un eveniment, şi, după împrejurări, să-l accepte sau să-l condamne. Impresia noastră este însă că, faţă de frământările din Germania, duşmănia aceasta pleacă dintr'o lipsă de înţelegere istorică. Şi asta e grav. Pentrucă lipsa unei asemenea înţelegeri ne ridică posibilităţile de orientare. Nu vreau să spun, Doamne fereşte!, că noi trebuie să adoptăm o atitudine prietenească faţă de regimul Hitler. Vreau să spun însă, şi asta ca-

tegoric, că oricare ar fi hotărârea noastră, ea nu poate fi luată decât după o examinare a situaţiei făcută oarecum *sub specie istoriae*.

Din toate părţile lumii curg proteste împotriva celor ce se petrec în Germania. (Până şi dela noi. Unde P. E. N-Clubul a hotărât să se asocieze unei acţiuni de „înfierare"). Tema pe care se protestează e dublă: persecuţiile împotriva Evreilor pe deoparte; arderea cărţilor pe de alta. Deci: sălbăticie şi stupiditate.

Că va fi sălbăticie şi stupiditate nu mă îndoesc. Este. Sigur. Dar asta să fie perspectiva sub care trebue să judecăm noi situaţia? Sălbătăcii şi stupidităţi a mai cunoscut omenirea. A fost isgonirea evreilor din Spania; gravele mişcări antisemite din Anglia la începutul erei capitaliste; izgonirea hughenoţilor din Franţa. Şi pe urmă: sălbăticia dementă a ghilotinărilor franceze; stupiditatea isgonirii lui Dumnezeu din biserici şi instituirea cultului Raţiunii. A fost ars „Capitalul" lui Karl Marx? Stupid, de sigur. Dar numai *aproape* aşa de stupid ca arderea Evangheliilor şi cărţilor bisericeşti din Rusia. Şi sunt isgoniţi Evreii din Germania? Sălbatec, de sigur. Dar numai *aproape* aşa de sălbatec, ca isgonirea Ruşilor din Rusia!

Să stabilim deci că Germanii — fie şi numai Germanii lui Hitler — nu au inventat nimic. Sălbăticia şi stupiditatea fiind permanentă în omenire. Că noi protestăm astăzi în potrivă? Da. Dar nici noi nu am inventat nimic. Pentrucă

şi înaintaşii noştri au protestat. Şi împotriva urmăririlor din Spania, Anglia sau Franţa, şi împotriva sălbăticiilor sau stupidităţilor din Franţa sau Rusia.

Şi acum, iată faptul în adevăr surprinzător: noi protestăm, după cum au protestat şi înaintaşii noştri în împrejurări analoage. Avem noi dreptul să protestăm? Da. Şi dreptul să protestăm. Exact ca şi înaintaşii noştri. Şi cu toate astea, protestele perfect justificate ale acestora, nu au schimbat nimic din cursul lucrurilor: revoluţia franceză de pildă şi-a urmat cursul; exact cum şi-a urmat cursul revoluţia rusească.

Cum e asta? Dacă înţeleg eu bine, protestele sunt justificate atunci când se fac împotriva unor fapte ce înfrâng mersul firesc al lucrurilor. Dacă Europa protestatară dela 1789 avea dreptate, atunci revoluţia franceză trebuia să fie nefirească; dar nefirească fiind, ea trebuia să eşueze; ca toate intreprinderile nefireşti. Cum se face, atunci că totuş revoluţia franceză a isbutit? Mă rog, — cine a avut dreptate — Europa protestatară, sau revoluţia franceză?

Iată problema. Care nu e nici paradox, nici sofismă. Ci o problemă cu o soluţie foarte clară, şi foarte simplă: dreptate au avut ambele părţi; şi protestatarii şi revoluţionarii; numai că, din punct de vedere deosebite. Protestatarii acţionau în numele ordinei stabilite; revoluţionarii — în numele stărilor ce stăteau să se facă.

Mi se va obiecta însă că nu e vorba de asta;

că nu e vorba de lume veche şi lume nouă; că într'o lume veche sau nouă uciderea sau isgonirea oamenilor tot sălbăticie e, iar arderea cărţilor — biblie, talmud sau „Capital" — tot stupiditate. De sigur. Numai că, vedeţi, de câte ori a fost revoluţie, au fost şi sălbăticii sau stupidităţi. Şi atunci: nu cumva nu se poate trece de la o stare a istoriei la alta decât numai prin sălbăticie şi stupiditate? Sau chiar dacă nu ar fi aşa, nu e totuş clar că sălbăticia şi stupiditatea sunt inofensive faţă de soarta unei revoluţii? Ba da.

Aşa fiind însă, trebue să recunoaştem că începe a fi ridicul spiritul de critică exercitat împotriva sălbăticiilor şi stupidităţilor unei revoluţii. Hitler isgoneşte dreptul roman din universitate? Să spunem că e o copilărie (deşi: între noi fie zis, dreptul roman este dreptul regimului capitalist). Hitler dă afară pe Evrei din funcţiunile publice. Să spunem că e o aberaţie. Hitler arde cărţile lui Karl Marx. Să spunem că e o stupiditate. Ei şi? Copilării, aberaţii sau stupidităţi, toate aceste acte nu sunt decât gesturile prin cari o revoluţie lichidează trecutul. Francezii aveau ghilotina. Ruşii — revolverul. De ce vă supăraţi? Pentru că Hitler nu are decât rugul pentru cărţi şi decretul de expulzare pentru oameni?

Haide, să fim serioşi. Căci dacă e admisibil unei revoluţii să procedeze sălbatec sau caraghios, dat fiind că întotdeauna aşa au procedat

revoluţiile, — fără ca pentru asta să reuşească mai puţin —, apoi nouă individual nu ne e îngăduit să fim ridiculi, pentrucă pentru individ ridiculul e moarte.

A fi în contra lui Hitler pe tema sălbăticiilor, aberaţiilor şi stupidităţilor lui, e inoperant. Fiţi, dacă credeţi că se poate — şi dacă vă ţin curelele — împotriva revoluţiei germane. Asta ar fi ceva.

18 Mai 1933.

CULTURĂ POLITICĂ

MUNTENIA CARE UNIFICA

Scriitorul Radu Dragnea, care s'a remarcat în ultimii ani prin foarte sugestive și ingenioase interpretări ale elementelor de cultură românească, îmi face obiecțiunea că în raportul de forțe „nord sud" în care eu prevedeam isbânda nordului, s'ar putea să intervină un factor special, care să hotărască totuș pentru victoria sudului muntean. Acest factor ar fi după d-sa funcțiunea unificatoare a Munteniei, așa de activă în constituirea României moderne.

Evident, problema este prea vastă ca să nu comporte tot felul de obiecțiuni. Ea depășește de altfel nu numai cadrul, dar și preocupările unei gazete, fie ea chiar „Cuvântul". Am aruncat-o în discuțiune mai mult ca o sugestie, în preajma adunării dela Alba-Iulia, asupra semnificației căreia era în măsură să arunce unele înțelesuri mai adânci. De o discuție prin ziare în legătură cu ea, nu sunt bucuros; pentru că nu se încadrează în psihologia ziarului în genere.

Obiecțiunea d-lui Dragnea se leagă însă di-

rect cu probleme desbătute îndelung în această foaie. Deci obiecţiunea, în ea însăş, fără raportarea ei la problema nord-sud, căreia de altfel eu nu-i găseam interpretări şi justificări, ci o construiam numai din fapte brute, poate fi cercetată şi aci.

Funcţiunea unificatoare a Munteniei? O recunoaştem, a existat. Ea isvorăşte însă deadreptul din lipsa de rădăcini naţionale a mentalităţii muntene, din pierderea contactului cu tradiţia; prin ridicarea unei clase noui de oameni, adaptabilă la mentalitatea abstractă a liberal-democratismului apusean tocmai prin incapacitatea ei de a gândi organic: mentalitate de schimb, nu de producţie. (De altfel nici nu se poate vorbi de o mentalitate general munteană, căci şi aci ţuicarii din regiunea dealurilor au înfrânt pe plugarii Bărăganului).

Că în asemenea împrejurări muntenii au luat conducerea treburilor şi au construit noul stat românesc, nu e decât normal. Conjunctura europeană şi momentul istoric îl indică pentru aceasta. Aci stau, dacă e vorba de uşoare indicaţiuni explicative, şi pricinile succesului muntenilor asupra moldovenilor. Dar tot aci stă şi cauza caracterului tranzitoriu al acestui succes.

Pentru că tocmai funcţiunea aceasta unificatoare a spiritului românesc de sud, care i-a constituit resortul intim, îi devine astăzi germenul de pierzare. Toate ţările se adaptează de două zeci de ani încoace unei noui formule de aşezare

politică; formulă care îşi trage inspiraţiile dintr'o mentalitate concretă, în contact direct cu realităţile, şi având deci nu numai respect, dar chiar grija pentru libera desvoltare a formelor locale de viaţă. Pe când deci mentalitatea munteană „decretează", construind după un plan abstract, conceput după idei programatice, — spiritul modern încearcă pretutindeni o umilă apropiere de realitate, căreia vrea să-i surprindă secretul; nu pentru a o face să se supună voinţei spiritului, ci pentru a-i înlesni libera desfăşurare de forţă.

Mentalitatea moldovenească, deşi mai aproape de realităţi, nu poate lupta din alte motive. Popoarele din răsăritul Europei nu au avut darul de a crea state. Actele creatoare în ordinea politică, au venit toate la noi din centrul Europei. Contactul strâns cu Rusia, nu putea da prin urmare moldovenilor geniu politic constructiv. (Ci cel mult idei). Au deci mentalitate realistă. Scapă dificultăţilor structurii unificatoare; — dar nu au gestul politic.

De aceea afirmam că oamenii zilei de azi sunt Ardelenii, celalt nord al ţării. Ei posedă şi înţelegerea concretă a realităţilor, după cum însăş au tradiţia organizaţiilor politice prin contactul cu Austria (care, administrativ, ori ce s'ar zice, a cunoscut meseria ca puţini alţii).

Funcţiunea unificatoare a Muntenilor? Nu o contestăm. (Dacă nu ar fi decât limba literară!) Dar iată, tocmai această acţiune unifica-

toare ne dă argumente pentru a prevedea apropiata cărare a sudului.

13 Mai 1928.

IULIU MANIU — OM POLITIC

Suntem de câteva luni deja obiectul unor intervenţii prieteneşti care ar dori să obţină o explicaţie „cordială" între noi cei dela „Cuvântul" şi d. Maniu. Aceste intervenţii au devenit în ultimul timp cu mult prea frequente, pentruca să nu le putem lua în seamă. O explicaţie personală însă între d. Maniu şi noi nu ar avea nici un rost. Legături prieteneşti, în afară de cele prilejuite de fosta noastră tovărăşie, de luptă, nu au existat nici odată. Şi ele nici nu şi-ar avea de altfel locul într'un proces care priveşte viaţa publică. Dacă deci e vorba de o explicaţie, ea nu se poate face decât în public, pentru că publice sunt şi motivele acţiunii noastre.

Intrebarea: „de ce atacaţi pe d. Maniu?", care ni se pune din atâtea părţi, nu e de natură a încercui cu destulă preciziune problema noastră. Ei i se poate răspunde pur şi simplu: „de ce nu am ataca pe d. Maniu?"; şi discuţia ar fi închisă.

Căci argumentele cari se pun în linie în potriva „schimbării de atitudine" pe care toţi aceşti

binevoitori şi ostenitori pentru d. Maniu o identifică la noi nu rezistă unui examen, nici chiar superficial.

1. Că am susţinut într'o vreme pe d. Maniu şi că acum îl atacăm. Inconsequenţă deci.

Inconsequenţă? Să vedem. Că am fi susţinut pe d. Maniu, este numai aproximativ exact. Am „susţinut" pe d. Maniu întru atâta întrucât era conducătorul partidului naţional-ţărănesc şi prezumat ca omul în stare a face să rodească pentru ţară puterile acestui partid.

A fi „susţinut" odată pe cineva nu-ţi crează însă obligaţia permanentă de a-l susţine. Atitudinea ta faţă de el e condiţionată de măsura în care el răspunde ţelurilor pe cari şi le-a pus; căci ţelurile sunt cele cari contează şi nu oamenii; cari nu pot fi politiceşte interesanţi decât prin valorile pe cari le crează.

Iată deci că d. Maniu însuşi nu există prin persoana lui; ci prin măsura în care el poate valorifica — în funcţiunile lui — forţele partidului naţional-ţărănesc, sau — considerat în el însuş — prin realizările lui personale în domeniul politic. De unde, consequent, rezultă pentru noi, principial, dreptul de „a ataca" pe un om politic, după ce l-am „susţinut". Clar, nu?

Ni se răspunde însă că:

2. nu avem dreptul să atacăm pe d. Maniu, pentru că d-sa — în afară de orice consideraţiuni — este purtătorul de cuvânt al Ardealului.

Nu o vom contesta, d. Maniu are puternice

aderențe peste munți. S'ar putea spune însă, are *încă*. Pentru că nu este exclus ca popularitatea d-sale să nu fie chiar de aramă; și să cedeze cu vremea. O popularitate sub beneficiu de inventar nu poate fi însă o pavăză împotriva atacurilor.

Să presupunem totuș că în adevăr d. Maniu ar fi detentorul incontestat și incontestabil al voturilor ardelenești. Insemnează că prin aceasta însăși d-sa e sustras atacurilor? De ce?

Există, de sigur, o mistică a reprezentanței masselor, care acoperă de drept și de fapt pe aleși. Dar poate fi considerat d. Maniu ca beneficiar al acestei mistice? Să vedem.

Motivele pentru cari șeful național-țărănist colectează voturile ardelene, pot să fie de natură foarte diferită.

De pildă: Există un particularism ardelenesc; care constă — grosso modo — în a avea mai multă încredere într'un ardelean decât într'un regățean; chiar dacă, întâmplător, acesta din urmă ar fi mai inteligent, mai cult, mai harnic, mai creator și mai corect decât cel dintâiu.

Politicește, particularismul acesta își găsește expresia în aderența la partidul național. Nu la d. Maniu, ci la partidul național. Sunt probabil reminiscențe istorice, și o solidaritate cu organizația care a purtat atâta vreme în Ardeal steagurile românismului. E sigur că dacă mâine d. Maniu ar părăsi acest partid, d-sa ar împărtăși soarta d-lor Goga sau Goldiș, cari azi au pierdut

popularitatea, deși personal reprezintă valori cari nu stau deloc în urma d-lui Maniu.

Va să zică, primul motiv al aderenței de care vorbim nu se raportă la calitățile de creator în ordinea politică ale D-lui Maniu, ci la locul pe care îl ocupă. Dar, veți spune, locul acesta nu și-l datorește calităților personale? Poate da, poate nu. Căci chipul în care se face selecția e, în viața publică, foarte ciudat. Și elementele iraționale joacă în acest proces un rol covârșitor aproape.

Alte motive? Noi știm cum s'a făcut politica în Ardeal. Și ne dăm seama că exclusivismul ardelenesc manifestat de unele cercuri naționale — atunci când de aci, din partea noastră se făceau toate eforturile pentru o apropiere — nu a fost decât o tactică urmărind un scop precis: să creeze în masse impresia că d. Maniu e dușmănit de regățeni pentrucă el ține cu Ardealul, și să solidarizeze, prin aceasta, pe toți ardelenii cu d. Maniu.

Operația a reușit. Dar dacă e așa, asta însemnează că popularitatea d-lui Maniu e factice, și că ea nu e legată de calitățile d-sale de om de stat; *mistica electorală nu-l poate deci acoperi*.

Atunci? Atunci, principial cel puțin, avem dreptul să-l „atacăm". Există motive cari să ne acorde acest drept și *in concreto?* Iată ce rămâne să cercetăm.

15 Iulie 1930.

Iuliu Maniu — om politic

EROAREA INIŢIALA

Pe ziua de eri am primit o scrisoare dela d... Verax. D. Verax este unul din vitejii cari când se cred în obligaţia de a te insulta, iscălesc... anonim. Verax-ul de eri mă ţine de rău: că dece combat eu pe d. Maniu? Apoi, onorabile domn Verax tocmai problema asta e în curs de lămurire. Intrebarea e însă, — eşti d-ta sensibil la raţionamente şi la argumentări? Şi dacă îţi voiu spune, vei fi în stare să asculţi şi să judeci? Pentru că, după impresia mea, toţi aceşti anonimi zelatori ai d-lui Maniu, nu ştiu decât una şi bună: că d. Maniu e „Papă" (Verax mi-o şi spune textual) şi că, prin urmare, despre d-sa nu se pot spune în orice împrejurare decât cuvinte de laudă; orice ar fi făcut.

Pentru oamenii aceştia e zadarnic deci să scrim. Şi nici nu o facem pentru ei. Ci pentru lumea care în adevăr vrea să fie lămurită şi caută elemente de orientare.

Că, *principial,* d. Maniu poate să fie combătut, asta am dovedit-o. Că *de fapt* acţiunea politică a actualului preşedinte de consiliu ne INGADUE a-l combate, asta trebue să o dovedim de aci înainte.

Cari sunt calităţile d-lui Maniu? Capacitatea gospodărească, technician al guvernării? Nu. Căci în materie de politică economică, de pildă, nu

numai că d-sa nu posedă elementele unei judecăţi constructive, — dar, mai grav încă, este impenetrabil la orice raţionament în legătură cu problemele economice. In acest domeniu, d-sa se referă la anumiţi „bărbaţi de încredere"; cari în speţă sunt dd. Mihai Popovici, V. Madgearu şi I. Lugojanu; adică trei oameni cari trag în trei părţi. Asta şi explică de ce politica economică a guvernului a fost aşa de lipsită de unitate, bătută de toate vânturile, după cum conjuncturile impuneau d-lui Maniu pe unul sau pe celalt din cei trei consilieri.

Capacitate gospodărească în ordinea administrativă? Nici asta. Am crezut-o o bucată de vreme gândindu-ne la cu adevărat magistralul discurs rostit de d-sa în Camera liberală la legea administrativă. De atunci a trebuit să ne verificăm însă. Pentrucă de atunci d. Maniu a fost în măsură să facă el însuş o lege administrativă Iar legea aceasta am văzut-o: o însăilare hibridă, lipsită de orice unitate şi de orice principiu directiv, care a sabotat o aşezare administrativă ce trebuia să fie piatra unghiulară a noului regim.

Aşa fiind, singurul domeniu în care se mai poate pune problema capacităţii d-lui Maniu e deci cel politic. Nu d. Maniu — ministru de resort; deci d. Maniu prim-ministru. Adică, om care să privegheze la organizarea în aşa fel a condiţiilor exterioare de viaţă ale regimului, încât să asigure colaboratorilor săi, capacităţi specia-

lizate, un maximum de rendement în cadrul programei partidului.

A fost d. Maniu, în măsură să asigure cabinetului său aceste condițiuni de lucru? Să vedem.

Prima problemă de ordin politic care s'a pus d-lui Maniu în calitatea lui de șef de guvern a fost preluarea puterii. Partidul național-țărănesc se afirmase ca o organizație politică revoluționară. Schimbarea de guvern în toamna lui 1928 trebuia deci să însemne o schimbare de regim. Asta aștepta toată țara. Căci dacă era vorba numai de înlocuirea capacităților liberale printr'o serie de capacități național-țărăniste, asta nu satisfăcea pe nimeni. Un suflet nou, o înțelegere nouă a realităților, o etică și o valorificare nouă erau singurele îndreptățiri ale acțiunii și pretențiilor național-țărăniștilor.

In ordinea morală, ca și în ordinea politic-gospodărească deci, imperativul momentului în care d. Maniu prelua puterea era unul: denunțarea politicei de continuitate.

Vom spune că problema era pe atunci suficient precizată. In așa măsură, adică, încât d. Mihalache se refuza ori cărui contact cu regența, cerea puterea fără condițiuni și fără discuții prealabile; și în acest scop se pregătea să plece la țară, pentru a organiza acolo preluarea puterii, pentru cazul în care fostul sfat al coroanei ar fi voit să pună condițiuni.

D. Maniu — tare aș vrea să fim desmințiți! — a preferat o altă cale: aceea a pertractărilor.

A stat, deci, de vorbă cu Regența. Speriat de intențiunile demente ale unor cercuri cari urmăreau instituirea unui guvern Știrbey, și nu deplin conștient de faptul că conjunctura istorică îl impunea la putere împotriva ori cui, d. Maniu a acceptat să discute, să se tocmească și să sfârșească prin a abdica: șeful mândrului și puternicului partid național-țărănesc primea puterea, obligându-se să realizeze — în materie de împrumut și stabilizare — politica începută de d. Vintilă Brătianu; nu numai în principiile ei, ci și în amănuntele concrete ale operațiilor începute — dar neterminate— de guvernul liberal.

Ce însemna această abdicare, nu era greu de prevăzut. Ea angrena guvernul d-lui Maniu într'un mecanism greoiu, demodat și primejdios care nu putea duce decât la un rezultat: frângerea gâtului. Altfel nici nu se poate califica un act care punea dintr'o dată noul regim la remorca politicei d-lui V. Brătianu.

Nu facem aci aprecieri retrospective asupra evenimentelor. Ci numai reproducem ce am gândit atunci; căci în seara de Sâmbătă a zilei în care s'a constituit guvernul Maniu, în redacția „Cuvântului" s'a spus față de martori — străini de redacție, dar prieteni politici: — bătălia este pierdută; totul trebue reluat dela capăt.

Iar când mai târziu ni s'a oferit de către guvern o strânsă colaborare, nu am acceptat-o.

Iată-l deci pe d. Maniu — am politic, în momentul, important între toate, al preluării pu-

terii, adică atunci când trebuia să pună bazele de lucru ale noului regim: lipsit de curaj, lipsit de clar vedere, mic şi şerpuit, gata la tranzacţii, — şi sfârşind prin a duce partidul — marea nădejde a unei ţări întregi — în servitute, d-lui Vintilă Brătianu, prin acceptarea politicei de continuitate.

Şi asta, vreţi, dv. să numim noi „mare politică"?

...Nu s'a isprăvit însă.

16 Iulie 1930.

Iuliu Maniu — om politic.

ELEMENTELE DE ARBITRAJ

..Era deci, de prevăzut că eroarea iniţială, comisă de d-l Maniu atunci când a acceptat guvernul cu condiţiuni şi s'a obligat la continuarea politicei liberale, nu putea duce de cât la neutralizarea marii prefaceri pe care ţara o aştepta dela partidul naţional-ţărănesc.

Odată cea dintâi mare problemă politică nefericit soluţionată, perpectivele noului regim erau, evident, mai degrabă sumbre.

Cu toate acestea situaţia nu era iremediabil pierdută. Ceea ce nu se obţinuse dintr'o dată, printr'o atitudine fermă şi printr'o înţelegere clară a datelor problemei, se putea obţine cu încetul, prin deplasarea centrului de greutate a

vieţii publice dela Coroană, — care, în lipsa unui rege vrâstnic, nu era în plinătatea funcţiunii prerogativelor sale — în spre masse.

A doua mare problemă politică deci, care se punea d-lui Maniu, după jalnica întâmplare cu preluarea condiţionată a puterii, era organizarea unui partid de masse, ca reprezentanţă efectivă a voinţei naţionale, în scopul creării unui instrument de arbitraj a vieţii publice.

Mai simplu: Consiliul de Regenţă ne având *de fapt* nici căderea, nici putinţa de a da delegaţie valabilă de guvernare unui cabinet ministerial şi de a asigura, prin prestigiul său, opera de gospodărie a guvernului, d. Maniu trebuia să caute justificarea şi acoperirea acţiunii sale politice în singurul loc unde acestea se puteau găsi, — la masse.

Aparent, a şi făcut-o. Căci şeful partidului naţional-ţărănesc nu a scăpat nici un prilej de a consulta massele electorale şi de a se acoperi, în chip explicit, cu rezultatele acestor consultaţiuni.

Numai că d-l Maniu nu a înţeles situaţia; nu aceasta era problema. Nu era, cu alte cuvinte, vorba de *o acoperire formală* a guvernului; ci de schimbarea structurii vieţii noastre publice în aşa fel, încât să se institue un stăpân efectiv, care *să acopere de fapt* guvernele, creiând o stabilitate care să îngădue miniştrilor să lucreze. In această problemă nouă care se punea omului politic trebue văzută originea cererii formulate

de noi imediat după instalarea guvernului Maniu, — crearea unui partid de masse și instituirea dictaturii de partid.

Cum a procedat d. Maniu, se știe. D-sa a început prin afacerea demisiilor în alb, cerute parlamentarilor nu de partid, cum ar fi fost normal, ci de guvern; marcând prin aceasta o atitudine cu totul neașteptată, și anume: punerea partidului la dispoziția guvernului; adică răsturnând lucrurile pe cap și creiând o situație instabilă în care elementul vremelnic (guvernul) devine precumpănitor față de elementul statornic (partidul).

In acest fapt, de falsă interpretare a realităților politice, stă închisă întreaga lipsă de înțelegere a d-lui Maniu față de resorturile esențiale ale vieții publice. De aceea tot ce a urmat, după gestul cu totul fals al demisiilor în alb, nu mai putea surprinde pe nimeni.

Și, se știe, a urmat măcinarea partidului național-țărănesc. Nu este astăzi partizan oricât de credincios al președintelui de consiliu, care să nu recunoască deschis că partidul e, după aproape doi ani de guvernare, incomparabil mai slab decât era în momentul preluării puterii. Mai slab, nu prin uzura normală a guvernării; ci prin ruperea resorturilor lui lăuntrice, prin disolvarea tuturor legăturilor pe cari se clădea solidaritatea organizației, — prin părăsirea marilor țeluri de acțiune cari polarizau forțele de luptă și nutreau oarecum cohesiunea partidului.

De sigur, unii dintre partizani — cei fanatici, și deci cu redusă capacitate a judecății critice — caută acestei slăbiri a partidului tot felul de pricini de mâna a doua: acțiunea subversivă și disolvantă a cutărui ministru, opoziția perfidă a cutărui adversar, măcinarea sistematică pornită din lagărul, împrăștiat astăzi, al d-lui Barbu Știrbey, ș. a. m. d.

Se poate. Noi suntem siliți însă a constata că toate aceste pricini, cari de fapt nu sunt decât dificultăți neesențiale, au fost mai tari decât d. Maniu; și că acest domn Maniu nu a fost, deci, capabil să păstreze partidul și să-l poarte intact printre stâncile primejdioase ale atacurilor din lăuntru și din afară. Acesta e faptul esențial. Restul nu e— vorba lui Rabbi Hillel — decât... comentar.

Iar dacă e vorba de explicație, nu găsim decât una: d. Maniu nu a văzut problema necesității instituirii unui partid de masse, și nici nu a urmărit-o. DE CE nu a văzut-o însă și de ce nu a urmărit-o, — asta e o altă chestiune pe care nu vom întârzia să o lămurim. Pentru că cu ajutorul ei vom răspunde la o altă întrebare esențială: de ce este o datorie patriotică să combatem existența politică PERSONALĂ a d-lui Maniu.

17 Iulie 1930.

Iuliu Maniu om politic.

PROBLEMA RESTAURAŢIEI

Viaţa publică de după răsboiu nu a cunoscut o mai penibilă guvernare ca cea a d-lui Maniu.

Au fost desigur guvernări excesiv de grele. Cea a d-lui Vintilă Brătianu, de pildă. Dar aceasta reprezenta un regim de lichidare. Murise Ion I. C. Brătianu, care ţinuse cu voinţa lui năpraznică şi cu prestigiul lui unic, strâns laolaltă partidul; deşi organizaţia aceasta era ca structură şi ca ideologie anacronică; şi acum — sub loviturile vremii nouă, — partidul pârâie din încheieturi, întocmai ca o corabie veche de lemn sub vânturile echinoxului.

Guvernarea d-lui Maniu însă trebuia să fie un început de regim. „Noul curs", pe care toată ţara îl dorea şi pentru care atâţia ne înhămaserăm, la carul d-lui Maniu. Şi în loc de noul curs, am avut o guvernare care s'a târît de pe o zi pe alta, isbită la fiecare cotitură de drum, ameninţând la fiecare pas să sucombe sub o nouă dificultate. Au fost vremurile grele? De sigur. Nu însă sub marile probleme a suferit regimul Maniu. Ci sub cele mărunte, pe cari şi le creia singur; sau pe cari, îndemânatec, i le creau adversarii. Guvernarea aceasta nu şi-a putut găsi drumul, pentru că lipsea elementul de echilibru al vieţii publice, — supra arbitrul.

Iar când, după un an de guvernare, d-l Maniu nu isbutise să echilibreze viaţa publică, pentrucă nu fusese în stare, sau nu voise, să organizeze partidul de masse şi dictatura de partid, şeful naţional-ţărăniştilor se găsi în faţa celei de a treia mare problemă politică a regimului său, *restauraţia monarhiei.* A reacţionat, în această împrejurare, şeful naţional-ţărăniştilor într'un fel care să ne îngăduie a-l socoti om politic? Să vedem.

Este în deobşte cunoscut că unul din punctele de program cari mai ales au atras simpatiile ţării înspre partidul d-lui Maniu a fost restaurarea monarhiei efective.

Acţiunea naţional-ţărănistă a fost în această privinţă aşa de precisă, încât „carlismul" acestui partid era un fel de steag. Aşa că atunci când, în Noembrie 1928, am avut schimbarea de regim, toată lumea era încredinţată că chemarea în ţară a Principelui pribeag era o chestie, dacă nu de săptămâni — de luni cel mult.

Nu s'a întâmplat însă nimic. D-l Maniu uitase cu totul de chestiunea dinastică. In aşa măsură, încât îşi aşeza guvernarea pe baza prieteniei şi colaborării cu d-l Barbu Ştirbey.

Când în toamna lui 1929 noi am redeschis chestiunea, provocaţi de scrisoarea nepotrivită a d-nei Eliza Brătianu către d-l William Martin, d-l Maniu a fost... surprins. Şi ne-a rugat să încetăm, — din motive de... oportunitate.

Moartea înaltului regent Buzdugan punea însă problema în chip brutal. D-l Maniu trebuia să

zică da sau nu. A preferit o soluţie dilatorie, şi a ales în Regenţă pe d-l Sărăţeanu, a cărui demisie — pretindea d-sa — o avea la dispoziţie, pentru cazuri excepţionale.

Era acest „caz excepţional", întoarcerea Regelui? Astăzi, d-l Maniu şi amicii săi o pretind. Sunt însă ei îndreptăţiţi să o facă? Nu!

Este adevărat că, cu rare excepţiuni, d-l Maniu nu s'a pronunţat categoric împotriva actului restauraţiei. D-sa a păstrat contact cu cercurile „carliste", e drept; dar tot aşa de drept e că d-sa a sabotat întotdeauna acţiunea acestor cercuri.

Ni se va răspunde că preşedintele partidului naţional-ţărănesc sabota asemenea acţiuni pentrucă înţelegea să păstreze pentru el iniţiativa în această chestiune. Să admitem. Dar când trebuia exercitată această iniţiativă? Avea intenţia să o exercite efectiv? Şi în ce sens?

Motive pentru intrarea în acţiune erau, slavă Domnului, suficiente. Le-a luat în considerare? Nu. Este cineva care să poată afirma contrariul? Să o facă şi să o dovedească!

Dar Regele, luând El iniţiativa, a sosit în ţară. S'a raliat d-l Maniu nouei situaţii? Nu. Ci a declarat că multul mult pe care-l poate face e să-L accepte ca... al treilea membru în Regenţă.

Prin urmare — şi asta nu suportă nici un fel de desminţire —: în chestiunea dinastică d-l Maniu a căutat să-şi asigure iniţiativa; dar nu

a exercitat, şi nici nu a dat semne că ar vrea să exercite această iniţiativă, nici odată; iar în faţa faptului împlinit a crezut că restaurarea monarhiei efective se poate face prin... complectarea regenţei.

A treia mare problemă politică pe care în decurs de un an şi jumătate d-l Maniu isbuteşte să o rateze. De ce, vom vedea. Dar însemnează asta — om politic?

19 Iulie 1930

Iuliu Maniu — om politic.

CAUZE ŞI EFECTE

Dintre cele trei mari probleme politice cari s'au pus d-lui Iuliu Maniu, în calitatea sa de şef de guvern: preluarea puterii, crearea instrumentului de guvernare, restaurarea monarhiei efective, nici una nu a fost deci soluţionată de preşedintele partidului naţional-ţărănesc în chip mulţumitor. Am dovedit-o. Evident, dovezile abundă; — iar ceea ce am spus noi nu e decât o mică parte din multul care se poate spune.

Noi ştim că odată dovada raţională făcută, chestiunea nu poate fi socotită ca de fapt închisă. Sunt anumite cercuri în ţara românească în care „psichoza Maniu" persistă încă în ciuda tuturor argumentelor raţionale şi împotriva evidenţei însăş.

Ar fi nedrept însă ca aceste cercuri să ne acuze pe noi de pripită sau neîndreptăţită schimbare de atitudine. Ci, dacă în lagărul d-lui Maniu se află un om care să dorească cinstit o lămurire a situaţiei, atunci să treacă în revistă evenimentele guvernării Maniu şi să ne indice problema politică pe care şeful guvernului a soluţionat-o în chip fericit. Şi vom sta de vorbă. Operaţia aceasta noi am făcut-o. Şi de aceea suntem siguri că dovada capacităţii politice a d-lui Maniu nu se mai poate aduce.

Cu aceste consideraţiuni însă problema noastră se strânge până către ultimele preciziuni. Am dovedit („Cuvântul" din 13 Iulie c.) că nici faptul că într'o vreme am susţinut acţiunea d-lui Maniu, nici faptul că d-sa e încă exponent al Ardealului, nu-l pot acoperi — principial — în potriva unor eventuale atacuri din partea noastră. Am mai dovedit („Cuvântul" din 16, 17, 19 Iulie c.) că lipsa unor calităţi technice şi politice (evidenţiate prin incapacitatea flagrantă de a soluţiona, în chip acceptabil, măcar, marile probleme cari i s'au pus), îndreptăţeşte şi o combatere de fapt a d-lui Maniu. Am dovedit. Recunoaştem însă că aceste elemente nu sunt încă îndestulătoare pentru a lămuri situaţia. Noi am stabilit numai că d. Maniu poate fi combătut. Asta nu explică însă de ce îl şi combatem. Ar fi necesar, cu alte cuvinte, să aducem dovada nu numai pentru faptul că şeful naţional-ţărăniştilor poate fi combătut (dovadă pe care am făcut-o), ci şi pentru faptul că d. Maniu trebue combătut (dovadă care urmează să fie făcută). Să ne lămurim deci.

Ar fi eftin şi cu totul neserios dacă, sprijiniţi pe constatările şi precizările de până acum, ne-am grăbi să conchidem că d. Iuliu Maniu este un om politic de mâna a doua sau a treia, care a ajuns, prin întâmplări, la o situaţie nemeritată, şi căruia nu trebue, deci, să i se acorde o importanţă mai mare decât se acordă plevuştei politice de categoria unui Duca oarecare, de pildă. Nu. D. Maniu este o personalitate politică îndeajuns de interesantă, care sub aspecte gelatinoase ascunde o anumită consistenţă. Ea merită, deci, să fie urmărită mai îndeaproape.

D. Maniu a făcut greşeli grave, — de sigur. In toate cele trei mari probleme politice pe cari le-am amintit, soluţia sau atitudinea d-sale a fost falşă. Din incapacitate? Să vedem.

Dacă urmărim greşelile comise de şeful guvernului în cele trei împrejurări amintite, putem stabili dealungul acestei adevărate cariere de erori, un fir roşu conducător. In adevăr: d. Maniu trebuia să o rupă cu vechiul regim, şi nu a făcut-o; trebuia să-şi consolideze partidul, şi nu a făcut-o; trebuia să restaureze monarhia, şi nu a făcut-o. De ce? Iată:

1. Dacă d. Maniu nu o rupea cu vechiul regim, ci accepta politica de continuitate (cum, de altfel, a şi făcut-o) d-sa rămânea dependent de partidul liberal (slăbit considerabil prin moar-

tea lui Ion Brătianu) și de Regență (care ori când putea fi ținută în șah prin agitarea „chestiei închise"). Dacă o rupea cu vechiul regim și respingea politica de continuitate, d. Maniu rămânea dependent de partidul național-țărănesc și programul său.

Șeful guvernului a acceptat prima soluție. De ce? Pentru că îi convenea să depindă de cineva slab, — și nu de cineva tare.

2. Dacă d. Maniu instituia politica de masse și realiza dictatura de partid, d-sa ar fi creat un organ de arbitraj al vieții publice, care ar fi sfârșit prin a deveni independent.

Șeful guvernului nu și-a întărit partidul, pentrucă îi era frică să nu devină el însuș supus al partidului său.

3. Dacă d. Maniu se declara, categoric, părtaș al restaurării monarhiei efective și o realiza, ar fi contribuit la echilibrarea vieții publice și la crearea unor raporturi normale în cari partidele politice ar fi trebuit să accepte intervenția și controlul Regelui, ca element regulator în viața constituțională.

Prin urmare, în toate trei căzurile analizate de noi, soluția — greșită — acceptată de d. Maniu mergea în aceeaș direcție: în spre crearea situației celei mai anarhice, de cea mai mare labilitate; înspre neutralizarea tuturor elementelor de control și arbitraj. Sunt acestea greșeli întâmplătoare? Ne e greu să o credem. Părerea noastră e că, mai degrabă, d. Maniu alegea în

toate împrejurările soluția care, desagregând încheeturile vieții noastre publice, îi îngăduia instituirea, încetul cu încetul, a unui regim de dictatură personală.

Dar dacă așa stau lucrurile, nu e de datoria noastră să pășim, pe față, împotriva d-lui Maniu?

20 Iulie 1930

Iuliu Maniu — om politic.

INTRE DICTATURĂ ȘI SUGRUMAREA VIEȚII

...Prin urmare: Dacă încercăm a surprinde ceeace e caracteristic și esențial erorilor comise de d. Maniu în cele trei mari probleme politice cari i s'au pus în calitatea lui de om de guvernământ, ajungem la rezultatul, în adevăr straniu, că toate au ceva comun: tendința de a dezagrega instituțiile vieții politice ca atare, și de a neutraliza forțele de control.

Așa fiind însă, e greu să mai considerăm aceste erori ca provenind dintr'o incapacitate dela caz la caz a d-lui Maniu de a reacționa just la problematica realităților; că trebue să căutăm originea acestor erori ceva mai adânc. Cu alte cuvinte: nu avem de aface cu erori întâmplătoare, pricinuite de o întâmplătoare intuiție imperfectă a datelor realității; ci — mai grav —

cu o tendinţă structurală, organică, a şefului naţional-ţărănist de a alege dintre toate soluţiile posibile ale unei probleme pe cea care, paralizând totul împrejur, creează d-lui Maniu personal — e adevărat, momentan numai — o situaţie privilegiată.

Este evident — şi asupra acestui punct nici nu ar putea fi discuţie, dacă am avea voe să recurgem la fapte din „istoria secretă" a ultimilor doi ani — d. Maniu a mers în chip constant în spre dictatura personală. Ambiţia aceasta poate fi, mai la urma urmelor, îngăduită — principial — ori cui. Condiţionat însă.

Un dictator reprezintă întotdeauna un exces de viaţă şi o putinţă de a gospodări energiile naţionale într'un ritm care depăşeşte canoanele ordinei stabilite. Regimul constituţional nu croit, de altfel, decât pe un minimum de realizări, pe care încearcă să-l şi asigure efectiv. El este, ca atare, valabil numai în vremuri normale, stăpânit de energii mediocre. Şi încetează de a mai fi operant în perioadele de sub-normal ale puterilor creatoare. Ca ori ce lege impusă din afară, constituţia nu este şi ea decât o formulă medie. Asta explică totul.

Dar dacă pactul fundamental nu este un absolut, ci numai un fel de schelet extern croit pe măsura normalului şi mediocrului, atunci e de la sine înţeles că marile personalităţi au dreptul la pretenţia de a sparge formele prea strâmte ale constituţiei; pentru a ridica digurile

cari zăgăzuiesc şi comprimă puterile creatoare, şi pentru a lăsa drum liber acestor puteri.

De unde rezultă cu necesitate: că dictatura nu e o formă de administrare a forţelor naţiunii, care să trebuiască a fi principial combătută; dar că această dictatură nu-şi poate avea justificarea decât într'o mare putere creatoare.

Şi acum: d. Maniu dictator?

Nu.

D. Maniu nu poate crea. Pentru că, înainte de orice, creaţia este viaţă; iar printr'un blestem congenital care apasă, îngheţat, asupra întregii lui acţiuni, d. Maniu este o unealtă a morţii.

Contrafăcut şi artificializat, începând prin a omorî în el însuş ultima sămânţă de viaţă, şeful partidului naţional-ţărănesc tinde în orice împrejurare în chip constant, printr'o aplecare firească, în spre soluţia care asigură un maximum de descompunere.

Exemple? Dovezi? Pe lângă cele trei probleme politice fundamentale pe cari le-am analizat mai de aproape, toate gesturile d-lui Maniu se încadrează în această formulă: felul în care şi-a constituit cabinetul; simpatia d-sale pentru elemente ca D. R. Ioaniţescu, Madgearu, Ştirbey, fiecare reprezentând — din puncte de vedere deosebite — un maximum de descompunere; antipatia d-sale pentru elemente ca Grigore Iunian; felul în care a „rezolvat" chestiunea calendarului; intrigile pe cari în chip voit le-a întreţinut în partid şi în guvern; sinistrele şi —

în acelaş timp — ridiculele remanieri ale cabinetului; hibrida lege administrativă, monument de incoherenţă şi de perfidie; atitudinea d-sale în chestiunea Vaida şi Mihai Popovici; felul în care — personal, de o impecabilă corectitudine — a ştiut să acopere operaţiuni nedelicate petrecute sub regimul d-sale şi a îngăduit amestecul surprinzător al unor oameni cari îi stăteau aproape în chestiuni cu cari nu aveau nici o legătură; soluţia la care s'a oprit în cazul Stere... Şi peste toate aceste şi atâtea alte gesturi, persoana d-lui Maniu însăşi: o ocnă de ambiţii neputincioase, o pungă care distilează venin, amorţind, paralizând, desagregând totul în juru-i — singura formă sub care poate stăpâni.

Aci stă de altfel nodul tragic al acestei stranii şi, câtă va vreme, enigmatice figuri a vieţii noastre publice: conştient de neputinţa sa creatoare, d. Maniu este biciuit totuşi de o ambiţie bolnăvicioasă; care îi depăşeşte cu mult posibilităţile şi care îl obligă să recurgă la orice — fie chiar şi la sugrumarea vieţii — numai ca să-şi ostoiască setea de stăpânire personală.

Este, în adevăr, o tragedie.

Dacă ea ar privi numai pe un om, pe d. Maniu, poate că o îndatorire creştinească ne-ar îndemna să-i stăm alături; în acelaş fel în care, tu om sănătos, strecori, cu o strângere de inimă, cocainomanului torturat de lipsă, praful alb.

Dar nu e cazul. Viţiul cocainomanului se hrăneşte doar din trupul *acestuia*. Ambiţia d-lui Maniu se desaltereazä însă din viaţa *noastră*. Ea suge vlaga unei naţii întregi, şi nu lasă în urmă decât ochi împăienjeniţi, creiere cu muşiţă, braţe vlăguite şi căzute. Asta e!

Dar atunci; noi — în slujba d-lui Maniu? Nu.

Instrumente docile, devotate şi fervente în mâinile unei mari puteri creatoare — ori când!

Dar sângele nostru tânăr, cald şi sănătos, jertfă inutilă şi besmetică într'un act de vampirism — nici odată!

De aceea proclamăm cu aceeaş convingere transfigurată şi cu aceaş hotărîre ce nu cunoaşte frica, cu care statornic am mărturisit aci pentru isbânda adevărului şi a vieţii:

Aşezarea unei vieţi publice româneşti sănătoase şi rodnice nu va fi cu putinţă decât după eliminarea politică a d-lui Maniu.

23 Iulie 1930

Iuliu Maniu – om politic.

E P I L O G

Noi şi Ardelenii

Nefasta acţiune de dezagregare exercitată de d. Maniu asupra vieţii noastre publice, în scopul de a-şi asigura o stăpânire personală cât mai largă şi mai nediscutată, poate fi urmărită şi

studiată pe un caz tipic: felul în care şeful partidului naţioanl-ţărănesc a organizat legăturile dintre noi şi ardeleni. Cazul merită şi altfel a fi cercetat mai de aproape, el referindu-se la una din problemele esenţiale ale noului stat românesc.

Intre noi şi ardeleni sunt, de sigur, simţitoare deosebiri structurale. Nu din punctul de vedere al valorii noastre respective. Căci sunt unele aşezări mai bune la ei, după cum sunt altele mai bune la noi. Dar am trăit istoriceşte — şi într'un fel şi spiritualiceşte — sub latitudini deosebite, şi bucuriile sau vicisitudinile noastre au fost, respectiv, altele.

Dar deosebirile acestea dintre ei şi noi nu sunt atât de categorice, şi mai ales nu sunt atât de esenţiale, încât iubirea să nu poată arunca peste ele punţi de legătură. Şi iarăş nu se poate spune că aceste legături nu au fost dorite şi de o parte şi de alta a munţilor. A fost însă întotdeauna cineva care s'a pus deacurmezişul acestor dorinţe şi a sabotat ori ce încercare de apropiere.

Voiu înfăţişa aci experienţa mea personală; alţii o vor face, dacă o vor crede de cuviinţă şi de nevoe, pentru ei. Contactul meu cu conducătorii vieţii publice ardelene, m'a dus încă dela începutul acestor relaţiuni la convingerea că o înfrăţire a vechilor generaţii nu este cu putinţă; îi cunoşteam şi pe ai lor — şi pe ai noştri; şi îmi dădeam seama că oamenii nu mai au destulă elasticitate spirituală şi sufletească, pentru a se putea adapta nouilor împrejurări. Nu mi-a fost greu să constat însă că deoparte şi de alta se ridicau două generaţii nouă, pline de hotărîre, de spiritualitate şi de avânt între cari o înţelegere şi o legătură erau nu numai cu putinţă, dar chiar cald dorite. Aci se putea lucra deci.

Prilejul s'a şi ivit curând de tot. Pe un caz special, e adevărat, dar s'a ivit. Urmând îndemnuri spontane — şi neconcertate, dacă-mi aduc bine aminte — tineretul naţional-ţărănist de o parte, „chemăriştii" de alta, m'au solicitat să-i ajut într'o operă de organizare a nouei generaţii. Preocupările mele lăuntrice cari, o mărturisesc, primează, — sunt de altă natură decât politica. Am stat deci, în faţa acestei propuneri, mult la gânduri; cu dorinţa intimă de a mă ţine departe de asemenea întreprinderi. Chemarea însă s'a repetat; şi încă, cu atâta sinceritate şi deschidere de suflet, încât am crezut că nu mai pot refuza.

Am fost, deci, să văd pe „mai marii" lor. Era o acţiune nouă, şi nu aş fi vrut să fiu acuzat că... corup tineretul, ducându-l sub alte steaguri decât cele naţional-ţărăniste.

Am văzut întâiu pe d. Mihalache. Mi-a strâns mâna.

Am văzut apoi pe d. Vaida. Două ceasuri şi jumătate de vorbă; în care timp, printre tot felul de poveşti dela Curtea din Viena, am fost supus unui interogator în regulă. Pasă-mi-te eu mă purtam cu gânduri ascunse; şi d. Vaida, mu-

sai, trebuia să le afle! A sfârşit zicând: da; şi... trimiţându-mă la d. Maniu.

Care m'a primit surâzător şi dulce şi... m'a trimis la d. Vaida.

Am înţeles. Şi n'am mai insistat.

Curând după aceea s'a ridicat însă în Ardeal puternica mişcare a voinicilor. Am spus-o atunci şi o repet acuma: este cel mai semnificativ şi mai însemnat fenomen politic dela războiu încoace. Mişcarea trebuia însă definită, precizată, organizată; — spre maximum de efect. Am hotărît deci să fac o serie de conferinţe în ţară şi în special în Ardeal, pentru lămurirea faptului. Şi am anunţat-o. Ideea a fost bine primită. Probabil însă că „prea bine". Căci d. Vaida a început iarăş să-mi spună cum era la curtea din Viena, — şi iarăş m'a trimis la d. Maniu.

La care, evident, nu m'am mai dus.

Ştiu însă că, după asta, unii chemărişti cari activau printre voinici au fost chemaţi la Bucureşti; ca să li se pună brutal alternativa: cu noi, sau cu... Nae Ionescu. Ridicul, nu?

Ridicul şi nu prea. D. Maniu ştia, în definitiv, că personal eu nu hrănesc nici un fel de ambiţie politică; era sigur că în viaţa mea nu voiu fi nici deputat, nici ministru, nici — doamne fereşte! — şef de partid. Deci nu de... concurenţa mea politică avea a se teme d. Maniu.

Era însă ceva: faptul că eu eram unul dintre cei câţiva tineri „regăţeni" cari cred în necesitatea şi au luptat pentru unificarea spirituală şi

politică a ţării. Iar prin aceasta eu ameninţam interesele d-lui Maniu şi ale generaţiei sale. Căci Ardealul este o unitate închisă, a cărui reprezentanţă e constituită în monopol şi dată în exploatare d-lui Maniu şi a lor săi. Orice spărtură în zidurile acestei cetăţi, orice poartă deschisă înspre zările românismului integral, este un act de duşmănie personală în potriva d-lui Maniu. Inţelegere directă dela om la om, dela suflet la suflet, dela generaţie la generaţie? Nu se poate! Totul prin d. Maniu; care lasă să treacă doar atât cât crede şi vrea el, — adică atât cât nu ameninţă câtuş de cât calitatea d-sale de singur reprezentant autorizat, rege neîncoronat al Ardealului.

Nu cunosc o generaţie cu un mai sigur *instinct* politic şi cu o mai impresionantă putere de acţiune, decât tânăra generaţie ardeleană. Nu o spun acum pentru prima oară. Dar în acelaş timp nu cunosc o generaţie mai comprimată politiceşte de înaintaşii ei, ca aceasta. De ce? D. Maniu trebue să-şi asigure stăpânirea necondiţionată, — şi orice personalitate care se ridică, poate ameninţa solidaritatea de sclavie politică pe care o exploatează d. Maniu. Să se ridice; dar trecând prin ciurul „şefului" şi purtând fierul stăpâniei lui!

Dar toate astea — pentru ce? Este d. Maniu purtătorul unui nou ethos? Reprezintă d-sa posibilităţi de înoire a vieţii publice şi a spiritualităţii româneşti? Aduce o competenţă deose

bită în rezolvarea problemelor de Stat? Simte în el însuş o chemare messianică?

Nu. Regimul d-sale şi generaţia d-sale ardeleană s'au dovedit cel puţin tot aşa de venali, prevaricatori, incapabili, gata la orice tranzacţie, lipsiţi de avânt, de spirit de jertfă, de inteligenţă, de talent şi de spiritualitate, ca şi regăţenii noştri cari au deţinut până acum marile situaţii politice. Atunci?

E clar: d. Maniu sabotează orice încercare de unificare politică şi sufletească între noi şi ardeleni, pentru că numai duşmănia între noi şi ei — pe care în Ardeal d-sa o întreţine savant — îi poate asigura situaţia (şi beneficiile) de singur reprezentant autorizat al Ardealului.

Aci ca şi în altă parte, pasul hotăritor nu se poate face decât trecând peste cariera politică a d-lui Maniu.

24 Iulie 1930

Criza partidelor politice

I. PARADOXUL DIALECTICEI PARTIDELOR ŞI PARTIDUL DE MASSE

Se pare că scoaterea din circulaţie a partidelor politice, care e cerută, sau în orice caz recomandată, de unele personalităţi proeminente ale vieţii publice şi de o parte din presă, soluţie care găseşte un ecou din ce în ce mai larg în cercurile opiniei publice, a început să îngrijoreze pe unii din oamenii noştri politici. „Dreptatea", „Viitorul" şi „Indreptarea" — oficioasele partidelor de guvernământ, ca şi confraţii cari trăesc în apele căldicele ale unui vag sentimentalism democratic, se ocupă stăruitor — şi nici decum ca de un „subiect de vacanţă", de această problemă. Ba, ceva mai mult, se pare chiar că d. Duca — se putea altfel! — după audienţa la Palat (semnificativ, nu?) ar fi propus, sau ar avea de gând să propună, o coaliţie a partidelor de guvernământ cu scopul de a împiedica instituirea unui „guvern personal".

Chestiunea este deci acută şi ea merită a fi luată în considerare. Credem însă, din capul locului, că discuţiunea ar câştiga şi în preciziune şi mai ales în rezultate practice, dacă părţile în prezenţă şi-ar da mai mult seama de coeficientul de relativitate al tezelor lor respective, şi ar concede că atitudinea dogmatică şi categorică pe care o păstrează astăzi e fundată mai mult în necesităţile polemice, decât în realităţile politice şi sociale.

Cu alte cuvinte: adversarii sistemului partidelor politice ar trebui să nu uite că aceste partide s'au născut în chip natural din condiţiile de viaţă ale statelor moderne — şi că, întru atâta întru cât sunt fenomene naturale, organe în organismul societăţii, este pur şi simplu absurd să li se nege existenţa şi să se preconizeze suprimarea lor.

Iar partizanii acestui sistem sunt tot aşa de datori să-şi aducă aminte că, întru atâta întru cât sunt organe, partidele politice sunt pasibile de „crize”, în cari funcţiunile lor să fie suspendate.

In cadrul acestor încercuiri metodice să cercetăm deci problema.

S'a spus că un partid politic este o realitate *dialectică*. Aceasta înseamnează că existenţa unui *singur* partid politic este un non sens. Partid însemnează, doară, parte; şi stă în însăş natura părţii să nu epuizeze întregul. Intr'un fel; iar în altul, partidul are, prin definiţie, o structură polemică; el opunându-se unui alt partid.

Ca orice organizaţie polemică însă, un partid trebue să fie dogmatic, exclusivist şi intolerant. El nu poate admite nici discuţii, nici tranzacţiuni asupra ţelurilor pe cari le urmăreşte, asupra punctelor de vedere pe cari le reprezintă. Pentru acelaş motiv, el este duşmanul hotărât al oricăror veleităţi de spirit critic. Acesta reprezintând întotdeauna un ferment de disoluţie şi sfârşind, mai curând sau mai târziu, prin a provoca o spărtură în solidaritatea şi disciplina partidului.

Unitate de luptă deci, partidul e obligat să posede anumite resorturi, în virtutea cărora el se diferenţiază de celelalte organizaţii analoage şi în conformitate cu cari el urmăreşte victoria. Aceste resorturi pot fi de două feluri: exterioare, ţelurile către cari se îndreaptă, idealul pe care vrea să-l realizeze; sau lăuntrice, deosebiri structurale, de mentalitate, de factură. (E dela sine înţeles că exterioare sau lăuntrice, aceste forţe nu se exclud ci, în cele mai multe cazuri colaborează, sau chiar se condiţionează).

In virtutea ţelurilor lui sau în conformitate cu indicaţiile ineluctabile ale structurii lui, un partid dă, deci, lupta politică. Pentru ca să se realizeze. Să observăm însă că în momentul în care s'a realizat, adică în momentul în care şi-a înfrânt adversarul, partidul politic şi-a subscris propria sentinţă de moarte. Căci de îndată ce un partid e, în adevăr, o „realitate dialectică”, el nu poate exista decât prin opoziţie cu un alt partid; — deci încetează el însuş de a fi, în momentul în care, prin victorie, şi-a distrus protivnicul.

Este exclus ca un asemenea rezultat, înfrângerea definitivă a adversarului, să se poată obţine, fără ca partidul învingător să nu aibă de partea sa massele, sau — ceeace, în fapt, e tot una — marea majoritate a elementelor politice active. Aşa fiind însă, în momentul în care o organizaţie politică şi-a distrus adversarul şi a rămas definitiv stăpână pe situaţie, ea — încetând a mai fi un partid politic — se identifică cu însăş „ţara”.

Iată deci că viaţa politică normală ne poate duce la un moment dat, principial cel puţin, la înlăturarea partidelor politice.

Consideraţiile acestea nu sunt numai teore-

tice. Atât bolşevismul din Rusia, cât şi — în altfel — fascismul în Italia, nu sunt altceva decât regimuri instituite după mecanismul schiţat mai sus.

Noi înşine trebuia să ajungem într'o situaţie analoagă; dacă partidul naţional-ţărănesc era în adevăr un partid şi d. Iuliu Maniu un om politic. Acesta este sensul istoric al acţiunii noastre, când recomandam transformarea partidului naţional-ţărănesc într'o organizaţie de masse şi instituirea dictaturii masselor. (Iar în lumina acestor consideraţii apare şi semnificaţia cu adevărat istorică a „bandelor" de voinici, pe cari anumiţi „teoreticieni" nu le pricep nici astăzi).

Este evident că dictatura masselor şi corelativul ei, inexistenţa partidelor politice, nu reprezintă o poziţie echilibrată şi ca atare stabilă. Intoarcerea la vechea formulă, a partidelor politice, este oarecum fatală. Dat fiind că este imposibil ca, mai curând sau mai târziu, să nu înceapă a se produce diferenţieri în această massă, identificată cu ţara. Tocmai de aceea, şi pentru a evita eventuale sguduiri, noi am propus încă din Ianuar 1929 în această foaie, ca — în cazul în care dictatura masselor ar fi fost instituită — să se încurajeze în chip normal lipsa de omogenitate a partidului naţional-ţărănesc, în scopul de a se înlesni polarizările cari ar fi dus în mod natural la formarea nouilor partide. (Cât a înţeles d. Maniu din acest proces politic, se vede din faptul că ne-a

chemat, ca să ne demonstreze că... nu se ceartă nimeni în partid!)

Ori cum ar fi însă, se pot identifica momente în procesul istoric, în care partidele politice nu există. Că această inexistenţă a partidelor — realizată pe căi absolut normale — nu se poate menţine cu vremea decât prin forţă (Mussolini) sau prin teroare (Stalin) asta e o altă chestiune. Am dovedit ceeace nu trebuesc să uite oamenii de partid: că partidele politice nu sunt — în procesul normal istoric — realităţi cu existenţă perpetuă, şi că stă în însăş natura partidului politic ca la un moment dat el să dispară.

Era să fie chiar cazul nostru. Nu a fost însă. Cazul nostru e deocamdată altul. Il vom cerceta.

30 Iulie 1930

Criza partidelor politice

II. PARTIDUL DE CADRE ŞI MASSA ELECTORALĂ MOBILĂ

Dacă natura dialectică a partidului politic duce, după cum am arătat, la o luptă categorică şi la o victorie care sfârşeşte — în chip destul de paradoxal —, prin a suspenda existenţa oricărui partid politic în genere, nu e mai puţin adevărat că, în marea majoritate a cazurilor, partidele politice nu se distrug reciproc, ci coexistă.

Coexistă de sigur, într'un fel, ca unităţi în

luptă, atâta timp cât victoria care să le suprime, întârzie. Dar mai coexistă şi altfel: în sensul în care, de pildă, liberalii şi conservatorii şi-au trecut, în Anglia, unii altora puterea, sute de ani dearândul.

Asta înseamnă că, în afară de posibilitatea strict logică, decurgând din chiar conceptul de partid, a urmăririi luptei până la capăt şi a suprimării vieţii de partid, posibilitate care, după cum am văzut, e de domeniul realităţilor, istoria ne mai oferă cazul, — de fapt, nu de drept, e adevărat — al suportării reciproce a partidelor, al colaborării partidelor la existenţa lor reciprocă. Este cazul cel mai frequent, de altfel — care din această pricină *pare* şi cel mai normal — şi pe care urmează să-l analizăm.

Pentru ca două partide să se suporte reciproc, este neapărată nevoe ca în structura şi programul lor să existe un minimum de puncte esenţiale comune. Este posibil să se suporte, de pildă, două partide cari ambele lucrează în cadrul constituţiei şi cărora această constituţie le e un cadru destul de larg pentru desfăşurarea acţiunii lor. Nu se vor suporta, ci vor merge la soluţia radicală, de ex., comuniştii şi partidele burgheze, — după cum în Franţa monarhiştii nu pot îngădui existenţa partidelor republicane... decât de nevoe. (Un asemenea partid radical ar constitui la noi ţărănismul, dacă ar fi consequent desvoltat şi organizat). Celelalte partide însă, se suportă.

Iar coexistenţa lor este posibilă, prin faptul că ele reprezintă, fiecare, organizaţiuni cu interese limitate; care în nici un caz nu pot ajunge la punerea în chestiune a structurii şi fundamentelor statului. Statul există — aşa cum există; în forma lui dată şi codificată; rostul partidelor politice este, ca atare, să găsească formulele politice cari să asigure acestui stat — considerat ca absolut şi deci imuabil — un maximum de rendement. Funcţiunea partidelor politice este, deci, clară: ele au datoria să găsească, în cadrul unui sistem care le şi defineşte fiinţa, soluţiunile technice cele mai potrivite la diversele probleme cari se pun spre rezolvare.

In această a doua eventualitate deci — a coexistenţei şi îngăduirii reciproce a partidelor — viaţa publică prezintă două elemente constitutive:

1. Două sau mai multe partide politice admiţând toate un program minimal comun (constituţia sau în genere forma statului); diferenţiându-se prin sistema prin care înţeleg să gospodărească forţele statului (programul propriu fie cărui partid); având fiecare la îndemână un număr de cadre mai mult sau mai puţin fixe; şi bucurându-se de anumite aderenţe în masse, cari aderenţe nu constituesc în nici un caz o majoritate de guvernare.

2. O massă electorală neutrală, neînscrisă în vreun partid, sau nevotând întotdeauna cu acelaş partid, care se hotărăşte după oportunităţi şi care, după cum se alătură aderenţei stator-

nice a unuia sau altuia dintre partide, contribue la constituirea majorității de guvernare.

Nu e greu de înțeles că aceste două elemente sunt absolut necesare unui regim politic bazat pe existența unor partide politice reale.

Să vedem însă, acum, care e situația dela noi.

Două sau mai multe partide politice admițând toate un program minimal comun (în speță, constituția): avem.

La aceste partide — cadre mai mult sau mai puțin fixe: avem.

Aderențe în masse, cari aderențe nu constituesc în nici un caz o majoritate de guvernare: avem:

Insă:

1. Nu există programe proprii fie cărui partid. Partidele noastre politice trăesc într'o anarhie programatică de nedescris: partidul liberal legiferează în cadrele mentalității și sistemei socialiste; partidul național-țărănesc își însușește punctul de vedere al burgheziei liberale; iar partidul poporului înscrie pe steag: muncă, legalitate, cari pot constitui o metodă formală, dar nu și un program substanțial de guvernare.

Așa fiind, ceeace poate aștepta țara dela aceste așa zise partide este cel mult o capacitate technică oportunistă de guvernare, și nu diferențieri sistematice, programatice în opera de gospodărire a statului.

2. Pe de altă parte: există, de sigur, o massă electorală neutrală, neînregimentată în partide, care e singura în stare să dea unuia sau altuia

dintre partide majoritatea de guvernare. Din nefericire însă pentru partizanii sistemei partidelor politice, această massă mobilă nu e la noi în stare să se hotărască după motive obiective, ci, după cum se știe, e zestre guvernamentală: ea votează întotdeauna cu guvernul.

De unde urmează cu necesitate: că într'o țară unde partidele politice nu se diferențiază programatic și unde indicațiunile pentru ordinea succesiunii la putere a acestor partide nu se face prin inițiativa massei electorale neutre, nu se poate vorbi de un regim al partidelor politice.

Ce drept au aceste partide ca să ceară totuș permanentizarea sistemului?

Nici unul!

Și vom arăta de ce.

31 Iulie 1930

Criza partidelor politice

III. INTRE „ECHIPELE DE LUCRU" ȘI GUVERNUL PERSONAL

Fața de pretenția partidelor politice românești că permanentizarea regimului lor constitue singura formulă normală a vieții publice și că orice încercare de a se recurge la un guvern personal echivalează cu o lovitură de stat, am arătat aci:

1. Că suspendarea existenței partidelor politice poate să fie, la un moment dat, un fenomen

cu totul normal — din punctul de vedere al procesului istoric — decurgând din însăş natura dialectică a partidului politic.

2. Că existenţa partidelor politice ca instrumente de guvernământ e condiţionată: a) de diferenţiarea programatică a acestor organizaţii, b) de putinţa indicării ordinei de succesiune la guvern prin acţiunea autonomă şi spontană a unei masse electorale neutrale.

3. Că, în ţara noastră, aceste două condiţiuni esenţiale nu sunt împlinite.

Şi am făgăduit să revenim cu amănunte lămuritoare. Să o facem deci.

Este clar că, de îndată ce partidele politice nu oferă nici programe politice diferenţiate, nici aderenţa clară a majorităţii massei electorale, şi de îndată ce această majoritate este constituită prin anexarea zestrei guvernamentale, — în ţara românească dăinuieşte *de fapt* o situaţie ale cărei caracteristice sunt:

1. Ficţiunea regimului parlamentar,

2. Inexistenţa unor criterii obiective pentru stabilirea ordinei de succesiune a partidelor la guverne. Cu alte cuvinte:

Pentru ca cineva să guverneze, are, desigur, nevoe de majorităţi parlamentare. Dar aceste majorităţi parlamentare şi le creiază ori ce partid politic de îndată ce e la guvern. De unde urmează că, nu guvernul depinde de majorităţi, ci majorităţile de guvern. Sistemul acesta, aşa de înrădăcinat în viaţa noastră publică, încât a fost

adoptat chiar şi de d. Maniu, deşi nu avea în acel moment (1928) nici un interes să o facă, echivalează însă cu recunoaşterea implicită a inexistenţei efective a partidelor politice. Nu insistăm însă. Ci revenim la fapte.

Cine stabileşte formal, la noi, ordinea de succesiune la guvern? Regele. Care după cum se ştie „numeşte şi revoacă pe miniştrii săi". Dar stabilind ordinea de succesiune, deci acordând unui partid politic mandatul de a forma guvernul, Regele îi acordă tot deodată, prin zestrea guvernamentală şi majorităţile parlamentare.

Aşa fiind, tot jocul politic se reduce, în materie de succesiune la guvern, la hotărîrea Regelui.

Ce elemente obiective se oferă însă reflexiunii regale, în momentul în care Suveranul trebue să ia o hotărîre?

Aderenţe electorale? Nu. De îndată ce procentul în această materie îl dă zestrea guvernamentală.

Atunci, ce? Partidele politice, de sigur. Dar partidele politice, ca partide, cu programe, sisteme şi metode diferenţiate? Nu.

Atunci? Să nu ne înşelăm singuri. Sau să nu ne lăsăm furaţi de prejudecăţile obicinuite ale vieţii publice. Singurul lucru real pe care ni-l oferă partidele politice este *o echipă de lucru*. Fiecare şef de partid posedă o asemenea echipă din care poate constitui ori când un guvern. Atâta tot. Nu trebue să se supere nimeni, dar

„şef de partid" însemnează, la noi, exact atâta cât însemnează un „vătaf" în portul Brăilei. Ai un vapor de încărcat, te adresezi unuia din „vătafii" portului; care, cu echipa lui, îţi încarcă vaporul. Ai o ţară de guvernat, te adresezi unui şef de partid; care din echipa lui îţi constitue un guvern cu care gospodăreşti apoi ţara.

Criteriile de selecţiune? Ele nu pot fi decât absolut personale şi subiective. Pentru motivele pe cari le-am arătat. Dar atunci pe ce se bazează oare pretenţia partidelor ca numai lor să se adreseze Regele când are de format un guvern? Precum se vede, — pe nimic.

Singurul argument al partidelor ar fi că ele prezintă echipe de lucru mai omogene şi mai ajustate. Ar fi, analog, cazul unei echipe de foot-ball, de pildă, care s'a antrenat mai multă vreme şi a isbutit să stabilească o anumită coheziune între membrii ei. Argumentul nu ar fi, principial, lipsit de valoare. Numai că, în practică, noi constatăm că d. Iunian nu e de loc „ajustat" cu d. Vaida sau cu d. Maniu; şi că în schimb d. Madgearu ar fi grozav de ajustat cu d. Duca. Aşa că şi acest argument cade.

Neexistând însă criterii obiective de selecţiune, iar Regele fiind silit să acorde mandatul de guvernare — şi cu el odată şi zestrea guvernamentală — după aprecieri personale subiective, urmează că chiar adresându-se unui partid, Regele tot tot un guvern personal constitue. Aşa că nici măcar această funcţiune nu

îndeplinesc la noi partidele politice: de a acoperi coroana. Faptul este atât de adevărat, încât, la noi, de câte ori un partid crede că a stat prea mult în opoziţie începe să atace Coroana care nu se hotărăşte să trimită la plimbare guvernul în funcţiune.

Dar dacă aşa stau lucrurile, de ce să nu fim odată sinceri cu noi înşine? De ce să susţinem că Regele nu are dreptul să facă guverne (oricum personale) decât prin intermediul şefilor de partide; şi să nu recunoaştem că El se poate adresa în acest scop şi altor persoane, cari reprezintă ceva prin valoarea lor personală — cum ar fi d-nii Prezan, Iorga, Titulescu de pildă — şi nu numai decât prin activitatea lor de vătafi ai vieţii publice!

Partidele politice vor avea dreptul să ridice pretenţiile pe cari le formulează astăzi, atunci când vor fi cu adevărat partide politice — programatic diferenţiate — şi când va exista o opinie publică autonomă şi spontană.

Până atunci, guverne de partid sau guverne de personalităţi, reprezintă formule politice de o egală îndreptăţire; şi liber este Regele — şi anume sub exact aceleaşi responsabilităţi — să se hotărască pentru o formulă sau alta, după cum Il îndeamnă libera Lui judecată şi simţul pulsului vieţii, care hălăduieşte în El.

3 August 1930.

DE LA „SĂMĂNĂTORUL" LA NOUL STAT ROMÂNESC

Atitudinea protestatară şi surprinderea manifestată de partidele politice faţă de puternica mişcare de opinie publică împotriva regimului partidelor, dovedesc o dată mai mult, dacă mai era nevoe, totala lipsă de înţelegere a oamenilor vechiului regim, faţă de transformările spiritului public şi de noua problematică a statului.

Dacă acceptăm premisa — pe care o socotim astăzi suficient fundată — că criza partidelor politice nu este, într'un fel, decât reflexul imediat al crizei statului, atunci militanţii regimului partidelor vor fi obligaţi să recunoască deschis, că „lupta" care se dă astăzi, nu e decât punctul de ajungere al unui întreg proces de transformare spirituală, iniţiat cam acum treizeci de ani; şi anume de d. Iorga, prin „Sămănătorul".

Statul „modern", statul liberal, statul partidelor politice, a avut, de sigur, şi anterior rezistenţe de întâmpinat. Ele porneau, pe deoparte, din lagărul conservator care nu urmărea însă decât menţinerea unor anumite privilegii şi a unei situaţiuni de fapt care nu mai putea ţine piept curgerii vremii; — pe de alta, din lagărul culturalilor cari îşi dădeau seama că ritmul şi cadrele în care se desfăşoară viaţa statului nostru duceau în chip fatal la sugrumarea spiritualităţii.

Unii şi alţii, conservatori şi junimişti, nu aduceau cu ei însă un program pozitiv de guvernare şi nici un principiu creator pe a cărui desfăşurare să se poată construi un stat. Acţiunea ziaristică a lui Eminescu, singurul om public care, în această perioadă a gândit organic — şi încă şi el numai timid —, a rămas izolată; cu atât mai mult cu cât nici nu a ajuns la o formulă matură de expresivitate.

Primul deci, care a isbutit să arunce fundamentele adevăratei civilizaţii româneşti a fost profesorul Iorga, şi anume în acţiunea întreprinsă la „Sămănătorul". Meseria, temperamentul şi structura lui spirituală îl indicau de altfel. Şi astfel am aflat că statul românesc şi civilizaţia românească nu se pot ridica decât pe autohtonism, adică pe punerea în valoare a specificului românesc, şi nu au decât un isvor de alimentare — clasa ţărănească.

Mişcarea dela „Sămănătorul" a deviat însă. Trecută în mâinile „poporaniştilor" dela Iaşi, ea a luat forma hibridă a unui ţărănism încadrat în formele democraţiei contractuale apusene, cu puternice reflexe din lumea materialismului istoric.

Iar partidul ţărănesc, început în 1918—19 sub cele mai bune auspicii, a degenerat şi el prin imixtiunea lipsită de înţelegere a patru elemente de falsificare:

1. social-democratismul saint-simonian al d-lui dr. Lupu,

2. liberalismul de metodă materialist istorică a d-lui Madgearu,

3. poporanismul chaotic ruso-german al d-lui Stere, și

4. juridicismul și legalismul josefinian, de cea mai artificială și mai pură „Aufklärungsphilosophie", a d-lui Maniu.

Era însă imposibil ca marele adevăr fixat și formulat de d. Iorga să nu rodească. Neutralizat, prin accidentele mai sus amintite, în planul realizărilor practice, el a fost cu atât mai activ în mișcarea ideilor. Aci se încadrează:

1. lupta în potriva spiritului și mentalității liberale — care e un fapt permanent în istoria României moderne, dar care s'a adâncit și sistematizat sensibil după răsboiu;

2. noua mișcare ortodoxă care în fond nu este decât o reacțiune împotriva spiritului secular înstăpânit în metafizică și al cărui punct de ajungere trebue să fie — mână'n mână, de altfel, cu neo-scolastica — neutralizarea spiritului protestant al renașterei pe care s'a construit civilizația actuală europeană și — artificial — și cea românească;

3. necesitatea de a se ajunge la manifestări de artă și cultură specifice, formulată — în chip ceva cam... programatic și normativ, e drept — prin autohtonism.

Inceputǎ pe baze modeste și insuficient de eficace, dar cu remarcabilă preciziune programatică în 1919 la „Ideea Europeană", această

mișcare spirituală și-a găsit expresiunea statornică și sigură în două organe de publicitate: „Gândirea" și „Cuvântul". Revista internațională de sinteză ortodoxă „Logos", care a trebuit să-și suspende apariția după două numere, foarte impunătoare de altfel, se încadrează tot aci.

Mișcarea aceasta însemnează o nouă formulă: și anume formula generației noastre. Nu am inventat-o noi. Ea se ridică în chip necesar din structura noastră și își cere, împotriva tuturor întârziaților, realizarea. Că această realizare va trebui să se răsfrângă în chip imediat și asupra așezării statului, de asta nu se mai poate îndoi nimeni.

Cel dintâiu care a intuit-o și a formulat-o — noi nu suntem decât glossatori! — a fost Neculai Iorga. El ne-a definit generația, el ne-a precizat drumurile. De aceea, ori pe unde ne-am afla, alături de el sau... împotriva lui, noi, generația răsboiului, căreia îi cade în sarcină crearea noului stat românesc, suntem PROMOȚIA ISTORICĂ NECULAI IORGA.

Ce reprezintăm? PRIMATUL SPIRITUALULUI. Mai exact: depășirea „economicului" prin „spiritual".

...Iar celor cari s'ar întreba dacă a sosit vremea acestor realizări, le vom aminti că în fruntea țării stă astăzi Regele Carol al II-lea, al cărui program de tinerețe a fost CULTURALIZAREA. Adică programul generației noastre.

Asta dă de gândit și celor mai înțepeniți, nu?

13 August 1930.

A FI „BUN ROMÂN"

Intâmpinarea, plină de dorinţa sinceră a unei lămuriri, pe care colegul meu de învăţământ, d. prof. Frollo, a publicat-o în această foaie în apărarea românilor catolici, ne dă prilejul să revenim asupra unor chestiuni pe cari noi, la „Cuvântul", le socotim drept fundamentale.

D. Frollo se întreabă surprins şi, oarecum, îndurerat: de ce şi de unde îndârjirea unor cercuri ortodoxe împotriva românilor de confesiune romano-catolică? Adică cum, un catolic nu poate fi un „bun român"? Şi nici nu mai aşteaptă răspunsul; căci dreptatea atitudinei d-sale îi apare ca evidentă.

La prima impresia, — de sigur! Dar numai la prima impresie. Căci, în fond, chestiunea aşa cum e pusă de d. Frollo, şi în genere de toţi românii catolici sau numai catolicizanţi, este cu mult prea puţin precisă pentru a putea contribui la lămurirea problemei.

In adevăr, oricât de paradoxal s'ar părea, toţi românii catolici sunt în măsură a răspunde victorios la întrebarea dacă un catolic poate fi un „bun român". Nici unul însă nu se opreşte la chestiunea mai simplă — dar cea revelantă — dacă un catolic poate fi „român". Et pour cause! Căci a fi „bun român" este, sub raportul etnic şi spiritual, mai puţin decât a fi „român" pur şi simplu. Dar ceeace în adevăr atinge miezul problemei noastre, nu e chestiunea bunului român, ci a românului.

Să ne lămurim. „Bun român" este o noţiune foarte vagă, foarte complicată şi foarte confuză. Ea închide un element de valorificare morală, unul de încadrare politică, şi în ultimă analiză, unul de apartenenţă spirituală.

Bercu Solomon, din târg dela Paşcani, care munceşte de dimineaţă până'n noapte, care îşi plăteşte regulat birurile şi e respectuos de legile ţării, care a fost în războiu şi şi-a împlinit însărcinările cu convingerea fermă că e dator să o facă, este de sigur un „bun român".

Samuel Micu, cărturarul ardelean care a mers după învăţătură la Roma, a adus de acolo dovada latinităţii noastre şi a contribuit ca nimeni altul la definirea, la delimitarea conştiinţei noastre naţionale, este iarăşi un „bun român". Şi tot aşa, pentru a ne ţine în istorie:

Ion Brătianu-tatăl care a construit armătura statului românesc modern şi urmărit, cu o putere vie încă în copiii lui, înstăpânirea românilor asupra statului şi avuţiei din coprinsul lui, a fost un „bun român".

„Buni români" toţi aceşti trei, fără îndoială. Dar şi români? Aci e nodul chestiunii. Să nu mai vorbim de Bercu Solomon, săracul, — deşi poate cel mai patetic dintre toţi. La el situaţia e clară: „bun român", adică: bun cetăţean al statului român, în cea mai largă accepţiune a cuvântului. Pentru asta însă, nu e nevoe să fii

numai decât român, nu? După cum nu e Bercu Solomon; deşi nu este exclus ca acesta să fi murit în războiu, cu liniştea detaşată şi lipsită de retorism a celor cari au conştiinţa împlinirei unei datorii faţă de o realitate colectivă care îi înglobează şi îi depăşeşte.

Cazul lui Samuel Micu e ceva mai complicat. Călugărul acesta papistaş este unul din ctitorii conştiinţei româneşti. S'ar putea oare pune la îndoială românismul lui? Şi totuş, se poate. Eu nu vreau să cercetez aci dacă Samuel Micu a fost sau nu român cu adevărat. Cred însă să pot afirma că nu e nevoe să fii român, ca să faci ce a făcut Micu.

Iată, mai anul trecut ne-a cercetat aci în Bucureşti un englez, colonelul Wedgwood. Wedgwood este un englez de baştină. Neamul lui fabrică porţelanuri de vre-o două sute de ani. Colonelul nostru este însă... ziarist. Poate că puţini oameni au făcut pentru conştiinţa etnică şi pentru naţionalismul evreu, cât a realizat Wedgwood, acest stăruitor şi îndărătnic militant al sionismului. Care e însă situaţia lui?

Dacă ar fi locuit în Palestina, ar fi fost, desigur, un „bun evreu". Este el însă pentru asta şi evreu? Evident, nu!

...Iată, deci, cum cazul lui Samuel Micu devine irevelant.

Mai rămâne cel al lui Ion Brătianu-tatăl. Exemplul colonelului Wedgwood este şi aci ho-

tăritor. S'ar putea totuş ca el să nu epuizeze fondul chestiunii; deaceea vom insista.

E incontestabil că Ion Brătianu a voit să fie român. *A voi să fii* român nu însemnează însă şi *a fi* român. A fi român, însemnează o stare naturală, o formulă de echilibru a existenţei din care decurg, prin însăş desfăşurarea vieţii, anumite forme. Un bob de grâu, dacă îl îngropi în pământ, la umezeală, încolţeşte şi dă fir. Un anumit fir, cu o anumită desvoltare, necesară, mai dinainte determinată de însăş structura bobului de grâu. Aşa se petrece şi cu „românia" noastră. A fi român însemnează a avea o anumită plămadă, din care decurg cu necesitate absolută anumite atitudini şi gesturi. Voinţa noastră nu are nimic de zis în această împrejurare; pentrucă noi *nu ne putem depăşi în chip normal pe noi înşine decât încetând a mai fi noi-înşine.*

Prin urmare: Ion Brătianu-tatăl a construit statul nostru modern. Este acest stat în adevăr *românesc?* Dacă da, atunci, desigur, Brătianu a fost în adevăr român. Dar dacă statul nostru modern nu e cu adevărat românesc? Atunci lucrurile se schimbă: Ion Brătianu a fost „bun român", adică a avut cele mai bune intenţiuni pentru poporul şi statul nostru, — dar „român" nu a fost. După cum nu e grâu sământa care sfârşeşte prin a purta un spic de orz.

Iată deci adevăratul cadru al problemei. Catolicii români revendică pentru ei calitatea de a fi „buni români". *Es ist zu viel des Guten.* Noi

ne-am mulţumi numai cu răspunsul la o întrebare... mai modestă: *Buni români* puteţi fi şi, desigur, sunteţi. Sunteţi însă şi *români?*

O vom lămuri tot noi.

30 Octombrie 1930.

A fi „bun român".

NOI ŞI CATOLICISMUL

Dacă Părintele Russu nu ar fi astăzi episcop, ci ar continua să conducă la Blaj foaia greco-catolică „Unirea", este sigur că articolul meu de ieri şi în genere toate consideraţiunile cari vor urma pe această temă ar fi căpătat o întâmpinare cu deosebire virulentă. Aşa, avem cel puţin certitudinea că o discuţie, dacă va fi, se va păstra în limitele unui respect reciproc şi a unei bune credinţe cari singure pot înlesni, dacă nu un acord — cel puţin o lămurire cinstită a punctelor de vedere cari stau în prezenţă.

Eu recunosc că tema e extrem de delicată. Şi că pentru nişte oameni ca rumânii catolicizanţi, catolici de-abinelea, sau numai „uniţi" cari sunt încredinţaţi nu numai că ei sunt români cu adevărat, dar că reprezintă forma eminentă a românismului, şi cari consideră absenţa noastră dela închinarea faţă de Roma drept una din cauzele stării noastre de înapoiere, iar „unirea" ca una din binefacerile cu cari Dumnezeu a învrednicit neamul nostru, — afirmaţia care se desprinde deja din rândurile mele (că anume ar fi o antinomie sau cel puţin o incompatibilitate între calitatea de român şi cea de catolic) poate apărea drept iritantă. Cum însă nu scriu ca să irit, şi cu atât mai puţin ca să insult pe cineva, ci numai ca să lămuresc, nu pot evita această discuţie pe care o socotesc ca purtând asupra uneia din cele mai de seamă probleme ale spiritualităţii româneşti; cu atât mai mult cu cât discuţia îmi e oferită de catolici.

Şi revenind la... berbecii noştri; pentru a strânge mai deaproape problema vom repeta cele ce, credem, am stabilit: că anume poate fi cineva „bun român" fără ca neapărat să fie „român"; calitatea aceasta de bun român fiind oarecum exterioară românismului şi neindicând decât o atitudine, să zicem, amicală, afirmativă faţă de realitatea românească.

De aci urmează, însă, că romano-catolicii nu dovedesc nimic în legătură cu tema pusă în discuţie, atunci când stabilesc că un catolic poate fi şi „bun român". Pentru a-şi justifica situaţia de români şi catolici, şi mai ales pentru a crea o îndreptăţire atitudinii lor categoric proseliste, ei ar trebui să arate că poţi fi catolic şi român. Asta însă, e mai greu de dovedit. Şi iată de ce:

A fi român, turc sau englez înseamnează a sta într'un raport de apartenenţă şi participare în acelaş timp, faţă de o realitate colectivă, na-

ţiunea; care te depăşeşte, dar care constitue însăşi raţiunea suficientă a existenţei tale ca român, turc sau englez. Realitatea aceasta colectivă, este, după natura ei, o unitate spirituală; iar după structura ei organică, o comunitate de iubire. (Formal — mai exact: fenomenologic, structural, — există o isbitoare asemănare între naţiune şi biserica creştină).

Aşa fiind, nu poate fi cineva român, de pildă, decât dacă participă în chip efectiv la „românia", — dacă, cu alte cuvinte, realizează în concret, în individual, structura organică spirituală a cărei depozitară în esenţial e naţiunea noastră.

Naţiunile sunt însă realităţi istorice. Ele iau naştere în spaţiu şi în timp; şi sunt condiţionate, ca atare, de tot ceea ce cade sub categoria individuaţiei. Atitudinea unui popor faţă de Dumnezeu, felul în care el trăeşte nu numai legătura lui cu Divinitatea, dar chiar Divinitatea însăş, face parte integrantă din structura intimă a naţiunii.

Eu nu ignorez că, în această privinţă, există o cunoştinţă revelată din a cărei codificare ies dogmele. Dar nu e mai puţin adevărat că deşi dogmele sunt, în ele înşile, adevăruri neschimbătoare, absolute, — există totuş o *istorie* a dogmelor; ceea ce înseamnează că adevărul revelat poate fi deformat prin presiunea realităţilor istorice. De aci şi existenţa diferitelor religii şi a diferitelor confesiuni înlăuntrul unei aceleaşi religii.

Noi nu discutăm aci chestiuni de religii, ci de etnicitate. Aşa fiind, putem să lăsăm la o parte întrebarea dacă există în genere cunoştinţă revelată nealterată de intervenţia elementelor istorice, sau dacă între catolicism şi ortodoxie prima sau cea din urmă reprezintă adevăratul creştinism.

Ne e suficient, pentru lămurirea problemei în desbatere, să constatăm că există catolicism şi ortodoxie ca realităţi istorice distincte, întâiu; şi al doilea, că în chip natural, istoriceşte, românii sunt, în marea lor majoritate — deci *in normalitatea lor* — prezentă şi trecută, ortodocşi.

Cu aceasta însă chestiunea e strânsă pe ultima ei poziţie:

De îndată ce confesiunea, realitate *istorică,* face parte integrantă din cealaltă realitate istorică, naţiunea, urmează că în definiţia noţiunii „român" şi în constituţia realităţii „român" intră ca notă, respectiv componentă, esenţială, ortodoxia. A fi român, nu „bun român", ci român pur şi simplu, înseamnează a fi şi ortodox. In acelaş fel în care, de pildă, animalul „cal" este şi „patruped".

Iată însă, unii români găsesc că ortodoxia nu e bună; şi trec la catolicism. Este evident că avem aface cu o operaţie de grefă, de altoire. Intrebarea este: în momentul în care am devenit eu catolic, mai sunt şi român? Cu alte cuvinte: a atins această operaţie de înlocuire

a ortodoxiei prin catolicism o componentă esențială, sau numai una accidentală a „rumâniei"? Sau mai simplu și mai general: este confesiunea în genere, o notă esențială a națiunii sau nu?

Iată întrebare de care depinde soluția antinomiei dintre universalismul romano-catolic și particularismul național.

31 Octombrie 1930.

A fi „bun român".

SORȚII DE ISBÂNDĂ A NOUEI OFENSIVE CATOLICE

Cineva îmi atrage atenția asupra inactualității temei pe care am luat-o în desbatere. Inactuală? E numai o impresie. Și în orice caz, o judecată nu poate fi formulată acum asupra chestiunii, atâta vreme cât nu s'au văzut ultimele consecințe.

Aș conceda altceva. Că discuția e prea teoretică, — prea abstractă. Asta se poate. Dar nu e nimic de făcut. Sunt cazuri în care tema ne impune și nivelul și maniera desbaterii. Și acesta e un asemenea caz.

Criteriul de selecțiune a problemelor pe cari le luăm în cercetare este însemnătatea lor pentru așezarea națiunii și statului românesc, și acuitatea lor. Cari în ori ce caz nu pot fi puse la

îndoială astăzi, când, incontestabil, asistăm la o bine nutrită ofensivă catolică.

Personal, această ofensivă nu mă îngrijorează. Căci trăind de multă vreme în contact intim cu structurile realităților colective, îmi dau seama de incompatibilitatea funciară care există între catolicism și românie. Catolicii nu o văd. Și nici nu-i interesează. Căci pentru ei o asemenea incompatibilitate nici nu există. Orientată cu mult prea mult înspre ordinea seculară, interpretând „primatul spiritualului" ca un drept al papei de a patrona în chip direct tot ceea ce se petrece în „veac", biserica romano-catolică își regulează indulgența sau implacabilitatea mai adesea după interesele ei politice. *Felul* cum trăiește cineva, legătura dintre om și Dumnezeu, GRADUL în care o trăiește, sunt lucruri de a doua mână. Important este adesiunea formală la domnia Sfântului Părinte; și supunerea la autoritatea bisericii. Incolo, — fiecare cum îl ajută Dumnezeu. D-ta cetitorule, eu, sau altul ca noi suntem sceptici asupra autenticității conținutului romano-catolic de credință a unui Zulus, de pildă. Misionarul catolic, nu! Și nici Roma, cu toată ameţitoarea ei capacitate de a despica firul de păr în patru în discuțiile teologice. In această voită lipsă de spirit critic și de preciziune stă, de altfel, și puterea acțiunii ei proselitiste.

Dar aci stă și slăbiciunea ei. Căci pornită să cucerească *inși,* ea riscă să neglijeze și să piardă *suflete.* Neținând seamă de elementul viu, con-

cret, istoric, catolicismul se poate aventura să facă prozeliţi peste tot pământul, dat fiind că pentru el nu există condiţiuni istorice de realizare. Ori ce om poate deveni catolic. Iată convingerea inebranlabilă a Romei.

Poate însă în adevăr? S'a observat că protestantismul a făcut ravagii înlăuntrul bisericii romano-catolice; dar că a fost incapabil să realizeze cel mai mic progres în ţările ortodoxe. Explicaţia nu stă în precelenţa ortodoxiei, cum le-ar plăcea unora din noi să creadă; ci într'un fapt mult mai simplu: în faptul că biserica romano-catolică înglobase în sânul ei populaţii şi naţiuni cari structural nu se puteau încadra în doctrina catolică; — şi cari mai curând sau mai târziu trebuiau să se desprindă de ea, căutându-şi formele fireşti de viaţă religioasă. Căci oricât ar trece biserica romană cu vederea tendinţele particulariste — ce formă mai necatolică voiţi, decât franciscanismul de pildă, care totuş e tolerat, ba chiar pronat, în catolicism! — realităţile spirituale sfârşesc uneori prin a depăşi această biserică; formula lor fiind alta.

Faptul acesta însă, că înlăuntrul catolicismului s'a ivit larga mişcare de reformă a protestantismului, formează dovada peremptorie că o confesiune nu se poate întinde la infinit; ci că, din potrivă, ea îşi găseşte limite de expansiune în anumite împrejurări locale, istorice, cari determină structuri fundamental deosebite — şi deci — incompatibilităţi.

Asemenea incompatibilităţi structurale există însă, după convingerea mea, între catolicism şi românie. Căci catolicism şi ortodoxie nu sunt numai confesiuni, prezintând anumite deosebiri dogmatice şi culturale, ci *două valorificări fundamental deosebite ale existenţei în genere*. Diferenţele dogmatice sunt, aş putea spune, punctele cele mai puţin deosebitoare. Marea neînţelegere, incompatibilitatea, impenetrabilitatea categorică dintre catolicism şi ortodoxie îşi au originile în altă parte: în structurile spirituale istorice, concrete, cari le formează suportul, înlăuntrul cărora ele se realizează.

Nu e deloc o întâmplare, deci, că răsăritul Europei este ortodox, iar sud-vestul ei, catolic. Confesiunea face parte integrantă şi e, oarecum, determinată de plămada sufletească a regiunilor respective. Acesta e adevărul fundamental în problema naţiunii şi religiei: ele sunt realităţi corelative.

Suntem, ca atare, ortodocşi pentru că suntem români, şi suntem români pentru că suntem ortodocşi.

Să devenim catolici? Ca să devenim catolici, ar trebui să ne transformăm astfel sufleteşte încât să putem realiza catolicismul. Transformarea aceasta înseamnă însă: renunţarea la istoria noastră şi la structura noastră spirituală. Cu alte cuvinte: renunţarea la românie.

Aci nu există o a treia poziţie: sau rămâi român. — şi atunci catolicismul tău nu e o rea-

litate; sau devii catolic şi atunci nu mai eşti român. Cine crede altfel, se înşală. Realităţile sunt aci, — şi ne putem controla.

...Iată de ce nu mi-e teamă de noua ofensivă catolică.

5 Noembrie 1930.

A fi „bun român"

ILUZIILE CATOLICIZANŢILOR

Era natural ca, atunci când m'am hotărît să accept discuţia provocată de românii catolici pe o temă aşa de delicată — dar şi de fundamentală importanţă — să mă aştept la o replică. Cum însă îi ştiu pe catolicizanţii noştri oameni de cultură şi de dialectică, nu am crezut nici odată că cel dintâiu răspuns care îmi va veni va fi jalnic de confuz şi de puţin îndemânatec. Şi totuş aşa s'a întâmplat. De unde, iată-mă în necesitatea ca — aşteptând ceva mai de seamă — să desbat obiecţiuni cari, între oameni cu simţul ideilor şi al argumentării, nici nu ar fi trebuit să fie ridicate. O fac însă, pentru că acest moment polemic se mişcă totuş pe linia consideraţiunilor mele.

Obiecţiunea celor cari ar vrea să fie preopinenţii mei este simplă: se înşiră o serie de români de seamă cari au fost uniţi sau chiar catolici,

şi mi se pune, victorios, întrebarea: ăştia ce sunt? nu sunt români?

Ba, să presupunem, sunt români. Ei şi? Ce mi s'a dovedit cu asta? Că poţi să fii şi catolic şi român în acelaş timp? Nu. Pentrucă dacă eu isbutesc a stabili cu precizie suficientă că cutare ins, care-şi zice catolic, e în adevăr român, am datoria să-mi pun imediat întrebarea: dar e şi catolic?

Căci, la urma urmelor, ce însemnează a fi catolic, sau a fi român? Este de ajuns a te numi Ionescu şi a avea act de naţionalitate românească pentru a fi român; ori a fi înscris în controalele bisericii romano sau greco-catolice pentru a fi catolic? Evident, nu.

Sau poate că este deajuns *a voi* să fii român sau să fii catolic, pentru ca să *şi* fii una sau alta?! Mă rog, lucrurile astea trebuesc totuş odată lămurite! Să precizăm: eu trăiesc în ţara românească; m'am născut din părinţi români; sunt identificat, conştient sau fără să-mi dau seama, cu toată istoria şi tradiţia noastră; şi mai sunt, să zicem, mădular al bisericii ortodoxe. *Reflectând* însă asupra diferitelor confesiuni, eu ajung la încheierea că, de pildă, catolicismul e superior ortodoxiei. Şi, connsequent, trec la catolicism. Insemnează asta că eu *sunt* catolic? Cum adică? *Apartenenţa efectivă* la o categorie *naturală* să fie realizabilă printr'un act de voinţă? Atunci când eu am din naştere părul negru, e suficient să vreau a-l avea roşu, pentru ca să-l şi am?

Augustin Bunea, mi se spune, a fost român și a fost catolic. Ergo! Dați-mi voe să ridic din umeri: să zicem că a fost român; de unde știți că a fost și catolic? Pentru că v'a spus-o el? Pentru că a crezut-o el? Pentru că a mărturisit-o el? Pentru că a vrut-o el? Asta nu este deajuns.

Ce vreau să spun cu asta? Iată răspunsul meu; sub forma unei probleme pe care am mai pus-o odată, ardelenilor, într'o conferință la Cluj, și pe care acum o înfățișez catolicizanților. Se știe că biserica ortodoxă este sobornicească și apostolească; pe când cea catolică — numai apostolească. Asta însemnează că pentru pravoslavnici adevărul nu e deținut decât de o unitate colectivă — soborul, sinodul —; pe când pentru „latini" el e de natură individuală. De aci, la noi ca autoritate supremă sinodul — reprezentanță colectivă, anonimă —, la ei papa, reprezentanță individuală, personală.

In Ardeal însă, sunt o mulțime de catolici și uniți. Și în Ardealul acesta, catolic sau unit, a luat naștere o organizație politică, a „voinicilor" Știți care este caracteristica acestei mișcări, ivite, după toate informațiile, în chip spontan și natural? O să vă surprindă: că nu are un șef. Mai mult: că nu admite *un* șef. In privința aceasta, toate datele — adunate dela uniți sau ortodocși — sunt de acord: pretutindeni organizațiile de voinici, țărănești și românești, au mers înspre

reprezentanța colectivă și anonimă, — și nu înspre cea individuală și personală.

Și atunci mă întreb: cum se face că uniții din Ardeal — catolici, dragă Doamne! — merg în comunitatea de iubire a bisericii după catolici, iar în comunitatea de iubire a națiunii după... ortodocși? Și cum se face că această structură a organizațiilor de voinici nu a putut fi schimbată nici chiar de intervenția explicită a d-lor Vaida și Maniu?

Ei, vedeți? Țăranii ardeleni s'au pronunțat prin fapta lor pentru conducerea unității colective în potriva celei personale. Ei 'sunt, de siguri, români. Dar sunt și catolici?

In potriva acestui fapt au protestat doi oameni politici: d-nii Vaida și Maniu. Ei sunt, de bună seamă, catolici. Dar sunt și români?

Să nu mi se răspundă cu exclamații. Aci nu e vorba de obicinuințe, de prejudecăți, de interese personale. Ci de fapte; și de probleme; cari trebuesc gândite dela început, — tocmai pentru a evita erorile provenite din clișeu și lene de cugetare.

A fi român e o stare de fapt. A fi catolic e o stare de fapt. Ambele reprezintă anumite structuri organice cu precipitat spiritual. Intrebarea este: sunt aceste două structuri compatibile sau nu? Cum am vrea noi să fie, ce vrem noi să fim, — asta nu are nici o însemnătate. Insemnat e: cum este, și ce suntem. Iată nodul situației. De aceea toată acțiunea prozelitistă care nu

ține seamă de acest adevăr fundamental se sprijină pe o iluzie. In cazul cel mai bun.

4 Noembrie 1930.

LA INCHIDEREA UNEI DISCUȚII

— Intre catolicism și ortodoxie —

Am pus coloanele acestui ziar la dispoziția catolicilor din România, pentru lămurirea punctului lor de vedere. La trei sau patru articole ale mele, colegul profesor I. Frollo a răspuns cu opt. Imi va fi îngăduit să încheiu deci această discuție.

Am crezut că ea va fi mai strânsă și mai sistematică. Eu am făcut afirmații precise; și scurte. Nădăjduiam să mi se răspundă la fel. D. Frollo a crezut însă necesar nu atât o precizare de poziții; pe cât mai ales o dovadă a falsității punctului meu de vedere. Trudă zadarnică. Pentru că *ortodoxie și catolicism sunt stări naturale;* într'o discuție noi ne putem deci cel mult *învinge* unul pe altul. Dar *convinge,* nu. Așa fiind, eu voiu încerca să desprind din toată această discuție punctul litigios, *ireductibil.* Ca să priceapă lumea de ce nu ne putem înțelege. Și să constate de partea cui e.

Trec peste primele patru articole ale d-lui Frollo, cari nu sunt revelante pentru teza pusă în dezbatere, și cari se sprijină toate pe o con-

fuzie între *definiția* națiunii și *realitatea* ei; de unde și cea de a doua confuzie între *diferențele specifice* ALE UNUI CONCEPT și elementele constitutive (esențiale) ALE UNEI REALITĂȚI ISTORICE. Eu știu că de sute de ani catolicii sunt logicieni. Dar mai știu că îndeletnicirea lor îndelungată cu logica a degenerat uneori în logomahie; și că „întrebuințarea" sofismei sau a paralogismului tot în logică se studiază. Și pe urmă, în logică sunt și eu în meseria mea. Socotesc deci că e zadarnic să mai discuți, atunci când, tu spunând că ortodoxia e element constitutiv a ceea ce se numește „rumânie", ți se răspunde că nu e adevărat, pentru că ortodoxia e element constitutiv și al „bulgăriei", „rusiei" sau „sârbiei"! Se poate o mai categorică confuzie între nota specifică, după care se diferențiază o noțiune într'un „gen", și elementele constitutive ale unei realități? Eu spun: pentru ca un animal să fie cal, el trebue ca, *între altele,* el să aibă NEAPARAT și patru picioare. D-l Frollo îmi răspunde: nu e adevărat... pentru că și cânele tot patru picioare are!

Să trecem deci la discuția cea serioasă. Ea începe abia acolo, unde, d-l Frollo, recunoscând că apartenența la o națiune nu poate fi un act de voință, declară — împotriva punctului meu de vedere — că apartenența la o confesiune este *totuș* un act de voință. Așa pusă chestiunea, ea se reduce la afirmația că *viața națională a unui individ este un fapt natural,* pe

câtă vreme viaţa lui religioasă, nu. In potriva acestei teme eu m'am înscris însă din capul locului în fals; şi nu pot fi decât surprins că perspicacitatea logică a preopinentului meu a avut nevoe de a pipăi terenul timp de patru articole, pentru a descoperi punctul nevralgic. Să ne delimităm deci poziţiile faţă de acest punct litigios.

D-l Frollo zice — şi cu el toţi catolicii — că învăţătura lui Christos e una; şi că, prin urmare, adevărul învăţăturii lui e universal. Din această afirmaţie, care este netăgăduit valabilă, preopinenţii noştri deduc însă că acest adevăr unul trebue să fie văzut de toţi la fel. Trebue? Se poate. Şi nici măcar nu zic că nu e posibil. Cine ştie ce va mai hotărî Dumnezeu cu noi până la sfârşitul „veacului"! Eu *constat* însă, că asta nu s'a întâmplat încă. Şi că adevărul învăţăturii lui Christos *unul* e pentru ortodocşi, *altul* pentru catolici şi, în sfârşit, *altul* pentru protestanţi. Şi ceeace e mai ciudat încă, fie care din noi din aceste categorii, suntem încredinţaţi că adevărul *nostru* este cel valabil; că adevărul *nostru e absolut.* Din FAPTUL acesta, pe care nu-l poate contesta nimeni, eu deduc că chiar dacă învăţătura lui Christos *e una în ea însăş,* trăirea ei, şi înţelegerea ei, *diferă în timp şi spaţiu.* Cu alte cuvinte: viaţa religioasă a unui ins, participarea lui la Invăţătură, este condiţionată istoriceşte. De unde eu conchid cu necesitate că apartenenţa la o credinţă este un *fenomen*

natural. Dumnezeu mi-a vorbit, — de sigur. Dar eu nu Il pot înţelege decât cu facultăţile mele de OM, istoriceşte condiţionat. Pot eu deci învăţa pe dinafară catehismul bisericii romane, şi pot declara cât voiu voi că sunt catolic; asta nu are însă nici o valoare, atâta vreme cât eu nu voiu fi trăit în condiţiunile *istorice* în cari s'a desfăşurat catolicismul, şi nu voiu fi eu însu-mi produsul acelor condiţiuni.

Cum adică? Până la 1518 germanii AU FOST efectiv catolici, şi de la acea dată AU DEVENIT efectiv protestanţi? Până la 1699 o parte din românii ardeleni au fost efectiv ortodocşi, şi dela acea dată au devenit efectiv catolici? E o glumă! Mai drept e să spunem, cred eu, că germanii nu au fost niciodată efectiv catolici — ci întotdeauna protestanţi —, şi că românii nu au devenit niciodată catolici — ci au rămas mereu ortodocşi —; *chiar dacă unii şi alţii ar crede-o şi declara-o altfel.*

Asta înseamnează că formele de viaţă spirituală nu se transmit şi nu se impun; ci ele se nasc pur şi simplu. „Transmiterile" sunt întotdeauna o impunere de forme arbitrare sub cari mocneşte realitatea (cazul protestantismului). Forme arbitrare, pe cari de cele mai multe ori nu le înţelegem şi deci nici nu le asimilăm. Dovada? D. Frollo însuş. Care nu ştie — şi, întru atâta cât e catolic, nici *nu poate* şti — ce e un sobor. D-sa spune, de pildă, că Academia e un sobor. Intocmai ca tot apusul ca

tolic — şi protestant, e drept — care şi-a imaginat întotdeauna un conciliu ca un... parlament eclesiastic. De ce? Pentru că în apus nu a fost nici odată înţeleasă convenabil — şi, deci nici *trăită* — realitatea, vie în tot orientul greco-arab, cuprinsă în vocabula *pneuma*. Numai un exemplu!

Vedeţi dar, toate îndemânările logice sunt de prisos. Intrebările cari circumscriu litigiul sunt precise: este viaţa religioasă a oamenilor un fenomen natural sau nu? Formele de viaţă spirituală se nasc sau se transmit? Dacă *nu*, atunci avem noi dreptate; şi îi rugăm să ne lase în pace în ortodoxia noastră — atâta câtă este —, după cum îi lăsăm noi în pace în catolicismul lor — chiar acolo unde nu e.

17 Noembrie 1930

„INTERNAŢIONALA" SUB GLUGĂ

Sunt sigur că pentru o mare parte din cetitori, discuţia în jurul catolicismului a fost prea lungă. De aceea am şi scurtat-o, mărginindu-mă în replica mea la un singur articol. Nu putem face însă acelaş lucru şi faţă de preopinenţii mei; pentru că sunt gazdă, pentru că socoteam de datoria mea să îngădui adversarilor a spune tot ce au de spus, şi — să o mărturisesc acum — pentru o diabolică plăcere personală: am văzut din capul locului că teza adversarilor

trebuia să ducă la o fundătură, şi... îi aşteptam. Aşteptarea nu mi-a fost înşelată; căci cei cari au urmărit cu atenţie răspunsul d-lui Frollo, au putut înţelege că pe acest cald şi patetic credincios catolic îl paşte... excomunicarea: d. Frollo este, anume, evoluţionist. Iar, după câte îmi aduc eu aminte, evoluţionismul este la Roma, condamnat.

Să fim bine înţeleşi: eu cel dintâiu apreciez îndemânarea dialectică a preopinentului meu. Recunosc în replica d-sale o bună şcoală catolică, a cărui tradiţie din nefericire începe să se piardă, şi care pe vremuri făcea bucuria mea intelectuală. Vă închipuiţi deci cu câtă plăcere urmăream meandrele unei discuţiuni, care îmi aducea aminte, într'un fel, strânsa disciplină de expunere scolastică, ale cărei tradiţii abia dacă le-a mai păstrat în vremea noastră un Garrigou-Lagrange.

Dar pentru acelaş motiv, vă închipuiţi cât de trist trebue să mă fi simţit, constatând că nici măcar această minunată cultură catolică nu mai e în stare astăzi să asigure cărturarului şi cugetătorului acea viziune organică a realităţilor, a cărei cea dintâi lege este *corelaţia*, şi care e singura cale de *înţelegere* a acestor realităţi. Dacă eu am acceptat discuţia cu catolicii noştri, e pentru că am crezut că între ei şi mine exista ceva comun: punctul de plecare; care, în speţă, nu putea fi decât unul: existenţa speciilor şi incapacitatea naturii de a le depăşi prin varia-

ţiuni lente. Este marele principiu antievoluţionist pe care biserica romană şi l-a însuşit în chip categoric şi pe care puţinătatea mea îl profesează încă de pe vremea când — ca orice biolog care se respectă — omorà broaşte ca să afle... secretul vieţii.

Spre surprinderea mea, a trebuit să constat însă că punctul litigios, pentru care trebuia, până la sfârşit, să combat, era caracterul organic al unităţilor spirituale şi incapacitatea lor de a se transforma unele în altele; fapt pe care eu îl enunţam în formula: formele de viaţă spirituală, condiţionate toate istoriceşte, nu se transmit, ci se nasc.

Din nefericire neînţelegerea acestui fapt fundamental, de care au dat, în discuţia noastră, dovadă catolicii, este un fenomen cu mult mai general; care depăşeşte tema pusă în desbatere şi caracterizează un moment spiritual pe care în vremurile de faţă îl depăşim; dar care e încă activ la „bonzii" noştri „intelectuali", şi continuă să ne terorizeze cu prestigiul lui „ştiinţific".

Toată falsitatea şi artificialitatea culturii româneşti, de aproape 100 de ani încoace, e rezultatul încercărilor făcute la noi de a se transpune — nici măcar de a se transplanta deci! — în realităţile moldovalahe anumite forme de viaţă apusene cari *acolo* se născuseră în adevăr în chip organic. Iar postulatul, presupoziţia acestor încercări, a fost întotdeauna convingerea că formele de cultură în ultimă analiză: de spiritualitate — se pot transmite, şi, deci, importa. Eroare fundamentală, care s'a verificat pretutindeni ca atare.

Sunt încredinţat că neamul nostru nu se va reculege, nu va lua cunoştinţă de el însuş, şi nu va isbuti să devină creator în ordinea spirituală, decât din momentul în care va pricepe, în sfârşit, că în această ordine nu se poate construi decât pe baze autochtone, şi că ori ce import de idei — valabil, de sigur, în cadrele stricte ale techniciei — rămâne sterp şi duce la apariţiuni ridicule; rostul acestor idei importate neputând fi decât cel mult de „combustibil", în nici un caz de „sământă".

Imi dau seamă, de sigur, de falsa perspectivă pe care o crează astăzi obicinuinţele noastre şi lenea noastră de cugetare, neputinţa noastră de a ne smulge unor tipare de gândire cari ne sunt cu violenţă impuse de aproape un veac. Asta nu mă va împiedica însă să afirm şi să pun mereu ca temă de reflecţie pentru cei cari nu au pierdut obicinuinţa de cugetare, faptul fundamental că influenţele între culturi sunt numai aparente, şi că ori ce cultură nu împrumută alteia mai „înaintate" decât *nume* pentru realităţi proprii, originare, — sâmburele însuş, elementul esenţial şi caracteristic generator fiind prin însăş natura lui netransmisibil, netransformabil şi deci neasimilabil.

Iată convingerea noastră — cu adevărat „ştiin-

ţifică", aceasta —; iată mărturisirea noastră de credinţă care trage o precisă linie de demarcaţie între noi şi toate internaţionalele din lume fie ele negre, albe, verzi sau roşii. Ar *mai* fi ceva de adăugat? Nu.

18 Decembrie 1930

PREJUDECAŢI

Un prieten mi-a trimis acum de curând cartea lui Boris Bajanow, *Avec Staline dans le Kremlin* (Paris. Les éditions de France) cu indicaţia că nu ar fi o carte obicinuită. Am cetit-o. In adevăr, obicinuită nu e. Bajanow a fost vreme de câţiva ani unul din cei mai intimi colaboratori ai lui Stalin, şi a luat parte, în calitate de secretar, la şedinţele faimosului *Politbureau* unde se ţes — sau se coc! — destinele Rusiei de astăzi. Destăinuirile lui pot avea deci ceva în adevăr senzaţional; ca ale unuia care a văzut lucrurile din lăuntru în afară.

Şi au chiar. Bajanow a apropiat pe toţi puternicii republicei sovietelor; i-a văzut în intimitate şi la lucru. Insemnările lui, de o precisie care nu lasă nimic de dorit, sunt noui ca fapte, şi proaspete ca impresie. Aflăm din ele o mulţime de lucruri noui, şi mai ales înţelegem altele mai vechi.

Din nefericire însă, pentru carte, Bajanow ştie numai să vadă; dar nu să şi înţeleagă. Tuturor

marilor întâmplări *istorice* din marea republică vecină, autorul acesta le iese în întâmpinare cu o înţelegere în cel mai rău înţeles al cuvântului burgheză; o judecată concretă şi supărător personală; fără suflu şi fără orizont revoluţionar. In aşa măsură, încât pentru răsturnătoarele evenimente de peste Nistru, el nu are altă unitate şi alt criteriu de apreciere decât jurisdicţiunea şi morala noastră cotidiană, tăiate ambele pe scurgerea normală a întâmplărilor. Aşa fiind comentariile şi explicaţiile lui cad întotdeauna alături de realităţi; şi nu isbutesc de fapt să lămurească nimic din forţele cari sunt la lucru în marea intoarcere rusească.

Ce credeţi dvs. oare că e Stalin, stăpân şi dictator peste destinele a 150 milioane de suflete? Ne-o spune Bajanow şi ne-o dovedeşte: un om incult şi mărginit, respingător şi lipsit de orice talent, neînţelegând absolut nimic, ambiţios şi crud, un spânzurat fără nici un Dumnezeu, stăpânit de o devorantă patimă a puterii. Şi ca Stalin, într'un fel sau altul, — şi ceilalţi.

Eu presupun că Bajanow are dreptate. Mai mult: sunt sigur că Bajanow are dreptate. Mă întreb însă în ce scop ni se spun toate aceste lucruri? Ca să fim desgustaţi de revoluţia rusească? Ori, poate, ca să ne convingem de neseriozitatea sau fragilitatea ei? Că revoluţia rusească nu va isbuti, sau mai exact că nu va isbuti în intenţiile ei comuniste, asta o ştim. Asta

o ştiam înainte de începutul ei chiar. Şi o ştia orice om care nu e prostit de gândirea pozitivist — „ştiinţifică" şi care nu poate crede în comunism pentru că crede în realităţile vii şi viabile.

Dar asta nu are nimic de aface cu inteligenţa lui Stalin. In privinţa aceasta, Bajanow, ca orice om vechiu, înoată în prejudecăţi. Căci dacă stăm să judecăm lucrurile, aşa cum sunt ele, şi nu aşa cum ne-am obicinuit noi să le vrem, în materie de politică inteligenţa conducătorilor e o prejudecată; şi încă una gravă de tot. Noi, în ţara românească putem să o spunem; pentrucă am experimentat-o şi am plătit-o scump de tot. Eu nu zic că Stalin nu o fi prost. Spun însă că asta nu interesează. De aproape opt ani, omul acest dispune de destinele Rusiei. Notaţi: de opt ani, într'o vreme de răsturnări şi prefaceri continui. In aceşti opt ani, lucrurile au început în Rusia să capete o consistenţă. Se poate ca această consistenţă să nu ducă înspre comunism, ci în altă parte. Dar ce e important pentru Ruşi oare? Să realizeze comunismul?, — sau să găsească o formulă politic-economică de echilibru (ori care ar fi ea) în locul celei a ţarismului, care categoric, nu mai mergea?

Nu mă îndoiesc, Trotzki e mai inteligent; e inteligent şi talentat! Era însă de preferat ca republica rusească să fie astăzi stăpânită de Trotzki? Nu cred. Pentru că Trotzki fiind un om inteligent şi cu idei, şi aplicând întâmplărilor vechea concepţie eroică a istoriei — după care un om cu voinţă poate face orice — ar fi violentat realităţile, încercând să le păstreze în cadrul strict (teoretic!) al comunismului. Ar fi fost bine? Hotărât, nu!

Aşa, Stalin fiind, cum zice Bajanov, prost, şi neştiind ce e comunismul, s'a lăsat purtat de împrejurări şi a reacţionat dela caz la caz, după indicaţiile imediate ale realităţilor. Sau poate că nici nu a reacţionat de loc. Ceea ce, probabil, a fost încă mai bine. Lăsând lucrurile să se aşeze singure; el mărginindu-se a le înregistra numai.

Să lăsăm deci toate aceste prejudecăţi la o parte. Istoria nu au făcut-o oamenii inteligenţi. Inteligenţii şi voluntarii cel mult dacă au falşificat-o şi au întors-o din drum. Nu vom exagera spunând că deşteptăciunea ar fi un impediment; nu. E cert însă, că ea singură nu crează un drept la guvernare.

Vreţi dovezi? Toată istoria politică e plină. Nu a fost oare Carp mai deştept de cât Ion Brătianu? Şi se poate continua.

28 Ianuarie 1931

TOT DESPRE PREJUDECATA INTELIGENŢEI

Scurtele mele însemnări în legătură cu cartea lui Bajanow asupra Rusiei lui Stalin şi cu rolul

proştilor în istorie, a provocat nedumeriri. Comentariile şi aprecierile cari mi-au ajuns până acum nu sunt din cele mai măgulitoare; nici pentru mine, — dar nici pentru autorii lor. Cel mai grav lucru care mi se spune e că aş fi paradoxal. Să mă iertaţi, dar eu paradoxal nu sunt. Paradoxul e un lux pe care şi-l pot permite oamenii deştepţi cari nu cred în nimic şi se complac în diletantism. Acesta însă nu e cazul meu; dacă nu pentru altceva, cel puţin pentru faptul că pentru mine viaţa e un lucru foarte serios, în care eu cred.

Când am luat deci apărarea proştilor în politică, împotriva „deştepţilor", nu am vrut să fac paradoxe, ci să stabilesc adevăruri. Eu ştiu că în unele împrejurări prostia poate fi o pacoste şi o pedeapsă de la Dumnezeu. Ştiu. Căci meseria mea mă obligă adesea să umblu prin ponoarele filosofiei, şi îmi dau seamă ce dezastre şi ce nenorocire organizează în acest domeniu prostia; mai ales când e gravă şi serioasă. In filosofie prostia e însă fatală pentru că ne aflăm într'un domeniu specific inteligenţei. Nu însă acelaş e cazul politicei; care toată se mişcă în planul gestului creator.

Pentru punctul meu de vedere pledează în primul rând realităţile — starea de fapt. Căci înodând aci firul cu cele ce spuneam mai zilele trecute: nu a fost un Carp mai deştept decât Ion Brătianu bătrânul? Şi totuş, bine sau rău, Ion Brătianu a făcut incomparabil mai mult în

ţara românească, decât Petre Carp. O să spuneţi că acesta din urmă nu a fost lăsat să facă? Non-sens. Căci omul politic nu e lăsat sau împiedecat să facă ceva; ci îşi crează singur posibilităţile de acţiune. Cel care aşteaptă să fie lăsat a face, poate fi orice: vătăşel, slujbaş, administrator, — numai om politic nu.

Om politic, asta înseamnează în primul rând om de acţiune. Iar ceeace de obiceiu numim noi un om inteligent, e mai degrabă contrariul unui om de acţiune. Inteligenţa este prin natura ei o funcţiune analitică; ea despică realităţile, şi pe cele pentru, şi pe cele contra. Aşa fiind, inteligenţa pune frâne gestului. Ea poate păzi de eroare şi de insucces; dar în acelaş timp poate acţiona inhibitiv; cum se întâmplă de fapt.

Omul de acţiune trebue să fie destul de ambiţios, — pentru ca să aibă un resort lăuntric; dar şi destul de mărginit, pentru ca să nu-şi dea seamă de puţinătatea puterilor sale. Şi mai ales, destul de prost, ca să nu poată face teorii.

Marea pacoste a istoriei moderne au fost oamenii inteligenţi şi teoriile lor. Mintea omenească e dela natură pornită spre generalizare. Ea porneşte dela fapte simple, şi se ridică repede la teorie. Din nefericire, de cele mai multe ori aceste teorii sunt false; pentru că faptul dela care s'a plecat nu e esenţial. Omul însă crede că teoria lui primează, — şi că realitatea trebue să i se supună. Sunt peste 300 de ani de când

omenirea toată e victima unei „teorii"; aceea a individualismului; care a provocat, provoacă şi va mai provoca încă multe dezastre şi adâncă mizerie în toate ramurile existenţei umane. Credeţi că e ceva de făcut? Credeţi că din toată această dezastruoasă experienţă omenirea a învăţat ceva? Nu. Noi rămânem mai departe victimile „inteligenţei"; aşteptând să se îndure într'un fel Dumnezeu de noi; şi să ne facă să uităm şi ce e inteligenţa, şi ce e libertatea, şi ce sunt drepturile omului. Dacă se va îndura!...

Da, da! Să nu facă teorii. Căci să ne înţelegem: eu nu vreau să exclud pe oamenii deştepţi din politică; nu. Ci numai să feresc pe oamenii politici de panta erorilor inteligenţei. Care de cele mai multe ori duce din nefericire la teorie.

Multă vreme nu am înţeles de ce d. prof. Iorga nu poate să sufere pe filozofi. Acuma ştiu. Pentrucă filozofii sunt prin execelenţă fabricanţi de teorii; şi pentru că d. Iorga, inteligenţă suplă care se pleacă şi se mulează pe fiecare semn al vieţii, detestă teoria. Nu aţi băgat de seamă că toţi acei cari cârâie pe urma d-sale îi aduc vina că ar fi inconsequent şi că se contrazice?

Se contrazice! Ei şi? Par'că natura nu se contrazice! Par'că eri nu a plouat, — şi azi e soare! Dar, vedeţi, în această neînţelegere e nodul întregii chestiuni. Inteligenţa e orgolioasă şi rigidă. Ea vrea să se institue nu numai în stăpân absolut, — dar şi în demiurg. Şi greşeşte. Omul

de acţiune însă stă prea în contact cu realităţile, pentru a-şi permite să se ţină de teorie. Autoritar faţă de oameni, el e umil faţă de realităţi; pe cari nu vrea să le violenteze; ci să le slujească supunându-li-se; tocmai pentru a le putea folosi.

Inţelegeţi acum ce n'a putut să priceapă Bajanow în Stalin?

31 Ianuarie 1931

UN NOU FACTOR CONSTITUŢIONAL: ....PARTIDUL

In cuvântarea de analiză a situaţiei politice ţinută la clubul naţional-ţărănesc, cuvântare menită, probabil, a exprima punctul de vedere al acestui partid faţă de problemele momentului, d. Iuliu Maniu a emis, între altele, şi o nouă teorie a partidelor. Şi cu toate că sunt atâţia „constituţionalişti" astăzi cari şi-au luat nobila însărcinare de a veghea la intangibilitatea constituţiei în spiritul şi litera ei, această teorie a trecut neobservată. O vom releva, deci, noi.

D. Maniu spune: „Partidul nostru a fost tot timpul gelos de menţinerea programului său politic, ca şi drepturile constituţionale ale naţiunii (ah! gramatica d-lui Maniu!), *dar şi de DREPTUL SAU de a fi consultat în privinţa persoanelor chemate să realizeze îmbunătăţirea situaţiei financiare*".

Iată, în adevăr, un fapt nou, pe care viaţa

noastră constituţională nu l'a cunoscut încă: dreptul partidului de a fi consultat la constituirea unei liste ministeriale făcute în afară de partid. Adică, mai clar: Regele. însărcinează pe o personalitate politică oarecare, cu formarea cabinetului. Ţinând seamă de anumite consideraţiuni de ordin technic, tactic şi politic, acea personalitate îşi constitue o listă a cabinetului. Cunoscând spiritul şi litera constituţiei, d-ta, eu şi altul ca noi, ne închipuiam că această listă e prezentată Suveranului şi că, dacă ea găseşte Inalta aprobare, guvernul e constituit. Nu? Nu. Căci, vedeţi, mai e şi d. Maniu. Care spune: pardon, eu nu am aprobat lista! Aţi constituit-o? Foarte bine! Fiţi buni, vă rog, şi prezentaţi-o aci la aprobare. Căci partidul meu are dreptul de a fi consultat în privinţa persoanelor chemate să realizeze... etc., etc.!

Domnule cetitor, d-ta îţi vei fi închipuind că eu glumesc. Că am luat un pasagiu izolat din discursul d-lui Maniu, că l'am sucit, l'am învârtit, l'am citat trunchiat şi până la sfârşit am isbutit să scot din el declaraţiuni aberative. D-ta crezi, adică, aşa împăciuitor cetăţean cum te afli, că d. Maniu face aci aluzie la practica constituţională următor căreia la o schimbare de regim Regele se consultă cu preşedinţii Corpurilor legiuitoare şi cu şefii de partide! Nu. Nu e vorba de asta. Consultarea la care te referi d-ta are cu totul un alt caracter. Ea poartă asupra situaţiei politice în general, iar indicaţiile şefilor

de partide se raportează la structura generală a viitorului cabinet; preciziunile se coboară cel mult până la persoana preşedintelui de consiliu. Aci însă e vorba de altceva; de „DREPTUL" partidelor de a fi consultate în privinţa „PERSOANELOR" cari vor intra în cabinet. Şi pentru ca asupra acestui lucru să nu mai fie nici o îndoială, d. Maniu aduce toate preciziunile necesare. In adevăr; făcând istoricul crizei ministeriale, şeful partidului naţional-ţărănesc declară într'un loc în acelaş discurs: „Am fost apoi cercetat de d. Iorga, care mi-a sugerat ideea SĂ MĂ INVOIESC *la schimbarea listei ministeriale*, PREZENTATE DE D. TITULESCU ŞI APROBATĂ DE MINE în prezenţa d-lor Mihalache şi Madgearu. N'am putut satisface această dorinţă..." etc.

E clar, nu? D. Titulescu a prezentat o listă ministerială. Cui? Evident, Suveranului. Lista aceasta fusese însă aprobată deja de d. Maniu. S'au cerut, totuşi, aşa reiese din text, anumite modificări. D. Titulescu a consimţit se pare. Dar, probabil, asta nu era deajuns: trebuia să se învoiască... şi d. Maniu. Cum însă d. Maniu nu a putut „satisface această dorinţă", guvernul Titulescu nu s'a mai constituit. Vasăzică, nu am exagerat nimic: ca să se constitue un guvern în ţara românească, nu e suficient ca Regele să însărcineze pe cineva cu constituirea guvernului şi să-i accepte lista pe care acesta ar prezenta-o; nu; ci, mai e nevoe şi de aprobarea

partidului naţional-ţărănesc. Iar aprobarea aceasta nu e o necesitate *de fapt,* cum din nefericire era, pe vremuri, necesitate de fapt în asemenea împrejurări, părerea lui Ion Brătianu. Ci aprobarea aceasta e *un drept!*

Nu ştiu dacă, din expunerea mea, reiese în deajuns caracterul aberativ al acestor pretenţiuni. Vom observa însă că prin aceste „principii" d. Maniu încearcă o restrângere a puterilor regale. Nu era de ajuns deci că — după părerea parlamentariştilor noştri, părere a cărei îndreptăţire am văzut-o! — dreptul Regelui de a numi pe miniştri Săi era cenzurat de parlament! Nu. Mai era nevoe de o cenzură; şi d. Maniu a găsit-o: a partidului (d-sale)!

Desigur că între toate atentatele la deplinătatea funcţiunilor Coroanei, acesta e cel mai aberativ. D. Maniu, superarbitru al actelor de iniţiativă regală! Iţi stă mintea în loc!

In aceste împrejurări repet însă întrebarea: intenţia d-lui Iorga de a restitui Coroanei drepturile cari i-au fost sustrase, nu e, în asemenea condiţiuni, prima îndatorire a ceasului de faţă?

7 Mai 1931

CINE URMĂREŞTE DICTATURA?

Un prieten m'a căutat telefonic ca să-mi spună... că mă înşel. Că, anume, formula politică emisă de d. Maniu la clubul din strada

Corăbiei şi analizată de mine eri aci — după care ar exista un drept al partidelor de a censura actele regale — nu ar fi a d-lui Iuliu Maniu, ci a fratelui d-sale, Cassiu. Nu ştiu nici acum dacă prietenul meu voia să glumească, sau vorbea serios. Formula e în ea însăş de aşa natură, încât ar putea fi şi a profesorului universitar Cassiu Maniu. In speţă însă ea e a şefului partidului naţional-ţărănesc.

Dacă totuş faptul apare unora ca neverosimil, aceasta se datoreşte împrejurării că multă vreme lumea românească s'a înşelat asupra calităţilor de cugetător politic ale d-lui Maniu. De fapt, fostul preşedinte al consiliului nu e un cugetător. Are, desigur, anumite calităţi de ordonare a ideilor şi incontestabilă metodă în discuţie. Dar idei politice crescute din realităţile imediate sau esenţiale, şi amplificarea acestor idei până la doctrină şi sistem, iată bunuri intelectuale cari sunt cu totul străine d-lui Maniu. D. Maniu nu are idei, ideologice, doctrină, sau mai ştiu eu ce; ci pur şi simplu justificări raţionate ale atitudinilor sale, justificări cari merg uneori până la formulă, şi dau, ca atare, impresia unei cugetări politice.

Din nefericire însă, formulele acestea nu au rădăcini, nu rezumă realităţi; ci sunt, după împrejurări, doar paveze după cari se ascund necesităţile de moment. Cazul amintit mai sus — dreptul unui partid de a censura actele regale — este o dovadă categorică a afirmaţiilor noastre.

Teoria aceasta nu a scos-o d. Maniu aşa din capul d-sale. Şi, *în principiu,* nici nu este chiar aşa de absurdă. Sistemul e doară realizat în Europa; odată în Rusia, unde partidul comunist împlineşte rolul de arbitru suprem, pe deasupra tuturor elementelor constitutive ale republicei sovietice; a doua oară în Italia, unde întreaga viaţă politică şi de stat e controlată de fascism. De ce nu s'ar realiza oare şi în România, şi anume, în beneficiul d-lui Maniu?

De ce? Pentru că nu se poate. D. Maniu iarăş confundă situaţiile. A controla viaţa politică a ţării printr'un partid, nu însemnează a asigura partidelor *în genere* anumite funcţiuni de arbitraj, — ci a institui *dictatura unui partid.* Căci numai aşa e posibil controlul de care vorbim D. Maniu îşi dă, instinctiv seama de acest fapt, atunci când d-sa cere dreptul acesta de control numai pentru partidul d-sale (Cf.) Discursul de la club: „Partidul *nostru* a fost întotdeauna gelos... de dreptul *său* de a fi consultat în privinţa persoanelor"... etc. Dar acelaş domn Maniu nu îşi dă seama că dictatura de partid nu se poate institui decât printr'un partid de masse.

Şi totuş e foarte simplu, — şi natural să fie aşa. Nu poate exercita un asemenea rol de arbitru decât un deţinător *direct* al „voinţei naţionale". Această voinţă naţională nu-şi găseşte însă o exprimare colectivă directă decât într'un regim politic de masse. Regimul care organizează în chip organic, unitar şi activ massele,

poate pretinde, în adevăr, că are contact direct cu voinţa naţională prin colectivitate, şi ca atare poate cere pentru această colectivitate controlul asupra vieţii publice.

O asemenea organizare activă a masselor, în scopul de a obţine o exprimare directă şi colectivă a voinţei naţionale este însă şi imposibilă şi superfluă într'un regim monarhic; — pentru simplul motiv că în acest regim voinţa naţională îşi găseşte expresia ei firească şi completă în Rege.

Iată deci cum stau lucrurile, şi iată ce nu înţelege d. Maniu. D. Maniu a trecut prin Italia şi — întors în ţară — a încercat să facă fascism. Căci asta reprezintă în fond pretenţia d-sale de a rezerva partidului naţional-ţărănesc dreptul de control al vieţii publice: fascism. Surprinzător, nu? Şi totuş e aşa.

Foarte bine. Numai că d. Maniu uită sau nu ştie — anumite lucruri:

1. Că fascismul este un regim hibrid şi neviabil, pentru că păstrează monarhia, atunci când institue un instrument — partidul de masse; fasciile — care se substitueşte funcţiunilor coroanei.

2. Că partidul naţional-ţărănesc nu e, în structura lui, un partid de masse. El ar fi putut fi, şi, în anumite împrejurări, ar fi trebuit să devină. In ce mă priveşte, eu am recomandat-o stăruitor în 1928—29, când lipsa Regelui vrâstnic şi regimul regenţei cerea hotărât un re-

prezentant direct şi efectiv al voinţei naţionale. Atunci, d. Maniu nu a făcut-o, pentru că-şi temea situaţia: adevăratele partide de masse îşi cam schimbă şefii. Astăzi, când d-sa îşi caută alianţe împotriva monarhiei, ridică steagul dictaturii partidului. Aşa o fi. Numai că nu se poate. Pentru că mai întâi ar trebui să organizeze partidul de masse; iar pentru asta ar trebui să organizeze partidul de masse; iar pentru asta ar trebui să deschidă pe faţă lupta împotriva monarhiei. Dacă are curajul, — să o facă. Dacă însă nu, — să isprăvească odată cu formulele astea perfide şi confuze. Pentru că e aberativ şi ridicol.

9 Mai 1931

„AM FOST CU D-TA...!"

Ca reacţiune la ultimele mele consideraţiuni în legătură cu manevrele politice ale d-lui Maniu, un vechiu prieten ţărănist îmi trimite următoarele rânduri:

„Frate Naie, când toată lumea îţi dădea cu piatra, noi am fost cu d-ta fiindcă: 1. ni erai drag, 2. şi viaţa înţelegem să ni-o trăim cu panaş.

„Azi când eşti mare, ai atâţia prieteni sinceri, încât ne poţi jigni pe noi. Cerem iertare, mă rog frumos, dar nu ştim de frică; n'am ştiut eri, nu putem şti azi. Vorba e, ce va rămâne

la d-ta din mărire! Păcat de tine să ne dai fripturismul de azi. Ce va mai fi, — vom vedea".

Dacă nu ar fi formula de adresare „Frate Naie" (cu 4 litere) aşa de categorică, mai că aş crede că rândurile acestea nu mă privesc. „Azi când eşti mare", zice prietenul meu. Sunt „mare"? Nu văd. Sunt exact ceeace am fost întotdeauna. Ba, ca să o mărturisesc sincer, mă simţeam mai „mare" înainte, când cu tovarăşii mei dela „Cuvântul" rămăsesem singur pe poziţie ca să apăr un steag care nu fusese numai al meu, dar pe care alţii îl trădaseră, — decât astăzi când, lăsând altora grija organizării cetăţii cucerite, eu m'am tras liniştit deoparte, aşteptând cel mult vremea când va fi iarăşi treabă şi pentru mine.

Am jignit pe cineva? Nu cred. Dacă cineva s'a simţit în adevăr jignit, o regret sincer. In orice caz, eu linia mea politică nu mi-am schimbat-o. Dacă adevărurile scrise aci de mine jignesc astăzi, şi anume tocmai pe cei pe cari îi bucura eri, asta nu din vina mea se întâmplă.

Iar cât despre „fripturismul de azi", pe care *eu* l'aş fi dat, să-mi fie îngăduit a ridica din umeri, pentru că în adevăr nu înţeleg nimic.

Există totuşi un pasagiu în această mică epistolă amărât-sentimentală care se raportă în adevăr la mine: începutul. „Când toată lumea îţi dădea cu piatra", zice prietenul meu, „noi am fost cu d-ta". Eh, domnule prieten, asta e numai pe jumătate adevărat. Căci de două ori am fost

expus pietrelor: odată sub regimul d-lui Duca, — a doua oară sub cel al d-lui Maniu. Prima dată, e adevărat, dv. aţi fost cu mine. Dar a doua oară?

Dar dacă aşa este, — atunci de ce aţi fost cu mine? Pentru că vă eram drag? Se poate. De ce însă vă eram drag când vă aflaţi în opoziţie, şi nu v'am mai fost drag când v'aţi aflat la putere? Pentru că înţelegeţi să vă trăiţi viaţa cu panaş? Unde v'a fost însă panaşul de la Noembrie 1929 şi până astăzi?

Ingăduie-mi să vorbesc deschis. Aţi fost cu mine — cum spui d-ta — nu pentru că v'am fost drag şi nu pentru că înţelegeţi să vă trăiţi viaţa cu panaş. Ci pentru că aşa au fost indicaţiile intereselor şi ambiţiilor dv. politice. De sigur, aţi fost cu mine şi la Februarie 1927, şi la Martie 1928 şi la 6 Mai al aceluiaş an. Aş spune ceva mai mult: am fost eu cu dv. Dar de pe urma acestei tovărăşii — spune, te rog, sincer, am folosit eu sau dv.? S'a realizat politica mea — care o bună bucată de vreme fusese a *noastră* — sau a dv., pe care până la sfârşit o descoperirăm identică cu cea a d-lui Duca?

Aţi fost cu mine? Când? La moartea regentului Buzdugan? La alegerea d-lui Sărăţeanu? Vai!

Eh, domnule prieten, eu nu uit că în toamna anului 1929, când cu faimoasele destăinuiri ale d-nei Eliza I. I. C. Brătianu şi cu răspunsul meu,

d. Madgearu, întors proaspăt din străinătate unde lansase vestita impertinenţă „eu nu stau de vorbă cu oameni neserioşi", bătea cu pumnul în masă şi vocifera de se adunau funcţionarii pe la uşa cabinetului ministerial: „am să vă sugrum; să-i spui lui Nae că eu vă sugrum! Eu nu sunt Duca! Să încetaţi cu infamiile, că cu mine nu merge!" Infamiile erau, precum bine ştii, răspunsurile mele la scrisoarea d-nei Brătianu!

Şi pe urmă, — când aţi mai fost, vă rog, cu mine? La 4 Ianuarie 1930, când d. Maniu îmi confisca ziarul în care nu făceam decât să reproduc declaraţiile pe cari d-sa le făcuse în opoziţie?

Sau în Februarie al aceluiaş an când mi se ofereau prin PRIETENI cinci milioane de lei, „bani pe masă", cu condiţia să nu mai scriu nimic în anumite chestiuni?

Vezi, cinstite corespondent, politica mea a fost una. Un singur an de când întâmplările m'au aruncat într'o luptă pe care, mărturisesc, nu am dorit-o. Poţi afirma d-ta despre dv. acelaş lucru, — despre dv. toţi? Ai uitat pe d-nii Maniu şi Madgearu din noaptea de 6 spre 7 Iunie trecut? Ai uitat pe cei şase din consiliul de miniştri dela 7 Iunie? Ai uitat clipele tragice ale acelei zile? Ai uitat — sau poate că nu cunoşti — pe d. Maniu din August 1930?

Aţi fost cu mine! Ştiu că ai într'un foarte înalt grad simţul ironiei. Nu credeam însă că îl vei exercita împotriva chiar a dv.! Vreţi să

e

fiţi iarăş, în adevăr, cu mine? Vă aştept. Mărturisesc, nici nu am o mai vie dorinţă. Dar dacă o doriţi sincer, întrebaţi pe d. Iunian ce aveţi de făcut; e singurul care a stat neclintit pe vechile poziţii în ultimii doi ani, — şi singurul deci care vă poate iarăşi îndruma.

10 Mai 1931

DEMISIA D-LUI MANIU

I. Intre şef şi partid

Demiterea d-lui Maniu dela conducerea partidului naţional-ţărănesc a provocat în anumite cercuri îngrijorare. Este incontestabil că gestul fostului preşedinte de consiliu îşi are importanţa şi gravitatea lui. Indreptăţeşte el însă îngrijorarea manifestată de unii în ultimele zile? Să vedem.

Nu încape nici o îndoială, demisia aceasta nu e o simplă retragere din viaţa politică. Explicaţiile şi discuţiunile urmate în comitetul de direcţie al partidului, sunt destul de străvezii, pentru a nu acoperi intenţiile d-lui Maniu. D-sa se retrage într'o atitudine protestatară şi trece munţii pentru a organiza, deocamdată, rezistenţa pasivă. Asta nu poate surprinde pe nimeni; căci e o mişcare de şah care face parte din jocul d-lui Maniu cel înfrânt; în aşa măsură, încât noi, aci la „Cuvântul" nu numai că am prevăzut-o din

vreme, dar i-am consacrat în repetate rânduri articole întregi. Şi nu ştiu cum, dar am impresia că surprinşi şi îngrijoraţi sunt astăzi tocmai cei cari pe acea vreme credeau că noi facem intrigi nereuşite.

Prin urmare d. Maniu a făcut gestul pe care îl bănuiam. Ce vrea d-sa, ştim deci. Intrebarea însă e: ce poate d-sa. Principial, un asemenea act închide toate posibilităţile. Numai că — am afirmat-o şi altă dată, iar împrejurările n-au verificat — nu poate avea consecinţe statornice decât actul politic care răspunde unor realităţi generale şi fireşti. Voinţa arbitrară a unui om nu poate devia decât pentru un timp scurt istoria; care-şi reface repede curgerea normală. Intrebarea care se pune astăzi deci, şi care singură e cheia problemei nou create, este: are gestul d-lui Maniu o fundare obiectivă, în fapte, sau nu isvorăşte el, în primul rând, decât din necesitatea de a-şi ameliora o situaţie personală dificilă? Iată nodul chestiunei; a cărui deslegere ne îngădue să apreciem chiar de astăzi posibilităţile de succes ale nouei politici iniţiate de fruntaşul ardelean.

Să începem prin a observa că scrisoarea de demisie către d. Mihalache stăruie în chip aproape indiscret asupra unităţii desăvârşite a partidului naţional-ţărănesc şi asupra legăturilor sufleteşti şi de bună tovărăşie politică sau altfel existând între d. Maniu şi restul partidului. Corespund asemenea afirmaţii realităţii? Nu.

D. Maniu se face a uita că la începutul lui Octombrie trecut s'a constituit de către partidul național-țărănesc un guvern Mironescu, și că acest guvern s'a constituit împotriva voinței, categoric exprimate, a șefului partidului. Ori se face d. Maniu că nu înțelege? Ori, poate, vrea să uite? Posibil. Nu uităm însă noi. Nu uităm, pentru că, chiar cei cari la început zâmbeau, au trebuit să se încredințeze repede, că constituirea guvernului Mironescu însemna, de fapt, începutul unei schimbări fundamentale în structura vieții noastre publice de partid. Pentru d. Maniu, care stătuse în capul primului partid de masse în țara rumânească, dar care se refuzase în chip constant politicei de masse — doritor cum era de a stăpâni el partidul și prin acesta țara — guvernul Mironescu a însemnat o mare și categorică înfrângere. Căci prin acest act, partidul se sustrăgea autorității necondiționate a șefului și își înțelegea posibilități de acțiune publică și în afară de directa conducere a acestuia.

D. Maniu a înțeles-o; a înțeles, anume, că un guvern prezidat de altcineva decât de șeful partidului, echivala cu o preponderență a partidului asupra șefilor și ducea fatal la o decapitare a acestora: sau cel puțin la o însemnată scădere a importanței și puterii lor. De aceea d-sa s'a și opus la constituirea noului guvern național-țărănist prezidat de altcineva și a preconizat retragerea în opoziție. Iar când i s'a

refuzat această declarație de solidaritate din partea partidului, — d-sa a încercat să-și acopere înfrângerea prin adoptarea unei soluții care, apropiindu-se cât mai mult de indicațiile normalului, să nu-i știrbească prea mult prestigiul și autoritatea. A propus deci un guvern Mihalache. Soluția avea, pentru d. Maniu, două avantagii: 1. d. Mihalache fiind primul vicepreședinte al partidului, se putea lansa versiunea că d. Maniu are nevoe de odihnă și că pleacă lăsându-și în loc pe primul locotenent; că, deci, indicația pornea tot dela șeful partidului. 2. Cabinetul nou constituit, având o situație grea drept moștenire și nefiind decât un guvern provizoriu, trebuia în chip fatal să macine autoritatea și prestigiul șefului de guvern, — în speță a d-lui Mihalache. Nu era bună socoteala? Ba da. Numai că era socoteala... cea de acasă. In târg, partidul care-i refuzase solidarizarea și consimțise la un al doilea cabinet (cu aceleași camere, cu acelaș partid, dar fără șef), îl refuza încă odată, purtând la președenția de consiliu pe d. G. G. Mironescu. D. Maniu era înfrânt în propriul său partid. O ultimă încercare, desperată aproape, de a opri catastrofa sa personală, și constând într'o convorbire în care d-sa a cerut categoric d-lui Mironescu — sub cuvinte grele — să nu accepte mandatul eșuă în chip lamentabil. Guvernul se constitui; iar d. Maniu plecă în străinătate; — în refacere.

Dar dacă așa stau lucrurile, mai are dreptul

fostul şef al naţional-ţărăniştilor să vorbească de buna înţelegere care constant a existat între el şi partid? E cel puţin straniu. Straniu, dar nu şi inexplicabil.

28 Iunie 1931

Demisia D-lui Maniu

II. REGISTRUL GREŞELILOR POLITICE

Incercarea d-lui Maniu de a se prezinta astăzi ca perfect solidar cu partidul şi de a face să se creadă că originile gestului său nu au nimic comun cu o situaţie personală zdruncinată, nu poate să aibă succes. Faptele sunt prea cunoscute, pentru ca cineva să mai poată fi înşelat.

Adevărul este că partidul naţional-ţărănesc a fost adânc desamăgit de politica şi capacităţile positive ale fostului său şef; şi că cele întâmplate la constituirea guvernului Mironescu — care marchează declinul „stelei" d-lui Maniu — nu au făcut decât să concretizeze, formulând o stare de lucruri real existentă.

Nici nu se putea altfel. Indemânatec luptător în opoziţie, unde a ştiut să lase timpul a lucra pentru el, d-l Maniu s'a dovedit la guvern, ca om politic constructiv şi ca conducător al unei echipe de lucru, sub toate aşteptările. Nu a fost împrejurare de caracter hotărâtor, nu a fost mare problemă, politică sau altfel, care

să-l găsească cu o soluţie potrivită. Ci, din potrivă, atitudinile lui au fost categoric greşite. Greşite, şi în opoziţie cu voinţa partidului. Câteva exemple:

1. La venirea la putere a consimţit să trateze şi să accepte condiţiuni; între cari cea mai gravă a fost aceea a adoptării politicei lui Vintilă Brătianu în materie de împrumuturi şi stabilizare. Este prima greşeală; care a anulat — în ciuda realităţilor — caracterul revoluţionar al noului guvern, împingându-l pe calea „continuităţii".

2. A ignorat caracterul de partid de masse al organizaţiei pe care o conducea. A făcut o politică de putere personală. Nu a ştiut să asigure cohesiunea în partid şi în guvern — ba dimpotrivă a încurajat rivalităţile pentru a putea mai uşor stăpâni. Fapt care a dus la desagregarea partidului şi la incapacitatea de a lucra a guvernului.

3. La moartea regentului Buzdugan a forţat, împotriva tuturor, alegerea în regenţă a d-lui Sărăţeanu călcând unul din punctele de orientare a partidului, care era anularea actului de la 4 Ianuarie; şi-a trădat prin aceasta intenţiunile de stăpânire absolută — la un ipocrit adăpost al legilor — şi a încurajat tendinţele de suprimare a factorului de arbitraj în viaţa publică.

4. Nu a fost în stare să ţină partidul la adăpost de bănuielile cari — pe drept sau pe nedrept — nu au întârziat să se manifesteze în

legatură cu corectitudinea regimului şi a oamenilor lui, ci a înlesnit prin aceasta compromiterea unui partid dela care ţara aştepta în primul rând o regenerare morală. Iar ce e mai grav încă:

5. a combătut — începând dela Noembrie 1929 — orice încercare de revizuire a actului dela 4 Ianuarie. S'a opus în chip constant restauraţiei, deşi actul era cerut de întreg partidul — cu excepţia câtorva rude şi prieteni personali —; iar în ziua de 7 Iunie s'a împotrivit cu îndârjire (trecând limitele oricărei prudenţe şi oricărei raţiuni) propunerii de proclamare ca Rege a Principelui sosit de peste graniţă. A votat contra acestei proclamări în consiliul de miniştri din acea seară şi a demisionat din preşedinţia consiliului ca să nu prezideze ministerul sub care se făcea proclamarea Regelui; obţinând de la unii din amicii personali care intrau în noul cabinet Mironescu, să nu depună jurământul.

6. Insărcinat din nou cu formarea cabinetului nu a acceptat decât după puternice presiuni din lăuntrul partidului; dar a făcut o politică de constantă sabotare a nouei ordini constituţionale. A îngăduit anume d-lui Vaida să întreţină sau numai să tolereze în ţară o atmosferă de agitaţii cari au culminat în turburările antisemite. A organizat răspândirea de svonuri subversive. Şi a deschis, în chip intempestiv o chestiune familiară de caracter strict particular — în care justiţia se pronunţase categoric — încercând să implice în ea pe d-l Titulescu, chemat dinadins din străinătate, şi propunând la miezul nopţii în Sâmbăta care a precedat plecarea acestuia (în August trecut), demisia cabinetului pe această chestiune.

Să mai continuăm? Suntem gata, — mai ales dacă cineva ar îndrăzni să ne desmintă sau să ne provoace. Faptele enumărate mai sus sunt însă suficiente pentru a explica de ce d-l Maniu se făcuse, în momentul constituirii cabinetului Mironescu, imposibil la conducerea partidului. Independent de locul şi situaţia pe cari şi le câştiga în viaţa politică a ţării, d-l Maniu realizase pentru partidul naţional-ţărănesc următoarele rezultate: înăuntru, măcinase cohesiunea partidului, puterea lui de creaţie, prestigiul lui şi încrederea în el însuş; dizolvase toate încheieturile, întreţinuse toate intrigile şi curentele de destrămare, acoperise abuzurile şi încurajase ambiţiile cari îl slujeau chiar când ele erau bolnăvicioase; în afară crease acestui partid o situaţie imposibilă luând atitudini de adversar al Coroanei asupra căreia pretindea să arbitreze, deşi atitudinea întregului partid era de devotament şi respectuoasă afecţiune faţă de Regele pe care Il dorise, Il ceruse şi Il aşteptase.

Nu este atunci explicabil faptul că în Octombrie 1930 acest partid nu mai consimţea să se solidarizeze cu şeful lui şi mergea într'un nou guvern, Mironescu, împotriva voinţei ex-

prese a d-lui Maniu? Inexplicabil ar fi doar contrariul.

Veţi obiecta, însă, că din toamna trecută şi până azi situaţia s'a schimbat, şi că azi d-l Maniu poate vorbi în adevăr în numele partidului său.

Aşa să fie?

Vom încerca să descurcăm şi această chestiune.

29 Iunie 1931

Demisia D-lui Maniu

III. D. PREŞEDINTE SE RAZBUNA

Mari manifestaţii de solidarizare i se organizează pretutindeni d-lui Maniu. De sigur. Numai că manifestaţiile acestea trebuesc şi ele luate „cum grano salis". Declaraţii de dragoste şi credinţă politică? Vai, am primit noi înşi-ne atâtea! Imi aduc, de pildă, aminte că în toamna lui 1928, în ziua aceea de Sâmbătă când naţional-ţărăniştii preluau puterea, d. Maniu strângându-mi mâna emoţionat îmi spunea: noi nu uităm că 50% din această victorie o datorăm „Cuvântului". Se putea o mai categorică manifestare de simpatie şi un mai precis legământ de solidaritate? Şi totuş nu mai departe decât la sfârşitul lui Ianuărie 1929, d. Maniu trata cu inamici de-ai noştri, suprimarea ziarului „Cuvântul". Noi suntem însă obicinuiţi cu manifes-

taţiile d-lui Maniu. Ultima dată când am stat de vorbă, la 2 Ianuarie 1930, când — după o conversaţie de aproape două ore în care preşedintele de pe atunci, slăbit, enervat şi hărţuit, a sfârşit prin a-şi desvălui cele mai intime intenţii (ŞI CE INTENŢII!) — m'am sculat să plec, d. Maniu m'a condus prieteneşte până dincolo de uşă şi m'a asigurat de statornicia sentimentelor sale subliniând necesitatea absolută a colaborării noastre. Asta la ora 1.20. Ceeace nu-l împiedica însă ca la ora 1.25 să cheme telefonic siguranţa generală, cerându-i să mă pună în urmărire (Am în această privinţă, declaraţii faţă de martori!). De ce ne-am emoţiona deci de manifestaţiile cari se fac azi pentru d. Maniu şi am crede mai mult în declaraţiile partizanilor decât în cele ale şefului? Cu atât mai mult, cu cât situaţia de fapt pledează contra.

Contra d-lui Maniu. Căci se poate spune orice în această chestiune; nu se poate spune însă că din toamnă, când raporturile între partid şi şef erau cum le ştim, şi până astăzi, când se produc manifestaţiile de solidaritate, situaţia se va fi schimbat în favoarea d-lui Maniu. Nu. Indelungata şedere în străinătate va fi fost pentru fostul preşedinte un prilej de reflexiune. Nu însă şi unul de împăcare. D. Maniu a fost adânc lovit de atitudinea partidului şi a parlamentului în împrejurarea constituirii cabinetului Mironescu; şi nu a putut să o uite. Vremea nu a lucrat în sensul înţelepciunii şi al împăcării. D. Ma-

niu s'a întors înrăit şi cu gânduri de răzbunare. Mare slăbiciune pentru un şef politic, de sigur; dar FAPT. Căci atunci când a fost în măsură să o facă, ŞEFUL PARTIDULUI A PROVOCAT DISOLVAREA PARLAMENTULUI.

Asupra acestei întâmplări nu există îndoieli. Să amintim împrejurările. Insărcinat cu formarea unui cabinet de uniune naţională. d. Titulescu şi-ar fi putut împlini misiunea, dacă ar fi înţeles că un asemenea cabinet nu se poate constitui decât cu camerele naţional-ţărăniste. Ministrul nostru la Londra a crezut altfel, împotriva tuturor indicaţiilor cari i s'au dat în chip expres; şi a eşuat. Vineri seara însă — Vinerea care a precedat constituirea guvernului Iorga — se ajunsese, precum se ştie, la soluţia unui cabinet Titulescu fără dizolvarea parlamentului. Această combinaţie nu a reuşit nici ea însă. De ce? Pentru că d. Maniu a declarat că nu poate pune Camerele, recte majorităţile parlamentare, la dispoziţia viitorului guvern, decât dacă i se admite controlul asupra eventualei compuneri a ministerului. Cred că nu fac indiscreţiuni amintind aceste împrejurări. Faptele au fost de altfel relatate de chiar ziarele amice d-lui Maniu de unde le şi iau.

Este dela sine înţeles că o asemenea pretenţie, a cărei împlinire ar fi conferit d-lui Maniu o situaţie de supra arbitru în viaţa noastră publică, nu putea fi acceptată. A trebuit deci să se renunţe la parlamentul naţional-ţărănist. Nu

e însă clar că, în asemenea împrejurări, vina dizolvării revine în întregime d-lui Maniu? Ba da. Ce hotăra însă pe acesta la un asemenea act? Situaţia politică? Nu. Ci numai resentimentele sale personale împotriva parlamentului, care nu consimţise în toamnă să se solidarizeze cu el, şi acceptase un guvern Mironescu.

Iată deci cari erau raporturile dintre şef şi partid în Aprilie 1931. D. Maniu era supărat, exercita răsbunări şi încerca să-şi măsoare oarecum forţele. In acelaş cadru se plasează de altfel şi ultima campanie a „Patriei"; campanie cu totul dezordonată, care nu putea găsi aprobarea partidului; ce importanţă avea însă asta? D. Maniu voia să vadă: va avea curaj partidul să protesteze? Ei bine, experienţa nu a fost favorabilă şefului; partidul a protestat; şi nu au protestat numai ţărăniştii (ceea ce ar fi fost normal) sau „chemăriştii" (ceea ce iarăş ar fi fost normal), ci au protestat chiar vechii ardeleni, de un netăgăduit dinasticism, în cap cu d. Aurel Vlad.

Faptul acesta era hotărâtor pentru d. Maniu. D-sa se răsbunase pe parlament pedepsindu-l; dar partidul nu fusese impresionat de acest gest de forţă. El judeca singur, şi pretindea să dea indicaţiuni chiar şefului. Situaţia delicată şi dificilă la care d. Maniu probabil nu se aşteptase. Trebuia să reacţioneze. Repede. Şi a făcut-o.

Cum? Vom explica.

1 Iulie 1931

Demisia D-lui Maniu

IV. DIVERSIUNEA

Este foarte probabil că toate intervenţiile cari se fac actualmente pe lângă d-l Maniu în scopul de a se obţine o revenire asupra demisiei sale, nu vor avea succes. Actul fostului preşedinte de consiliu a fost calculat în vederea atingerii unor obiective precise, — şi aceste obiective nu au fost încă nici măcar în parte atinse. Rezistenţa va continua deci.

Nimic mai firesc. Toată acţiunea politică a d-lui Maniu a fost constant dominată de patima de a stăpâni. Şi nu de a stăpâni pentru a crea, căci felul în care şi-a înţeles rosturile la guvern îl dovediră a fi incapabil de creaţie positivă şi rodnică; ci de a stăpâni pentru a stăpâni; — pur şi simplu.

Sub acest raport, anii cari au urmat morţii lui Ion Brătianu au fost pentru d-sa o epocă de aur: ţara condusă de o regenţă, în care elementul dinastic se afla pus vecinic în minoritate; opinia publică nădăjduind într'o prefacere fundamentală ce se făcea din ce în ce mai puternic necesară; el însuş şef al unui mare partid care polariza toate simpatiile şi nădejdile. Moartea regentului Buzdugan şi înlocuirea lui prin d-l Sărăţeanu marcau astfel un apogeu: avea la dispoziţie reprezentanţa Coroanei şi un mare partid; adică tot ce-i trebuia pentru a stăpâni.

Situaţia se caracteriza însă ca o stare de echilibru instabil, şi ea nu putea dura. Lipsa unor calităţi positiv-creatoare, şi metoda — falsă — de a paraliza pentru a stăpâni, nu puteau duce decât la descurajare şi la pierderea încrederii, stare de spirit cu deosebire propice înfloririi idealurilor. Actul restauraţiei lua, în asemenea condiţiuni, dimensiunile sugestive ale unui mit.

Unei asemenea forţe d-l Maniu nu putea să reziste pe faţă. Singura cale ce-i sta deschisă era să saboteze restauraţia prefăcându-se a-i fie prieten. Ceea ce a şi încercat. Avea însă — din nefericire pentru el — adversari prea ascuţiţi; intenţiunile i-au fost pătrunse, iar planul repede dejucat. Ziua de 6 Iunie însemnează cea mai grea lovitură pe care o putea primi setea de putere a d-lui Maniu. A mărturisit-o singur, când în consiliul de miniştri din seara de Sâmbătă 7 Iunie, declara: „eu, în cariera mea politică, nu am fost învăţat decât cu victorii; asta e prima mea înfrângere; mă retrag".

Ori care alt om politic ar fi admis noua situaţie ca o realitate de fapt; şi i s'ar fi încadrat — în dorinţa de a sluji viaţa publică a ţării; a făcut-o doară însuş Vintilă Brătianu; nu însă d-l Maniu; o incapacitate, organică aş zice, de a se da sufleteşte unei ordini superioare de lucruri, îl împiedeca dela un asemenea act. D-l Maniu se gândea că dacă nu mai poate dispune de o influenţă personală asupra actelor şi intenţiunilor Coroanei, are totuş la dispoziţie

un puternic partid, — şi a stăruit în intenţiile de stăpânire. Ce a urmat, se ştie: guvern naţional-ţărănist sub preşedinţia d-lui Mironescu. Un mai adânc şi mai total dezastru pentru un pătimaş al stăpânirii este greu de imaginat: la începutul lui Iunie pierde stăpânirea asupra Coroanei; la începutul lui Octombrie stăpânirea asupra partidului. Impresionantă dramă, chiar dacă numai personală, nu?

D-l Maniu nu e însă omul care sa renunţe. D-sa e astăzi încredinţat că nu a făcut nimic rău şi că nu a comis nici o eroare. Situaţia politică cu totul dificilă în care se află? Duşmănia, răutatea şi neînţelegerea oamenilor, — asta sunt pricinile înfrângerii lui. Cum ar renunţa deci? Şi atunci demisia. Nu însă demisia pentru a pleca, ci demisia, pentru a... veni. Demisia ca mijloc de presiune. Mai exact, — demisia ca diversiune.

D-l Maniu vrea să deplaseze situaţiile. El încearcă să facă a se uita faptul că se află de multă vreme în conflict declarat cu partidul; care nu mai crede în el, nu-l mai iubeşte şi nu-l mai acceptă ca şef necontrolat. Şi deschide alte procese.

A, nu! E prea simplu. Şi e prea uşor. Chiar aşa de începători în ale politicei nu suntem doară în ţara rumânească. Nu e vorba de niciun proces de interes public; ci numai de unul personal: procesul d-lui Maniu cu partidul său propriu. S'a desbătut procesul acesta? A căzut

în el sentinţa definitivă? S'au rezorbit toate motivele de grave neînţelegeri între şef şi partid? S'a restabilit încrederea şi solidaritatea? Nu. Atunci pe cine înşelăm noi prin această deplasare a chestiunii? Manifestaţii de solidaritate — sunt. Dar ele nu pot fi decât forţate, nesincere şi numai aparente. Crede d-l Maniu că poate forţa partidul la solidaritate cu d-sa angajându-se într'o luptă nouă? Să o spună. Şi mai ales să spună ce luptă vrea să deschidă. Ca să o ştie toată lumea. Ca să o ştie şi partidul.

Partidul, şi Ardealul.

...Căci câmpul tactic al d-lui Maniu are mai multe linii de tranşee. Dar despre asta, — mai târziu, când chestiunea se va pune efectiv.

2 Iulie 1931

...ŞI DESPRE SPIRITELE NEGATIVE

Iată-mă, în sfârşit, trădat de mine însu-mi. Descoperit. Şi arătat, prin chiar greşala mea lumii, gol, aşa cum sunt. Distrugător. Spirit negativ. Că am spus-o doar eu însu-mi, mai ieri, în „Cuvântul": nu s'a distrus încă destul în ţara rumânească, pentru ca să se poată în adevăr clădi. Va să zică, sunt în adevăr, ceea ce de mult bănuiau unii, un negativ, bolnav de furia distrugerii. Aşa îmi scrie cineva de aci din Bucu-

reşti, care mi-a făcut cinstea să mă ceteascǎ şi-şi ia osteneala să mă pună la perete.

Şi asta e bună. Numai că argumentarea preopinentului meu nu mă convinge. Dacă ar fi să fie vorba de mine, nu aş avea, chiar aşa neconvins, nimic de obiectat. Dar eu am pus o problemă; de interes general; de a cărei rezolvare atârnă, după adânca mea convingere, rodnicia şi sănătatea viitoarei desfăşurări a istoriei noastre. Deci nu e vorba dacă eu sunt un spirit negativ sau nu. Căci ce importanţă are asta: ce sunt eu şi cum sunt eu, faţă de toate întâmplările la cari suntem martori, atunci când nu suntem chiar actori. Intrebarea e alta: constatarea mea e fundată sau nu? Este această operă de distrugere de care vorbesc necesară sau primejdioasă? Aci trebue ţinută discuţia, dacă e vorba să scriem pentru oameni sau pentru viaţa publică. Chestiunile de persoane nu mă interesează, — nici chiar când e vorba de mine.

Iar problema generală stă aşa: eu nu am pus chestiunea distrugerii pentru distrugere; asta ar fi nihilism — sau cum s'ar spune, nebunie curată. Eu am spus că elementele vii ale realităţilor rumâneşti sunt înăbuşite sub un întreg aparat artificial de rutină, de prejudecăţi şi de falsă arhitectonică statală; — de putregaiul sufletesc al clasei conducătoare în viaţa publică să nu mai vorbim. Iar ceea ce am propus eu, este elementar; e ceea ce face grădinarul, când

taie buruiana rea din jurul firului preţios ieşit din sămânţa cea bună.

Elementar, dar nu tot aşa de simplu. Căci în viaţa noastră de stat, aşa cum e ea astăzi promovată de aşezările care o definesc şi îi canalizează forţele, a crescut prea multă bălărie şi aproape că s'a închircit colţul ierbii celei bune; dacă nu cumva se va şi fi altoit neghina în grâu. De nepricepuţi. Sau de răi.

Aşa că, vedeţi, trebue distrus. Pentru ca să nu îngrăşăm cu eforturile noastre tocmai iarba rea. Vreţi un exemplu? Iată unul dintr'o mie: polotica noastră culturală, faţă de minorităţi. Ea a fost întotdeauna proastă. Şi atunci când o făcea d. dr. Angelescu, omul care îşi închipuia că poate desnaţionaliza toate minorităţile (şi dacă ar fi putut — vă închipuiţi ce procopseală: să creezi bastarzi!) şi mai târziu când au făcut-o ardelenii, cari aveau dureri mari, ale trecutului, de răsbunat. Dar iată, a venit guvernul actual, care vrea să facă una mai bună. Să ni se îngăduie: e *prea* bună. Guvernul stă pe punctul de vedere — principial perfect just — că nu trebue să se facă confuzie între cultură şi cetăţenie. Că un ungur, deci, poate fi perfect ungur, şi în acelaş timp perfect cetăţean român. Aşa e. Suntem de aceeaş părere. Am şi spus-o. Poate să fie, dar *nu e*.

Politica guvernului în materie de cultură minoritară ar fi deci excelentă atunci când toată lumea ar gândi cum trebue să gândească —

şi cum gândeşte guvernul de fapt —; numai că minoritarii, să zicem de pildă unguri, gândesc încă iredent. Şi atunci nu e politica guvernului plină de riscuri?

Să distrugem deci, — înainte de a clădi. Să distrugem tot ce împiedecă desfăşurarea sănătoasă a vieţii adevărate. Obicinuinţa, lene de gândire; şi mai ales actualul aparat de stat care consfinţeşte starea de lucruri de astăzi; şi o consolidează. Ştiu că asta sperie. Schimbări au fost prea multe la noi, şi dacă se cere ceva, apoi asta e azi stabilizare. Da; numai că schimbări s'au făcut în persoane şi în beneficiari; şi noi cerem — cu ce justificări, se vede — schimbarea de sistem.

Se poate realiza schimbarea aceasta de sistem fără distrugeri prealabile? Dacă da, — nu mai avem nici o pretenţie. Să vină marii meşteri constructori, şi să reclădească Statul ăsta care pârâie din toate încheieturile lui. Dar dacă nu, atunci să nu se mai vorbească de spirite negative şi distrugătoare. Nu sunt negativi cei cari vor să deschidă drumurile vieţii; ci din potrivă cei cari, din lene, obicinuinţă, frică, sau interese, încurajează, întreţin şi consolidează o situaţie anormală; care dacă ar fi numai stearpă, nu ar înfăţişa cel mai însemnat rău.

Asta e. Iar dacă e aşa, vedeţi că nu ne poate emoţiona acuzaţia că am fi spirite negative.

7 August 1931

TOT DESPRE „REVOLUŢIE"

Nu pot afirma cu precizie dacă d. I. C. Atanasiu, fost ministru şi director la Banca Naţională, care face în „Indreptarea" din 29. VII. o întâmpinare la articolul meu „Vine Revoluţia", este în acord sau dezacord cu teza pusă de mine. Căci cu tot respectul pe care îl am pentru un om pe care nu-l cunosc de cât din înaltele funcţiuni ce a ocupat, sau chiar îndeplinit, şi din amintirile tinereţii mele, vreme în care d-sa era un generos revoluţionar, — nu mă voiu putea opri a spune că întâmpinarea d-sale e, pe linia mare, ceva cam confuză. Voiu răspunde totuş. Nu pentru că d-sa ar angaja prin părerea d-sale partidul poporului, din care face parte — cum, după opinia d-sale „angajez" eu guvernul Iorga în care cred (mă mir că nu „angajez" prin actele mele şi pe Dumnezeu, că doară cu şi în Dumnezeu cred!) —; ci pentru că această întâmpinare îmi îngădue anumite lămuriri complimentare în legătură cu teza mea.

D. I. C. Atanasiu crede că „pentru ca o revoluţie violentă, materială, să se producă în mod fatal şi necesar, ea trebue să fie precedată de o revoluţie morală, o revoluţie în spirite. Această revoluţie o vesteşte, o pregăteşte pe cealaltă şi îi asigură reuşita".

Presupunând că preopinentul meu are dreptate — şi, în fond, cu anumite încercuiri, are — pune această observaţie a d-sale şi în încurcă-

tură teza mea? Eu recunosc, de pildă, că de obiceiu, unei revoluţii „violente, materiale", cum ar spune d. Atanasiu, s'ar putea să preceadă o „revoluţie morală, în spirite". Recunosc, mai precis, că atunci când a fost identificată împlinirea unei revoluţii spirituale, e necesar să deducem că cealaltă revoluţie, „materială", nu va întârzia. Dar ce vrea să spună d. Atanasiu? Că nu sunt încă în lume semnele unei revoluţii spirituale? Dacă asta crede, atunci o să-mi îngădue să-i spun că se înşală.

Căci nu numai că asemenea semne premonitorii există, dar revoluţia aceasta spirituală e aproape complet realizată. Şi cum îmi închipui că nimeni nu-mi va cere să fac aci dovada amănunţită şi sistematică a unei asemenea afirmaţii, preopinentul meu îmi va îngădui să dau numai câteva indicaţii. Disparate, fără îndoială, dar, după cum se va vedea corelate şi, deci, făcând sistem.

Primul simptom al acestei revoluţii spirituale, se iveşte după impresiunea mea, în Franţa deja din a doua jumătate a secolului XIX. Căci şi impresionismul din pictură sau muzică nu pot fi socotite — în originalitatea lor desăvârşită şi în noutatea lor aproape provocatoare — decât ca semnele unei noui lumi spirituale. Evident, noua structură spirituală de conturarea căreia năvălirea scriitorilor ruşi în Europa nu poate fi socotită ca străină, nu-şi are codificarea ei în măsura în care cealaltă revoluţie, înfăptuită în

Apus odată în puritanismul englez şi a doua oară în democraţia franceză, şi-a găsit-o în „Discours sur la méthode" sau, mai exact încă, în „Regulae ad directionem ingenii" ale lui Descartes. Dar nu e mai puţin adevărat că dela apariţia simbolismului şi impresionismului francez şi până astăzi, abundă în toată viaţa spirituală a Europei formule noui de înţelegere şi de creaţie, cari oricât de disparate ar fi în aparenţă, nu încadrează totuş mai puţin o nouă structură spirituală unitară şi coherentă.

Inspre această structură se îndreaptă sau din ea rezultă toate manifestările caracteristice ale ultimilor cincizeci de ani: renaşterea metafizicei, cu critica ştiinţei şi răsturnarea ei din funcţiunea de interpretă şi valorificatoare a existenţei, cu criza raţionalismului cartezian, cu diminuarea lui Kant şi cu renaşterea peripatetică, cu criza idealismului gnoscologic, cu isbânda sau cel puţin cu efortul spre isbândă al realismului, cu prăbuşirea mecanicismului materialist, cu asaltul vitalismului şi renaşterea spiritualistă, etc.; noua mişcare religioasă, caracterizată printr'o recrudescenţă a religiilor dogmatice, autentic creştine şi criza acută a protestantismului, interesul pentru spiritualitatea răsăriteană întinsă până la ţărmul Pacificului, teosofia, mişcarea sectelor, ş. c. l.; frământările din lăuntrul artei până la cubism şi expresionism sau cum se mai numesc şi toate încercările de creare ale unui stil al epocei categoric deosebit şi caracteristic; şi

pentru a nu stărui prea mult în aceste indicaţiuni nesistematice, în ordinea politică criza democraţiei şi a parlamentarismului, pe care nu o poate contesta nimeni.

Nu sunt astea semne categorice ale unei lumi noui? Mi-aş îngădui să cred că da. Un spirit încercând a construi mai mult pe realităţi imediate, iubitor de viu şi de concret, mergând însă nu la abstracţie ş. la încadrarea ştiinţifică a realităţii, ci la principii de existenţă, la esenţe ultime, — într'un efort constant de a depăşi, prin iubire şi prin trăire directă a concretului, limitele existenţei noastre omeneşti. O nouă valorificare, calitativă, realistă şi esenţialistă — metafizică deci — a realităţilor, opusă până în cele mai mici amănunte şi cele mai esenţiale resorturi, mentalităţii definite de raţionalismul cartezian, cartea de vizită a democraţiei, a economiei capitalist burgheze şi a protestantismului.

Iată. Acestea sunt faptele peste cari nu se poate trece. Ele încadrează, după cum spuneam, o spiritualitate nouă, iar această nouă spiritualitate se instaurează. Se mai poate spune atunci însă, că lipseşte revoluţia în spirite care să o pregătească pe cealaltă politic-economică şi să-i asigure succesul? Cu toată prudenţa necesară, pot spune că nu. Dar dacă această revoluţie, în spirite, e deja aci, — nu avem dreptul să bănuim că şi cealaltă se aţine pe undeva pe la uşă?

Aştept răspunsul.

31 August 1931

ŢĂRĂNISM ŞI DEMOCRAŢIE PARLAMENTARĂ

Unde se înşală „Dreptatea"

O serie de articole apărute în ziarul „Dreptatea" din ultimele trei zile, mă îndeamnă să întrerup pentru moment expunerea indicaţiilor cari cred eu că se desprind din actuala situaţie economică. Şi aşa, ca un „divertisment", cum se spune în regia teatrală de azi, să încerc o analiză a punctului de vedere exprimat acolo în legătură cu regruparea partidelor. E un exerciţiu cu atât mai util, cu cât analiza aceasta e de natură a arunca anumite lumini asupra structurii spirituale a ţărănismului rumân; şi a ne orienta asupra capacităţii de comprehensiune a oamenilor politici în genere.

„Dreptatea" crede, în sfârşit, aşa cum o tot cerem noi de mai bine de un an — că e nevoe de o regrupare a forţelor politice din ţara rumânească, în vederea constituirii unor partide sănătoase, isvorând din realităţile noastre; şi socoteşte — iarăş la fel ca noi — că de îndată ce ţara noastră e o ţară de plugari, pivotul regrupării acesteia politice trebue să fie partidul naţional-ţărănesc (un partid ţărănesc, am zice noi, dacă actualul partid naţional-ţărănesc nu ar mai vrea — cum nu a vrut în ultima guvernare — să fie ceeace îl arată numele).

Până aci acordul între „Dreptatea" şi noi e

deplin. Sau aproape. Din nefericire el nu e însă decât aparent. Căci oficiosul național-țărănist vede situația noastră politică dominată de trei imperative:

1. O directivă agrariană „pentru asigurarea și desvoltarea economică normală și a echilibrului social";

2. Inlesnirea colaborării internaționale în domeniul economic și financiar.

3. „Funcționarea normală a regimului constituțional-parlamentar, cu corolarul existenței unor organizațiuni politice cu rădăcini adânc înfipte în massele populare, capabile să reprezinte curentele reale de interese și idei în guvernara țării".

Ne rugăm de iertare. Dar nouă ni se pare punerea în aceeaş căciulă a acestor trei imperative, confuză și hibridă. Este adevărat că și noi am cerut regruparea forțelor politice pe baza unei concepțiuni agrariene a statului rumân, și constituirea nouilor partide după indicațiile liniilor de forță ale nouei polarizări. Dar noi nu ne-am gândit nici un moment că regruparea pe care o tot cerem ar fi o soluție definitivă; ci ne-am închipuit-o numai ca o formă transitorie înspre *democrația țărănească* pe care noi o socotim drept formula de echilibru stabil a statului nostru de plugari. „Dreptatea" însă o ia în serios cu nouile partide politice; și își închipue că dacă regruparea se va face, și încă în chip firesc, apoi totul a intrat — cel puțin

pentru câteva veacuri — în ordine. Nu. Când e vorba să discutăm serios noi nu vrem să supărăm pe nimeni. Nu ne vom putea totuş opri de a spune că „Dreptatea" nu gândește organic și unitar. In adevăr:

Autorul articolului — nu știm cine e, dar bănuim a fi cineva „mare" — cere la punctul 1 o directivă agrariană, iar la punctul 3, un regim constituțional-parlamentar. Apoi, vedeți, asta e cam greu. Pentru că: *sau menții regimul constituțional-parlamentar și atunci „directiva agrariană" se desfăşoară în cadrul economiei capitalist-burgheze, — deci nu mai avem deaface cu o formulă țărănistă; sau înțelegi prin „directiva agrariană" o politică țărănistă, și atunci nu mai poți păstra ACTUALUL regim constituțional parlamentar.*

Toate se leagă în lumea asta, și formează sistem. Iar politica nu se poate nici ea abate dela această regulă. Așa fiind, ne vom îngădui să aducem aminte preopinentului nostru dela „Dreptatea" că regimul constituționalismului parlamentar este un corelat al mentalității protestante, individualist-democratice, raționalist și științiste, și al formulei economice capitalist-burgheze care se ridică pe un fundament precumpănitor negustoresc și industrial. Țărănismul însă nu e nimic din toate astea. Mai mult, țărănismul e tocmai protivnicul tuturor acestor note specifice. Căci el nu e protestant pentrucă nu trăește din liberul examen; nu e individualist, nu e raţio-

nalist şi nu e ştienţist pentru că îşi clădeşte cunoştinţa pe intuiţia directă; şi tot aşa nu e capitalist-burghez. Nu e. Dar dacă nu e asta, atunci nu poate fi nici constituţionalist-parlamentar.

Impresia noastră e că ţărănismul reprezintă o atitudine dogmatică şi exclusivistă. Fără nici un fel de criticism şi excluzând orice transacţie; tocmai pentrucă lipsit de eclectism. Aşa fiind, un partid ţărănesc nu poate urmări decât strivirea celorlalte partide, impunerea ideologiei lui întregii ţări şi instituirea unei dictaturi a masselor (care în ţările monarhice este cumpănită, sau captată chiar, de autoritatea regală). Este evident însă că o dictatură a masselor nu însemnează parlamentarism. Cum voeşte atunci „Dreptatea" să normalizeze viaţa publică prin directivele agrariene şi regimul parlamentar?

Partidul naţional-ţărănesc se află astăzi la o răscruce. La aceeaş răscruce la care se află ţara noastră. E necesar ca el să spună precis: vrea să facă ţărănism, sau vrea să facă capitalismul burghez într'o ţară în care principala bogăţie o dă plugăria? E ceeace ar trebui să ştim toţi.

6 Septembrie 1931

Pe marginea ţărănismului.

IN ZODIA AUTARHIILOR

Ca la zece zile după ce „Dreptatea" publică, din pana nu ştiu cui, o serie de articole în care, punând problema regrupării partidelor politice, însemna ca îndreptar pentru această regrupare, alături de o diriguire spre agrarianism, o intensificare a acţiunii noastre de solidarizare cu Europa, — partidul socialist din Viena, expunea soluţiile lui în chestiunea crizei austriace; iar între acestea, întărirea tendinţelor autarhice din gospodăria actuală. Cum însă autarhia însemnează îndestulare prin sine însuş, urmează din toate acestea, cu necesitate, că socialiştii austriaci propun nici mai mult nici mai puţin decât lăsarea în părăsire a politicei de solidaritate cu lumea întreagă. Adică tocmai contrariul soluţiei ţărăniştilor noştri!

Că ţărăniştii români oferă într'o problemă oarecare soluţii opuse celor ale socialiştilor austriaci, asta nu e decât foarte firesc. Că însă aceşti ţărănişti resping o politică autarhică, atunci când socialiştii vienezi o preconizează, — asta încetează a mai fi ceva firesc. Şi este, din potrivă, o indicaţie pentru nevrâstnicia, doctrinară şi politică, a ţărănismului rumân. Căci dacă e un partid care, structural, ar trebui să se opună unei politici autarhice, apoi de sigur că acela e partidul socialist. Iar dacă astăzi socialiştii

austriaci nu numai că nu se opun unei asemenea politici, dar — călcându-şi doctrina şi înfruntându-şi sângeros natura — o preconizează, asta înseamnează că autarhismul este indicat de realităţi cu o putere incomparabil mai mare decât inerţia doctrinală. Şi totuş, la aceste imperative ale realităţilor, — imperative cari înfrâng chiar şi o doctrină aşa de... încântată de ea însăş cum e marxismul, ţărăniştii români sunt insensibili. Da, da, — insensibili. Căci dacă, acum două luni, când, fiind întâmpinaţi cu un formidabil hohot de râs în coloanele „Dreptăţii" pentru că propusesem o politică autarhică, ne puteam închipui — după stilul şi factura râsului — că avem de aface cu un bătrân ignorant în ale politicei şi filosofiei istoriei, apoi de data aceasta, acum în urmă, intensificarea acţiunii de solidarizare cu Europa (atunci când chiar socialiştii merg spre autarhism) e preconizată — iarăş după stil şi factură — de un fruntaş al partidului şi politicei ţărăniste. Şi asta e rău.

E rău, întâiu, pentru că se face astfel dovada că ţărăniştii noştri nu ştiu să vadă realităţile. Ei nu-şi dau seama că regimul capitalismului bancar e azi pretutindeni în deconfitură — deconfitură mai mult sau mai puţin înaintată, dar totuş deconfitură —; şi că sub ameninţarea unei catastrofe care poate însemna o mare răscruce a istoriei, ţările agricole nu au decât o cale de urmat: să se întoarcă la ele acasă, părăsind cu un ceas mai devreme corabia găurită a capitalismului bancar, în care ele, în orice caz, nu aveau rost nici până acum. Solidaritate cu Europa? Desavantagiile le vedem. Sunt oare avantagiile mai mari? Cari anume? Căci solidari sau nu, Europa tot nu ne va cumpăra grâul, petrolul şi lemnul, dacă marfa noastră va fi mai scumpă şi mai proastă ca aiurea; şi nici nu va vedea folosul acestei investiţiuni (fie chiar şi numai folosul de a-şi garanta investiţiile anterioare!). Şi cu toate acestea, ţărăniştii rumâni recomandă solidaritatea în Europa şi resping, cu o gargariseală de râs, autarhismul. E rău, nu?

Desigur. Dar e rău şi pentru un alt motiv. Nu numai pentru că asta dovedeşte o insensibilitate faţă de realităţi. Ci, şi mai ales, pentru că asta invederează, la ţărăniştii noştri, o îngrijorătoare lipsă de înţelegere pentru esenţa ţărănismului. Căci dacă era un partid care, în împrejurările de faţă, să recurgă mai ales la soluţiuni din cadrul unei politici autarhice, apoi în primul rând acesta trebuia să fie partidul ţărănesc. Regimul economic agrarian, şi corelatul său politic ţărănismul, având prin natura lui cel mai puţin recurs la străinătate.

Au înţeles ţărăniştii noştri acest fapt elementar? Nu. Şi proba stă în faptul că, în actuala criză, partidul ţărănesc s'a îngrijit de preţul *extern* al grâului; ca orice partid capitalist bancar, care crede că fericirea ţării stă în balanţa plăţilor sau în stabilitatea sacro-sanctă a mone-

dei, şi nu-şi închipue realizarea unei balanţe active decât prin activarea exportului; atunci când de fapt datoria lui era să se intereseze de preţul *intern* al cerealelor, adică de valorificarea produselor plugăriei pentru plugar. Au lipsit deci, în această foarte însemnată împrejurare, ţărăniştii dela îndatorirea lor de ţărănişti. Şi vor mai lipsi. Pentru că nu poate face politică agrariană decât un partid ţărănesc. Iar organizaţia care pune în fruntea programului său solidaritatea cu Europa nu poate fi un partid ţărănesc. Agrarianism şi solidaritate europeană fiind realităţi cari nu numai că nu se încurajează reciproc, ci, din potrivă, mai degrabă se exclud.

23 Septembrie 1931

In marginea ţărănismului.

„PRIN NOI INŞI-NE"

Autarhismul rumânesc şi partidul liberal

De când, pe nesimţite şi pe nevrute, îşi face loc, în opinia publică părerea că până la sfârşit va trebui să ne întoarcem — nu numai sub raportul economic, dar şi sub cel politic — înspre o politică agrariană; şi de când, ca o consecinţă, a început să se înfiripeze, fie chiar şi neformulată, tendinţa înspre o autarhie rumânească, partidul liberal pândeşte toate prilejurile pentru a clama: victoria! Căci, dragă Doamne, ne lămureşte „Viitorul": autarhie înseamnă „prin noi înşi-ne", — iar „prin noi înşi-ne" este, după cum bine ştiţi, formula politicei lui Vintilă Brătianu. Ergo!

Oare! Chiar aşa să fie? Să fi fost adică noi toţi oamenii din ţara rumânească, cari ne-am împotrivit politicei lui Vintilă Brătianu şi cari, fiecare în măsura puterilor lui, am contribuit la jugularea ei, aşa de orbi încât să nu fi văzut dreptatea acestei politici? Şi în ce ne priveşte, să fi fost „Cuvântul", care de aproape patru ani face o politică revoluţionar-ţărănească şi care a avut curajul să ceară — în zâmbetele superioare ale „specialiştilor" desangrenarea noastră din formula politic-economică europeană, aşa de miop încât să nu-şi dea seama că Vintilă Brătianu, tariferarul formulei „prin noi înşi-ne" era aliatul lui firesc? Iată ce nu ne vine a crede. Şi, deci, nu putem admite.

Impresia noastră e mai degrabă că presa liberală care are pretenţia de a anunţa victoria, se înşală. Da. Nu e de rea credinţă, — ci se înşeală. Ca să fie de rea credinţă, ea ar trebui să înţeleagă anumite lucruri; iar ca să le înţeleagă, ar trebui să gândească. Ştiut este însă, obiectiv vorbind, că, în toată presa rumânească, singurele gazete care nu gândesc niciodată — nici măcar din greşeală, sau din diletantism literar — sunt cele ale partidului liberal. Şi iată unde se înşală această presă:

Autarhismul rumânesc a apărut — o să ne îngăduiţi precizarea — mai întâiu la „Cuvântul". Dar pentrucă se ridica din realităţi, această orientare politică (şi economică) ni se impunea nouă ca o consecinţă a ţărănismului. Care ţărănism, la rândul lui, ni se impunea: odată, prin structura economică şi spirituală a realităţilor rumâneşti; iar a doua oară, prin necesitatea de a ne sustrage efectelor dezastruoase ale prăbuşirii liberalismului burghez şi a capitalismului bancar, prăbuşire pe care scriitorul acestor rânduri a arătat-o ca *inevitabilă* încă din 1919 (când, împreună cu câţiva prieteni, încerca o lămurire a lucrurilor dela noi, prin... „Ideea Europeană"). Este cineva astăzi care să poată funda această orientare autarhică *la noi,* altfel decât pe agrarianism şi ţărănism? Nu credem. Dar atunci cum stăm cu faimosul „prin noi înşi-ne" al lui Vintilă Brătianu?

După cât ştim şi se poate spune, liberalismul român nu a fost niciodată agrarian. El a fost pe vremuri, e adevărat, partidul marilor proprietari de pământ. Iar Ion Brătianu, ăl bătrân, a încurajat defrişarea tuturor pârloagelor ţării, dând pe o arendă de nimic latifundiile statului şi procurând nouilor arendaşi, credite. Interesul lui Ion Brătianu şi a urmaşilor lui pentru agricultură nu a fost însă de natură agrariană, ci capitalist-burgheză. Că totuşi liberalii au făcut exproprierea? Da. Numai că în momentul în care s'a hotărât această operaţie, agricultura rumânească nu mai producea suficient! Partidul liberal hotăra deci să exproprieze pe deţinătorii pământului „contra unei juste despăgubiri"; despăgubire care trebuia să creeze un capital mobiliar la dispoziţia burgheziei rumâne; iar pe de altă parte pregătea trecerea pământurilor expropriate din mâna nouilor împroprietăriţi în posesiunea băncilor (cari trebuiau apoi să realizeze industrializarea agriculturii după cea mai autentică formulă liberal burgheză). Exagerăm? Foarte bine. Dar atunci cum se explică faptul că operaţia de împroprietărire nu a fost întovărăşită de reorganizarea agriculturii — sortind deci prin acest lapsus pe nouii deţinători ai pământului, pieirii, — şi că *din băncile cari, prin lege, singure aveau dreptul să împrumute asupra pământului, 80 la sută sunt liberale?* Pentru noi e clar, şi e clar pentru toată lumea; interesul liberalilor pentru agricultură nu are nimic de a face cu agrarianismul.

Brătienii au reprezentat în istoria noastră politică, cu un puternic instinct liberalismul şi capitalismul burghez adaptându-şi, după războiu mai ales, politica la cea mai nouă formă a acestuia, la capitalismul bancar. Asta e adevărul. Dar aci începe aberaţia. Căci capitalismul burghez — mai ales în forma lui ultimă, capitalismul bancar, e prin excelenţă *internaţional.* Iar Vintilă Brătianu voia să facem capitalism bancar... „prin noi înşi-ne"! Că o asemenea încercare nu putea duce decât la dezastru era dela

sine înţeles. Toată lumea a spus-o. Şi evenimentele au confirmat.

Cum se explică încolţirea acestei aberaţii în mintea lui Vintilă Brătianu, e o chestiune care nu interesează aci. Fapt e însă că al său „prin noi înşi-ne" nu e cel de care vorbeşte lumea azi. Presa liberală nu are deci niciun motiv să desgroape morţii.

25 Septembrie 1931

In marginea ţărănismului.

INTRE PARLAMENT ŞI SFATUL ŢĂRII

Impresia noastră este că situaţia — ori cât de gravă e ea în ea însăş astăzi — ar putea fi privită cu mai multă linişte şi cu mai puţină strângere de inimă, dacă ar exista, în raporturile politice de la noi o înţelegere pentru ceea ce e esenţial şi ce nu e în actuală problematică; şi dacă, mai departe, viaţa publică ar putea să se sprijine pe un partid al realităţilor rumâneşti, — pe un partid ţărănesc adică.

Din nefericire însă acest partid nu există. Am spus-o şi altă dată; şi nu vom osteni a o repeta. Nu există un partid ţărănesc; pentru că nu vedem nicăieri organizaţia politică, sau cel puţin pe omul politic, care să înţeleagă ce e un ţăran; şi care să ştie sau să întrevadă cel puţin că, deîndată ce forma unui stat e hotărîtă întotdeauna

de elementele lui constitutive, e nevoe la noi de îndreptarea tuturor eforturilor noastre înspre constituirea unui stat ţărănesc.

Este cel puţin straniu că într'o ţară în care nimeni nu-i ignorează caracterul („eminamente agricolă"), nu se găseşte un grup — cât de redus — de oameni cari să pretindă şi să promoveze o organizaţie firească, deci agrariană, a realităţilor ei. Straniu, dar nu şi inexplicabil. Căci cultura rumânească — sau ceeace trece drept atare — nefiind decât de natură citadină adică de import, (cum e în genere aşezarea noastră orăşenească), nu e decât foarte firesc că reprezentanţii sau numai purtătorii acestei culturi infestaţi cum sunt cu toţi de abstractismul positivisto-ştientist — să nu aibă niciun fel de înţelegere pentru ceea ce se cheamă o realitate organică: *vie*. Un exemplu, sau o dovadă, dintr'o mie? Iată:

In seria de articole programatice pe cari „Dreptatea" le-a publicat mai acum câteva săptămâni, şi în care se încerca a se însemna cadrul unei politici agrariene, era — între atâtea late incongruenţe pe cari le-am relevat la timp — mai ales un postulat caracteristic: sprijinirea, anume, a agrarianismului pe un regim... constituţional-parlamentar.

Eroarea — asupra căreia am insistat deja — este şi din punct de vedere al unei doctrine ţărăniste, evidentă. Ţărăniştii români se înşală, pentru că judecă... numeric. Ei socotesc că de

îndată ce un regim parlamentar are ca corelat votul universal, şi de îndată ce populaţia noastră electorală e în mare majoritate ţărănească, — apoi e sigur că parlamentarism înseamnează un regim controlat de ţărani. Ergo!

Mai întâiu, asta nu e adevărat. Nu e adevărat că un regim ridicat pe baza votului universal, e, numai decât, la noi, un regim controlat de ţărani. Dar chiar dacă ar fi. Insemnează asta că regimul e în adevăr ţărănesc? Deloc. Ceea ce nu înţeleg încă ţărăniştii români e deosebirea de structură între parlamentarism şi ţărănism; deosebire care repetă într'un fel pe cea dintre orăşeni şi ţărani. Aş spune, anume, că parlamentarismul este un regim care lucrează pe baza unei *delegaţii de voinţă*. Că, altfel, eu, cetăţean, deleg pe un semen al meu să meargă la Bucureşti, să ia în numele meu cunoştinţă de situaţie, să judece în numele meu, în numele meu să hotărască, şi pe urmă... să vină să-mi spună ce a făcut.

E asta treabă ţărănească? Nu. Un prieten care colindă satele şi stă de vorbă cu oamenii, îmi povestea mai acum câtăva vreme, întâmpinarea unui ţăran cu prilejul ultimelor alegeri parţiale: ce ne tot întreabă pe noi, domnule, pe cine vrem să trimitem deputat la Bucureşti? Dacă îi doare de noi, apoi să ne întrebe ce socotim noi de una sau de alta! — Apoi, da! Vedeţi, asta e ţărănism! Căci ţăranul nefiind o fiinţă abstractă şi abstractizantă, nu cunoaşte aşezări de

fapt; asupra cărora judecă şi hotărăşte. Dacă deci e adus să lucreze prin delegaţie, atunci el nu înţelege să dea delegaţie în alb, ci dă *mandat imperativ*.

Desfăşurarea de până acum a lucrurilor în viaţa noastră publică nu a făcut decât să întărească — prin rezultatele negative obţinute — această tendinţă a ţăranilor. „Apoi, să-i mai încercăm şi pe ăştia", — exclamaţia care se aude aşa de frequent pe la sate, este dovadă peremptorie că ţăranii vor să epuizeze toate soluţiile de guvernare prin delegaţie de voinţă... înainte de a trece la guvernarea directă a lor.

Parlamentarism? Nu. Ci un sistem, o ierarhie de sfaturi pornind dela viaţa autentică, în directă legătură cu concretul, a satelor şi ridicându-se prin delegaţia, *anonimă* (nu personală) şi rotativă oarecum, până la sfatul ţării, instanţă supremă care nu cunoaşte separaţia puterilor sau mai cine ştie ce alte abstracţiuni decât întru atâta întrucât acestea înseamnează simple diviziuni technice ale muncii.

Pe faţa aceasta a lucrurilor apar deci premise ale unei aşezări ţărăneşti pe cari ţărănismul de azi nu le cunoaşte. Dar nu e oare vremea ca aceşti ţărănişti să înceapă a se întreba de ce sunt ţărănişti?

30 Septembrie 1931.

Premise

„FRUMOASELE ZILE DIN ARANJUEZ..."

Insfârşit, unul din confraţii cărora le ceream să-şi prezinte politica şi somuţiile, pentru a-şi justifica pretenţia de îndrumător al opiniei publice, s'a executat. Ştim, deci, încotro ne duce. Punctul de vedere al acestui confrate e simplu şi clar: e adevărat că ne aflăm, noi şi toată lumea, în criză; şi e iarăş adevărat că această criză are proporţii; dar ea va trece, — şi ne vom întoarce la bunele vremuri dinainte de răsboiu. Asta-i.

Confratele nostru, de ce nu am spune-o, e un om cam ca... punctul lui de vedere: clar şi... simplu. Şi ignorează, ca atare, anumite lucruri. Iar în primul rând ignorează răsboiul. A spune, în adevăr, că lumea se mai întoarce la vremea dinainte de răsboiu, însemnează a crede că ce s'a întâmplat între 1914 şi 1918 a fost un accident fără necesitate şi inesenţial desfăşurării istoriei; că a fost adecă, un om nebun în Europa, şi că omul ăsta a provocat, numai pentru că a vrut el aşa, răsboiul. Noi, cu îngăduinţa celor cari ne censurează şi ne pun în fiecare zi la colţ, credem altfel. Şi anume credem că răsboiul nu a fost făcut de cineva, ci a venit singur. A venit ca una din modalităţile prin care putea plesni încordarea în care ajunsese lumea înaintea răsboiului. Cine urmăreşte atent întâmplările va trebui să recunoască faptul că forma de echilibru a lumii în 1914 era cu totul instabilă, şi că cei cari au început răsboiul nu au fost decât instrumente oarbe ale istoriei. L-au început — dar nu l-au făcut. Căci răsboiul *era*. Era, în chiar plămada vremii. Dacă lucrurile sunt aşa cum spunem noi — şi nu vedem cum ar fi altfel — apoi atunci răsboiul apare ca o răscruce a istoriei; ca o linie de demarcaţie între două lumi. Să ne mai întoarcem înapoi? Nu se poate. Pentru că dacă viaţa lumii ar fi fost mai departe posibilă în cadrele formulei dinainte de răsboi, nu s'ar fi făcut răsboiul. Sau — făcut prin demenţa cuiva — el nu ar fi avut decât un caracter local; cum au mai fost atâtea alte răsboaie până la 1914.

Lucrurile acestea sunt evidente, ştiu. Dar ele nu au fost văzute. Şi în primul rând nu au fost văzute de cei cari au încheiat pacea. Aşa se explică faptul, care stă oarecum la originea turburării de azi, că nimeni nu s'a gândit că pacea aceasta trebuia să însemneze cadrul unei lumi *structural* noui. Recunoaştem; nu se putea cere democraţiei liberale şi capitaliste burgheze să se sinucidă, punând ea însăş — ea, care încheia pacea — bazele nouei lumi; care nu mai putea fi nici democratică, nici liberală, nici capitalistă, nici burgheză tocmai pentru că *această* lume ajunsese la răsboiu. Dar nu e mai puţin adevărat că această nouă lume *trebuia* totuş promovată, de îndatăce trecusem, prin răsboiu,

dincoace de linia de demarcaţie a perioadelor istoriei.

Că nu s'a făcut nimic prin pace, aceasta e deci explicabil. Mai puţin explicabil e însă că nu s'a făcut nimic, în sensul lumii celei noui, nici după pace. Mai puţin explicabil şi mai trişt. Nu ne îngrijorează, adică, miopia oamenilor politici. Ea a existat întotdeauna şi pretutindeni fără prea mari primejdii însă; căci istoria nu o fac oamenii politici; ci se face ea singură; prin efortul mărunt şi anonim al cineştie cărui negustor care-şi aşază taraba la un colţ până atunci neutilizat; prin spiritul de aventură a cutărui tânăr eliminat din şcoală din pricina absenţelor nemotivate şi îmbarcat pe o corabie oarbă care eşuiază în Antile sau în altă parte; prin neliniştea creatoare a cutărui lucrător care sfârşeşte prin a inventa acul cu gămălie sau nasturele cu presiune.

Ingrijorător în situaţia de acum e însă, că tocmai aceste cercuri, modeste şi anonime, dar vii, centre de creaţiune permanentă nu mai funcţionează astăzi. Şi, fapt cu deosebire grav, cu cât aceste cercuri sunt mai prospere, cu atât ele apar mai cuprinse în inerţie şi sortite deci morţii. Nu este oare astăzi un fapt evident pentru toată lumea că cea mai puternică rezistenţă faţă de o prefacere pe care toţi o simt necesară vine din Franţa, adică ţara cea mai prosperă şi mai echilibrată — *încă!* — după vechea formulă? Ba da.

Vedeţi, dară: este explicabil că o anumită categorie de oameni îşi închipue că se poate reveni la „vremurile bune" dinainte de răsboiu; e atitudinea celor cari au înflorit sub acea formulă şi cari nu se mai pot înoi. Asta nu înseamnează însă că istoria stă în loc; iar istoria asta ne spune că de îndată ce peste noi a trecut răsboiul, care a fost o răscruce, apoi nu ne mai putem întoarce. Avem de făcut doar un lucru: să cercetăm — încotro mergem.

1 Octombrie 1931.

SECRETUL... PROFESIONAL AL CUMINŢENIEI

Dacă noi am cunoaşte situaţia financiară a fiecăruia din oamenii politici cari ne conduc, poate că am fi în stare să indicăm mai dinainte cu precizie linia evenimentelor. Veţi fi fost întotdeauna surprinşi că în politică nu mai lucrează, uneori, nici chiar adevărurile cele mai evidente. Dar aţi uitat, şi de aci surprinderea, să vă gândiţi că aceste evidenţe contrariu intereselor de moment ale conducătorilor noştri.

Suntem, toţi, victimele unei concepţiuni eroice şi catastrofale a istoriei. Ne închipuim, anume, că pentru oamenii politici există realităţi şi probleme obiective, către care se îndreaptă şi după care se dirigueşte efortul lor creator.

Nu e, totuş, aşa. Dreptatea lui Pescal, în această privinţă, trece chiar dincolo de afacerea cu nasul Cleopatrei. Istoria e făcută din bucăţi şi din lucruri mărunte. Istoria cea făcută de oameni; cea pe care-şi închipue oameni că o fac. *Cealaltă* — se face ca singură. Cea adevărată. E drept. Dar oamenii se aţin pe la periferia întâmplărilor şi se amestecă în ele cu pretenţia de a le conduce. De condus, e sigur că nu le pot conduce. Le-ar putea totuş promova. Dacă ar şti să le urmărească, să le înţeleagă şi să se pună în slujba lor. Asta însă e greu. Pentrucă nu pot judeca liber şi nu pot vedea drept — mai exact: nu poate vedea, pur şi simplu — decât cel care nu e încătuşat de nici un fel de prejudecată. Şi sunt două, cel puţin două beteşuguri ale oamenilor politici, cari le falsifică vederea şi stau, ca atare, la origina tuturor turburărilor şi necazurilor: spiritul de conducere şi spiritul de posesiune; ambiţia de a domina şi dorinţa de a poseda.

Nu vedeţi? Noi am întreprins o lucrare de înţelegere a realităţilor prin care trecem. O lucrare făcută cu toată buna credinţă de care suntem capabili şi cu toată inteligenţa — multă, puţină — câtă ne-a dat-o Dumnezeu. Este o operaţie, astăzi, absolut necesară. Pe care noi credem că o putem face mai uşor decât alţii... pentru simplul motiv că nu o facem pentru noi. Ce am urmări, mă rog, Situaţii? Ştie toată lumea că „situaţii" ni se tot oferă de trei ani, într'una,

— şi nu le acceptăm. Şi ce ne-ar întuneca independenţa de judecată? „Averea" noastră? Poate afla toată lumea că toţi redactorii şi colaboratorii „Cuvântului" sunt gata să cedeze în bloc averea şi datoriile lor — din ţară şi... străinătate, sub ori ce formă ar fi — contra sumei de una sută lei hârtie! Deci, — nu avem prejudecăţi. Şi la adăpostul acestei lipse de ambiţii sau de avere — care nu e numai o realitate, ci şi un sistem, şi va dăinui, deci, ca atare — încercăm să judecăm situaţia.

Ni se răspunde, vai!, ni se răspunde! La început, când ceteam replicele, făceam ochii mari: mai rar câta prostie, înfruntare a bunului simţ, rea credinţă, desconsiderare a realităţilor, lipsă de legătură logică. Pe urmă, însă, am început să pricepem. Şi cine pricepe multe — iartă multe. Şi de atunci ne amuzăm. De câte ori ne mai iese în cale vreun preopinent, şi mai ales unul din acei preopinenţi „cuminţi" şi „cu simţul răspunderii", cum se ivesc din ce în ce mai mulţi astăzi, pe măsură ce se agravează situaţia şi apar ca mai necesare schimbări radicale, noi încercăm să descoperim în scrisul lui... ce-l doare. Distracţie în adevăr captivantă, cum rare îţi mai îngăduiesc necazurile zilelor de azi. Poţi astfel, cu un nu prea mare efort, să ştii, după atitudinea luată de diverşii publicişti sau oameni politici, cine are depozite în străinătate (şi unde anume) şi cine nu; cine are datorii — şi în ce fel de monedă; cine vrea să parvină — şi prin cine

anume; şi aşa mai departe. V'aţi închipuit dvs. că există la noi partide politice — unul cel puţin — care s'a declarat ferm pentru etalonul aur în nădejdea că reprezentanţii mondiali ai acestei politici îl va promova în încercarea de a veni la putere? Şi totuş aşa este. Un „şef" va pleca în curând peste graniţă, ca să „perfecteze" acordul. Şi pe urmă... va veni la putere. Il va aduce profesiunea lui de credinţă — credinţa lui faţă de aur. Să nu râzi.

Şi, la drept vorbind, nu ştim dacă e chiar aşa de râs. Noi o să isprăvim prin a ne cunoaşte toţi preopinenţii şi a-i cataloga. Dar ce a câştigat din astă politica şi ţara rumânească? Nimic.

Nimic, pentru că nimic nu se va schimba. Fie care epocă îşi trimite exponenţii ei în politică. Şi exponenţii de azi sunt cei ai unei clase care posedă. Care posedă şi — natural — nu se lasă deposedată. Aţi voi poate ca politica de azi să fie făcută de reprezentanţii realităţilor de mâine? Asta e imposibil. Nu s'a întâmplat nici odată în istorie, — nu se va întâmpla nici acum.

Noi spunem, însemnând aci, lucrurile astea, doar ca o explicaţie; ca să înţeleagă, cei cari ne urmăresc, de ce această categorică deosebire între noi şi preopinenţii noştri; de ce întâmplările, totuş, ne dau nouă dreptate şi nu lor; şi de ce nu luăm parte activă şi directă în politica ţării. Sunt lucruri, cari ori cât de intime şi personale ar fi trebuesc totuş spuse. Stăm în faţa publicului — care are dreptul să

ne ceară socoteală pentru tot ceeace facem şi nu facem. Ne executăm deci, răspunzând, cu atât mai mult cu cât în ultima vreme am fost întrebaţi; şi încă stăruitor.

Iată.

11 Octombrie 1931.

...Teorie

EROAREA FILANTROPICA

...Vasăzică d. Buresch s'a prezentat la Geneva, în faţa Europei şi a lumii, cu Austria în palmă şi a spus simplu: iată, de acu luaţi-o şi gospodăriţi-o dumneavoastră, — că noi nu mai putem. Aşa a făcut cancelarul. Căruia cel puţin acest merit trebue să i se recunoască astăzi: că s'a hotărît să isprăvească odată cu minciunile. Aşa!

O să spuneţi, de sigur, că situaţia Austriei este cu totul specială, şi o să concedem. Vom concede însă că acest caracter special se raportează numai la *gradul* de gravitate al situaţiei, şi nu la *calitatea* ei. Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că gravă e situaţia peste tot; şi că s'ar putea cu un gest analog cu cel al Austriei să fie silite a face mâne şi alte ţări. Şi o spunem nu dintr'un pesimism de babe plângăreţe, ci, dinpotrivă, din nevoia de a ne smulge cu un ceas mai de vreme, noi, şi alţii — noi toţi, din această situaţie gravă.

Pentru că — de ce nu vrem să o recunoaştem? — starea de dezechilibru de astăzi nu e o „criză trecătoare" cum le-ar conveni unora şi cum ne-ar conveni tuturor, de altfel, să o credem, ci numai punctul de ajungere al unor situaţiuni false, create prin imixtiunea în politică, în politica *lumii,* a unor puncte de vedere străine vieţii aşezărilor omeneşti. Nu sunt, desigur, problemele acestea de desbătut în ziare, — dar cel puţin o indicaţie generală tot trebue dată; indicaţie asupra faptului fundamental care stă, sau ar trebui să stea, la baza tuturor raţionamentelor şi a comentariilor noastre.

Lumea a mers cum a mers, atâta vreme cât nu s'au amestecat „doctorii" în treburile ei. Era, evident, mizerie, suferinţă şi nedreptate. Dar toate astea erau *individuale;* iar viaţa lumii era un fenomen al unei fiinţe *colective.* Căci fie care din noi putem închipui — aşa cum ne-a nefericit Descartes, cu al său cogito — că suntem centru şi scop al universului; dar dacă numai puţin mai impersonali am fi, ar trebui să ne gândim că Dumnezeu va fi făcut totuş lumea din alte motive decât ca să ne slujească nouă de vacă de muls. Aş spune, deci, cu alte cuvinte, că creaţiunea universului e un fapt care transcende existenţa noastră, şi că noi nu facem decât să ne înglobăm în anumite existenţe colective de cari se leagă chiar existenţa noastră.

Nu există în univers decât colectivităţi; ceeace noi numim individ nu e decât o existenţă

colectivă; organizată şi unificată după un anumit principiu. Cum însă înlăuntrul fie cărui individ, întru atâta întru cât acesta e o fiinţă colectivă, sunt şi alte existenţe individuale, şi cum fie care existenţă îşi duce viaţa după legea ei, însemnează că în univers există o ierarhie a individualităţilor. Conflict? Şi conflic prea adesea. Şi mai ales asta trebue reţinut.

Pentru că de aci pleacă toată neînţelegerea politicei. Politica vorbeşte, în adevăr, de individ şi colectivitate; ca de două realităţi absolute. Şi de fapt nu e aşa. Căci dacă noi spunem că noi suntem indivizi, iar statul naţiunea, rassa sau mai ştiu eu ce colectivităţi, apoi cu acelaş drept o celulă din corpul meu îşi poate spune individ numindu-mă pe mine colectivitate, — iar naţiunea, care într'un fel se încadrează în cosmos, se poate încadra în „colectivitatea" acestuia, ea socotindu-se drept... individ.

Ce însemnează asta? Că totul fiind colectivitate, fiecare din aceste fiinţe colective îşi duc viaţa loc, după legea lor. Lucrurile sunt simple şi evidente. Şi le admite toată lumea. Cum nu am admite, de pildă, dreptul nostru al oamenilor de a utiliza pentru existenţa noastră funcţiunile celulelor din corpul nostru? Asupra acestui punct nu există discuţie. Pentru că, în definitiv, legea celulei trebue să se subordoneze legii noastre, şi dacă pentru a promova viaţa noastră celula trebue să moară, — asta nu e decât foarte normal! Că doară nu vom subordona noi viaţa

noastră, vieţii cutărei sau cutărei celule care nu intră în noi decât ca element constitutiv!

Şi cu toate astea, raţionamentul acesta aşa de simplu, aşa de firesc, aşa de sănătos, noi nu-l aplicăm întotdeauna. Căci atunci când ne aflăm în faţa colectivităţii care se cheamă naţie sau stat, noi răsturnăm lucrurile. Şi în loc să ne spunem, cum ar fi natural, că aci primează legea naţiei sau statului, noi cerem... o mai mare fericire, o mai mare bucurie *individuală;* şi o cerem chiar dela naţie sau stat; ca şi cum aceasta ar fi legea lor, să se adapteze necesităţilor individuale ale fiecăruia din noi! Uitând că mâne ne-am putea afla, după acelaş raţionament în faţa unei ligi a trupurilor... bacilului lui Koch, — funcţionând exact după acelaş mecanism şi cu aceeaş îndreptăţire ca şi faimoasă ligă a drepturilor omului.

Nu. De câteva sute de ani, omenirea substitue conştient viaţa „colectivităţii" naţionale, intereselor individuale ale fiecăruia din noi. Vrem să se isprăvească cu suferinţa şi mizeria individuală. Şi „organizăm" viaţa societăţii în acest scop. Nu e o flagrantă falsificare, violentare a realităţilor această filantropie? Ba da. Dar atunci de ce vrem ca „lucrurile să meargă bine", atunci când noi înşi-ne ne punem de-a curmezişul lor?

15 Octombrie 1931.

Situaţia politică

PROBLEMA POLITICII NOASTRE DE STAT

Partidul naţional-ţărănesc a dat publicului un comunicat prin care anunţă începutul unei campanii pentru răsturnarea guvernului; iar, mai grăbit, partidul liberal răspândeşte peste tot vestea apropiatei lui treceri la putere şi îşi face un program de lucru în consecinţă. Ne-am afla deci, după toate aparenţele în preziua unei schimbări de regim. Cu atât mai mult, cu cât chiar presa care-şi zice — şi într'o oarecare măsură chiar e — independentă, duce o vie campanie, pe o temă sau alta, împotriva guvernului actual. Cetim astfel, în fiecare zi, despre o nouă combinaţie ministerială. Cu preciziuni cari în ultima vreme merg până la numele viitorilor miniştri.

Se schimbă guvernul? Nu ştim. Noi cetitori în cafea sau în stele nu suntem; nici viziuni nu avem; şi nu auzim nici „voci". Bunul Dumnezeu nu s'a îndurat de noi până într'atâta, în cât să ne însemne cu un asemenea dar. Nu ne-a îngăduit să fim de cât oameni; simpli oameni; cu judecata pe care el a hărăzit-o la fel tuturor în jurul nostru. De aceea noi n'am profetizat niciodată. Nici în politică — şi nici altfel. Cum însă politica e o treabă omenească, şi cum toate treburile omeneşti stau sub semnul judecăţii, ne-am străduit întotdeauna să judecăm. Chiar şi în politică. Şi cetitorii noştri ne sunt martori,

— nu ne-am înşelat nici prea des, nici prea tare. Când este, deci, vorba să se ştie dacă se schimbă guvernul sau nu, noi tot la judecată vom recurge. Nu ca să aflăm ce se va întâmpla, ci ca să ne lămurim ce se poate întâmpla, ce e normal să se întâmple. Căci spre deosebire de alţi semeni ai noştri, simpli confraţi de gazetărie sau oameni politici, noi credem că politica este o îndeletnicire în care fantezia este cu totul exclusă, lucrurile întâmplându-se după o strictă necesitate ale cărei resorturi şi desfăşurări nu scapă raţiunii şi bunei judecăţi. Să judecăm deci.

Şi să o luăm dela început, băbeşte. Un guvern stă sau pleacă, după cum e bun sau rău; după cum răspunde nevoilor politice de stat sau nu. Pentru ca să ştim, deci, *dacă* vom avea schimbare de guvern, şi *ce fel* de schimbare de guvern vom avea, va trebui să stabilim mai întâiu care e problema politicei noastre de stat actuală şi ce fel de înfăptuitor reclamă ea; pentru ca să judecăm apoi dacă guvernul actual se poate măsura nevoilor vremii, iar dacă nu, cine ar putea-o face.

Politica noastră de stat, — astăzi? Ea nu poate fi decât de două feluri.

Prima, cea preconizată de noi aci, la „Cuvântul". O politică net revoluţionară. Care plecând dela faptul că lumea întreagă este în criză şi că interdependenţa mondială a scăzut în chip considerabil, recomandă: o decuplare a noastră de politica mondială; o închidere a noastră, *cât mai departe împinsă*, în graniţele noastre; o luare în considerare a realităţilor româneşti; o scădere provizorie a standardului de viaţă la nivelul acestor realităţi; şi aşezarea temeiurilor unui stat românesc de structură ţărănească, singura formă în care noi putem cu adevărat trăi după indicaţiile firii noastre şi singura care poate îngădui o adevărată şi completă rodire a puterilor rassei noastre.

Noi nu vrem să ne ascundem dificultăţile şi să ne sustragem realităţilor. Noi ştim că politica aceasta — deşi singura eficace, ca una ce ar fi în stare să ne sustragă falsificărilor sub care a fost comprimată viaţa noastră de stat până acum — e prea îndrăzneaţă şi prea „riscată" pentru a fi adoptată de cei cari poartă răspunderea. O singură iluzie — şi aceea foarte puţin consistentă — am avut: că o asemenea politică ar putea face N. Iorga. Profesorul Iorga avea, în adevăr, perspective de vizionar, largă înţelegere, istorică şi-aş zice conaturală, a realităţilor româneşti şi însufleţire profetică de mare reformator. D. Iorga a preferat totuş să fie un gospodar cinstit, care să facă în această ţară de oameni necăjiţi „puţintel bine". Nu a avut suflul pe care i l-am bănuit noi? Sau mai de grabă, cum de altfel am spus-o, a venit la guvern prea devreme? E indiferent. Fapt este că profesorul Iorga nu ne-a dat mar guvernare revoluţionară în care noi, uneori, timid nădăjduiam;

aşa că politica noastră, a revoluţiei de sus în jos, rămâne mai departe un lucru pe care oamenii politici nu consimt şi nici nu vor consimţi a-l accepta şi înfăptui, de şi el e singurul firesc.

Prin înlăturarea acestei politici, rămâne însă oamenilor noştri de stat deschisă o a doua cale. Şi calea aceasta a fost adoptată de toţi. Ea e incontestabil falsă, dacă avem în vedere destinele rasei şi ţării noastre. Dar are o seamă de avantagii: nu bruschează obicinuinţele, nu comportă efort reformator şi, mai ales, nu comportă responsabilităţi; nici faţă de alţii, nici faţă de tine însuţi. Politica asta spune: toată lumea trece printr'o grea criză; criza noastră e în bună parte criza celorlalţi; noi nu suntem singuri pe pământ; şi nici cei mai deştepti nu suntem. Să vedem, deci, ce vor face ceilalţi. Să aşteptăm rezultatul frământărilor lor, soluţiile lor. Şi când se vor drege lucrurile la ei, vom folosi şi noi din asta. Să aşteptăm deci. Căci chiar dacă am şti ce avem de făcut, — ceeace e de făcut e aşa de nou şi aşa de îndrăzneţ, încât nu putem începe noi. Prin urmare: să fim cuminţi; să nu luăm iniţiative radicale; să încercăm a ne strecura *de azi pe mâne* printre dificultăţi, până când rezolvarea crizei mondiale ne va îngădui şi nouă să atacăm problema refacerii noastre.

Nu vom spune că această politică e bună. Nu vom spune însă, aci, nici că e rea. Căci problema care ne preocupă nu e: care trebue să fie politica noastră de stat; ci: trebu~ să se schimbe

guvernul sau nu, şi cum. Iar pentru aceasta — am arătat-o — e nevoe să ştim mai întâiu care este de fapt politica noastră de stat astăzi. Ei bine, această politică, iat-o: rezolvirea provizorie a chestiunilor mărunte, aşteptând ca soluţia cea mare să ne vină din afară. E politica acelui „puţintel bine" de care se veselesc toţi oamenii politici şi care e totuş politica TUTUROR, în acest moment.

Cere această politică o schimbare de regim? Şi în ce fel.

Iată ce va trebui să cercetăm.

27 Ianuarie 1932.

ADEVARURI, — PE JUMATATE

Duelul oratoric susţinut la Cameră mai zilele trecute, între d-nii Otescu şi dr. Trifu, pro şi contra Francmasoneriei, rămâne cu mult sub nivelul planului de realităţi în care această problemă îşi are sâmburele şi unde ea, prin urmare, ar putea fi atacată cu eficacitate. Este adevărat că terenul de luptă a fost ales de d. dr. Trifu; aşa că subsecretarul de stat dela interne îşi avea oarecum indicate punctele de atac. Dar tot aşa de adevărat este că deoparte şi de alta nu s'au spus decât jumătăţi de adevăruri. Şi astfel, dreptate a avut şi interpelatorul când a vorbit de acţiunea disolvantă a Francmasoneriei; dreptate a avut şi

ministrul Ottescu când a replicat că totuş oameni de cea mai înaltă răspundere consideră opera Francmasoneriei ca o acţiune constructivă, — la care ei socotesc ca o cinste a lua parte. Şi, dacă voiţi, nu a avut dreptate d. dr. Trifu când prea uşor a trecut asupra atâtor oameni de treabă şi atâtor acţiuni de seamă cari se află înscrise în statele Francmasoneriei; după cum iarăşi nu a avut dreptate d. Ottescu atunci când a afirmat că Francmasoneria e monarhistă şi creştină, — dat fiind că monarhismul şi creştinismul francmason sunt cu totul formale şi lipsite de esenţialitate.

Aşa fiind, desbaterea din Cameră nu a contribuit cu nimic la lămurirea chestiunii. Inseamnă aceasta că chestiunea nu se poate lămuri? Nu. Şi, iată, noi vom încerca-o. Nu pentru a epuiza problema; ci doar pentru a aşeza câteva jaloane de orientare.

In două feluri poate fi cineva francmason: din oportunitate, şi prin structură spirituală. Cea dintâiu nu interesează aci; interesează cea de a doua. Francmasoneria de structură însă, Francmasoneria ca stare de spirit nu e un fenomen originar, — ci numai un aspect, o faţă a unei realităţi mai adânci, a unei orientări spirituale mai largi, pe care cu un alt prilej eu am definit-o drept „protestantism"

Nu voiu stărui aci şi acum asupra acestei forme de viaţă, spirituale şi altfel. Am făcut-o destul de pe larg acum câţiva ani la Universitate.

Şi problema este îndeajuns de însemnată ca să revin asupra ei, atunci când împrejurări cari nu depind numai de mine îmi vor îngădui să-mi reiau activitatea pe o catedră unde eu totuşi am frământat idei şi viaţă, în faţa unui tineret pe care îl aduna acolo adesea altceva decât nevoia unei diplome. Voiu spune aci, cu toate acestea, va trebui să spun, că spiritul protestant la care mă refer mai sus este resortul unei întregi civilizaţii şi a unei întregi forme de cultură; în care Francmasoneria se încadrează cu un fenomen *derivat*. Aşa fiind, este cu totul ineficace şi nejustificat a combate Francmasoneria în ea însăş. Pentru simplul motiv că o luptă nu se poate purta cu sorţi de isbândă împotriva efectelor, decât atunci când ataci la rădăcină, cauzele. Anti-masoni? Foarte bine. Dar asta e cu totul insuficient; şi o repetăm: ineficace. Pentru ca rezultate să fie obţinute ar trebui ca în acelaş timp lupta aceasta anti-masonică să fie purtată: împotriva individualismului liberal, a ştientismului, a cartesianismului şi kantianismului, a democraţiei, a monarhiei constituţionale şi republicanismului (cari structural sunt aproape acelaş lucru), a socialismului, a protestantismului religios de toate formele, a romanismului, dar şi a galicanismului catolic, a misticei individualiste dela Fericitul Augustin până la Francisc din Assisi, a kabalisticei, a teosofiei, a asiatismului panteist, a umanitarismului, etc. etc., a tot ce este raţiune uscată faţă de plinătatea

trăirii, a tot ce este mecanism față de bogăția polimorfă și fecundă a vieții.

Iată — așa înțelegem noi problema. Și asta hotărăște atitudinea noastră față de ea. In tot ce voiu fi scris sau spus în ultimii cincisprezece ani nu e un rând, o vorbă care să decurgă din spiritul acesta protestant. Dar să mă ierte antimasonii români, tovarăș activ alături de ei nu sunt. Căci pentru asta ar trebui să-i socotesc serios antimasoni și asta nu o pot face. Nu o pot face, atâta vreme cât cel mai logic, mai linear, mai organic ca gândire dintre ei, profesorul Cuza, crede că poate despărți vechiul de noul testament și transformă întreg creștinismul într'un sistem de morală — fie ea și „sublimă" — iar pe Christos în... profet; când nu crede; când nu vede în creștinism de cât funcția lui socială, și nu acceptă biserica și tainele ei decât ca un fel de concesiune pe care „omul de știință" trebue să o facă din oportunitate unei instituții folositoare prin aceea că furnizează metafizică la îndemâna poporului. Asta, domnilor antimasoni rumâni se cheamă protestantism; iar protestantismul nu e antimasonic; ci din potrivă — isvorul Francmasoneriei.

Și pe urmă mai e ceva. Impotriva Francmasoneriei nu se luptă. Francmasoneria *este*. Este, ca un aspect al unei forme de cultură. Forma aceasta de cultură există — și pe urmă dispare. Elenismul a fost, — și a dispărut; transcendentalismul medieval a fost și el, — și el a

dispărut. A venit renașterea și protestantismul; și a creat în toate domeniile vieții forme noui. Sau cel puțin le-a pus în valoare; au ajuns la modă. A ajuns la modă deci și Francmasoneria — cum a ajuns la modă științismul sau democrația.

Formele acestea în momentul de față dispar. A intrat în disoluție întreg spiritul mecanic raționalist protestant — și va dispare mai curând sau mai târziu și Francmasoneria. Dela sine. Pentru că așa e firesc. E zadarnic deci să ne mai cocoșim. Soarele răsare și fără cucurigitul nostru.

Așa!

11 Februarie 1932.

Cazul Averescu

GENERALUL PĂCII

„Indreptarea" publică un articol, semnat iarăși X. X. X., asupra intrevederii dela Belinzona, care se încheie cu declarația că d-l Mareșal nu are nici un fel de merit, dar și nici un fel de răspundere, în actul Restaurației. Dacă până acum mai era posibil, cel puțin formal, să se spună că nu e nici o legătură între X. X. X. și d-l Averescu, — apoi, după acest articol, o asemenea posibilitate dispare. Căci, în ce mă privește personal, pot afirma, în conștiință, că rela-

țările din „Indreptarea" întrebuințează preciziuni și fraze pe cari le-am auzit din gura domnului Mareșal; atunci când — la începutul anului 1930 — d-sa binevoia a se întreține cu puținătatea mea asupra... condițiilor în care ar consimți să ia atitudine fățișă și categorică pentru necesitatea restaurației.

Deduc din aceasta, deci, că fie chiar și sub anonimat, domnul Mareșal Averescu ține să precizeze însuș anumite puncte de istorie, care îl privesc personal; pentruca nu cumva lumea să aibă despre d-sa o imagine ce nu ar corespunde realității. Deocamdată vrea să arate că nu e amestecat întru nimic în actul restaurației. Pasămi-te, lumea credea altfel; și iată, d-l Mareșal nu vrea să se împăuneze cu pene de împrumut. Este, netăgăduit, o nevoie sufletească cu totul onorabilă.

Sub care d-l Averescu suferă — lăuntric — de multă vreme. Căci de când îl știm, domnul Mareșal a fost întotdeauna altfel decât trecea în ochii lumei. Lumea credea, de pildă, că d-l Mareșal are vreun merit — măcar cel al ralierii — în procesul restaurației. Și iată, nu a avut. Lumea credea că, în 1918—20, când țara îl ridicase pe scut, d-sa se ținea în amenințătoare rezervă, așteptând ca această țară, care i se închina, să-l impună la guvern. Și, de fapt, în acea vreme d-l Averescu utiliza pentru emisari portița de din dos a palatului regal, de unde d-sa aștepta, amărît, puterea. Și așa mai departe. Ceea ce e mai ciudat însă — și ceea ce mai ales trebue să apese conștiința domnului Mareșal și să-i îndurereze surprinderea — este faptul că d-sa nu a încercat nici odată să inducă lumea în eroare, înfățișându-i-se altfel decât era. Nu. Știe doară toată lumea sentimentele pe cari d-sa le-a nutrit întotdeauna față de Acela pe care articolul „Intrevederea dela Belinzona" Il numește „Principele Carol". Se știe anume ce a propus generalul Averescu în consiliul de coroană din naintea lui 4 Ianuarie. Și din toate convorbirile pe cari le-a avut în urmă asupra acestei chestiuni, sunt destule peste cari d-sa nu a așezat piatra discreției. Iată, mie, de pildă, nu mi-a cerut nici odată tăcerea asupra convorbirilor pe cari le-am avut. Și, din destăinuirile pe cari le face „Indreptarea" de luni, eu aș avea dreptul să cred că — chiar fără a cere voe domnului Mareșal — eu sunt liber oricând să dau în public acele convorbiri (două). Prin urmare, domnul Averescu nu a făcut nimic pentru ca lumea să creadă că d-sa ar avea vreun merit în actul restaurației — cum spune „Indreptarea". Și totuș lumea credea altfel. Nu e, în adevăr, straniu?

Unde însă tragedia intimă a Mareșalului Averescu atinge intensități shakespeare-iene, este în cazul carierei d-sale militare. D-l Averescu, este, fără îndoială, unul din cei mai străluciți militari ai noștri. Printr'o perversiune a soartei însă, d-sa nu a putut niciodată să se realizeze. Operațiile din Bulgaria din 1913, pe cari —

dacă-mi aduc bine aminte — d-sa le-a condus, au sfârşit trist şi grotesc prin bălării, unde bieţii noştri soldaţi mureau de holeră. Ce putea face d. general Averescu? Să le trimită picăturile d-rului Davila? A făcut-o; cât a avut. Dar să mărturisim că e puţin pentru geniul militar al domnului Mareşal, care merita de sigur împrejurări mai prielnice pentru desfăşurarea lui.

Şi cam la fel s'au petrecut lucrurile şi în celalt răsboiu al nostru, cel adevărat. Comandant al marelui cartier nu a fost. Evident, nu putea fi vorba de asta. Când prin scoaterea dela conducerea răsboiului a gen. Iliescu, politica a încetat să-şi spună cuvântul, şi a venit, în sfârşit rândul militarilor, la marele cartier a trecut generalul Prezan; aşa cam era şi firesc; şi cum nici d-l general Averescu nu putea pretinde altfel. Dacă însă nu putea fi, pentru d-sa, vorba de comanda marelui cartier, apoi la mai mult noroc ar fi avut totuş dreptul acest strălucit meşter al armelor. Nu a avut. Indrăzneaţa operaţie dela Flămânda, demnă, ca concepţie, de oricare din căpitanii victorioşi ai istoriei, a sfârşit în chip dezastruos. Nu din vina d-sale, desigur. Căci d-l Averescu ne-a lămurit în lucrarea d-sale „Operaţiile dela Flămânda" ce strălucit fapt de arme ar fi fost acesta — dacă reuşea; şi astăzi ştim, graţie acestei lucrări, de ce nu a reuşit. *Fapt* e însă, că a eşuat. Nu a avut noroc.

Şi tot astfel nu a avut noroc mai târziu.

Căci bătălie a răsboiului nostru şi marea noastră victorie nu a fost în sectorul d-sale; ci a fost la Mărăşeşti. Ar fi fost victoria noastră mai mică dacă lupta o comanda d-l general Averescu? Suntem siguri că nu. Poate chiar că ar fi fost mai mare. Date fiind marile calităţi de ostaş ale d-sale. Dar — încă odată nu a avut noroc; căci nu a fost acolo. Şi astfel, când e vorba de figurile mari ale răsboiului nostru, se vorbeşte de un Prezan, de un Cristescu, de un Eremia Grigorescu. De Averescu însă — în al doilea rând. Drept e? Nu. E o strigătoare nedreptate a soartei; care nu a voit să-i îngăduie a-şi pune în valoare marile lui însuşiri de ostaş. Dar totuş aşa e: Averescu — în al doilea rând.

Şi iată — culme a ironiei — astăzi, la atâţia ani după răsboiu, când rana deschisă de neîndurarea soartei în sufletul acestui mare comandant nu s'a cicatrizat încă, — lumea noastră, nesatisfăcută de *omul politic* Averescu, zice: nu o fi el, om politic; e însă un mare ostaş; amintiţi-vă de răsboiu!

Să ne amintim de răsboiu? D. Mareşal Averescu ar avea toate drepturile să fie revoltat. Căci d-sa îşi aminteşte de răsboiu. Şi ştie, ce rol mediocru a jucat în el, cum s'a lăsat de greu soarta asupra lui. Ştie. Şi îşi aduce aminte cum, ca un om cinstit ce este, nu a încercat niciodată să acrediteze în public legenda că ar fi un mare general. Propagandă pentru persoana lui? Da, a făcut. Dar nu pentru *generalul* Ave-

rescu; ci pentru *omul politic* Averescu. Incă pe front fiind, d-sa a făcut să i se tipărească chipul pe un fel de cărţi poştale, cu explicaţia: *Generalul Averescu care va da PACEA ŞI PAMANT*". Şi a împărţit pozele astea la ostaşi. Deci e clar: vă va da pacea şi pământ. Astea nu le dă un ostaş. Un ostaş dă victorii; nu pace şi pământ. D. Averesc ştia că nu poate vorbi ca ostaş. Ca ostaş nu le putea da nimic doară. Le vorbea ca om politic.

Şi totuş, astăzi, faima lui cea statornică nu e de om politic, ci — de ostaş. D. Mareşal Averescu are tot dreptul să se ridice împotriva lumii şi a soartei. Căci lumea îl vrea altfel decât cum e el. Şi el se refuză — pentru că, om cinstit, îşi dă seama că, a te înfăţişa altfel decât cum eşti, înseamnează a fi un impostor.

D. Mareşal nu acceptă o asemenea situaţie falsă. Articolul de Luni din „Indreptarea" e o dovadă. Şi un început de autoreabilitare.

10 Martie 1932.

„HAI TATĂ, SĂ-ŢI ARAT MOŞIA!"

— sau: cum se face doctrina ţărănismului —

Cineva, care de sigur a urmat pe vremuri cursurile mele la universitate, şi care îşi trădează formaţiunea nu numai prin felul de a pune problema — care, aci, în ţara rumânească îmi e

specific mie — dar până şi prin materialul pe care îl aduce şi care găseşte, în chiar această formă, în cursurile mele stenografiate, (mai sistematic şi mai în bloc, cuprinse în „Filosofia protestantismului), încearcă în „Dreptatea" de eri să mă înveţe ce e aia ţărănism, şi mai ales cum decurge ţărănismul, prin filiaţie naturală din... iluminismul veacului al XVIII francez.

Noi, dascălii, cari am învăţat pe alţii, riscăm întotdeauna să ne-o ia înainte învăţăceii noştri. E firesc. Şi pentru cei cu un sâmbure de înţelepciune, chiar mişcător. Imi pare rău însă că noul colaborator al „Dreptăţii" nu e în situaţia asta. Ce vrea el să mă înveţe pe mine astăzi nu e prea a cătării. E în orice caz o poziţie pe care eu, în cercetările mele, am depăşit-o ca insuficientă. Şi dacă ar fi fost natural ca obiecţiuni de natura celor pe care mi le aduce să pornească dela oamenii generaţiei anterioare mie, apoi e cu totul surprinzător, şi nu augurează nimic bun pentru desfăşurarea lui spirituală, ca un *elev* al meu, să reprezinte, faţă de punctul meu de vedere, o poziţie retrogradă.

„Dreptatea" e o foaie de partid. Este foaia partidului naţional-ţărănesc. A singurului partid, deci, care mai păstrează, astăzi, în ţara rumânească, veleităţi doctrinare. Aşa fiind, ar trebui să fie ceva mai atentă cu „editorialul". Căci nu se poate lăsa doctrina pe mâna oricui. Băiatul ăsta care scrie acolo e, de sigur, isteţ — chiar când e prost crescut; dar până la a fi în măsură

să facă teoria ţărănismului, mai va! Băiatul ăsta va fi fost pe la mine la cursuri, a auzit ceva, a asimilat ceva; dar de înţeles tot, nu a înţeles; şi mai ales nu a înţeles *metoda.*

Toată sforţarea mea de a înţelege şi interpreta evenimentele politice se sprijină pe o metodă precisă. Ea are ca punct de plecare *eliminarea conceptului de cauzalitate mecanică din explicarea întâmplărilor, şi înlocuirea lui prin cel al corelaţie organice.* Metoda aceasta nu e, Doamne fereşte, o invenţie a mea. Ea este aplicată cu un succes din ce în ce mai impresionant, şi în mecanică, şi în fizică, şi în biologie. E adevărat că în comentarea vieţii politice rumâneşti eu sunt singurul care o utilizez constant (sau mai precis: eu şi prietenul meu Onicescu). De aci şi impresia de nou, de surprinzător, de paradoxal, de sofism pe care o dau celor nepreveniţi sau interesaţi expunerile mele. Dar tot de aci şi faptul că încercările mele de a înţelege desfăşurarea evenimentelor nu au dat rezultate prea alături de realităţi, — ci, din potrivă.

Metoda aceasta procede prin identificare de *structuri,* şi apelează, ca atare, în primul rând la intuiţie, la *putinţa de a vedea.* Asta nu e chiar aşa de uşor. Asta cere o anumită maturitate în observaţie, o anumită experienţă, şi mai ales renunţarea la orice personalism şi la orice pretenţie — aşa de inerentă iluminismului — de a crea realitatea prin jocul logic al raţiunii. Odată în stăpânirea acestei metode însă, vezi tot. Nu mai ai nevoe de raţionamente. Raţionamentul e bun pentru a *transmite* o convingere deja făcută, nu pentru a-ţi face convingeri. Ei bine, această metodă, a corelaţiilor şi a structurilor, tânărul meu preopinent şi teoretician al „Dreptăţii", nu o posedă. Căci dacă ar poseda-o, şi-ar da imediat seama că a afirma că Montesquieu stă la originile ţărănismului, e tot aşa de absurd ca, de pildă, a descoperi o... coadă de câne la om. Montesquieu şi ţărănismul făcând în acelaş fel parte din structuri deosebite precum cânele şi omul. Iată de ce tot ceea ce spune împotriva „teoriilor" mele „Dreptatea" în ultima vreme, — nu poate fi luat în serios.

Dacă ţărănismul rumân vrea, în adevăr, să ajungă la formularea unei doctrine, — să nu proceadă de la teorii, şi nici din cărţi. Să proceadă dela realitate. Să se întoarcă la momentul în care s'a născut ţărănismul ca mişcare consistentă şi militantă: la 1918. Să încerce a-şi da seama de condiţiunile în cari s'a ridicat această mişcare, şi, mai ales, de *formele* pe cari le-a luat organizarea ei. Forme cari nu au avut nimic intenţionat, nimic *voit,* — economiştii şi intelectualii nu apăruseră încă — pentrucă născute în chip firesc. Teamă mi-e însă că, dacă ar utiliza această metodă — singura îndreptăţită de altfel — teoreticianii „Dreptăţii" vor trebui să ajungă la aceeaş înţelegere a evenimentelor la care am ajuns noi aci la „Cuvântul"

P. S. Toate astea ca o lămurire de încheiere. Nu cred că „Dreptatea" ţine la o polemică doctrinară cu noi. Dacă crede totuş că aceasta ar putea folosi cauzei, eu nu mă dau îndărăt dela o asemenea treabă. Numai că, în acest caz, am dori un alt... preopinent. Băiatul care a scris eri, e bun. Dar mai trebue lăsat să se coacă. Să mai înveţe ceva carte, că cu atâta câtă ştie e cam costeliv. Şi să nu mai facă afirmaţii lipsite de o elementară informaţie — ca cele de ieri —; căci asta dezonorează o foaie; mai ales foaia unui partid cu doctrină.

7 Aprilie 1932.

EI, ŞI?

Ziarele de ieri după amiazi vorbesc toate, pe un ton cu deosebire alarmat de „neîncrederea dela Paris". D. Rist a depus acolo, guvernului francez, un raport foarte defavorabil situaţiei dela noi, în care cele mai grave pasagii se referă la conversiune. D. Puaux a prezentat guvernului rumân o copie după acest raport, adăugând surpriza d-sale, respectiv a guvernului francez, că o asemenea lege a fost votată. Şi „pour la bonne bouche", d-l Auboin şi-ar fi dat demisia din postul de control pe care îl ocupă la Banca Naţională a României.

Asa spun ziarele. Noi nu ştim dacă e aşa. Ceea

ce însă ştim, e că încheierile pe cari le trag ziarele „de opoziţie" sunt cu totul deplasate. Căci aţi aflat dvs. cari sunt aceste încheieri? Nici mai mult nici mai puţin decât că *în faţa acestei atitudini a Parisului*, guvernul trebue să plece. Convingere aşa de fermă în opoziţie încât dela clubul liberal se şi anunţa demisia guvernului.

Ne vor ierta preopinenţii noştri, — dar noi, ca prea cunoscuţi „sofişti", „iresponsabili", „originali" şi „paradoxali", ne vom îngădui să nu împărtăşim această alarmantă solicitudine pentru soarta ţării; şi anume, mai precis adică, să nu-i împărtăşim motivele. E neîncredere la Paris! Ei, şi? Pentru *asta* trebue să plece un guvern în ţara rumânească? Adică cum? Ceea ce alaltăieri era „neîncredere în Stambul", ieri „neîncredere la Berlin" să fi devenit astăzi pur şi simplu „neîncredere la Paris"? Nimic, adică, să nu se fi schimbat între hotarele noastre? Unirea tuturor rumânilor să nu fi adus decât deplasarea stăpânirii noastre dela Berlin la Paris, aşa după cum unirea principatelor adusese mutarea ei dela Constantinopole la Berlin? Prin urmare tot sub regimul capitulaţiilor trăim?

Va să zică, în împrejurări extrem de grele, e adevărat, guvernul actual a făcut, între altele:

un buget care, chiar în forma lui de buget de mizerie, nu putea fi acoperit — fără ca să fi luat măsuri faţă de această eventualitate;

o lege pentru conversiunea datoriilor agricole în care problema finanţării nu erà atacată —

fără ca să se fi preocupat de chestiunea generală a creditului, chestiune care singură făcea valabilă conversiunea;

o gospodărie care a dus la neplata salariilor — fără ca astăzi să aibă o soluţie la problemă, sau cel puţin *hotărîrea* de a găsi una, după gravitatea şi urgenţa chestiunii.

A făcut deci greşeli; sau cel puţin nu a putut evita dificultăţi serioase. Pentru toate acestea, opoziţia nu cere totuş plecarea guvernului; ci o cere... pentru că la Paris se manifestă neîncredere. Unde este explicaţia acestei stări de lucruri paradoxale? Unde? Iată:

Pe deoparte, în incapacitatea însăş a opoziţiei: nu putea protesta împotriva sistemului după care a fost făcut bugetul — pentru că şi guvernele anterioare tot după acest sistem a lucrat; nu puteau protesta împotriva conversiunii, — pentru că au discutat-o, au admis-o şi au votat-o; şi nu pot protesta împotriva neplăţii salariilor — pentrucă nici ei, oamenii opoziţiei de azi, nu ar putea face faţă acestor necesităţi, dacă ar fi chemaţi la putere.

Pe de altă parte, explicaţia stă într'un fapt de natură sufletească: în psihologia de slugă a oamenilor noştri politici în genere, cari după patrusprezece ani dela unire nu realizează încă ceeace reprezintă statul nostru; după şase-sute de ani de cultură autentică şi autohtonă nu realizează încă ce reprezintă ţara şi rasa noastră; şi cari incapabili a se ridica până la solidaritatea

de ethos, reeditează în procesul de cucerire a puterii, vechile lupte pentru domnie purtate aci cu ajutorul Sultanului, dincolo cu ajutorul Papei.

Să plece guvernul? De ce nu? Guvernul de sigur că va pleca, aşa cum pleacă toate guvernele — cari doară nu sunt decât trecătoare. Nu va pleca însă nici mâne, nici poimâne, nici... ieri. Ci atunci când i se va împlini sorocul. Atunci când va fi socotit pasibil de plecare după meritele şi vina lui; după vină, care e mai mică decât o crede opoziţia, — după merite, cari hotărît sunt mai mari decât i le acordă opoziţia.

Eu îmi dau cel cintâiu seama că guvernul va pleca; pentru că ştiu şi de ce va pleca. Va pleca pentru că împrejurările nu i-au îngăduit, sau pentru că i-a lipsit curajul marilor hotărîri, — ca să devină marele guvern al revoluţiei româneşti, singura atitudine rodnică şi mântuitoare în situaţia de azi.

Dar să nu-şi facă nimeni iluzii. Atunci când va pleca, va fi stat mai mult şi va fi avut o activitate mai curată şi mai plină de viaţă românească decât guvernele cari îi vor urma. Căci dacă guvernul Iorga-Argetoianu îi va fi lipsit *putinţa* de a face politica restaurării statului ţărănesc, — noi ne-am exprimat de mult teama că un guvern Iorga s'ar putea să fie prematur — apoi sigur e că guvernelor cari îi vor succeda le va lipsi nu numai putinţa, dar şi înţelegerea. Şi vom intra astfel — ori care ar fi regimul ce se va adopta: „constituţional", parlamentar,

cu guverne de partid, cu coaliţii naţionale sau numai de partide, cu noui echipe de technicieni, cu guverne „electorale” sau cum veţi voi, — vom intra astfel, pentru o bucată de vreme, într'o perioadă de ministere de „trei zile şi una până la prânz”, în care răspunderea nu va mai putea fi, chiar pentru cei mai de rea credinţă, decât a celor ce vor cădea.

Iată de ce şi cum va pleca guvernul, şi vor pleca guvernele. A spune însă, a nădăjdui şi a cere ca un guvern să plece pentru că există „neîncredere peste graniţă, înseamnează a nu-ţi da seama de situaţie; şi, pe deasupra, a da gratuit dovada unei lipse de demnitate care descalifică.

29 Mai 1932.

SUB INTERDICŢIE

In lipsă de altă replică mai *ad rem*, „L'Indépendance Roumaine” răspunde la întâmpinarea noastră de Joi cu un argument *ad personam*: d. Nae Ionescu nu are voe să scrie tot ceeace scrie în „Cuvântul”, pentrucă scrisul d-sale angajează foruri mai înalte de cât persoana sau gazeta d-sale.

Nu e pentru prima oară când se pronunţă împotriva noastră această interdicţie. Nu. De doi ani, toţi cei pe cari scrisul nostru îi stinghereşte, nu pregetă în a ne-o repeta. Sfioşi cu cele cari se leagă de persoana noastră, noi am tăcut, — lăsând fără răspuns această cea mai laşă lovitură care se poate îndrepta în potriva unui adversar. Dar asta nu înseamnează că vom consimţi a tăcea la nesfârşit. Stăm la o răscruce a istoriei noastre naţionale. Interese de cele mai multe ori strâmt egoiste obligă pe cei mai mulţi din jurul nostru a orbecăi, refuzându-se adevărului. Desfăcuţi de persoana noastră, aşa cum o lungă şi aspră terapeutică spirituală ne-a îngăduit-o, credem că stăpânim acest adevăr şi că avem datoria să-l mărturisim; pentru toţi, în faţa tuturor. Scriem deci. Avem însă astăzi nevoe să ne apărăm dreptul nostru la scris, pe care ni-l contestă aşa de stăruitor adversarii? O vom face. Chiar cu riscul de a trece limitele unei discreţiuni care ne e firească. Şi o vom face pentru că scrisul nostru aci nu e o chestiune personală, ci împlinirea unui imperativ căruia nu ne putem sustrage. Avem deci: dreptul şi datoria să scriem.

Dreptul. Ni se spune: dvs. aţi luptat pentru Restauraţie; şi, o recunoaştem, aveţi în această luptă anumite merite; căci dacă Restauraţia s'a înfăptuit, ea s'a înfăptuit şi prin colaborarea dvs. Prin aceasta însă chiar, dvs. sunteţi solidari cu Restauraţia; şi după cum pe vremuri aţi fost purtătorii de cuvânt ai acestei cauze, lumea vă consideră astăzi ca purtători de cuvânt ai nouei ordine, stabilite prin Restauraţie. Nu pu-

teţi vorbi, deci, fără a angaja prin spusele dvs. noua ordine — pentru care aţi luptat.

Răspundem: e fals. Nu poate fi solidarizată în nici un fel noua ordine, a Restauraţiei, cu noi. Nu noi am făcut Restauraţia — ci ea singură s'a făcut. Meritul nostru? Nici unul. Căci noi nu am *acţionat* pentru înfăptuirea ei, ci numai am *spus* că ea se va înfăptui. Am spus-o, pentrucă o vedeam fiind în ordinea firească a lucrurilor; în acelaş fel, de pildă, în care am spune că mâine e Duminecă. Şi cum oare, dacă mâine va fi în adevăr Duminecă, să avem noi un merit la *faptul* că e Duminecă?

Dacă noi am fi avut vreo parte la înfăptuirea Restauraţiei, am fi făcut *politică*. Şi, oameni politici fiind, am fi avut pretenţia — justificată — ca, după isbânda noastră, să luăm parte la guvernarea ţării. Ne-a văzut cineva să o fi făcut? Nu. Dimpotrivă: toată lumea ştie că eu şi tovarăşii mei de aci ne-am refuzat oricărei situaţii de asemenea natură. Şi, slavă Domnului, nu prilejul ne-a lipsit!

Noi am fost, în tot procesul Restauraţiei, numai gazetari: adică oameni cari orientează opinia publică asupra celor ce *e firesc* să se întâmple. Evenimentele au arătat că nu ne-am înşelat, — că ştim, deci, *să vedem*. Şi cum, adică, pentru că ne-am dovedit a ne împlini cu succes funcţiunea, tocmai de aceea să ni se interzică astăzi a mai vorbi? Dar dacă vom tăcea noi, cine vreţi să vorbească? Faliţii pre-

vederii politice, orbii cari nu vedeau evenimentele ce îi plesneau peste ochi? Sau poate oamenii politici, negatori ai ordinei fireşti? Iată, deci, acesta ne e dreptul.

Şi acum, *datoria*. Scriem. Nu putem să nu scriem. Scriem ceea ce vedem, ceea ce înţelegem că se întâmplă. Că *trebue* să se întâmple. Nu scriem pentru noi. Nici pentru folosul nostru. Nu ştim ce e aia. Atâtea răsunătoare succese câte a avut lupta noastră în mărturisirea adevărului, nu ne-a făcut nici mai bogaţi, nici mai pretenţioşi, — nici nu ne-a ridicat în situaţii altele decât le aveam înainte. Suntem aceiaşi: simpli, săraci şi neînfrânţi.

Scriem. Nu pentru noi. Nu din ale noastre. Căci nu am inventat nimic, şi nu voim să câştigăm pe nimeni pentru invenţia noastră, — în atârnarea noastră. Scriem mărturisind o credinţă şi un adevăr. Şi suntem siguri de isbânda acestora. Sofisme şi fantezii — scrisul nostru? Asta se va vedea. Nu era nu mai departe de acum trei ani tot o fantezie şi Restauraţia? Şi iată! Sigur: scrisul nostru stinghereşte pe unii în planurile şi ambiţiile lor; isbeşte violent pe alţii în lenea şi obicinuinţele lor. Ei, şi? Trece vremea — şi până la urmă tot noi avem dreptate. Luaţi, vă rog, manifestele electorale şi programele de azi ale partidelor politice; şi spuneţi dacă ele nu se resimt toate de acţiunea programatică a „Cuvântului". Meritul nostru, deci? Nu. Ci altceva.

Noi exprimăm o realitate: realitatea rumânească. Este funcţia noastră în viaţa noastră publică. Nu construim voit un sistem politic. Noi nu cunoaştem sisteme; ci numai realităţi organice. Tocmai de aceea însă scrisul nostru e unitar; dela 1926 până astăzi „Cuvântul" se mişcă pe aceeaş singură linie a destinelor şi realităţii rumâneşti. Oamenii ne-au fost prieteni şi duşmani; am crezut în ei şi am încetat să credem. Problemele însă, — perspectiva asupra lor a rămas statornic aceeaş. Iată, gazeta noastră e aci — să ne arate cineva în ultimii ani o contradicţie pe liniile esenţiale.

Explicaţia? E simplă. Nu inventăm — ci exprimăm. Suntem solidari cu rasa noastră; mai solidari decât mulţi alţii dintre noi. Simţim deci în noi înşine, prin contactul organic dar şi conştient cu această rasă, ritmul şi direcţia destinelor ei. Simţim şi spunem. Nu pentru că o voim, ci pentru că nu putem altfel. Cântăm cum cântă pasărea — fără nici un merit, dar *adevărat*. E funcţiunea noastră firească, *datoria* noastră.

Să se renunţe deci, din lagărul advers, la această interdicţie care se aruncă asupra noastră. Vă stinghereşte că scriem? Aveţi o soluţie simplă: strângeţi-ne de gât — dacă puteţi. Nu uitaţi însă că şi asta e zadarnic: niciodată un condamnat la moarte nu a scăpat de ştreang oprind ceasornicul care îi arăta înaintarea vremii spre ceasul sorocit supliciului.

26 Iunie 1932

„IN NUMELE CUI?"

Rând pe rând, toate partidele, grupările şi oamenii politici cari au căzut sub examenul nostru critic, ne-au pus întrebarea asta: „în numele cui vorbeşti d-ta"? Era, pasă-mi-te, după isteaţa lor părere o întrebare menită să... ne încurce. Ne-au întrebat deci toţi: şi averescanii, şi naţional-ţărăniştii şi liberalii d-lui Duca. Pe rând, care cum ne cădea în cleşte. Şi stăruiau semnificativ!, cu chestiunea. Căci asta le trebuia dumnealor, să stabilească odată pentru totdeauna că suntem o gazetă „inspirată". Ţărăniştii, luaţi uneori de scurt, nu se sfiau să declare că „Dreptatea" nu reprezintă punctul de vedere al partidului; naţionalii spuneau cui voia să asculte că „Patria" nu tipăreşte decât elucubraţiile personale ale unui anume Zachi Boilă; şi nu odată dela liberali s'a trimis vorbă în dreapta şi stânga că cutare lucru din „Viitorul" sau „L'Indépendance Roumaine" s'a publicat fără ştirea conducerii partidului, care regretă. Deci oficioase de partid se puteau oricând retranşa în dosul unui punct de vedere personal al cutărui sau cutărui redactor, scuturând astfel răspunderea partidului. In cazul „Cuvântului" însă, asta nu e îngăduit. „Cuvântul" deşi nu e decât foaia redactorilor lui, TREBUE neapărat să reprezinte punctul de vedere al cuiva în afară de redacţie, care acela e răspunzător de toate

cele ale noastre; bune sau rele; mai ales rele însă.

Faptul că ziarul acesta apare de şapte ani, nu-i dă încă, se pare, drept de cetăţenie în viaţa noastră publică; drept care, după câte înţelegem, nu se poate căpăta decât dacă te poţi dovedi ca aparţinând unui stăpân. Că ai şi tu ochi cari văd, minte care înţelege şi gândeşte, suflet care simte şi crede, piept care stă în faţa loviturilor şi braţ care loveşte în numele credinţei, oameni cari te urmăresc şi prin aceasta chiar îţi devin tovarăşi, tovarăşi care îţi stau în ajutor, — asta nu e deajuns ca să facă înţeleasă „taina" apariţiei acestui ziar şi îndreptăţirea lui de a vorbi. Nu. Iţi mai trebue ceva: voe dela un stăpân care neapărat trebue să-ţi stea în spate, pitindu-se după tine; voe şi îndemn. De unde, deci, şi întrebarea — care pentru un om de conştiinţă nu e decât o insultă —: în numele cui vorbeşti d-ta?

In numele cui? Iată, vom spune. Vom spune-o însă începând prin a stabili că, apărând deja de şapte ani, cel puţin de şase foaia aceasta s'a mişcat pe aceiaşi linie politică. Nici un pas spre dreapta sau spre stânga; ci statornic pe aceiaşi linie. Au plecat unii, — alţii au venit. Dar au venit la acelaş fel de înţelegere a realităţilor, la aceiaşi tradiţie spirituală, la acelaş crez; politic şi metafizic acelaş. Că aceşti unii sau alţii au fost partide sau simpli oameni, — egal. Nu noi am venit la ei; nu noi

am plecat de lângă ei; au venit sau au plecat dânşii; sau mai exact am fost tovarăşi; de drum şi de luptă, atâta vreme cât drumurile noastre, întâlnite, au mers alături. Şi nu am mai fost, atunci când drumurile noastre s'au despărţit. A, de sigur, au fost împrejurări când, la despărţirea drumurilor, privindu-ne foştii tovarăşi cum se ştergeau în ceaţa fumurie, o lacrimă a înflorit în colţul ochiului nostru; plângeam însă pentru ei, pe rătăcirea lor. Dar chiar când inima ni se strângea în piept, noi dela drumul nostru nu ne-am abătut. Suntem gata să stăm la judecată în faţa conştiinţei noastre şi a lui Dumnezeu; şi să spună fiecare dacă e sigur că la despărţire el şi nu noi am rămas pe calea împărătească a credinţei — UNA.

De şase ani deci, zi de zi, aceiaş credinţă. Iată în numele cui vorbim. De şase ani, zi de zi, IN NUMELE ŞI IN SLUJBA — jertfelnică de atâtea ori — a REALITĂŢILOR RUMANEŞTI. De şase ani nu ostenim a spune, în toate chipurile, pe toate glasurile că se face la noi o politică abstractă şi năroadă gândită de un cap de papagal pentru cetatea cucilor din nouri. Că se risipesc cu inconştienţă îndobitocită în occidentalism, minunatele energii ale unei rase harnice, cinstite, cuviincioase, bogate în ignorate adâncimi sufleteşti. Că creerul de maimuţă, al unei „cea dintâi generaţie în ghete", a creat pentru gospodărirea acestor energii un stat caraghios, trândav, incorect, parazitar şi paralizant,

sărăcind prin pretenţii înfumurate de mahalagiu parvenit, o ţară dăruită de Dumnezeu cu toate bunurile pământeşti. Că, mentalitate de slugi proaste, am băgat ţara şi sufletul ei slugă la dârloagă, am renunţat la demnitatea noastră de oameni ai lui Dumnezeu cel puţin ca ori care alţii, am încrucişat cultura noastră reală, veche de o mie de ani, puternică în adâncimea ei, cu tot felul de civilizaţii lipsite, faţă de noi, de orice connaturalitate, creând astfel oribile corciuri sterpe şi ridicule.

De şase ani.

Şi tot de şase ani cerem ca acest scandal împotriva firii să înceteze. Să ne desmeticim. Să ne dăm seama că nimic nu se poate crea decât în ordinea firească a lucrurilor. Să ne aplecăm atenţi, umili şi înţelegători asupra realităţilor noastre. Să cunoaştem cum ne-a făcut Dumnezeu şi unde ne-a aşezat Dumnezeu. Şi din voinţa Lui, adică din legea noastră, să scoatem îndreptările pentru orânduirea vieţii noastre.

De şase ani o spunem, de şase ani o cerem; şi nimeni nu s'a gândit până acum în urmă să ne întrebe în numele cui vorbim şi nici să ne pretindă carte de îngăduinţă dela vreun stăpân. Şi, iată, deodată, acuma se ridică, proşti şi îndrăzneţi, buluc cu toţii: d-ta în numele cui vorbeşti?

Eu? Nu. Noi! Vorbim NOI TOŢI! In numele realităţilor rumâneşti ignorate, înfruntate, schin-

giuite, închircite de toată viitura a trei generaţii de oameni politici în papainoage.

Să nu fie, oare, de ajuns?

27 Iunie 1932

VREMEA TEOLOGILOR

Cred că mai păstrez încă, pe undeva, broşura „cu dedicaţie" asupra unei reforme a constituţiei austriace pe care mi-o dăduse pe vremuri Monseniorul Seipel. Dar în 1918 când l-am cunoscut eu — lucram, ca redactor, într'un institut de editură cu care el avea strânse legături — cancelarul de mai târziu al republicei austriace nu avea decât contacturi scriitoriceşti cu politica; şi în afară de bunul lui prieten, exegetul Alois Schoepfer dela Innsbruck, nu-mi aduc aminte de cineva care să-i fi prezis o mare carieră politică.

Erau, de altfel, şi timpurile „defavorabile". In 1918, războiul trăgea spre sfârşit şi crea o poziţie cu totul preponderentă partidelor şi oamenilor de stânga. Ce ar fi putut aştepta, deci, dela viitor profesorul Seipel, teolog şi om de încredere al cercurilor imperiale? Şi totuş, iată, s'a întâmplat că teologul Seipel, om de dreapta în închegarea lui sufletească, a devenit cea mai însemnată figură politică a noului stat austriac. E potrivit, cred, să ne oprim asupra întâmplă-

rii acesteia. Pentru că ea e pasibilă de o formulare generală.

Fenomenul carierei politice a răposatului monsenior Seipel nu este izolat. Căci, lăsând la o parte pe Cardinalul Pacelli, actualul secretar de stat al Vaticanului, şi care mi s'a părut cel mai însemnat cap politic pe care l-am cunoscut în vremea războiului, trebue să constatăm că între puţinii oameni mari iviţi după războiu, trei sunt teologi: Seipel, Bruening şi Stalin. Intr'o vreme, deci, în care oamenii „de ştiinţă" şi de concepţie „pozitivă", cred că îşi pot îngădui tot felul de ironii pe seama „popilor" şi „teologilor", destinele atâtor ţări sunt sub hotărârea unor personagii cari s'au plămădit sufleteşte în lumea problemelor dumnezeieşti.

Nu aş avea dreptul să generalizez; îmi dau seama. Dar chiar aşa, în forma lui redus-generală, fenomenul îşi are însemnătatea lui. Care e explicaţia faptului? Eu nu văd decât una singură; ceva cam subtilă, de sigur, construită mai mult din imponderabile; dar nu mai puţin valabilă pentru aceasta.

Să observăm, pentru început, că nici unul din reformatorii de după războiu nu se ridică din lumea protestantă. Rathenau era un metafizician evreu; Mussolini e catolic; Lenin a fost rus-ortodox. Nu ca profesiune de credinţă. Ce crede omul despre el însuş şi ce ar vrea el să fie, e cu mult mai puţin important decât ceeace *este* el în fond. A putut, deci, Lenin să se de-

clare ateu şi să şi activeze în consecinţă. Structura lui sufletească, felul lui de a judeca, simţi sau percepe nu era însă mai puţin ortodox. Va să zică nici unul din marii reformatori contimporani nu e din lumea protestantă; adică nu este raţionalist, positivist, libertar, contractualist, idealist şi... antimetafizic.

Asta ne dă un prim element de orientare în problema pe care o desbatem. Mentalitatea uscat-positivistă poate fi eficace în raporturi fixe şi ordonate. In momentul însă, în care realitatea se desgărdinează şi tinde să devină aparent haotică, metodele reci şi precise ale raţiunii singure, nu mai ajută prea mult. Ba încurcă. E şi natural. Timpurile de mari prefaceri nu oferă la suprafaţă nici un punct fix sau măcar precis de orientare. In asemenea împrejurări nu ajută decât cea de a doua vedere, care nu judecă în funcţie de *concret,* ci în funcţie de *real;* care stă în contact cu principiile generatoare ale realităţii, cu momentele esenţiale. Toate imponderabile, „divagaţiuni" metafizice — aşa cum le judecă şi le categorisesc oamenii serioşi şi ştiinţifici, dragă Doamne, dar, iată, existând şi făcându-se valabile la timpul lor.

Ei bine, tocmai aceste împrejurări hotărăsc de prezenţa teologilor în capul marilor mişcări politice reformatoare de astăzi. In privinţa teologilor circulă în chip curent tot felul de păreri; cari de cari mai nepotrivite şi mai false. Se ignorează în primul rând caracterul realist şi

viu al cunoştinţei teologice. Aplicarea directă la realităţi. Capacitatea surprinzătoare de a generaliza valabil pornind dela un singur fapt, în aparenţă neînsemnat, dar în realitate caracteristic pentru un întreg grup de evenimente. Generalizare nu după bunele reguli ale inducţiei, aşa cum sunt formulate ele în orice manual de logică (şi nefăcând în fond nici cinci paralele), ci ţinând de un anumit dar special a cărui origine stă într'o adâncă iubire a existenţei.

Şi mai ales se ignorează un alt dar — imens acesta — al structurii sufleteşti a teologilor: posibilitatea de a sta în contact direct cu cele nevăzute, dar reale; cari dacă nu se pot fotografia, se pot în schimb trăi. Nimic mai fals în procesul cunoaşterii decât pretenţia sau măcar tendinţa de a reduce toată realitatea la ceeace se vede sau se poate măsura. Şi nimic mai îndepărtat de mentalitatea teologică, în acelaş timp.

Aşa că aci stă explicaţia: atâta vreme cât raporturile sunt ordonate, înşiruirea aparenţelor este oarecum structural fixă, iar aşa numita cauzalitate ştiinţifică (ce o mai fi şi aia?!) poate servi de instrument orientator. Când însă intervin marile perioade de prefacere, nu se mai pot descurca decât cei cari cunosc meşteşugul de a sta în contact nu cu întâmplările, ci cu resorturile lor intime. Adică metafizicienii.

Seipel, Bruenning şi Stalin au trecut pe primul plan politic — pentrucă e vremea teologilor.

6 August 1932.

„NU EŞTI OM POLITIC"

O nouă tactică a fost adoptată în lumea noastră politică, faţă de precipitarea evenimentelor, care ameninţă cu exproprierea pe „oamenii noştri de stat" de până acum. Ea se aplică celor cari s'au hotărît să păşască la o prefacere radicală, şi urmăreşte demonetizarea lor; nu ca program, — ci doar ca... ministeriabilitate. „Ce vrea, în definitiv X sau Y? Reducerea cuponului? Restabilizare? Simplificarea aparatului de stat? Schimbarea aşezării generale a aşezării economiei noastre? Are dreptate. Parcă noi nu gândim la fel? Dar, vezi, nu e om politic. Astea nu se spun. Se prepară în secret. Şi se fac. Când le vine timpul!"

Tactica asta ar fi de admirat. Dacă nu te-ar prididi desgustul. „Are dreptate" şi „gândim la fel"! De când, mă rog? Anul trecut, cam pe vremea asta, adică mai exact prin August, am scris noi pentru prima oară aci că, în situaţia în care ne aflăm, nu mai putem plăti cuponul. Vă aduceţi aminte ce a fost? Săptămâni de zile a durat haiul şi larma. Trebuia să se dovedească lumii că noi suntem nişte desperaţi, nebuni şi iresponsabili. Cari nu posedăm a. b. c.-ul finanţelor şi politicei. Şi dacă credeţi că se prefăceau numai, vă înşelaţi. Bieţii oameni, toţi cu muşiţă pe creer — cum bine vă puturăţi da seama de atunci —, erau sinceri. Vă întreb astăzi, — care este omul politic „responsabil"

care să nu se gândească, şi să nu spună, că e nevoe să începem cât mai neîntârziat tratative pentru reducerea cuponului?

Mă rog, ce s'a schimbat de atunci şi până astăzi? Nimic. De atunci şi până acum avem, faţă de obligaţiile bugetare, un deficit de minimum opt miliarde. Deficit care în August trecut începuse deja să curgă. Intervenţia pentru reducerea cuponului era, deci, în August trecut de imediată necesitate. Unde erau însă oamenii noştri de stat cu soluţiile lor? Poate ştiţi dvs. Eu nu. Astăzi — da. Astăzi toţi vor reducerea cuponului. Şi o tratează chiar. Dar nedându-şi seamă că, ceea ce anul trecut ar fi fost poate suficiennt, azi nu mai e decât o picătură de apă pe plita înroşită, o tratează timid (şi până la sfârşit — luaţi, vă rog, notă — *o vor strica*).

Aş vrea să ştiu, să mi se spună şi mie, ca să mă dumiresc — e mai la urma-urmelor şi o faptă creştinească doară! — dece atitudinea „Cuvântului" era anul trecut lipsită de răspundere? Nu era soluţia bună? Ba da, de îndată ce azi toţi oamenii cu răspundere au adoptat-o. Nu era actuală? Ba da, de îndată ce azi statul are un gol de opt miliarde la încasări şi nu mai poate plăti nici măcar lefurile şi *mor caii DE FOAME în grajdurile cazărmilor*. Atunci?

Şi cazul ăsta nu e unic. Mai de mult, a eşit d. Iunian cu o soluţie a d-sale: restabilizarea. Nu ştiu dacă e cea mai bună. Noi, precum se

ştie, ne gândim la alta. Dar, incontestabil că restabilizarea e o soluţie mare; şi serioasă. Cum a fost primită? Ştiţi. Ce s'a spus despre d. Iunian? Ştiţi iarăş. Dar ce gândesc *astăzi* aceiaşi oameni „cu răspundere" despre restabilizare, — mai bine să nu mai spun. Căci nu le-ar fi moale anumitor „stabilizanţi" dacă ar şti lumea la ce activitate se dedau dumnealor astăzi. Şi cu toate acestea, pentru ei „Iunian are dreptate — dar nu e om politic; pentrucă... vorbeşte de restabilizare şi cupon. Iar despre asta nu se poate vorbi! Nu trebue!"

Vai, biata lor şiretenie făcută ferfeniţă şi cârpită cu aţă albă! De ce „nu e om politic" d. X sau Y — aţi priceput. Pentrucă s'ar putea ca evenimentele să impună politica a cărui purtător de cuvânt s'a făcut el, şi pentrucă s'ar putea ca opinia publică să-l împingă pe el la locul de realizare a acestei politici. Şi vedeţi, asta nu se poate. Politică economică şi financiară nu au dreptul să facă în ţara rumânească de cât anumiţi specialişti, oameni de meserie, cari ştiu ce este aia ban, credit, bir şi împrumut. Şi mai ales cari au relaţiuni. Mai ales. D-l X sau Y nu ei au văzut întâiu real că... au vorbit. Şi pe urmă, pentrucă nu sunt specialişti. Că totuş d. X sau Y şi nu ei au văzut întâiu realităţile, că ei nu le-ar fi văzut de cât dacă li le arătau alţii, — asta se pare că nu are nici o importanţă. Luăm programul — şi gata!

Gata? Ei, nu. Şi nu numai pentru că ar fi

imoral. Asta, precum se ştie... nu are în politică nici o importanţă. Nu, pentru alte motive; mai obiective decât atât. In politică, o idee creşte cu un om. Ea nu e, ca în medicină, o doctorie care se poate administra uneori în chip mecanic, fie şi de un agent sanitar. O idee, o soluţie politică se impune dintr'un anumit complex de condiţiuni, obiective, de sigur; dar nu e posibilă decât printr'o sinteză personală. Aşa — încât cel care o are cel dintâiu, cel care *o vede*, este şi cel mai indicat să o realizeze. Politica e viaţă; şi în politică soluţiile nu se învaţă; se găsesc. Cine nu e în stare să le găsească, ci numai aşteaptă să i le spună alţii, pentrucă el să şi le însuşască de bine de rău, învăţându-le, acela nu e om politic; ci cel mult un funcţionar. Pentrucă nu are simţul vieţii, şi nici putinţa de contact cu ea.

Este bine să fie spuse şi lucrurile astea. Nu de alta, dar s'ar putea, vedeţi, să vină şi vremea socotelilor. Noi, o experienţă am făcut. Nu era oare „conversiunea" o soluţie mare, radicală? Şi ce s'a ales din ea? Nimic. Pentru că cei cari o realizează nu au înţeles nimic din ea. Nu a crescut în ei. Nu i-au putut vedea rădăcinile — şi, deci, nici prevedea cum va trebui să crească. Aşa a fost omorîtă conversiunea; pentru că nu a fost gândită unitar, până la sfârşit. Voiţi acum să procedaţi la fel cu celelalte soluţiuni radicale pe care le prindeţi din vânt, după ureche

dar cu care nu aveţi nici un fel de legătură organică?

Luaţi seama, s'ar putea să nu va... lase lumea!

2 Octombrie 1932.

SFÂRŞIT DE AN

Preocupările sintetice sunt din ce în ce mai rare în politica rumânească. Oamenii cari cer pentru ei roluri de mâna întâi în viaţa publică fac, în generalitatea cazurilor, o politică de combinaţiuni; cari când nu sunt personale sunt numai de douăzeci şi patru de ore, — iar când nu sunt de douăzeci şi patru de ore sunt numai personale.

Poate că e mai bine aşa. Căci intervenţia unei voinţi în cursul evenimentelor, intervenţie care caracterizează în primul rând acţiunea politică, nu poate fi cu adevărat fecundă decât atunci când această voinţă nu are pretenţia să creeze istorie, ci numai să o înlesnească, subordonându-se în chip inteligent desfăşurării fireşti a lucrurilor. Umilitatea asta este însă aşa de rară la oamenii politici, încât mai că nu am cunoscut dela răsboiu încoace o acţiune care să fie determinată de altceva decât de resorturi subiective şi personale. Aşa că, trebue să considerăm ca un adevărat noroc faptul că lipseşte spiritul de generalizare şi de sinteză. Viaţa noastră pu-

blică nu ar fi decât mai falsificată încă. Aşa, putem să nădăjduim că peste eforturile efemere ale micilor ambiţii, istoria se face singură. Cu alte cuvinte: dacă nenorocul nostru e că nu a apărut încă în viaţa politică de după răsboiu o mare personalitate înţelegătoare şi eficace în gest, — apoi norocul nostru e că nu a apărut nici o mare şi puternică ambiţie inteligentă şi ca atare primejdioasă. Ambiţii sunt destule. Ambiţii puternice însă, nici una.

Anul politic pe care îl încheiăm astăzi este o tristă ilustrare a acestor consideraţiuni. E anul acţiunii confuze prin excelenţă. Confuză, această acţiune nu în integralitatea ei, ci în resorturile subiective, ale oamenilor politici cari au fost la lucru. Anul acesta se poate caracteriza ca cel al *reacţiunii*. In adevăr, două erau problemele cari dominau viaţa noastră publică: a) în ordinea militant politică, crearea unor organisme vii şi eficace, cari să se înstăpânească în chip firesc la conducerea treburilor publice; b) în ordinea de guvernare, orientarea din ce în ce mai precisă şi mai hotărîtă în spre o politică radicală de realităţi. Ce s'a obţinut?

ad a): procesul de destrămare al actualelor partide politice şi precizarea unor noui centre de polarizare, sâmbure al viitoarelor partide — acelea în adevăr vii şi eficace — a fost oarecum oprit, prin introducerea arbitrară a unui antiferment. Fenomenul acesta s'a întâmplat cam la începutul toamnei, şi pentru ca incapacitatea

de înţelegere a oamenilor noştri politici să fie peremtoriu dovedită, anume într'un moment în care fenomenul nouei polarizări era de domeniul celei mai apropiate înfăptuiri. (Trebue să recunoaştem că duşmanii nouei ordini politice, cei cari luptă împotriva unei reaşezări fireşti, au fost mai îndemânatici şi mai tari decât partizanii naturali ai regrupării a căror categorică înfrângere se datoreşte în primul rând lipsei de orizont politic a d-lui Mihalache). In momentul de faţă victoria e necontestat de partea vechilor aşezări politice. (Intervenţia d-lui Titulescu în politica internă nu schimbă cu nimic această realitate).

ad b): orientării înspre o politică radicală i s'a opus, după căderea guvernului Iorga-Argetoianu, o viguroasă contraofensivă a spiritului capitalist-burghez. Campania împotriva bolşevismului economic, aşa de artificială, în contra firii şi fără sens, nu a fost de fapt decât un fenomen anex şi lipsit de importanţă politică; adevărata ofensivă fiind purtată de fostul ministru de finanţe d. Mironescu, sprijinit de Banca Naţională şi ajutat, întâmplător, de faimoasa hotărîre a Casaţiei în chestiunea conversiunii. Trebue să stabilim totuş că odată cu instalarea guvernului Maniu contraofensiva aceasta a slăbit în chip sensibil. Dacă nu în formă, actualul ministru de finanţe continuând a tuna împotriva „defetiştilor", — cel puţin în fond, măsurile şi legiuirile ministrului de justiţie, devenit centrul marei

politici financiare a guvernului, accentuând necesitatea unei adaptări la realităţi.

Dacă însă în ordinea politică, supusă iniţiativelor individuale, anul 1932 a fost anul contraofensivei reacţionare, nu e mai puţin adevărat că în ordinea istorică, a marilor întâmplări fireşti independente de biata noastră viaţă omenească, lucrurile şi-au urmat cursul lor normal, tocmai acela pe care îl indicăm noi constant în această foaie de mai bine de trei ani.

Victoria partidelor vechi nu a fost o victorie efectivă, aceste organisme neisbutind, de fapt, să oprească înlăuntrul lor procesul de destrămare astăzi mai înaintat ca oricând,

iar contraofensiva capitalist-burgheză nu şi-a atins decât în chip cu totul trecător ţelurile, fenomenul de orientare înspre o politică radicală fiind în acest moment într'o evidentă fază de generalizare.

Prognosticuri pentru 1933? Nici unul. O dorinţă numai: ca politica să se pună de acord cu istoria; pentru a asigura cu un ceas mai devreme refacerea noastră; sau pentru a se evita sguduiri prea mari. Ştiut fiind că nimic nu poate întoarce istoria din curgerea ei.

1 Ianuarie 1933.

D. MIHALACHE PLEACĂ IN STRĂINĂTATE...

Un comunicat oficial anunţă că ţara noastră va fi reprezentată la conferinţa dezarmării prin dd. Titulescu, Mihalache şi Antoniade. Abia întors dela Atena, d-l Mihalache deci, se va îmbarca pentru Geneva. Pe d-l Titulescu îl înţeleg oarecum; mai ales după ce, acum câtăva vreme, „Le Temps" ne-a vestit că a debarcat nu ştiu unde în tovărăşia lui Harold Lloyd; ceea ce ar dovedi la d-sa o predilecţie pentru intrările de senzaţie.

Nu înţeleg însă pe d-l Mihalache. D-l Mihalache la conferinţa dezarmării? Apoi ce crede d-sa că poate face la o conferinţă ca asta? Acolo sunt tot felul de oameni: naivi vizionari cari îşi închipue că pot realiza un utopic ideal de pace universală, şireţi îndemânateci cari încearcă să-şi asigure pe vecinicie o situaţie astăzi preponderentă şi şmecheri trecuţi prin toate ciururile, spălaţi cu toate apele, frecaţi ca toate şiretlicurile lucrând mai mult în culise la sabotarea oricărei înţelegeri efective, spre satisfacţia marilor fabricanţi de arme şi muniţiuni cari le stau la spate. Şi d-l Mihalache se duce în această adunare, atunci când nimic nu-l obligă la asta? In care din cele trei categorii, — şi ce să facă acolo?

D-l Mihalache greşeşte, deci, când se duce la Geneva, la conferinţa dezarmării; şi mai greşeşte şi când trece din nou graniţa. Prea multă

fâţâială, şi mai ales prea multă — în străinatate. Ce vrea d-l Mihalache? Să devină „internaţional" sau să-şi lărgească orizontul? Cea dintâi nu se poate, de cea de-a doua nu avem nevoe.

A merge în străinătate e de sigur un lucru bun şi de folos; dar la vremea lui numai. Te duci în străinătate atunci când sufletul şi inteligenţa îţi sunt plastice, când poţi asimila, când poţi adică primi şi topi în tine, aşa cum o plantă soarbe prin rădăcinile ei sucurile pământului şi le transformă în celule vii cari toate merg către fruct şi sămânţă. De la o vreme însă omul nu mai asimilează; nu-şi poate îmbogăţi fiinţa; el rămâne exterior tuturor celor ce se petrec în afară de el, — nu mai poate trece în lucruri şi nu mai poate prelua lucrurile în el. E momentul din care înainte el devine judecător peste oameni şi împrejurări, şi intervine normativ în evenimente. A voi să înveţi, să-ţi lărgeşti orizonturile la o asemenea epocă a vieţii e nu numai sforţare zadarnică, ci deadreptul primejdioasă. Căci nouile tale cunoştinţe rămân experienţă moartă, hrană neasimilată, care împiedică şi rătăceşte. Şi, vedeţi, asta vrea să facă d-l Mihalache acuma. O face, — şi face rău.

Domnule Mihalache, noi treburile astea ale învăţăturii de tot felul le cunoaştem deaproape, pentrucă le-am trăit. Nu o regretăm, desigur. Dar noi ne dăm seama că am sosit deja la popasul cel mare, de unde înainte trebue să facem efortul de a uita tot. De a uita tot ce am învăţat

pe nume şi ce a rămas identificat ca al altuia în noi, şi de a nu mai păstra decât ceea ce am mistuit cu atâta desăvârşire, încât a devenit parte integrantă din fiinţa noastră. Asta vrem noi cari am văzut lumea la vreme, am învăţat carte şi ştim ce însemnează „cartea" pe care o preţuim, dar care nu ne sperie — pentrucă de ea nu se sperie decât analfabeţii. De ea şi de străinătăţi.

D-l Mihalache vrea însă altceva. Vrea să se ducă prin străinătăţi, să înveţe de aci înainte ceea ce nu a avut norocul să înveţe la vreme, şi cu puteri noi să se întoarcă aci pentru a ne gospodări. E zadarnic şi primejdios. Treaba asta a mai făcut-o unul: Petru cel Mare. Dar, vedeţi, ăla era Petru cel Mare; iar pe dealtă parte, cine îşi dă seamă de rostul lucrurilor înţelege că nici chiar geniul organizator înăscut al acestui împărat nu a putut rezista falşificării sterpe — care se răsbună şi peste sute de ani — la care te expune învăţătura târzie şi contactul târziu cu lumea alta decât cea în care te-ai născut.

D. Mihalache se înşeală deci, şi face eforturi rău diriiate. Le face însă pentru că nu-şi dă seama ce reprezintă el în politica rumânească şi ce aşteptam noi dela el. Noi l-am înconjurat nu numai de dragostea, dar şi de nădejdile noastre, şi i-am stat toţi în ajutor, adesea mai mult decât ar fi meritat-o poate, numai şi numai pentru că am crezut să găsim în el nu un reprezentant al gândirii şi căldurii reflectate, ci

un exponent al instinctului ţărănesc. Şi cu cât efortul nostru de a ne lepăda de tot ce am adăugat pe noi era mai mare, cu cât mai tare doream a ne simplifica gândirea şi a o repune în contact direct cu realităţile redevenind ţărani, cu atât preţuirea noastră pentru acest norocos fiu al pământului — norocos pentru că îl socoteam autentic — era mai adâncă.

D-l Mihalache însă nu se mai vrea ţăran. D-l Mihalache se vrea om umblat şi cu carte — ca să ne înveţe şi pe noi; neştiind bietul de el că noi dacă ne dorim ceva nu e să mai învăţăm, ci să uităm ca să devenim aşa cum îl credeam pe el: simplu, sănătos şi trăind deadreptul realităţile.

De acest domn Mihalache mărturisim că nu avem nevoe. Căci nu uităm că cele două mari erori politice pe cari le-a făcut în ultima vreme, au fost ambele comise fiecare după o întoarcere din străinătate.

21 Ianuarie 1933.

„CE VOR MASSELE"

Planul înclinat al politicei se dovedeşte a fi din ce în ce mai primejdios pentru oamenii vieţii noastre publice. Gândiţi-vă, numai, la câţi alunecară pe el în ultimele zile! E adevărat că şi împrejurările au fost tari. Dar oricum, eu o

mărturisesc, tot ar fi fost de aşteptat par'că mai mult echilibru; şi mai multă stăpânire de sine.

E o veche convingere a mea, că oamenii politici gândesc surprinzător de puţin. Convingerea asta s'a verificat încă odată acum. Căci toată lăbărţătura demagogică expusă la tribuna Camerei nu e de fapt, decât lipsă de înţelegere a unor situaţii, relativ simple totuş: oamenii noştri doresc cu orice preţ să facă „carieră", şi cred că drumul cel mai scurt e cel indicat de aplauzele „masselor". Iată unde ei se înşală; şi încă fundamental.

In adevăr: viata noastră publică este dominată, în chip constant, de foarte multă vreme, de o nefericită confuzie care se face între voinţa maselor şi aplauzele masselor. Oamenii politici, chiar sincer şi perfect intenţionaţi unii din ei, se cred îndatoraţi a vorbi şi lucra pe placul mulţimii, închipuindu-şi că urmează prin aceasta indicaţiile masselor. Asta e însă categoric fals.

Pentrucă nu e nici o legătură între mulţimile cari aplaudă şi masse; mulţimile cari aplaudă sunt *strada;* massele, sunt altceva. *Strada* poate să fie uneori şi muncitoare; ea nu e constituită în chip necesar din ceea ce obicinuit se numeşte scursura mahalalelor, publicul flotant al oricărei întruniri, ceata de gură-cască în totdeauna gata a lua parte la un scandal şi la o protestare. *Strada* însă, *este* în orice împrejurare, *o mulţime sugestionată;* cu o existenţă spirituală care nu e

nici normală nici proprie. Iar resorturile ei, — pasiunile cele mai turburi, stările sufleteşti cari cele dintâiu şi cele mai uşor scapă de sub controlul judecăţii şi al voinţei.

Spre deosebire de *stradă,* adunare incoherentă, fără viaţă organică statornică, trăind agăţată de o formulă pasională impusă pe cale de sugestiune, — *massa* este însuş suportul vieţii colective, insul întreg al naţiunii. Massa trăieşte deci, îşi are legile ei, necesităţile ei precise, liniile ei de mişcare; însă *nu formulează.* Vei afla, deci, întotdeauna, din chiar gura străzii, ce vrea această stradă, când în adevăr vrea ceva; nu vei afla însă nici odată *direct* din gura masselor ce vor ele. „Ce vrea massa", — asta e o *problemă.* Cea mai de seamă problemă a vieţii politice; şi cea mai grea. Căci „ce vrea massa" înseamnează de fapt „ce trebue massei", iar ceea ce îi trebue e prea adesea deosebit de ceea ce ea cere în chip expres.

Iar pe atitudinea care se ia faţă de această problemă se măsoară omul de stat. Demagogul ieftin, plevuşca vieţii politice, deschide fereastra ca să audă ce se strigă în stradă, — atunci când de cele mai multe ori el însuş şi-a trimis oamenii să strige. Omul de stat se concentrează, se adună, tocmai pentru a se deschide mai complect intuiţiei realităţii, pentru a trăi, înţelege şi formula ceea ce constitue fondul adevărat al necesităţilor massei. Aşa fiind, demagogul e întotdeauna în acord cu dorinţele strigate ale străzii, dar tocmai de aceea în dezacord cu adevăratele nevoi ale colectivităţii pe când omul de stat, de cele mai multe ori în dezacord cu strada, se găseşte aproape întotdeauna în acord firesc cu ritmul vieţii naţionale, pe cari îl promovează.

E, fără îndoială, comod a merge cu mulţimea; omul de stat însă preferă calea cealaltă, a adevărului, interesându-se numai mediocru de ceea ce cere strada. Nu trebue, de sigur, să împingem lucrurile prea departe. Va trebui totuş să subliniăm faptul destul de ciudat că toţi marii aşezători de ţară au fost lipsiţi de dragostea şi aplauzele mulţimii. Aşa Bismarck şi Richelieu, aşa Petru cel Mare şi Ludovic al XI, aşa Cronwel şi Stalin. E firesc. Căci toţi aceşti oameni nu au căutat aplauzele mulţimii, ci binele acesteia. A fost deci în toată atitudinea lor un efort care mergea către fiinţa întreagă a colectivităţii, şi care tocmai pentru aceasta călca prea des în picioare necazurile şi poftele individuale cari de fapt nici nu se suprapun cu marile nevoi ale naţiunii.

Asta au fost întotdeauna oamenii de stat, şi asta nu sunt oamenii noştri politici de azi. Lăsându-se conduşi de mulţime în loc de a le pătrunde, înţelege şi conduce, sau — mai rău încă — încurajând pofte iresponsabile în mulţime pentru a le câştiga, ei nu fac decât să-şi mărturisească slăbiciunea. De când există omenirea, a face politică înseamnează a stăpâni. Nu a stăpâni, de sigur, ca un tiran, adică punând

mulţimile sub jugul inspiraţiei tale fanteziste şi sub nevoile ambiţiilor tale uscate de stăpânire. A te da sarcinii şi naţiei tale, a arde tot în slujba căreia te-ai plecat, — dar totuş a stăpâni. A stăpâni nu pentru tine, ci pentru alţii, pentru chiar cei stăpâniţi, — dar totuş a stăpâni. Dur, cu severitate de cele mai multe ori; înfruntând duşmănia şi ura care nu face bine nimănui pentru că se suportă foarte greu, dar pe care dacă nu o cauţi, nici nu ai dreptul s- o ocoleşti atunci când ea încolţeşte pe drumurile aspre ale sarcinei tale.

...Şi ar mai fi atâtea de spus. Toate lucruri tari şi stranii, — de cari toţi oamenii noştri politici fug. Dar dacă fug, nu dă asta şi măsura valorii lor?

23 Februarie 1933.

UN IMPERATIV: MÂNILE LIBERE!

Cu câteva săptămâni înainte de a trece „dincolo", şi anume în primăvara lui 1928, dacă-mi aduc exact aminte, Titus Enacovici, întemeietorul acestei foi şi unul din capetele cele mai clare din câte a avut presa românească, a publicat în „Cuvântul" un articol profetic: 1933; în care indica anul acesta ca timp al marilor lichidări în criza mondială. Suntem abia în a treia lună, şi prevederile par a se împlini.

Nu există colţ pe pământul acesta în care, într'un fel sau altul, lumea să nu se frământe şi lucrurile să nu se răstoarne; nu există domeniu de activitate omenească în care să nu se fi instalat dezechilibrul. Dacă anul 1933 va fi cel al lichidărilor, e greu de spus. Asta ar însemna că în acest an criza şi-ar atinge punctul maxim, toate distrugerile necesare ar fi deja efectuate şi condiţiile pentru începuturile unei noui vieţi — înfăptuite. Să o credem? Mai degrabă nu. Lumea veche are sub toate raporturile o forţă de rezistenţă mai mare decât am fi noi dispuşi să-i acordăm; iar pe de altă parte, procesul de disoluţie e încă aşa de la începutul lui, încât e imposibil să distingem profilul nouilor forme de viaţă. Probă? Rusia; care nu numai că în zadar încearcă să înfăptuiască formula comunistă — nerealizabilă, după toate experienţele de acum —, dar nici nu isbuteşte să nimerească, empiric dacă nu altfel, un drum nou, chiar dacă, aşa cum încercări timide o dovedesc, ar fi dispusă a părăsi (bine înţeles, pe tăcute) căile ortodoxiei bolşeviste.

Dacă însă nu se poate spune că suntem deja în anul marilor lichidări, apoi sigur este că azi nu mai e un singur om cu pretenţie de a articula un gând, ori cât de rudimentar, care să nu recunoască în chip categoric că, în adevăr, omenirea a intrat într'o criză din care drum *de întoarcere* la cele vechi nu mai există. Sunt, de bună seamă, şi mai ales sunt la noi, câţiva betegi

care ne tot cântă cupletul „cuminţeniei" paralitice. Este însă caracteristic pentru mine, că chiar un om lipsit de cugetare politică propriu zisă şi ancorat în obicinuinţele trecutului, cum e actualul nostre ministru de finanţe, se vede silit, în expunerea de motive a bugetului prezentat acum în urmă Camerei, să considere problema monedei ca o chestiune rezervată — dat fiind că peste jumătate din ţările lumii au intervenit revoluţionar în acest domeniu.

Această constatare a caracterului definitiv al crizei este deci un punct câştigat pentru orientarea noastră în politica zilei de mâine.

Ce este de făcut? Intrebarea trebue considerată ca prematură. Pentru ca să ştim ce e de făcut, ar trebui să fim deja în pragul erei de construcţie; şi nu suntem încă. De unde va începe reclădirea, noi o bănuim. Lumea va intra într'o perioadă de pauperizare; cum de altfel a intrat întotdeauna la începutul marilor transformări. O coborîre a standardului de viaţă în toate domeniile; economic şi spiritual. Să nu ni se spună că asta e exclus, că omenirea nu poate renunţa la bunurile deja câştigate — sau mai ştiu eu ce. Baia era şi ea un bun câştigat doară. Şi dela căderea Romanilor, omenirea a avut nevoe de douăsprezece veacuri pentru a reveni la folosinţa acestui „bun câştigat". De ce, adică, să nu se întâmple şi cu alte cuceriri ale omului astăzi, cum s'a întâmplat acum peste o mie de ani cu baia! Este deci posibilă o coborîre a nivelului vieţii, — şi după socotelile noastre această coborîre e şi probabilă. Astea sunt, însă, numai probabilităţi; şi încă sprijinite pe impresii; — deci insuficiente ca fundament pentru o judecată sau, mai rău, pentru o acţiune politică.

Pentru politică, urmările fireşti cari decurg din constatarea caracterului istoric al crizei de astăzi sunt altele. Consecinţe cari se impun de altfel şi celor cari nu vor sau nu pot să gândească din când în când şi istoric în politică. Sub toate raporturile, situaţia a devenit de o labilitate extremă. Şi economiceşte, şi politiceşte. Singurele constante, dar şi acestea încă neutilizabile, sunt cele cari se leagă cu elementul geografic de o parte, cu cel spiritual de alta (dat fiind că revoluţia spirituală *s'a făcut* deja). Intr'un moment de aşa răsturnătoare transformare deci, ca cel de astăzi, prima noastră grijă trebue să fie a ne asigura o deplină libertate de mişcări. Vechile legături nu mai activează. Nouile legături nu s'au desemnat încă. Ştim ce nu mai poate fi, — dar nu ştim încă ce va să vie. Este foarte posibil ca *spaţial* legăturile noastre să rămână aceleaşi, schimbându-şi însă, evident, conţinutul. Dar asta e deocamdată numai posibil. Nici măcar probabil nu e. Şi aşa fiind, nu avem nici un drept a întârzia în vechile legături. Tocmai pentru că o asemenea întârziere ne ridică libertatea de mişcare, şi ne face dificilă, dacă nu chiar imposibilă, o repede şi efi-

cace orientare, atunci când va veni ceasul hotărîrilor.

Spunem deci: ori care ar fi interpretarea pe care fiecare din noi o dăm sensului istoric în care se mişcă astăzi omenirea, — de îndată ce toţi suntem de acord asupra adâncimei crizei, atitudinea noastră în politică nu poate fi decât una: *a evita cu grijă ori ce legământ politic sau economic care, angajând cât de puţin viitorul, ne-ar lua ceva din libertatea completă de acţiune, şi ne-ar face incapabili de a acţiona cu maximum de folos în momentul marilor hotărîri.*

Cine procedează altfel se încarcă cu păcate grele, — şi s'ar putea să ajungă a fi răspunzător şi altfel decât în faţa istoriei.

Scriu, subscriu şi datez.

11 Martie 1933.

TOT DESPRE „DREAPTA" ŞI „STÂNGA"

Se pare că lămuririle noastre în legătură cu problema radicalismului nu au fost de natură a satisface pe preopinentul nostru de la „Dreptatea". Dificultatea cea mai de seamă vine din faptul că d-sa stărue asupra necesităţii de a şti dacă radicalismul nostru e de dreapta sau de stânga, pentru că altul nu mai înţelege. Şi nu mă înţelege, pentru că „unele din articolele d-sale „sunt radicale de stânga, mai ales cele economice;

„altele — articolele politice — înclină spre „dreapta, sau chiar mai departe; în materie so„cială sau morală, d-sa n'are nici o poziţie clară, „iar în filosofie este adeptul filosofiei idealiste". Asta e, o mărturisesc, cam grav. Căci dacă ar fi adevărat, asta ar însemna că eu sunt un tip hibrid, care nu ştiu să gândesc unitar şi organic, şi care adun tot felul de soluţiuni din câmpuri de realităţi structural deosebite. Noroc pentru mine însă că lucrurile nu stau tocmai aşa. In această discuţie aproape jenant de personală — ce importanţă să aibă oare în toată treaba asta persoana mea? — eu trebue să constat două fapte: întâiu, că mi se pun în sarcină treburi de cari nu sunt vinovat; al doilea, că există o anumită confuziune de termeni.

Mi se spune, de pildă, că în filosofie aş fi idealist. Nu e adevărat. Nu am fost niciodată idealist în filosofie. Nu a fost neam de neamul meu; că doară bunicu-meu, Stroe Ivaşcu era ţăran din Bărăganul Brăilei; şi ce să aibă a face bunul simţ ţărănesc cu idealismul (filozofic); şi nădăjduiesc să nu fie nici băieţii mei, pe cari i-aş vrea crescuţi în frica lui Dumnezeu şi în respectul realităţilor esenţiale. Cine a pătruns în miezul lucrurilor ăstora, a înţeles ce pacoste e idealismul filozofic, şi ştie de ce mă scutur eu aşa de tare de el.

Prin urmare, nu sunt idealist în filozofie. Cât despre încurcătura cu dreapta şi stânga, cu soluţii economice de un fel, şi cu atitudini poli-

tice de altfel, — apoi aci chestia e mai complicată, dar totuş pasibilă de descurcare. Principial, preopinentul meu are dreptate: toate soluţiile pe cari le accepţi, trebue să formeze sistem; nu poţi fi, de pildă, pentru proprietatea de uz, şi antidemocrat; sau: nu poţi fi democrat în politică, şi realist în filozofie; sau: nu poţi preconiza o aşezare ierarhică şi organică a statului şi cere în acelaş timp un regim parlamentar. Nu poţi. Cine a mers până la fundul lucrurilor, ştie ce spun eu acum. Deci, principial, preopinentul meu are dreptate. (Numai că, nu în potriva mea, care de când scriu aci, tocmai acest punct de vedere am reprezentat).

Preopinentul meu (de ce nu-şi spune numele, să discutăm cu viziera ridicată?) nu are dreptate însă, când vrea să aplice acest principiu la dreapta şi stânga. Şi nu are, pentrucă, „dreapta" şi „stânga" nu sunt denominaţiuni suficient de precizate, aşa încât să determine situaţiuni structural deosebite. Mă rog, Stalin e de dreapta sau de stânga? De stânga, de sigur. Şi totuş Stalin a instituit o dictatură. Care e, precum se ştie, treabă de dreapta. Ori poate că Stalin e de dreapta? Foarte bine, de dreapta să fie; eu nu mă opun. Dar atunci cum facem cu abolirea proprietăţii individuale, care, precum iarăş se ştie, e o treabă de stânga, şi pe care tot Stalin o făcu? Dar poate că pilda lui Stalin vă jenează. Să o luăm pe cea a lui Bismarck. Bismarck era de stânga sau de dreapta? De dreapta. Cum se

împacă însă politica lui de dreapta cu măsurile socialiste pe cari le-a înfăptuit?

Vedeţi, deci, pe dreapta şi stânga nu se poate descurca o chestiune politică; nici măcar teoreticeşte, pentrucă „dreapta" şi „stânga" nu sunt în domeniul politic noţiuni complect diferenţiate. Dar chiar dacă teoretic chestiunea ar fi discutabilă, întrebarea „ce fel de radicalism, de dreapta sau de stânga" tot nu ar fi revelantă pentru discuţia dintre „Dreptatea" şi noi. Eu am stăruit asupra acestei laturi a problemei, şi îmi pare rău că preopinentul nostru nu a acordat pasagiului respectiv atenţiunea cuvenită.

Mă întreabă: ce eşti d-ta? radical de dreapta sau de stânga? Am precizat mai sus: nu există o dreaptă şi stângă univoc definite. Dar chiar dacă ar exista: de unde vrei să ştiu eu? şi ce interes are asta pentru discuţia noastră?

Mă rog, balena e o fiinţă oare care. Pentru naturalist, e necesar să ştie dacă e mamifer sau peşte. Dar pentru balenă? E indiferent. Căci treaba ei nu e să ştie ce este ea, ci *să-şi îndeplinească funcţiunile ei fireşti.* Aşa e şi cu omul politic: nu are nevoe să se eticheteze. Ci: să fie ceva precis, şi să lucreze în conformitate cu firea lui; cu ceeace este şi ce reprezintă. Istoricul, sau teoreticianul politic, sau sociologul, — acela cercetează şi etichetează pe omul politic. Omul politic însă nu e nici istoric, nici teoretician politic, nici sociolog; şi ca atare nici nu poate

şti (nici nu trebue să ştie) unde se inserează el în tabelul politic.

Aşa şi cu mine. Eu încerc să gândesc asupra realităţilor politice, pentru a delimita probleme şi a găsi soluţii *de guvernare*. Sunt de dreapta sau de stânga? Habar n'am. Deci, cruţaţi-mă cu aceste întrebări. Nu de alta, dar nu au nici un sens.

25 Iunie 1933

FOILETOANE

SUB SOARELE LUI SATAN

Prima serie de exemplare din romanul lui Bernanos trimise la Bucureşti e deja epuizată. Se dovedeşte încă odată cât suntem de la curent cu mişcările de opinie din Paris. Căci să nu ne îndoim, celebritatea pariziană a autorului a fost cea mai bună recomandare pentru publicul de la noi. (Dacă ne gândim însă că prima informaţie autorizată ne-a venit prin articolul lui Leon Daudet din „Action Française", va trebui să tragem anumite încheieri şi asupra prestigiului pe care aceste două nume — om şi foaie — îl au pe malurile Dâmboviţii).

Informaţia noastră literară nu a luat încă atitudine. E natural, între altele, şi pentru că romanul trece aşa zisa pregătire „aperceptivă" a cronicarilor români. Se repetă cazul lui Ramuz, pentru care lumea noastră activ literară nu are suficientă înţelegere. Nu dintr'o insuficienţă estetică; ci dintr'una metafizică; insuficienţă care nu se făcea simţită înainte de războiu; dar se demască în chip flagrant astăzi.

Să observăm că publicul trece peste indicaţiile criticei şi informaţiei literare; că aceasta este numai după ce, a devenit cunoscută şi cerută adesea în postura falşă de a se ocupa de o lucrare stăruitor în librării; şi vom înţelege că criteriile pur estetice, singurele de care se conduc — şi au fost îndreptăţiţi să o facă — cronicarii literari, nu mai ajung pentru orientarea publicului. Publicul vede astăzi în opera de artă ceva mai mult decât o operă de artă. *Absolutul estetic şi-a pierdut autonomia.* El se încadrează într'o viziune metafizică a realităţii, şi trebue judecat ca atare. Dacă e bine sau e rău? Intrebare ceva cam oţioasă, care în orice caz nu poate schimba realităţile.

„Sous le soleil de Satan" este un mare roman *descriptiv*. Aceasta îl şi face aşa de puţin abordabil pentru critica estetizantă. O viaţă de sfânt, înfăţişată în amănunte adesea excedante care nu sunt totuş o analiză explicativă. Propriu zis, nici nu înţelegem prea mult din acest roman; adică nu suntem în stare să urmărim desfăşurarea logică (ah, logica!) a vieţii interioare a abatelui Donissan; care este probabil un sfânt; dar un sfânt în felul lui. Mai întâiu un sfânt fără perspectivă istorică; el trăeşte între noi, viaţa noastră de la 192... şi atâtea. Mai apoi, un sfânt care convieţuieşte permanent cu Diavolul. Şi aci ,ne pare, întregul nod şi întreaga originalitate a tragicului. Ori ce sfânt are în viaţa lui o criză în care e ispitit de puterile întunericului; dar el scapă şi se iluminează. Tocmai în virtutea acestei iluminări el poate continua viaţa care se împodobeşte cu atributele sanctităţii; căci „harul" nu e numai putinţa de a aduce împăcare în sufletele altora, ci e în primul rând linişte şi seninătate — echilibru absolut — pentru sine. Bernanos, autorul, renunţă pentru eroul lui la acest de al doilea element. Şi de aci drama. Care nu este expusă într'o „acţiune", şi nu are „motivare"; ci e pur şi simplu o dramă — fără acţiune şi motivare.

Cine ceteşte de două ori romanul, va trebui să se oprească la pagina 139. Abatele Donissan, înfrânt în nădejdile lui, stă în faţa Crucii; „Orice bucurie vine dela diavol...; Nu mă mai înşela, nu mă mai chema... Nu mai vreau slavă, nu mai vreau bucurie. Nu mai vreau nici măcar nădejdea. Ce am de dat? Ce mai am? Singură doară această nădejde. Ridică-mi-o Ia-o. *Dacă s'ar putea,* fără să te urăsc, — *ţi-aş jertfi mântuirea mea,* m'aş pierde, *pentru sufletele pe cari,* în batjocură, *mi le-ai încredinţat mie,* păcătosul".

O rugăciune gemută într'o grozavă înfrângere sufletească. Acest capitol al romanului poartă titlul: „La tentation du désespoir". Eu cred, pentru scena pe care am reprodus-o, şi pe care o socotesc centrală întregei cărţi.

Căci *rugăciunea îi e ascultată.* De aci înainte el va trăi condamnat, *cu diavolul în el,* cu dia-

volul cu care se întâlneşte într'o noapte pe drum; va aduce linişte şi alinare în sufletele păstoriţilor lui — şi va fi *pentru ei,* un sfânt —, dar va trebui să se frământe în chinuri grozave. Cronica acestor chinuri, o cronică fără şir şi fără sens, cum sunt toate cronicele adevărate, este romanul.

Drama este simplă: orice faptă la capătul căreia ar luci pentru el nădejdea împăcării, sau nu e dusă până la sfârşit, de frică de a nu cădea victimă ispitii diavolului, sau eşuează lamentabil. Aşa minunea învierii unui copil; aşa istoria convertirea Mouchette-i.

In asemenea împrejurări însă, evident că o acţiune nu mai are sens. Problema e pusă şi rezolvată în momentul în care noi ne încredinţăm că Dumnezeu a hotărît a împlini dorinţa abatelui Donissan. Iar romanul nu face decât să amănunţească prin întâmplări reală, sensul acestei rugăciuni.

Cartea se ceteşte într'o chinuitoare şi bolnăvicioasă încordare. Aş zice că nici nu se poate ceti numai odată; ea închide atâtea elemente de elevaţie mistică, încât poate uşor deveni o carte de căpătâiu; căci deşi tonalitatea ei tainic-aridă înfrânge, interesul obiectiv e de aceiaş natură cu cartea vieţii Sfintei Tereza scrisă de ea însăş.

Scene mari? Tot romanul e o scenă mare. Se

pot indica totuş ca proeminente: întâlnirea cu diavolul (în partea a doua a cărţii); minunea învierii copilului (în partea treia), scene ţinute în acelaş stil mistic, şi total deosebite de prima parte (Histoire de Mouchette) sau de amuzanta prezentare a unui Anatole France către sfârşitul cărţii.

Insemnătatea acestei lucrări trebue subliniată, căci ea izbuteşte, pentru prima oară în epoca noastră, să scoată mistica din domeniul romanticei. sau al apocalipsului. In această privinţă Bernanos cată a fi socotit dincolo de Claudel şi de Ramuz.

29 Mai 1926

PERPESSICIUS [1])

Un pseudonim care nu e lipsit nici de căutare, nici de preţiozitate. Greu de pronunţat, — şi mai cu seamă greu de înţeles. Evident, un compus ad-hoc al lui *patior,* a suferi. *Perpessicius* va fi deci, aproximativ, *cel tăbăcit de suferinţă.*

O bogată şi foarte variată activitate în câmpul culturii; ceva cam împrăştiată uneori, silită să se acomodeze cu dificultăţi grave ale vieţii interioare. In fond, un sentimental; centrând nu

1) Perpessicius, *Scurt şi Targă,* Poezii, Editura librară a Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1926.

numai toate impresiile, dar chiar întreagă activitatea cosmică asupra lui însuşi; interpretând toată devenirea în funcţie de el; nu în sensul protagoreic al omului care e măsură tuturor lucrurilor, ci aşezându-se pe el însuşi *ca ţel* al acestei deveniri. Temperament prin urmare eminamente liric. Dacă însă mai adăugăm: temperament fără violenţă activă, ci contemplativ, spirit analitic, înclinat spre pasivitate, *cel tăbăcit de suferinţă* devine *cel ce se chinueşte singur*. Prin urmare: *Perpessicius,* desigur; dar şi *Heautoutimonoumenos* (care aminteşte pe Baudelaire). Precizare care nu e lipsită de interes pentru înţelegerea poetului.

Căci toată subtilitatea de situaţii sufleteşti, bogăţia nuanţelor şi acuitatea de simţire care abundă în volumul „Scut şi targă" sunt daruri ale unei precise şi îndelungate îndeletniciri cu sine însuş; ale unui proces de auto-analiză, caracteristică contemplativului. De aci şi acţiunea de disociere a impresiilor, prezentă aproape pretutindeni în volum, ruperea echilibrului normal dintre esenţial şi accidental, şi alunecarea cu accentul fundamental asupra amănuntului, care — deşi împotriva bunei logice — printr'o meşteşugită şi viguros susţinută sensibilizare, ia adesea proporţiile unui simbol.

Culegerea aceasta de versuri se intitulează „Scut şi targă" pentrucă marea majoritate a poeziilor se grupează în jurul războiului. Dar spre deosebire de soldatul *Panait S. Dumitru,*

ostaş hotărît şi glorios mutilat din 1917, *poetul Perpessicius* a făcut războiul ca „lăturaş". Catastrofa aceasta de proporţii aproape cosmice, pe el îl interesează în amănunte mărunte şi imediat concrete, aşa cum se resfrâng ele în conştiinţa unui om obicinuit să ducă o viaţă de „unul singur". Lipseşte pathosul, grandiloquenţa, perspectivă vastă şi generală. E par'că o voită reducere la scară a tuturor sentimentelor; iubirea se închirceşte în madrigal; durerea este numai ironie; mânia doar amărăciune învăluite toate într'o largă atmosferă de milă, superioară înţelegere şi ...renunţare.

Mai este un aspect interesant al poezie lui Perpessicius: predilecţia ei pentru viaţa regională şi anume iubire caldă, directă, necontrafăcută şi neliterară pentru oraşul Brăilei. Scriitorii noştri sunt în generalitatea lor abstracţi. Inţelegerea lor pentru pitoresc şi frumuseţe locală e surprinzător de redusă. Saltul pe care individul îl face de la copilărie la maturitate, e, în ţara noastră, analog cu saltul pe care l-am făcut înspre civilizaţie: aci am pierdut contactul cu istoria noastră, dincolo rupem legătura nu numai cu copilăria ci şi cu locul natal. De aceea literatura noastră e aşa de lipsită de concret şi de actual; şi mai departe, de aceea peisagiul nostru apare aşa de rar în literatură.

Când Panait Istrati a înfăţişat ceva din pitorescul Brăilei, a fost o generală mişcare de sur-

prindere plăcută. Şi totuşi nu cred să fie brăilean adevărat pe care literatura lui Panait Istrati să-l fi surprins sau să-l fi satisfăcut. Incontestabil P. I. este un mare talent de povestitor.

Dar peisagiul lui este literaturizat, şi încă inferior, prin introducerea unui element senzaţional-haiducesc care contraface — uneori până la anulare — caracteristicul brăilean. Cine are toate datele ca să înţeleagă acest lucru esenţial, va trebui să supună unei revizuiri — cel puţin în parte — renumele lui Panait Istrati. Căci nu se poate spune că marea lui calitate ar fi subiectul sau felul lui de povesti, pe care l-aş numi „Einschachtelungssystem": toate cafenelele portului Brăila de la Vadul Budurului până'n Cetăţuia sunt doar pline de bătrâni care povestesc şi astăzi, după acelaş sistem, lucruri mai interesante încă; Panait Istrati nu e din acest punct de vedere decât o ediţie europenizată — deci pieptănată — a atâtor Barba Iani, Bara Spiro, Barba Vangheli, Căpitan Stavro şi atâţia alţi căpitani... de barcă, de pe Dunăre.

Iată de ce mă gândesc că literatura noastră nici nu a atacat încă după cuviinţă tema Brăilei. Perpessicius o face: Mater Dolorosa: Ad provinciales, meum in Gretchen amorem, spernentes; Mirajul Planului oraşului Brăila, ş. a. sunt evident numai indicaţiuni ;dar aşa de preţioase, încât dacă am avea elemente cari să îngădue prognosticuri asupra calităţilor epice ale lui Perpessicius, am putea nădăjdui în el pe viitorul cântăreţ al marei porţi deschise la răsăritul turco-bizantin al ţării.

Dacă nu m'aş teme că jignesc unele susceptibilităţi, poate chiar îndreptăţite, aş spune că Perpessicius este cel mai cult dintre liricii noştri actuali. Nu în sensul unei culturi de sinteze şi de idei generale; ci în acela al unei erudiţii mărunte şi aproape penibile, pe care, eu, cel puţin, m'am obicinuit s'o aşez la baza adevăratei valorificări spirituale a vieţii. Perpessicius este filolog, istoric literar, bibliograf şi eminent latinizant în acelaş timp. O cunoaştere precisă şi savantă a prozodiei şi a metricei, îi îngăduie libertăţi cari în alte împrejurări ar părea deconcertante. P. este un rafinat şi un subtil; el nu se sfieşte a întrebuinţa ritmurile cele mai îndrăzneţe alături de cele de o banalitate aproape suburbană; pentru că nu îl teoretizează ritmul; pentru că îl cunoaşte; pentru că îl ştie pune în acord cu situaţiile sufleteşti. Este o calitate rară; desigur nu de-a-dreptul trăită, — ci raţionată. Dar totuşi organic contopită. Asupra căreia trebuie să atragem atenţia.

Perpessicius este un scriitor dintre cei mai cunoscuţi. „Scut şi targă" e totuşi primul său „volum"; care nu face decât să accentueze profilul delicat, subtil, preţios şi precis până la acuitate, pe care isbutisem să ni-l schiţăm din activitatea disparată de până acum; cu impresia fundamentală că înainte de orice Perpessicius e poet.

18 Iunie 1926.

VIRGULA

Sunt oameni foarte de treabă, cari, în împrejurări de convorbire destul de pacinice, ajung să ridice tonul și să se enerveze pentru simplul motiv că *nu știu să respire convenabil când vorbesc.* Cazul e foarte frequent: și mă surprinde faptul că medicina, care, mai ales în ultimul sfert de veac, a dat dovadă de multă subtilitate, ingeniozitate și elasticitate intelectuală, nu a luat în studiu această problemă destul de precisă, a cărei rezolvare ar contribui sensibil la reducerea numărului oamenilor cuprinși în categoria cu totul vagă și irevelantă a „nervoșilor" sau — mai rău încă — a „neurastenicilor".

Cunosc însă un alt caz, cu mult mai interesant, pe care îl urmăresc de peste cincisprezece ani; evident, nu stăruitor sau sistematic; fără să caut sau să provoc prilejurile; dar nelăsând să-mi scape nici unul din cele cari mi se ivesc. Este anume vorba de una din cele mai vaste personalități cugetătoare ale culturii noastre. Numele nu interesează. Interesează cazul.

Și cazul, iată-l. Pe omul de care vorbesc l-am frequentat o vreme aproape zilnic. De unde se poate deduce că îl cunosc destul de bine. Mi-aș permite să spun că îi sunt chiar prieten. Ceea ce înseamnă că îl apreciez în chip deosebit. Ne împăcăm suficient de bine. Cred că deși cu multe ocoluri și cu o infinitate de nuanțe deosebitoare — gândim în diferite probleme fundamentale la fel; suntem *în fond* înrudiți sufletește.

Și cu toate acestea; l-am auzit vorbind de nenumărate ori; în dialoguri scurte sau mai prelungite, în conferințe. L-am cetit; în articole sau în studii. Intotdeauna am avut aceeaș impresie; nu pot să-l urmăresc suficient. Dacă vorbește și iau note, controlând însemnările, trebue să recunosc că are linia unitară de gândire; și o frumoasă închegare a vorbirii; dar dacă nu iau note, nu-mi rămân decât crâmpee; deci interesante și sugestive, dar a căror exploatare nu este completă. Mi-am controlat impresiile adesea cu alți auditori; invariabil răspunsul a fost: foarte interesant, dar cu materialul și cu ideile astea se putea face o conferință mai frumoasă încă! Ceea ce totuș este inexact. Căci dacă citești *aceeaș* conferință după *stenogramă,* ea este fără cusur. Straniu, nu?

Până deunăzi, când i-am cetit un articol mai întins. Il urmăream cu greu. Tema și ideile mă interesau; dar nu-i puteam prinde șirul argumentării. Mă dovedeam neputincios și-mi era penibil. Așa de penibil, încât m'am hotărît să descos tot articolul, frază cu frază. Nu a fost nevoe de prea multă muncă. Dela a doua pagină am descoperit cu surprindere că omul meu *nu știe să pună virgulele.* Acestea ocupau locurile cele mai fanteziste. Nu vorbesc de cele dinaintea lui și de cari sunt pline paginile; aci pot fi îngăduite... libertăți. Dar dacă eu scriu

de pildă: „calul meu, aleargă", punând adică virgula după calul meu, atunci nu mai e vorba de nici o licenţă. Ei bine, cam aşa scrie omul meu. E ca şi cum ai fi isprăvit de redactat o pagină şi pe urmă te socoteşti: ia să mai pun vre-o douăzeci-treizeci de virgule. Şi le pui cu furca, absolut la întâmplare. Evident, în asemenea împrejurări: „ca, vântul" (eu nu exagerez nimic; dar ce are a face o virgulă mai mult sau mai puţin!).

Şi totuş are a face. Experienţa mea nu s'a oprit aci: am luat o frază şi i-am aşezat virgulele cât am putut mai convenabil. Dar s'a întâmplat şi cazul impresionant că *nu am putut să aşez virgulele*. Fraza se refuza unei disciplinări sub punctuaţie. Ei, iată ce e foarte grav; şi iată ce explică o mulţime de lucruri!

Omul meu gândeşte logic, dar nu se exprimă întotdeauna logic.

Rândurile acestea îi pot cădea în mână. Nu este exclus să se recunoască. Dar mi-ar părea rău să se supere. Căci nu pentru el scriu aci. La el lipsa de disciplină în exprimare e sublinită de mari calităţi de gândire. Dar la alţii? Căci răul este răspândit.

Nu mai scrim logic, — şi nu mai gândim logic. Maşinăria noastră intelectuală ratează ca un motor ramponat; ia câmpii ca un cal nestrunit. Lipseşte gândirii noastre curente cea mai elementară disciplină.

Prin meseria mea sunt în contact permanent cu minţile tinerimii noastre. E dezolant; cum vorbesc: fără şir şi fără sens; cum răspund: în totdeauna alături de întrebare; cum nu ştiu să prindă miezul unei afirmaţii; cum nu sunt în stare să înţeleagă înlănţuirea a două idei; cum nu pot să deosebească contrariul de contradictoriu; cum nu pot face o analogie pentru că nu ştiu apropia termenii de acelaş grad şi aceeaşi generalitate; ş, a. m. d.

Imi veţi răspunde că totuşi copiii învaţă logica; la liceu şi la universitate. Ştim. Dar în liceu, aşa cum se face, logica nu e de nici un folos, pentru că e prea dificilă şi subtilă; iar la universitate... logica e o disciplină filosofică. Şi pe urmă o intervenţie la universitate ar fi prea târzie. Studentul vine aci cu posibilităţile de gândire deja formate. (Căci doar ăsta e rostul liceului).

Atunci? Atunci ne sălbătecim.

Sunt totuşi fructele şcoalei realiste, care trebuia să ne fericească cu o generaţie de minţi agere, aplicate strict la realităţi. Experienţa am făcut-o. Copiii noştri au sburdat destul prin câmpiile „ştiinţei pozitive". Credem că a venit vremea şi de treabă mai serioasă.

Deci — *înapoi la gramatică!*

Evident nu vom face din orice licean un Spinoza; cu siguranţă însă, din orice licenţiat un absolvent efectiv a cel puţin 4 clase primare.

Ceea ce va fi un câştig.

16 Iulie 1926.

TRADIŢIONALISM ŞI DEMOCRAŢIE

„Chemarea" Institutului Românesc al Acţiunii Naţionale a sgândărit pretenţiile de intelectualitate ale presei democratice. Domnii teoretizează. Deocamdată mai mult periferic. Le va veni — mâncând — şi pofta de a intra în miezul lucrurilor? Ii aşteptăm.

Recunoaştem că discuţia în generalităţi e mai comodă. Nu ai nici un control. De îndată ce generalizările le faci tu, ţi le poţi construi sau alege pe cele cari sunt mai potrivite ţintei către care te îndrepţi. Socoteală bună, de sigur, dar cu alţii decât cu noi. Noi avem obiceiul să precizăm.

Două sunt afirmaţiile fundamentale făcute de preopinenţii noştri democratici:

întâiu că este imposibil a urca înapoi cursul vremii;

al doilea, că şi democraţia recunoaşte o tradiţie, dar numai pe aceea dela 1848.

Această din urmă afirmaţie este deadreptul deconcertantă. O tradiţie care începe dela o dată fixă, ca simpla apariţie a unui ziar, e o contradicţie *in adjecto*. In esenţa tradiţiei stă perfecta continuitate în timp şi lipsa de începuturi cari să se poată stabili pe calendar. Un început cu data fixă este o uzură în curgerea vremii, o aşa numită soluţie de continuitate, adică tocmai negarea acumulării neîntrerupte de experienţă, caracteristică tradiţionalismului. Tradiţionalismul

în felii — „pe asta o admit, pe astălalta n'o admit" — este o amuzantă invenţie intelectuală, demnă de subtilitatea democraţiei de pe malurile Dâmboviţei. Este totuşi o surpriză. Căci, oricum, dar noi ne ţineam preopinenţii „în Sărindar". Ei vor să ne încredinţeze acum că sunt dela Chiajna. La urma urmelor singurul lucru pe care nu ţi-l alegi sunt adversarii. O să ne învăţăm deci şi cu noua lor origine.

Cât despre întroducerea în discuţie a axiomei că anume nu se poate urca înapoi cursul vremii şi reînvia timpurile de acum trei sute de ani, ea este cel puţin neîndemânatecă. Poate cineva afirma serios că noi am avea o astfel de pretenţie? Am cerut noi un asemenea lucru? Ne credeţi capabili de o asemenea ignoranţă? Haide domnilor calpuzani intelectuali, păşiţi înainte cu preciziunile.

Să ni se facă nouă lecţii de ce însemnează istorie, e în orice caz înveselitor. Când însă această lecţie ne e făcută de democraţi, cari revendică pentru ei istoria, comicul desvălue deficienţe mai grave.

Şi totuş vajnicii apărători ai „cetăţenismului", sunt la noi progresişti cu toţii; aşa dintr'odată. Este iarăş o invenţie românească. In altă parte democratismul nu cunoaşte istoria. E şi natural. Democraţia este negarea tradiţii şi a eredităţii în genere; ea este atomizare, aritmetizarea societăţii, şi ca atare anularea trecutului pur şi simplu. Mai pretenţios spus, mentalitatea demo-

cratică este ametafizică şi ca atare ahistorică. Incercarea de a confisca pentru ea metoda istorică şi mai ales viziunea istorică a lumii este o scandaloasă aberaţie intelectuală.

Nu, domnilor, tradiţia, istoria, şi ceeace aţi vrea să numiţi Dvs., progresul — un lucru pe care iarăş nu-l înţelegeţi — astea toate cad în lotul nostru. Nu vă atingeţi de ele, şi mai ales nu vi le însuşiţi, că vă furaţi căciula singuri. Şi iată, se apropie iarna.

Ştiu că prin Sărindarul democratic e rătăcit şi un filozof. E timpul să fie scos dela naftalină, şi pus să vă dea ceva elemente de discuţie. Hotărât nu mai e vremea când numai reportagiile lui Nedelea trebuiau revăzute de un om cu carte. Acuma se cere acelaş lucru şi pentru articolele de „teorie".

Timpurile satului fără câini au dispărut şi din presă. Deci înapoi la „Abâcâ..." Şi mai uşor cu „discuţiunile".

14 August 1926.

„CETĂŢEAN" ŞI „OM"

Cunoaştem de eri un nou recrut al forţelor democratice. A apărut în „Adevărul" şi iscăleşte Ig.

Ig? Cum Ig? Care Ig?

Ig-nat? Nu se poate!

Ig-notus? nu era nevoe să ne-o spună!

Ig-narus, ne jenăm noi înşine.

Ig-nobilis, e ruşine!

Ipoteze se mai pot face. Totuşi ţinând seama de locul de unde ne întâmpină, optăm mai degrabă pentru Ig-el.

Igel-ariciu. Ştiţi, există şi o fabulă: ariciul şi sobolul. Şi tocmai ca ariciul din fabulă se comportă d. Ig. Căci abia descălecat în Sărindarul democratic, d-sa se simte obligat să apere naţionalismul românesc împotriva ...sovietismului nostru. Pe d. Ig. nu-l cunoaştem. Ştim însă că în redacţia respectivă sunt şi oameni de bună cuviinţă. Era de datoria acestora să aprecieze situaţia: naţionalismul d-lui Ig. dela „Adevărul" — jignit şi primejduit de sovietismul „Cuvântului"! E cel puţin nedelicat! Sunt doară limite peste care nu se poate trece. Dacă nu pudoarea, cel puţin bunul gust trebuia să scutească publicul de acest spectacol. Regretăm noi cei dintâi întâmplarea, pentru oamenii cu simţul măsurii din redacţia... preopinentă.

Cu câteva zile în urmă cineva scăpase o declaraţie sinceră: „nu român, ci cetăţean". *C'était le cri du coeur*. Deosebirile apăreau, dela noi la democraţi, esenţiale. Antinomia cetăţean-român definea categoric situaţia. Am subliniat-o după cuviinţă şi importanţă, pentru a ne delimita

pozițiile. D. Ig. revine astăzi „à la recousse", și crează o identitate care iarăși e caracteristică: cetățean și om. Recidiva este întotdeauna primejdioasă; deci chiar când ea nu e decât stăruința în a teoretiza. D. Socor e mai îndemânatec; a făcut odată „teorie", — știți, cu tradiția și cu istoria; a primit răspunsul și s'a retras prudent; de atunci nu mai intervine în discuție decât ca comentator de fapt. Teoria a lăsat-o în seama altora. Nu e mai frumos așa?

D. Ig. crede că nu. Și atunci se lansează: „Lupta aceasta dusă de entuziaștii noștri fas„ciști pentru dărâmarea statului politic modern — „care e clădit pe noțiunea modernă de cetățean „și om, este o luptă absurdă împotriva tipului „uman cel mai desăvârșit și mai complect din „punct de vedere individual și social, pe care „l-a putut concepe gândirea umană în evolu„ția ei".

Va să zică, noi cei de azi reprezintăm „tipul uman cel mai desăvârșit (admirați superlativul!) și mai complect". Mărturisim că noi perfecțiunea aceasta proprie nu o prea simțim. Probabil că d. Ig. vorbește pentru d-sa. Gândirea i-am văzut-o. Regretăm că nu ne-a trimis fotografia. Am fi avut și noi o idee de ce însemnează „tipul uman cel mai desăvârșit și mai complect din punct de vedere individual și social, pe care l-a putut concepe gândirea umană în evoluția ei".

Să ne lămurim. Mă rog de care om e vorba?

De omul *real* creat de civilizația contimporană? El este, după știrea noastră, departe de a fi complet. Omul de astăzi e mai mult decât ori când *homo faber*, omul tehnicei, contrafăcut de o viziune unilaterală a vieții, mutilat în toate avânturile lui metafizice și mistice. Dacă în adevăr el ar fi omul complet, de ce frământarea spirituală a vremii noastre? Că doar „complect" însemnează într'un fel „perfect", iar perfecțiunea este o stare de echilibru, nu de frământare și de luptă. Dacă contimporanul e omul „desăvârșit" (desăvârșit e traducerea exactă a lui perfect) de ce acuzația ce se aduce structurii spirituale a vremii că ar fi anihilat cultura în beneficiul civilizației; și de ce, pe de altă parte, încercarea tuturor reprezentanților mentalității veacului XVIII de a compromite mișcarea mistică actuală, în care noi vedem încolțind o nouă epocă de cultură în viața omenirii?

Dar zice d. Ig.: nu perfect, ci cel mai perfect (!); superlativul este relativ, nu absolut. Fie și așa. E mai fundată afirmația? Evident, nu. Căci momentul de astăzi nefiind o stare de echilibru, ci una de devenire, nu se poate compara nici pe departe cu momentul grec sau cu momentul scolastic sau chiar cu momentul pozitivist, care în felul lor erau în adevăr perfecte. Vrem comparație? Să așteptăm întâiu noul precipitat sufletesc al istoriei, — și atunci vom putea vorbi.

Inţelege d. Ig. prin omul de astăzi pe omul pozitivismului ştienţist? Ar însemna să luăm lucrurile dela capăt; căci tocmai acesta e punctul de vedere pe care îl afirmăm şi îl dovedim necontenit: mentalitatea pozitivist ştienţistă, precum şi corelaţiunile ei în ordinea producţiei şi a politicei, au fost depăşite de procesul istoric.

Dar poate că toată discuţia asta e, în specie, de prisos. In adevăr, surprind un pasagiu caracteristic : „Cetăţeanul modern... este mai întâi om, şi ca atare nimic omenesc nu-i este străin, fie şi acel omenesc de aceeaşi lege şi de acelaş sânge, FIE DE LEGE STRĂINĂ". Sublinierea e a noastră. Se poate să fie cazul a zice: „Te văd, te văd". „Fie şi de lege străină", e bun. Dar în acest caz, identitatea d-lui Ig. cetăţean-om, are acelaş fond cu antinomia d-lui Socor, cetăţean-român. Şi în acest caz îl trimitem la articolul nostru trecut.

20 August 1926.

M A R E A

La Balcic harnicul profesor Moşescu se trudeşte deocamdată prin înfiinţarea unei universităţi de vară — să intereseze atenţia opiniei publice, pentru acest oraş, capitală a Coastei de Argint.

Problema se ţine pentru moment numai în cadrul unor interese şi necesităţi de orizont local; dar nu se poate ea oare lărgi? Există o problemă, părăsită din necunoaştere a Balcicului; dar nu există şi o problemă a mării? Cine dintre conducătorii acestei ţări poate pretinde că a fost preocupat de ea?

Lucrul e şi explicabil. De când ne-am constituit ca stat modern, noi am avut o politică naţională mai mult de „bogdaprosti". Actul nostru politic de naştere a fost milogit de fugarii dela 1848 pe la porţile tuturor oamenilor mari — mai adesea oficiali — ai Europei apusene. De aceea noi nici nu ne-am exercitat ochiul pentru a prinde problemele cari depăşesc situaţia noastră de pupili. O ţară cât Italia ca întindere, şi de atâtea ori mai bogată natural de cât aceasta, judecă astăzi, la zece ani după războiu, exact după aceleaş proporţii reduse din 1916. Statul român nu are conştiinţa însemnătăţii lui în noua configuraţie a Europei centrale; iar, ca urmare, gândul fiecărui cetăţean e lipsit de îndrăzneala rodnică a acestei conştiinţe.

Iată de ce nu ne preocupă problema mării. Numai conceperea ei, şi cere atâtea lucruri! Mai întâiu perspective largi istoric-sociale; şi mai pe urmă o mândră independenţă de judecată. Stăpânim un ţărm de mare de jumătate de veac. Ce am făcut ca să-l legăm de viaţa noastră şi de ţara noastră? Dintre toate provizoratele în care regimul politic ţine statul românesc, acesta e cel mai penibil.

Nu ne ridicăm pretenţiile până la vremea

în care Marea Neagră era un „lac moldovenesc", — dar credem că un stat cu 17 milioane de oameni își poate pune, pentru conștiința publică, problema drepturilor și îndatoririlor lui *asupra celui mai scurt drum la Indii,* și la *isvoarele de petrol europene și asiatice* (căci asta va fi situația la deschiderea canalului Rin-Dunăre.

Noi totuși nu am întreprins nimic pentru siguranța noastră în Marea Neagră. Toată coasta e deschisă celor dintâi năvălitori. Puterea noastră încetează dincoace de linia apelor teritoriale; la țărm chiar. Suntem săraci, desigur! Dar unde este alianța politică în stare să ne asigure folosința mării? Putința unei asemenea alianțe există; s'a gândit cineva la ea?

Unde stă pricina acestei indiferențe? Intr'o lipsă de perspectivă istorică, și într'o timiditate de judecată, — am spus-o. Ea stă și în altă parte. In incapacitatea noastră de a stăpâni inițiativa în legăturile cu lumea. Marea a fost în mâna noastră un instrument pasiv.

Problema mării este deci la noi una din fețele regimului de pasivitate națională în care trăim. Insemnătatea ei se va impune spiritului public numai când aceasta va avea prilejul s'o întrebuințeze. Ar fi calea normală. Căci după cum prin „mergerea la mare" noi am învățat să o prețuim sub aspectul estetic-sanitar, tot așa vom izbuti să o înțelegem și să ne-o însușim economic și politic atunci când puterile de expansiune ale nației își vor căuta drumurile de cea mai mare folosință.

Avem de aface propriu zis cu o problemă de integrare națională. Noi nu ne-am luat în stăpânire încă țara, după cum nu ne-am luat în stăpânire istoria. Istoria trăește în noi numai în forma retorică a ei.

„Era nobil omul, când era român" după cum organizmul noului stat românesc nu există în conștiința noastră decât în formula sforăită și de prost gust „România Mare".

O cunoaștere a lor, o iubire a lor, o folosire a lor în toate reșursele pe cari această istorie și geografie ni le pot oferi, lipsește cu totul.

Și iată acum, de la Balcic, ridicându-se, mai mult întâmplător, chemarea către cunoașterea și iubirea mării; a mării care trebue să fie și a noastră. Nu suntem originali, de sigur; au făcut-o înaintea noastră Bulgarii care se interesează de Varna lor mai mult de cât o facem noi pentru coasta noastră. Dar nici nu e nevoie să fim originali; ci mai ales temeinici. O cunoaștere a mării, de sigur. Dar o cunoaștere în așa fel, încât această mare să fie integrată nu numai în conștiința publică, ci mai ales în mecanismul noului stat românesc. Artiștii și poeții sunt buni, de sigur, ca propagandiști ai mării, mai folositori vor fi însă oamenii de știință, geografi, geologi, biologici și istorici; și mai ales sociologii, economiștii și marii întreprinzători. Pe aceștia toți îi

aşteptăm la o acţiune de cucerire a mării.

Căci fără ei, totul nu va fi decât... literatură. De care suntem obosiţi.

4 Septembrie 1926.

CULTURĂ ŞI DEMOCRAŢIE

Institutul Românesc al Acţiunei Naţionale a fost însfârşit salutat de presa democratică. Un vechiu gazetar anume se bucură că o asemenea instituţie va putea lua naştere. Dar salutul ca şi bucuria sunt cu meşteşug. Căci firitisitorul nostru aşteaptă de chiar activitatea acestui institut întărirea ideii democratice.

Dacă lucrul ar fi fost numai afirmat, am fi avut de aface cu un punct de vedere baroc, sau numai cu o butadă de gust îndoelnic. Dar nu, articolul respectiv argumentează; şi anume aproximativ aşa:

Răspândirea culturii şi preocuparea de problemele sociale aduc întărirea democraţiei;

Institutul Românesc va contribuì la răspândirea culturii;

Deci, Institutul Românesc va contribui la întărirea şi răspândirea ideilor democratice.

Să recunoaştem că silogismul este exact. Numai că, exactitatea formală a unui silogism nu dovedeşte niciodată valabilitatea concluziei. In bună logică această concluzie este oare cum cuprinsă în „premise", valabilitatea acestor premise deci condiţionează valoarea încheierii. Asupra acestui punct nu poate să existe controversă.

Discuţia se localizează deci la o chestiune de fond, şi anume la cea pusă de premiza majoră. Aceasta afirmă că între cultură şi democraţie ar fi o strânsă legătură, şi anume în sensul unei condiţionări: răspândirea culturii aduce întărirea democraţiei.

In această discuţie — pe care o recunoaştem pedantă, dar al cărui caracter nu-l putem schimba noi nu urmărim decât lămurire cinstită; pentru noi şi pentru cititori. Să cercetăm deci câtă realitate cuprinde afirmaţia de mai sus.

Mai întâiu, de ce cultură e vorba şi de ce democraţie e vorba?

Există o cultură care înseamnează o adâncire şi o potenţare a vieţii spirituale; dar există şi o cultură care nu e decât lărgirea comodităţilor vieţii şi are ca instrument o vulgarizare superficială şi neasimilată a câtorva cunoştinţe elementare.

Iar pe de altă parte, există o democraţie care e mai mult o atitudine generoasă, de om de treabă înduioşat de soarta semenului său abstract; precum există o democraţie care înseamnează efectiv egala îndreptăţire a tuturor de a hotărî în chestiunile publice şi care nu poate duce decât la înecare individualităţilor în masse, la precumpănirea cantităţii asupra calităţii.

Să distingem deci.

Cultura adevărată este operă de adâncire personală, și prin urmare de diferențiare. Marii oameni de cultură, marii creatori în ordinea spirituală nu au fost niciodată democrați; nu au fost democrați nici prin temperament, nici prin practică politică. Iată un exemplu chiar din țara noastră și poate unul tipic: d. Iorga. Sentimental, ca orice om de inimă s'a plecat milos asupra masselor necăjite, și a cerut pentru ele dreptul la viață. Dar dreptul lor de a hotărî în chestiunile de bază ale statului, nu. D-sa este de altfel autorul lapidarei formule care definește o epocă și o structură spirituală: democrația nu este stăpânirea *prin* popor, ci stăpânirea *pentru* popor (adică în *folosul* poporului).

Se poate ceva mai clar?

Vă închipuiți dvs. un om cult, vecinic frământat de probleme, vecinic inventiv și iscoditor, consimțind să intre în rânduri și să se supună hotărârii — după criterii numerice — a maojrității? De ce să nu ne aducem aminte că însuș Rousseau care numai o cultură solidă și organică nu a avut, dar care era desigur atins de aripa geniului, însuș Rousseau preconiză dreptul individului de a protesta împotriva hotărârilor majorității (cu ce spirit de consequență, rămâne de cercetat!)

Sau poate e plausibil spectacolul unei masse de intelectuali oameni culți, trăind *și* lucrând după normele și principiile democratice.

Nu, cultura este în esența și urmările ei hotărît aristocratică. Confratele nostru a călcat cu stângul.

...Sau face o ușoară confuzie. Căci e adevărat, în regimul democratic se poate identifica o mai mare răspândire a culturii. Dar cultura aceasta a masselor nu este cultură; ci, așa cum stabileam, mai degrabă instrumentul tehnic al unei forme speciale — foarte aproximative — de civilizație. Este cultura al cărui summum se atinge în așa numitele universități populare, plagă paralizantă a adevăratei culturi. Cultura stearpă, îndrăzneață și mărginită a mentalității anchilozată în cl. VI de liceu. *Docta ignorantia* la propriu, nu în înțelesul de îndoială metodică a lui Nicolaus Cusanus. Dacă de aceasta vorbește confratele nostru, are dreptate. Dar o asemenea cultură o lăsăm democrației.

Institutul Românesc optează hotărît pentru celalt fel de cultură; care de sigur nu va aduce la întărirea ideilor democrate.

11 Sept. 1926.

LICHIDAREA

...Desigur mai sunt încă două zile până Duminecă, data când se adună în congres cele două partide democratice ale țării. Dar ce însemnătate mai poate avea acest eveniment! Sorții au

căzut. Naţionalii şi ţărăniştii, rezervele suprême ale nevindecabililor iluzionişti sau iluzionaţi politici, cari trebuiau să dea ţării, „marele partid democrat", ultima nădejde europenizantă, va veni la „Dacia" — dacă vor mai veni — sfârticaţi, reduşi, neputincioşi, ruşinaţi de ei înşişi până la gândul dispariţiei.

Este, fără îndoială, cel mai mare dezastru moral pe care l-a înregistrat viaţa noastră publică; cea mai ruşinoasă şi mai definitivă desagregare a unor organisme politice. A mai murit pe vremuri la noi un partid: cel socialist; dar a murit de moarte violentă; strâns de gât. „Marile partide democratice" mor însă de păcatele lor proprii. Şi ce e mai grav pentru ele, se sting în indiferenţa plictisită şi desgustată a publicului.

Criză de oameni? Nu. Criză de regim spiritual. Trei luni, o vară întreagă, am afirmat-o zi de zi în această foaie: democraţia lichidează. A, ce gâlgăială de ironie şi de dispreţ savant în gâtlejurile democrate! Şi acum?

Partidul naţional, o serie de grupuri şi grupuleţe fiecare cu „libertate de acţiune": Grupul Maniu, grupul Goldiş, grupul Vaida, grupul tinerilor, grupul Iorga, grupul Argetoianu, grupul foştilor takişti, şi pe urmă disidenţele: Petrică Dragomirescu, Derică Ioaniţescu... et j'en passe. Socotindu-se unii să se retragă sub cortul lui Ahile, ochind alţii spre liberali, spre averescani, spre ţărănişti.

Iar ţărăniştii? D. Stere se retrage din viaţa

politică. Dr. Lupu a înfrânt pe d. Mihalache: dar în Basarabia d. Cazacliu ameninţă pe dr. Lupu. Cum se vor desfăşura şi aci evenimentele? Cari sunt perspectivele ţărăniştilor? In orice caz incomparabil mai puţin strălucite de cât în 1919!

Situaţia aceasta noi o numim lichidarea partidelor democrate. Ea verifică pas cu pas punctul nostru de vedere, care a afirmat constant că unul din corolarele democraţiei este formarea partidelor politice în solda feudalităţii bancare. Intărirea partidului liberal, care neapărat va câştiga din dezastrul naţional-ţărăniştilor, va fi încă o dovadă a dreptăţii noastre. Celelalte partide cari se vor forma şi câte se vor forma de aci înainte, vor trăi fatalmente la remorca liberalilor.

...Afară numai dacă chiar acest partid, în fond el însuşi de ideologie marxistă, nu va sucomba sub noile realităţi ale vremii. D. Ion Brătianu ştie în această privinţă ceva. *Ştie* anume că închebarea politică îi e ameninţată de statul corporativ, care e în mers; şi simte că astăzi iniţiativa nu mai stă la d-sa.

Lichidarea partidului liberal prin statul corporativ este un proces istoric pe care unele întâmplări îl pot cel mult grăbi; de împiedicat nu-l mai poate împiedica nimic. Elementele politice militante cari ar putea interveni activ pentru grăbirea acestei ultime lichidări a regimului

spiritual jacobin sunt două: Partidul ţărănesc şi d. Iorga.

Partidul ţărănesc, dacă printr'un act de desmeticire şi de violent curaj, ar trece cu buretele peste toată falşa ideologie democrată pe care — spre nefericirea lui şi a ţării — a adaptat-o dela 1921 încoace; şi dacă s'ar putea reîntoarce la adevăratele lui rosturi, care se rezumă în ceeace pentru iniţiaţi aş numi *programul de la Mânăstirea Dealu*. Noi, şi cu noi unii membri ai partidului ţărănesc, am mai afirmat-o aci. Dar era pe vremea când se pregătea actuala ...fuziune, şi „Aurora" era foarte măreaţă; „avea treburi mai serioase". Treburile acestea „mai serioase" le-am văzut. Nu sunt nici măcar de râs...

Al doilea element ar fi d. Iorga. Nu am uitat nici odată intuitiva d-sale antipatie pentru regimul artificial, contrafăcut şi dizolvant al democraţiei; precum nici încercările d-sale de concretizare în formule a viitorului stat corporativ; căruia de sigur d-sa îi zice altfel; dar crede în fond acelaş lucru ca noi. D. Iorga însă nu a insistat; şi ar fi trebuit să o facă. Să nădăjduim că o va face de aci înainte, şi anume ridicând acest crez la rangul de idee centrală a întregei d-sale activităţi ideologic-politice.

Dar dacă nimic din acestea nu se va întâmpla? Va fi păcat pentru oamenii noştri politici. Realităţile cari au lichidat „marile partide democratice", vor lichida şi statul liberal. Chiar fără

concursul ţărăniştilor sau ai d-lui Iorga. Statul corporativ e în marş; nimic nu-l mai poate opri.

8 Octombrie 1926

LASCĂR VOREL

Câţi sunt, în marele public al Bucureştilor, cei cari îşi mai aduc aminte de pânzele frământate, chinuite, surprinzătoare de noutate şi străbătute de o înaltă intelectualitate, pe care le expunea prin 1912 la expoziţia „Tinerimii artistice" Lascăr Vorel?

Lascăr Vorel a fost. Sunt aproape nouă ani de la moartea lui, întâmplată la Muenchen unde se aşezase de aproape douăzeci de ani. Şi nu ştiu de ce în acest sfârşit de toamnă târzie mă gândesc mai stăruitor la el. Poate pentru că imagina aceasta a vieţii agonizante, care încearcă să se împotrivească morţii, smulgându-i o zi de soare mai mult, este într'un fel însuşi simbolul trecerii lui prin această lume.

Un necunoscut pentru istoria noastră culturală, şi totuşi unul din cele mai strălucite exemplare de spiritualitate românească. Românească? Era pictor? De sigur. Dar ce viu era! Numele lui l-am cunoscut întâia oară la Noua Revistă Română. Prin 1911. Trimisese câteva schiţe literare, cari au şi apărut. Fine, nervoase, fruct mai de grabă al unei gândiri disciplinate şi strecu-

rându-se sigură printre subtilități și nuanță; analist de o ascuțime aproape cazuistică, și totuși, în scris chiar, un ochiu plastic.

Personal, l-am văzut ceva mai târziu la Muenchen; în Schwabing, la Stefanie-Kaffée. Cine a trecut prin viața artistică și intelectuală a Germaniei de Sud, și nu a freuqentat pe d. Oberdörfer dela Stefanie-Kaffée! Cum ședea el închiondorat, vecinic mahmur și prost dispus, uitându-se dușmănos la clienții lui, care nu aveau alt cusur decât că-i consumau cafeaua — și ce cerea! „Bliemchen!" — și plăteau cinstit... Acolo l-am cunoscut și pe Vorel. Seara târziu, ședea liniștit la o masă, făcea ochii mici ca să te privească prin fumul de țigară; și vorbea; potolit și dulce, cu un glas cald și învăluitor, cu mlădieri ciudate, uneori ca de femeie. Avea o frunte enormă, aproape monstruoasă, gata să plesnească par'că sub frământarea dureroasă a gândului pe care îl adăpostea. Gândul era activitatea lui de predilecție; aș zice că o exercita incontinuu, cu o plăcere aproape sadică. Sadică, pentru că analiza spirituală permanentă la care se deda, dizolvase aproape, pentru el toate formele de manifestare ale geniului omenesc. Iar admirația pentru marile monumente de cultură îi era otrăvită de conștiința insuficienței pentru generația noastră a tuturor vechilor forme de creație. Mi-aduc aminte cu ce zguduitoare emoție vorbea odată de Rembrandt „din a doua perioadă"; cum îi diseca opera, cum îi desprindea elementele

noui, revoluționare în luptă cu vechea manieră sigură și „definitivă". Cu ce pasiune urmărea în viața contimporană temperamentele cu adevărat artistice!. Este emoționantă în această privință o amintire, de un interes mai general. Primisem din țară catalogul „Tinerimii". I-l arătasem și îl cercetase cu atenție. Seara l'a adus la cafenea. Era ca de obicei sobor mare: era și Wedekind cu replicele lui scabroase și violente, și Nebelthan de la Schauspielhaus în perfecțiunea de „dandy", și Galbranson și Weissgerber timid și totuși sigur de el, și Marc de la Blauer Ritter, ambii aceștia din urmă mari puteri ale picturei germane nimicite în războiu; Doro Maier, taciturn și impasibil, Albert Bloch, Emsen sfios și delicat ca o fată mare și Bolz impetuosul. Aproape în unanimitate, toți s'au oprit asupra unei reproduceri din Theodorescu-Sion: „Pescari". Bucuria reținută și totuși emoționantă a lui Vorel nu e ușor de uitat nici acum, după cincisprezece ani. Și el tot la Sion se oprise, nu ca la un artist cristalizat, ci ca la unul ce căuta.

De sigur prin connaturalitate. Căci toată viața lui, asta a făcut Vorel: a căutat. Ceasuri și zile întregi l-am urmărit în fața planșetei sau a chevalcului. Nu picta; rezolva probleme. Suprafețe de culoare lângă alte suprafețe. Linii lângă linii, sau deacurmezișul, în ritmuri noi, mai adesea formale decât plastice, dar întotdeauna interesante și surprinzătoare. Toată înfrigurarea novatorie a cubismului, el a trăit-o printre cei

dintâi. Am un portret în ulei lucrat de el. Problemele cubismului sunt deja puse. Expresionismul s'a frământat în mintea lui, ca în capul unui novator. Procedeul întrebuinţat de Koschka, şi anume prezentarea unei figuri „de face" şi de „trois quarts" în chip public. Şi câte alte probleme puse şi rezolvate în acest spirit adânc în vecinic neastâmpăr şi în frământare.

De pe urma lui au rămas puţine lucruri: câteva uleiuri risipite pe la prieteni, şi resturile unei expoziţii pe care o făcuse împreună cu Heckel la Golz. Mai ales acestea din urmă sunt de cea mai mare însemnătate. Se găsesc în ţară. la Piatra Neamţ; nu le cunoaşte nimeni, şi e păcat.

Domnul Bunescu ,care are atâtea merite în organizarea vieţii noastre artistice, nu ar voi să se gândească la o „expoziţie retrospectiva Lascăr Vorel?".

24 Octombrie 1926.

FASCISM ŞI FRANCMASONERIE

Pe editorialul nostru de ieri Pamfil Şeicaru a pus problema raporturilor dintre Biserica Verde şi Fascism, înfăţişând ultimile frământări din Italia ca un atac în stil mare întreprins de spiritul egalitar şi laicisant împotriva noului regim roman, creştin şi diferenţiat.

Tema e vastă şi comportă explicaţiuni. Mai ales pentru ţara noastră, în care francmasoneria, inexistentă prin împrejurările speciale în care ne-am desvoltat, este mai degrabă motiv de curiozitate a spiritelor semi-docte amatoare de iniţieri senzaţionale, sau obiect de glumă a unor sceptici cari nu se pot entusiasma de o mişcare secretă, ce stă în toate formele posibile, sub controlul statornic al siguranţei generale.

Baza ideologică a francmasoneriei este „religiunea naturală", sau dacă vreţi, religiunea ştiinţifică; adică religia curăţită de toate elementele ei mistice, supranaturale, divine, şi transformată într'un sistem de morală terestră, în care principiul fundamental este: iubeşte pe aproapele tău.

Precum se vede, nimic senzaţional, nimic nou şi nimic primejdios. Până aci. Numai că, după cum biserica creştină este o organizaţie militantă, cu acţiune directă asupra publicului, tot astfel această nouă religie, care în fapt numai religie nu e, a sfârşit prin a se organiza ca o unitate de luptă. Nu însă pentru a câştiga de partea ei cât mai mulţi adepţi, ci pentru a distruge organizaţia oarecum „concurentă", deşi de mai veche existenţă, a bisericii.

Dar biserica nu este — mai ales in apus — o asociaţiune cu program şi statute, inventată de un ideolog, fie el chiar şi de geniu; ci un organism puternic ancorat în structura spirituală a

ţărilor respective, formulând o disciplină individuală şi politică, ridicată din însăş natura intimă culturii. Distrugerea bisericei nu se poate face, în asemenea împrejurări, decât prin subminarea substratului spiritual corespunzător, şi nu prin atacarea de front a însăş instituţiei. Să recunoaştem că problema e primejdios de bine pusă; iar metoda de lucru excelentă.

* * *

Dacă, urmărind lucrurile în ultimele lor resorturi, înţelegem că *francmasoneria este expresiunea religioasă a filozofiei iluminării* ajunsă la formularea definitivă în veacul al XVIII, putem să ne dăm seama că ea e corelată cu democraţia, cu pozitivismul şi cu protestantismul. Este însă constatat, pentru motive ce nu urmează a fi expuse aci, că formele protestante de gândire şi de acţiune nu au putut pătrunde în ţări de mentalitate ortodoxă. Aceasta explică într'un fel de ce francmasoneria nu s'a putut împământeni la noi.

Mai este însă un al doilea fapt. La noi biserica nu a fost nici când un element activ în treburile politice; organizaţia erarhică religioasă nu s'a amestecat direct în conducerea ţării, iar motivul religios nu a fost în viaţa publică destul de diferenţiat, pentru ca să apară tinerilor noştri jacobinizanţi ca un obiectiv precis de combatere. De aceea organizaţiile francmasone au şi

fost la noi în ţară considerate ca inutile. Şi probă că e aşa, e faptul că începuturile democrăţiei româneşti, aşa numiţii „cârvunari", având să lupte cu biserica noastră, greacă pe acele vremuri şi destul de aprinsă în apărarea poziţiilor ei materiale, — au stat sub egida francmasoneriei. A fost însă numai un episod. In general întinderea spiritului democratic nu a întâmpinat rezistenţa disciplinei bisericeşti, şi ca atare „biserica verde" nu a fost chemată să-şi dea contribuţia.

Nu tot aşa în apus. Acolo organizaţiile francmasonice sunt formidabile. Ele impun aparatului de conducere a unui stat o *sub structură* secretă, cu planuri de lucru nemărturisite, şi isbutesc adesea să facă valabilă ierarhia *lor* înaintea ierarhiei oficiale. Pentru a sensibiliza aceste afirmaţii: gândiţi-vă că există cazuri în justiţie sau în armată, când un superior trebue să cedeze unui subaltern, pentru că acesta din urmă are în „lojă" un rang mai înalt; şi gândiţi-vă că nu arare ori lojile acestea sunt active, pentru a înţelege ce poate realiza o asemenea disciplină într'o organizaţie cu ramificări mondiale.

Se afirmă acum că cea mai straşnică opoziţie dusă împotriva fascismului porneşte din lagărul francmason. Nimic mai plausibil decât aceasta. Fascism şi francmasonerie sunt două concepţii fundamental opuse. Ele trebue să vină în conflict. Atacul l-a început Mussolini, care mai acum trei

ani a desfiinţat asociaţiile secrete. Biserica Verde păşeşte probabil astăzi la contraatac.

Cine va învinge, nu e prea greu de prevăzut. Dacă democraţia, pozitivismul, protestantismul, raţionalismul ştientist sunt astăzi în lichidare, — poate avea oare francmasoneria alte perspective? Soarte ei este pecetluită.

13 Noembrie 1926.

UN EROU DE TRAGEDIE

Lespedea care se va coborî asupra gropii lui Ion Brătianu, închide de fapt o epocă în istoria ţării româneşti.

Ultimul şef al partidului liberal a fost un om tare. Ceva din dârzia liniştită a munteanului, perzista în atitudinea lui chiar atunci când convingerea se schimbă în patimă. A stăpânit destinele ţării timp de aproape trei decenii, dar nu a fost nici odată omul politic care sintetizează şi reprezintă în domeniul înfăptuirii practice nevoile şi aspiraţiunile unui neam; — ci personalitatea puternică şi absorbantă care se realizează pe ea, aşa cum a fost plămădită în tradiţia ei familială.

Ridicat pe scut, — şef al liberalilor, de către tinerimea partidului său, Ion Brătianu nu a fost niciodată tânăr, ca înţelegerea realităţilor. Desvoltarea lui politică s'a făcut în cadrele stricte

ale liberalismului românesc dela sfârşitul veacului XIX, în care a fost ancorat până la moarte.

Aceasta explică de altfel şi conflictul permanent în care s'a aflat cu opinia publică, şi sterilitatea activităţii lui în materie de gospodărire a ţării.

Partidul liberal a reprezintat întotdeauna în politica ţării un punct de vedere centralizator şi autoritar. Democraţia nu a fost pentru el, atunci când a dorit-o efectiv, decât un fel de „berbece de asalt" împotriva boierilor şi a stăpânitorilor de pământuri.

Stăpâniţi, instinctiv aproape, de metoda materialistă în interpretarea istoriei, liberalii au urmărit constant disoluţia formei de producţie agrară şi înlocuirea ei cu economia capitalistă. E adevărat că au avut o înţelegere lipsită de elasticitate pentru acest proces, şi — cedând unor necesităţi mai degrabă politic-sociale decât economice — au iniţiat reforma agrară şi exproprierea, întârziind prin aceasta procesul de industrializare al agriculturii. Dar asta este excepţia. Linia mare a politicei lor a fost urmată constant. Acesta este de altfel şi rolul istoric pe care acest partid l-a jucat în viaţa noastră poblică.

L'A JUCAT. Căci peste el a trecut războiul. Din acest eveniment de proporţii aproape cosmice, partidul liberal nu a înţeles nimic. Nu a înţeles că structura politică a Europei, intrată mai de mult în descompunere lentă, a fost fun-

damental şi în chip precipitat schimbată prin această universală încleştare în luptă.

Şi împreună cu partidul liberal nu a înţeles nimic Ion Brătianu, moştenitorul şi reprezentantul autentic al generaţiei dela 148.

Dacă şeful liberalilor ar fi fost un om slab, l-ar fi răsturnat evenimentele. (Cari, evident, l-au depăşit, dar nu l-au debordat). Puternica lui personalitate însă a rezistat tuturor atacurilor cari erau purtate mai mult de vreme de cât de adversarii lui politici. Credincios sie-şi şi idealurilor generaţiei tatălui său, Ion Brătianu a rămas până la sfârşit pe poziţie, apărând un steag care nu mai reprezintă nimic, dar care era totuşi steagul său.

Aci stă şi tragedia vieţii lui. Omul acesta care şi-a iubit neamul cu elanuri aproape mistice, şi care se socotea trimis de Dumnezeu să conducă această ţară chiar peste capul şi împotriva conducătorilor ei de sânge regal, a intrat, prin ancorarea lui rigidă în tradiţia familial-politică, în conflict cu ţara nouă pe care nu o cunoştea şi pentru care nu avea nici un fel de înţelegere.

Sfârşitul vieţii i-a fost întunecat. Conflictul acut în care intrase cu toată ţara prin persistenţa cu care ţinea să-şi impună până la sfârşit o voinţă ce nu a cunoscut obstacole, se apropia de desnodământ. Toate greşelile pe care le făcuse înfruntând şi înfrângând realitatea conjurau ispăşirea.

Intr'o tragică încordare de voinţă omul care nu a ştiut nici odată să asculte evenimentele, a încercat asupra lor o supremă siluire. Dar mijloacele lui obicinuite, prestigiul lui necontestat nu mai erau suficiente. A recurs deci la mijloace desperate: cenzură, stare de asediu, tereoare exercitată în tot cuprinsul ţării.

Moare ca un tiran, iar trecerea lui la cele veşnice este simţită ca o uşurare de întreaga ţară.

Soarta a fost nedreaptă cu el; atâta iubire de neam şi atâta devotament pentru treburile obşteşti ar fi meritat o mai recunoscătoare recompensă. Căci a fost totuş un om mare, chiar când a făcut răul.

26 Noembrie 1926

BĂTRÂNEŢE

Un prieten, întors dintr'o scurtă călătorie de cercetări din străinătate, nu mai osteneşte povestind şi entusiasmându-se de minunata operă modern-constructivă întreprinsă de vecinii noştri. La Sârbi, la Unguri, la Cehoslovaci, spiritul ştiinţific organizator pătrunde viaţa publică până în cele mai intime încheieturi. dându-i o supleţă, o putinţă de acomodare şi un avânt creator necunoscut până acum.

O hărnicie, care nu are nimic din agitaţia noastră neliniştită şi stearpă; un spirit practic şi

aplicat, care nu mai consimte să se piardă zadarnic în consideraţiuni teoretice şi principale; o preocupare constantă de amănunt concret şi viu, singurul în stare a interesa energiile constructive şi a promova o viaţă publică modernă.

Opuneţi acestei atmosfere de bucurie creatoare scepticismul nostru superior şi obosit, hiperrafinamentul nostru critic şi estetizant, care vrea să-şi apropie forme noui de creaţie spirituală, nu creând condiţiile de viaţă corespunzătoare din cari aceste forme isvoräsc în chip natural, ci importând de aiurea formele gata făcute, — şi veţi avea, într'un isbitor şi descurăjător contrast, imaginea unei naţiuni îmbătrânite înainte de vreme.

De ce să ne înşelăm pe noi înşine, — sau cât să ne mai înşelăm pe noi înşine? In Bucureşti s'au întrunit săptămâna trecută câţiva oameni de energie şi de vederi largi, ca să pună la cale înfiinţarea unui institut pentru organizarea ştiinţifică a muncii. Este o îndatorire elementară pentru orice stat modern, care vrea în adevăr să-şi pună în valoare puterile. A fost cineva contra; şi anume conducătorul unei mari instituţii de credit. E penibil să o constatăm, — şi anume cu precizare sângeroasă, ca să ne cunoaştem în adevăr halul şi oamenii; să ştie deci toată lumea că la 1927 inginerul Ghiţă Popescu, directorul general al societăţii naţionale de credit industrial, s'a pronunţat categoric con-

tra organizării ştiinţifice a muncii! O să spuneţi: nu e decât d-l Ghiţă Popescu! Nu e conducătorul creditului industrial, deţinătorul industriei româneşti.

De unde toată această stare de lucruri — e simplu şi clar. Dela 1916 până la 1919 nu au trecut decât trei ani. Dar sub raportul desvoltării noastre e o deosebire de aproape două generaţii. Alt spirit pulsează în arterele ţării, alte raporturi s'au stabilit între forţe. La locurile de răspundere, de iniţiativă şi de creaţie au rămas însă pretutindeni tot bătrânii; cu vechile lor apucături şi obiceiuri, cu rutina lor în judecată, cu incapacitatea lor organică de a se adapta unor împrejurări nouă.

Nu este aşa în politică? Nu au isbutit oamenii şi obiceiurile vechi să strangulreze singurul organism politic răspunzând nevoilor de după războiu, partidul ţărănesc, transformându-l într'o formaţiune obicinuită, după vechile tipare ale partidelor politice? Nu domneşte peste tot aceiaşi neîncredere măruntă şi geloasă, spiritul de combinaţie ocultă, oroarea aproape fizică de a ataca problemele de front, groaza de răspundere şi incapacitatea creatoare? Nu a rămas la noi în ţară, chiar acum după războiu, politica, cea mai însemnată activitate? Şi nu e asta un semn de iremediabilă bătrâneţe?

Şi acelaş lucru în ştiinţă. La toate răscrucile cari comandă drumurile activităţii s'au instalat bătrânii; sterpi, neputincioşi, cu mentalitatea de

vagmistru, umil cu cei mari, tiranic cu cei mici; invidioşi, lipsiţi de generozitate, neştiind ce înseamnează bucuria de a avea un elev; alegându-şi creaturile dintre toţi cei lipsiţi de demnitate şi de libertate de spirit; nevăzând în tinerii învăţaţi decât „negri" de muncă, buni a le scoate reviste pe cari bătrânii le „diriguesc", a le purta geanta, a le organiza conferinţe, a le face reclamă în gazete, sau a scrie studii pe care „bătrânii" le iscălesc. (Aş vrea să mi se spună că am calomniat!).

Aşa e! Incapacitatea de adaptare a bătrânilor la nouile condiţiuni de viaţă, neputinţa lor creatoare, înăbuşe viaţa noastră publică şi închirceşte energiile naţiunii. *Nu există astăzi* — decât cu disparent de rare excepţii — *în ţara românească om trecut de 50 de ani, care să nu ocupe locul unuia mai tânăr şi mai capabil.* Cei mai mulţi dintre ei o simpt. Dar cine este aşa de nebun încât să renunţe la „drepturi câştigate"?

Stau deci. Stau şi fac şcoală tinerimii. Şcoala *lor:* a rutinei şi a ruginei, a lipsei de curaj şi de demnitate personală, a „cuminţeniei" şi lipsei de generozitate. Şi aşa creştem cu toţii; în mentalitatea oamenilor de casă, a lipsei de personalitate, a laşităţii de gândire şi de creaţie. Suntem prudenţi — şi îmbătrâniţi înainte de vreme. Şi cum suntem noi, — aşa ne este şi ţara.

Să ne mirăm că popoarele din jurul nostru duc viaţa în cu totul alt ritm, în ritmul victorios al creaţiei?.

Alte neamuri au avut norocul ca în războiu să le moară şi bătrânii. Nouă ne-au murit numai tinerii...

9 Fevruarie 1927.

KEYSERLING

Una din cele mai fluide întruchipări omeneşti. Nu ştii niciodată cine îţi stă în faţă; dacă te gândeşti la scriitor, de sigur îţi apare mai însemnat cugetătorul; dar tot aşa dacă încerci să-ţi fixezi pe gânditor, simţi că centrul de greutate al acestei ciudate înjghebări spirituale trebue să fie undeva în altă parte. Infăţişarea lui nu-ţi încurajează deloc ironia; ci e mai degrabă straniu. „Unheimlich"! Prea îţi scapă printre degete; prea te deconcertează — şi totuşi fără a te obosi.

Şi mai ales par'că ai vrea să ştii ce crede el despre el însuşi; poate că asta ar făcea mai sigură metoda pentru a-l înţelege. Dar aşează-te în faţa lui, uită-i-te în ochii cari nu privesc decât în afară, şi vei pierde curajul de a-l întreba; căci ce se întâmplă dacă nici el nu ştie ce vrea, şi încotro merge?...

Ce a voit odată, acum aproape cincisprezece ani, e mai uşor de spus. In aparenţă. Căci

a scris-o. Dar asta nu însemnează nimic. El te poate şi se poate desminţi oricând. Gândirea este valabilă numai pentru momentul în care s'a născut. Atât. Pe atunci era metafizician, adică om care se interesa nu de cum este lumea în realitate, — ci numai de posibilitatea ei. Şi pe atunci urmărea *auto-realizarea*. Autorealizarea era un fel de înfăptuire a eului metafizic; graţie căruia omul poate vedea orice fenomen, din punctul de vedere al lui Dumnezeu; specialul privit sub prisma esenţialului, aşa cum o face Dumnezeu graţie numai naturii Lui.

Îndumnezeire? A, nu! (A fi Dumnezeu nu e decât o... neomenime spiritualizată). Ci mai degrabă de personalizare. E tragedia tragediilor metafizicianului, că el nu-şi poate nici odată depăşi complect în sine, pe individ. Şi totuş nici un om evoluat nu poate cinsti personalitatea ca pe un ideal.

Căci toate puterile adevărate ale vieţii sunt supraindividuale; *ele* dau întâmplărilor sens şi direcţie. Iar conştiinţa metafizicianului îşi trage rădăcinile direct din ele. Şi în altă parte: Cunoştiinţa adevăratei libertăţi îşi are corelatul în simţământul solidarităţii cu toate creaturile.

Nu precisăm şi nu catalogăm. Mai ales nu definim. L-am supăra — şi poate nu ar mai veni pe la noi. Ceea ce ar fi un păcat. Dar din toate frânturile de idei înşirate mai sus, fie care poate reconstitui o fizionomie aproximativ exactă. Keyserling nu e german; pentru asta,

îi lipseşte simţul de sistemă şi de personalitate, de individualizare. Keyserling e un balt. Om din ţinuturile Estoniei, poarta prin care Europa a pătruns de sigur în Rusia, dar pe care aceasta din urmă a plămădit-o spiritual. In viziunea metafizică a lui Keyserling, atitudinile ruseşti foiesc. Kirejewski, Chomiakow, Solowjew sunt prea des întâlniţi la toate răscruciurile gândirii. Fără ca totuşi ei să se întregească într'o unitate sistematică şi fundată, dacă nu altfel, cel puţin printr'un echilibru interior de construcţie. „Sub raportul metafizic nici o formulă nu poate fi cea mai bună; fie care nu reprezintă decât o expresie posibilă a absolutului". Misticism rusesc şi „conciliarism" antipersonalist, da! Ontologism, cunoştinţă absolută, nu! Ci din potrivă înlocuirea inebranlabilului dogmatism rus, cu un fel de relativitate istorică. Nici măcar unitate de atitudine în acelaş individ; căci „diversele suflete, pe cari le-am căpătat, mi-au rămas; ca orientări posibile ale persoanei mele..."

Nu mai e prea mult de adăugat. De obiectat... nu e în orice caz nimic. Amintesc, însă, odată, la ţară la el în Estonia, şedea el singur şi cânta din Bach. Toată minunata arhitectonică de catedrală a muzicei acesteia se desfăşura solemnă într'o profunzime de note profunde; şi Keyserling gândea: „Când voiu ajunge să cuget aşa, cum a compus omul ăsta, când conştiinţa mea va oglindi funduri aşa de adânci, cum o face muzica lui, atunci de sigur voi fi ajuns la ţel".

Au trecut de atunci mai mult de zece ani. Pot să asigur, asta nu s'a întâmplat. Ştiu, de atunci Keyserling a deschis, în felul lui, o şcoală a înţelepciunii. Ceea ce gândea pe vremuri este, după împrejurări, sau nu este perimat. El primeşte lume şi dă reţete. Dar înţelepciunea lui nu e înţelegere, ci mai de grabă atitudine.

Intr'un ceas şi jumătate a pomenit de trei ori pe Christos, în chestiuni de metodă. Da, se poate. Dar Christos, chiar pentru un istoricizant, dădea *soluţiuni*. Şi pe urmă ni-l închipuim vorbind potolit, rar, sugestiv, dar liniştitor. Keyserling vorbeşte prea repede; aşa nu se poate comunica de la suflet la suflet; în acest domeniu căile sunt ceva mai puţin... cursive. Omul răsuflă la urcuşuri, şi îşi ia timp să mai gândească. Şi porneşte iarăşi la drum.

Vi se pare riscată apropierea? Mă rog de iertare; dar nu am făcut-o eu...

18 Februarie 1927

JUXTA CRUCEM

...Pe vremea aceea altarul lui Grünewald băjenărea pe la Muenchen. Gonit din Colmarul alsacian de urgia răsboiului; sau pus la adăpost, în potriva unor pretenţiuni de peste hotare — cari nici nu au întârziat să se valorifice. Sorţii căzuseră. In primăvara spălăcită a lui

1919, Germania lichida, într'o dureroasă înfrângere morală, nenorocul armelor sale. Şi în cetatea de pe malurile Isarului, grea de mândrie şi de amintiri, neamul germanic îşi lua adio dela tripticul crucificării, cerut înapoi, la locul de baştină în Colmar.

La vechea pinacotecă din Barerstrasse, unde fusese expus panoul, era un pelerinaj. De dimineaţa începeau să curgă şcoalele cu profesorii lor; şi oameni de toată mâna, simpli — sau mai evoluaţi, solidari cu toţii, ca descendenţi spirituali direcţi, cu meşterul Grünewald care în acele ceasuri grele întrupa încă şi mai mult par'că sufletul vechei Alsacii germane. Perindarea tuturor în faţa crucificatului, căpăta de sigur un alt sens, mai adânc şi mai tragic decât plângerile periferic-sentimentale şi intonarea vechiului cântec de mişcătoare aducere aminte

O Strassburg, o Strassburg...

Am fost să-l văd. O durere aproape fizică; covârşitoare în ori ce caz. Crucea cu trupul Domnului proectată pe un cer de cositor. Nu e un simbol; nici o adâncire transcendentă; nu e nici resemnare, nici nu se deschid zările mântuirii ca o nădejde. Pe cruce spânzură un biet trup de *om,* frânt de durere; cu degetele crispate de suferinţă ca picioarele unui păianjen în agonie; — cu carnea plină de vânătăi, ca şi cum descompunerea ar fi început deja; — cu două picioare informe, umflate de înfiorarea cuiului, peste cari se prelinge o dâră băloasă de sânge.

In stânga crucii, Maria. O Marie cu faţa mai degrabă un stârv; dacă nu ar fi în ea desnădejdea ochilor halucinaţi şi roşul strident al gurii, într'un văl de un alb crud, de cretă. Iar în dreapta, Ioan. Nu Ioan pe care îl cunoaştem noi, metafizicianul prăpăstios şi pasionat; ci un Ioan rece, impasibil aproape, impersonal. Mâna cu arătătorul întins, un arătător subţire, lung, precis cu indicaţiunea unui istoric, arată înspre Cel spânzurat pe cruce: ECCE HOMO!

Da, iată OMUL. Răstignirea este un fapt istoric, şi un simbol. Ea închipue suferinţa acumulată, de proporţii enorme, a omenirii. Pe lemn atârnă EL, pentrucă numai el putea purta pe umeri toată durerea trupului, câtă s'a îngrămădit de la săvârşirea păcatului. Iar crucea a fost înfiptă sus pe Golgota. Dacă şi aceasta are un sens — Golgotha, quod est *Calvariae* locus (Matei 27. 33) — nu ştiu. Dar că jertfa a trebuit să se împlinească acolo *sus*, nu e fără nici un rost. Sus, adică în văzul întregii lumi antice, care într'o desperată stăruinţă încercase excluderea, sau cel puţin ignorarea suferinţei câtă este ea în univers.

Aci stă marea întoarcere, mare semnificaţie omenească a creştinismului: durerea este un fapt; care nu străbate în încheieturile lui cosmosul, ci neamul omenesc. Creştinismul nu ia faţă de această durere atitudini protivnice; nu o ignorează, nu o combate; ci înşelată în nădejdile ei de mântuire, prin Cristos-omul omenirea se doreşte după dreptul şi libertatea de a-şi plânge înfrângerea.

Omul este cel care se svârcoleşte în chinuri sus la locul Căpăţânii. Nu Cristos-Dumnezeu. Ştiu, şi Dumnezeu poate să sufere; şi Dumnezeu suferă. Când fiecare din noi îşi întoarce faţa dela EL, şi lasă drum iubirii sale către vadurile întunecate ale diavolului, Dumnezeu plânge. Îmi aduc aminte cât de puternic e în L. Blois sentimentul acesta pentru Dumnezeu care suferă pentrucă e părăsit de oameni. Pe cruce însă a fost părăsit durerii sale *omul*, de către Dumnezeu. Plângerea Celui răstignit nu o spune oare destul de categoric? „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m'ai lăsat?" (Matei 27. 46). Şi nu este caracteristic că în isbucnirea suferinţei Lui, Christos găseşte *exact* aceleaşi cuvinte ca şi psalmistul?: „Deus, Deus meus... quare me dereliquisti?" (Psal. 21. 2). Ca şi psalmistul care nu a fost decât om.

Fără retorism, fără pathosul eroic al Grecilor, de care nu a putut scăpa nici o personalitate aşa de măsurată, adânc cumpănită şi sinceră ca a lui Socrates, gemătul acesta este plânsul simplu, umil şi necontrafăcut, expresiunea veridică a sufletului închircit de dureri sub gesturile teatrale şi inutile ale lumii vechi. E recunoaşterea pur şi simplu a unui fapt; şi anume fără comentarii.

Toată metafizica creştină e dominată de această trăsătură fundamentală. Ceea ce există nu are nevoe de justificare, nici de fundare teoretică. Nici măcar de explicare. Răul e; ca o stare, de fapt. Păcatul originar, de la care derivă *în timp,* răul, nu reprezintă o demonstrare a *necesităţii* răului, care există, aş zice, ontologic. Primul om a păcătuit atunci *când* s'a îndreptat înspre cunoştinţă. Dar nu întâmplător, prin intervenţia unui principiu *exterior* al răului, diavolul; ci în virtutea unei slăbiciuni existând chiar *în* om. Căci diavolul când a voit să ispitească, nu s'a întors către Adam, ci către femeie. De ce? Pentru că el *ştia* că femeia nu va rezista ispitei. Ea era deci mai slabă; iar dacă a greşit, *trebuia* să greşească; propter imbecilitatem sexu. Posibilitatea păcatului preexistă deci în om căderii, în acelaş fel în care firul de iarbă e închis în sământă. Profund realistă, metafizica creştină este lipsită de dialectică.

Este adevărat, istoria gândirii şi a suferinţei omeneşti cunoaşte şi alte soluţiuni; cari din punct de vedere al arhitectonicei filosofice pot apărea unora ca mai complicate şi mai impunătoare. Budhismul de pildă, aşează durerea la chiar baza realităţii, fundând prin aceasta teoretic caracterul ei de necesitate absolută. Mă gândesc însă dacă toată această subtilă şi confuză dialectică, înfăţişată în forma unei exuberante cosmogonii, este în adevăr mai impunătoare decât

recunoaşterea simplă, dar tragică, a faptului, aşa cum o face creştinismul.

Şi pe urmă, unde duce o asemenea dialectică? Dacă existenţa este înfrăţită cu durerea, evasiunea din suferinţă trebue să echivaleze cu smulgerea din realitate. Prescripţiuni technice precise indică — în adevăr — înţeleptului, calea pe care trebue să o urmeze pentru ca să se poată desprinde din existenţă, trecând în Nirvana. Dar pe deoparte soluţiunea aceasta — care nu e decât prea radicală — nu rezolvă problema decât suprimând individul; iar pe de alta, acolo unde această suprimare — din diferite motive — nu este posibilă, singurul drum, care mai rămâne deschis, este calea pasivă şi întunecată a resemnării. Plecând de la faptul concret al durerii individuale, budhismul hipostazează suferinţa într'un fel de durere cosmică. O frumoasă şi cutezătoare construcţie de gândire, — sigur. Din nefericire însă, trecerea în Nirvana nu e decât... saltul în gol.

Mai este lumea greacă, pe care nu o putem ignora. Pe care însă prea ni-o închipuim senină, însorită, entusiastă, mergând cu pieptul deschis înspre victoriile vieţii. S'a observat, cu drept cuvânt, că trăsătura fundamentală a întregei antichităţi este hedonismul, urmărirea stăruitoare a bucuriei, în accepţiunea ei largă; cuprinzând, de la plăcerea brutală a trupului până la cea spiritualizată a contemplării realităţii ul-

time, toate formele, cele mai variate și mai complexe ale bucuriei. Erosul grec, vehicul sau metodă, el însuș proteic și nesfârșit de diferențiat, este oarecum expresiunea tipică a structurii spirituale antice, a idealurilor acestei lumi. Foarte puțini sunt însă acei cari au înțeles că în spatele acestei vecinice saturnale pe care o imaginează închipuirea noastră, cam grăbită întru generalizare, stă tocmai desamăgirea și durerea unor sforțări făcute în zadar; că hedonismul nu este formularea unei realități care stă la baza vieții grecești; nu e răsfrângerea teoretică a unei stări de fapt; ci mai degrabă, *tocmai din potrivă*, expresiunea unei dorințe, crescută și împuternicită de golul rece al durerii. Dincolo de sfârșitul temut al bucuriei atât de stăruitor dorit, stă prăpăstios deschisă „moira".

Cinismul grec, cu toate formele lui, este o sfidare, dar nu o înfrângere a suferinței; o încercare mai mult retorică, fără adâncime sufletească; o atitudine care își găsește răsplata mai adesea în admirația superficială și neînțelegătoare a mulțimii, de cât în adevărata liniște sufletească a înțeleptului, care înainte de orice este echilibru. Cinicul este un orgolios, și deaceea un singularizat între semenii lui. Punctul lui de reazăm e în afară; dar nu într'un absolut transcendent, ci în respectul temător al celorlalți. Formula lui de viață nu are valoare circulatorie; nu trebue să aibă, pentru că satisfacția lui stă tocmai în prestigiu, și nu poate da prestigiu decât tocmai ceea ce nu se poate realiza de toți oamenii. Este prea puțin ca cucerire pozitivă în problematica bucuriei, nu? Prea puțin și prea.... epidermic.

Insăși vestita „ataraxia" a lui Epicur, care este una din consecințele istorice ale cinismului — cealaltă consecință este îndemnul la sinucidere, practicat de întunecatul Hegesias — înseamnă, față de pretențiunea permanentă a hedonismului — de a-ți procura, anume, un maxim de plăceri — un jalnic faliment. Căci nici înțelepciunea aceasta epicureică nu este o atitudine pozitivă, de afirmare a individualității, ci trecerea într'o defensivă fricoasă în fața realității recunoscute a durerii, care cel mult ar putea fi neutralizată. Dincolo de anestesiantul epicureic, nu mai e nimic.

Și tot așa cu diversele variante ale doctrinei stoice. Cari până la urma urmelor nu duc de cât la o mutilare a vieții noastre afective, prin reducerea voită a facultăților de cunoaștere.

Ce deosebit este tabloul acesta așa de întunecat și desnădăjduit, — de bucuria vecinică și isbăvitoare pe care ne-o închipuim domnind perpetuu sub cerul albastru al Eladei. Din el se resfrânge desigur altceva; și anume: convingerea că ceia ce vechii Greci urmăreau mai stăruitor — isgonirea durerii din omenire — era o imposibilitate de fapt; că suferința se strecoară pretutindeni acolo unde *nevoia* fericirii se face simțită; iar dumnezeiasca bucurie împăciui-

toare este cu atât mai greu de cucerit, cu cât mai însetat şi mai stăruitor alergi după dânsa...

Se poate vorbi aşà dar, după aceste scurte indicaţiuni, de un faliment al metafizicei antice. Terapeutica greco-indiană a dat greş; nihilism de-oparte; resemnare de alta. Ambele altoite pe voinţa stăruitoare, dar neputincioasă, de a negà durerea. Creştinismul lichidează idealurile lumii antice; între altele şi prin aceea că recunoaşte nu numai existenţa de fapt a suferinţei, dar — atitudine fundamental nouă — şi *drepturile* ei la existenţă.

Nietzsche a crezut că poate arunca suprema insultă creştinismului, considerându-l drept o morală a sclavilor. E o eroare; chiar dacă ea vine dela un om de netăgăduit geniu. Mai întâiu creştinismul nu este o morală; el depăşeşte cu mult limitele unor asemenea preocupări. Chiar desbrăcat de esenţa lui adânc religioasă, le depăşeşte; încadrând toată existenţa într'o interpretare metafizică. Nietzsche nu avea de unde să o ştie: într'o familie de pastori protestanţi, tradiţia metafizică a creştinismului trebuià să fie de mult pierdută.

In al doilea rând, de sclavi nu putea fi vorba atunci când se cumpăneşte structura intimă a evangheliei; căci recunoaşterea drepturilor la existenţă a durerii nu duce la luptă în potriva ei, — e drept; dar nu duce nici la resemnare.

Ştim de unde vine această falşă apreciere.

Nietzsche era prea adânc îndrăgostit de idealurile lumii antice şi de imaginea unei forţe în continuă acţiune, pentru ca să-şi poată însuşi noua perspectivă care singură face cu putinţă înţelegerea creştinismului. Om de geniu, de sigur — dar... filolog clasic; şi cu atât mai ancorat în antichitatea elină şi mai legat de idealurile ei, cu cât era mai de geniu.

Nu există, nici din punct de vedere istoric, punţi de legătură între lumea creştină şi cea greco-indiană. Asemănările sunt superficiale şi valabile numai pentru incompetenţi. Stoicismul — formă premergătoare evangheliei? In nici un fel. Dela Zenon la Cristos sunt deosebiri fundamentale nu numai de natură şi de inspiraţie, dar şi de atitudine. Stoicismul acordă un caracter negativ bucuriei, şi caută să o provoace înlăturând durerea. Creştinismul primeşte durerea ca o realitate, dar nu o neagă, ci O VALORIFICĂ.

Dela răstignire, lumea ştie că nu durerea sau bucuria ca atare sunt hotărîtoare pentru suferinţa sau fericirea noastră; ci atitudinea pe care personalitatea noastră spirituală o păstrează în faţa lor. Astfel durerea însăş poate deveni isvor de nesfârşită bucurie, dacă ea îndeplineşte un rost şi îşi capătă un sens în încorarea noastră înspre mântuire.

Această înaltă semnificaţie morală a durerii, creştinismul a găsit-o; ea stă în acţiunea purificatoare asupra sufletului. Askeză. Suferinţa nu

poate fi pedeapsă trimisă nouă de Dumnezeu întru ispăşirea păcatelor; ci tovarăş iubit şi fericitor, prin care sufletele noastre se desprind de contingenţele concretului, înălţându-se în sferele fericite ale libertăţii adevărate, — focul în care ele se lămuresc, binecuvântarea unui Dumnezeu îndurător care nu ne poate lăsa pradă năclăielii. Creştinismul este deslegarea dumnezeiască a problemei lui Iov, pe care lumea antică nu o puteà primi de cât cu revoltă legitimă, dar în potriva căreia nu erà în stare să întreprindă nimic...

Cristos a fost spânzurat pe lemn; şi a suferit; omeneşte; dar nu atât pentru ca prin suferinţa lui să ne mântuiască; ci pentru ca prin pilda lui să ne înveţe a ne mântui. Cristos a fost răstignit — şi a înviat. CU MOARTEA PRE MOARTE CĂLCÂND, — prin suferinţa lui înfrângând suferinţa.

Pilda este lămurită. Durerea e drumul mântuirii, — calea pe care ne putem câştiga pe noi înşi-ne; minunile sunt la îndemâna ori cui; numai să ştii a te înţelege, şi a cere dela tine.

Mişcarea lumilor nu s'a săvârşit încă. Legea nouă e legea iubirii şi a suferinţei; dar ea nu e decât un drum. Cuvântul Apocalipsei stă încă neîmplinit; deci cată a pătrunde înţelesurile Crucii, şi pregăteşte-te întru marea innoire care va să vină.

1927.

FUGA IN EGIPT

(Articol cu tâlc, care ocoleşte noul proiect de lege al Presei)

...Ingerul Domnului s'a arătat deci, şi a poruncit cele ce trebuiau făcute: Maria să ia Pruncul şi să fugă în Egipt. Pruncul nu era altul decât Iisus. Ca să scape de urgia urmăritorilor, Maica Domnului s'a supus poruncii. Pruncul Sfânt ar fi putut invoca pentru El protecţia Tatălui Ceresc; ar fi putut găsi în El puterea de a deslănţui minunea, şi de a se păstra nevătămat în mijlocul iureşului sângeros după Cel Nou născut.

Nimic din toate astea nu s'a întâmplat. Primul act al vieţii lui, a fost de umilinţă şi de supunere. Şi-a recunoscut natura pământească, atâta vreme cât nu-i sosise încă ceasul; şi a acceptat legea firii în care se întrupase; înţelegând că ceeace era dumnezeesc în el, abia mai târziu trebuia să lucreze.

Iată deci că a înfrunta primejdia, în potriva căreia nu poţi face omeneşte nimic, nu e o dezerţiune. Să fii Dumnezeu şi să te pleci înaintea urgiei oamenilor, nu însemnează asta să renunţi la dumnezeirea ta? De bună seamă că nu, de îndată ce Iisus însuş a acceptat fuga, — şi de îndată ce funcţiunea dumnezeirii era în acel moment numai virtuală în el.

A nu te opune răului, ci a te feri din drumu-i,

se dovedeşte, astfel, a fi pentru noi, omeneşte, o indicaţie necesară. A te feri din drum, tocmai pentru a pune la adăpost, pentru ceasul în care se va plini vremea, puterile pe cari Dumnezeu ţi le-a hărăzit, ca să le faci rodnice întru ajutorarea celor ai tăi.

Maria a luat pe Pruncul Iisus şi a fugit in Egipt. Minunată pildă de supunere şi de prevedere. Pruncul Iisus nu a stat să înfrunte pe ucigaşi. E aşa de firesc. Dar ascultaţi totuş pe închinătorii romantici ai eroismului cu orice preţ: cum, era fiul lui Dumnezeu, şi nu a pregetat să fugă? A acceptat să se declare înfrânt în faţa oamenilor şi nu a deslănţuit asupra lor fulgerele mâniei Dumnezeiescului Său Părinte. Vedeţi, nu. Şi nici Părintele lui nu a hotărât altfel. Ci a poruncit fuga la adăpostul din ţara Eghiptului, impunându-I acest pas de umilinţă. Spre mai marea slavă a Lui de mai târziu.

Să fi stat pe loc, să moară? Frumos. Cel mult frumos adică. In fapt, nici măcar atât. Căci frumuseţea aceasta îndoielnică ne ridica nouă putinţa mântuirii, pe care aşa de îmbelşugat ne-a pus-o la îndemână mai târziu.

A fugit. Dar nu ca să rămână acolo, în pază bună şi în căldură. Ci ca să se păstreze pentru ceasul pe care Dumnezeu I-l hotărâse; pentru ca să se reîntoarcă la ai săi, unde trebuia să înceapă minunatele Lui isprăvi; între cari nu cea mai lipsită de însemnătate a fost când a luat

biciul, şi a isgonit pe negustorii cari spurcau cu larma lor provocatoare casa Tatălui Său.

A, există — vedeţi — şi un eroism al umilinţei; eroismul cotidian, fără gesturi şi fără pathos, ignorat de toţi, răstălmăcit de toţi, batjocorit de toţi. Răscolitorul, tragicul eroism al celui care-şi simte chemarea, care-şi ştie îndatoririle grele ale acestei chemări, şi care îşi impune aspra disciplina de a aştepta, întreg, ceasul în care trupul şi sângele lui se vor frânge cu folos pentru iertarea păcatelor noastre.

Când steaua Betleiemului se arată deasupra capetelor noastre noi ne gândim că după arătarea ei a urmat fuga în Egipt, şi intonăm, în încordarea tuturor nădejdilor vechiul îndemn vecinic nou: „iată, mirele vine la miezul nopţii, şi fericită e sluga pe care o va afla priveghind".

25 Decembrie 1929

„ERICH MÜHSAM, SCRIITORUL DE REPUTAŢIE MONDIALĂ..."

Telegramele din Berlin anunţă că între comuneştii arestaţi în legătură cu pârjolu din clădirea Reichstag-ului, se află şi Erich Mühsam, „scriitorul de renume mondial". Bietul Erich Mühsam; cred că la toate se va fi aşteptat în viaţa lui necăjită, numai la un mondial renume scriitoricesc nu!

Scriitor de renume mondial? Să vă spun o parte cel puţin din povestea lui. Pe acest Erich Mühsam eu l-am cunoscut deaproape între 1914 şi 1919. Eram „Stammgast" la Stefanie Caffée în Muenchen; şi petreceam aproape în fiecare seară între 11 jum. şi 1 jum. — singurele ore pe cari mi le îngăduia programul meu de lucru — cam vreo două ore cu Erich Mühsam la acelaş „Stammtisch". Ne oblăduia, pe noi doi şi pe ceilalţi de la masă, privirea adormită şi protector respectuoasă a d-lui Oberdörfer patronul — ştia el ceva! — şi ne îndestulau diligenţele lui Iulius, „Ober" vienez oploşit pe malurile Isarului.

Eram deci aproape zilnic cu el la aceeaş masă, — dar nu ştiu să fi vorbit de cinci ori cu el. De altfel, nu ştiu dacă vreme de atâţia ani, l-am auzit deschizând gura de zece ori. Era un tip nepieptănat şi sburlit; cu nişte ochi mici şi puchinoşi în dosul unor ochelari cari nu serveau la nimic, pentru simplul motiv că Mühsam nu se uita nici odată la cineva sau ceva; şi cu o barbă roşie-sură, făcută par'că artificial din nişte peri de bidinea mâncată de molii. Venia întotdeauna grăbit şi stângaciu, frecându-şi în mers genunchii unul de altul, se aşeza neîndemânatec răsturnând un scaun, un pahar, sau turtind o pălărie, — şi pe urmă tăcea.

Nu ştia nimeni nici unde stă, nici din ce trăieşte. Prietenul meu Diro Maier, care pe vremuri editase revista umoristică „Der Komet" ca

să „distrugă" pe Gulbranson şi pe Heine cu „Simplizissimus"-ul lor, îmi spusese că e scriitor. Dar toată „opera" literară a lui Erich Mühsam se reducea la *o singură* poezie, care se intitula „der Revoluzer". Nu o cetise nimeni, deşi fusese pe vremuri publicată într'un fel de foaie de ceapă. Dar o puteai auzi ori când spusă de însuşi autorul la cabaret la „Simplizissimus" în Türkenstrasse, unde amicul nostru găsea oricând la Käthe Kotbus (patroana-fată bună) o marcă pentru Vortrag-ul lui.

Am auzit-o deci şi eu. Şi îmi aduc aminte şi acum primele două versuri:

Es war ein Revoluzer
Ein armer Lampenputzer...

Adică: a fost odată un biet lampagiu, revoluţionar. Care mergea la toate adunările, striga şi se răzvrătea, şi cerea răsturnarea ordinei stabilite; iar când venea vremea, îşi ştergea felinarele, le îngrijea şi le aprindea. Până într'o zi, când veni şi revoluţia. Porni, deci, lampagiul nostru împreună ca toţi tovarăşii de luptă, devastă case, răsturnă tramvae, arboră steagul roşu şi omorî oameni. Dar iată, cineva lângă el sparse... un felinar. Cum? Felinarul *lui*, spart? *Pământul* se învârteşte; lampagiul urlă şi se sbate: trec de partea cealaltă!

Nu e rău — de sigur. Ca satiră. Dar ca satiră antirevoluţionară. Când în primăvara lui

1919 s'a instalat în Muenchen a patra revoluţie — roşie, de data aceasta — am aflat din gazete că între comuniştii cari se agtă este şi unul Erich Mühsam. Erich Mühsam al nostru. Au fost numai guri căscate. Diro Maier pretindea că e imposibil, — şi anume pentrucă Erich Mühsam ar fi cretin. Şi aducea şi dovadă: că anume odată, apucându-l de barbă şi dându-i barba înapoi, a constatat cu jenată surprindere că Erich nu ar avea bărbie; semn netăgăduit de degenerare.

Aventura revoluţionară a lui Erich Mühsam a făcut multă vreme veselia mesei noastre dela Stefanie-Kaffée. Numai la „Simplizissimus" Käthe era furioasă: auzi, cui să dea ea o marcă! Mai erau personagii surprinzătoare în revoluţie, de sigur. Unterleitner Hans ajunsese de pildă ministru de răsboiu; dar ăla era, cel puţin, tinichigiu! Erich Mühsam însă, — ce era el? Nimic. Decât doar autorul lui „Der Revoluzer", şi ca atare transfug.

Pe urmă a venit colonelul Epp, au venit Prusacii, a căzut fabrica dela Dachau care făcea hârtie pentru bancnote şi a căzut deci şi revoluţia roşie. Represiunea a fost sălbatecă. Zăceau oamenii executaţi, pe stradă. Ca să fie pildă. Pe Erich Mühsam nu l-a executat nimeni. Tocmai pe el era să-l execute! Şi-a reluat, deci, intimidat şi stângaciu locul la Stammtisch-ul lui Oberdörfer.

După vreo două luni am plecat din Muenchen; şi am pierdut de atunci contactul cu oamenii

de acolo. Erich Mühsam a făcut, se pare, totuş carieră. De îndată ce telegramele vorbesc astăzi de arestatul fruntaş comunist „Erich Mühsam — scriitor de reputaţie mondială".

...Aşa o fi, însă ce vreţi? dacă o mai veni o telegramă ca asta — n'o să mai cred nici în revoluţie!

4 Martie 1933.

1 8 3 2 — 1 9 3 2

Entbehren sollst, du sollst entbehren

Opera scrisă a lui Goethe se întinde pe trei sferturi de veac: dela 1757 până la 1832; dela „urarea", în versuri, închinată de anul nou bunicilor lui, până la „Anatomia Plastică". Viaţa lui, abia cu opt ani mai mult: dela 1749 până la 1832. Asta spune tot. Căci asta înseamnează că în fiecare moment al vieţii el s'a realizat. Şi s'a realizat, după mensiunile fiinţei lui din fiecare moment, *complet*. Fără rămăşiţă; fără cenuşă. Se poate, deci, vorbi de o „evoluţie" a operei lui şi a fiinţei lui din punct de vedere al amplitudinei; nu se poate vorbi însă de o evoluţie a lui din punct de vedere a împlinirii. Căci împlinindu-se în fiecare moment, ele ar fi fost din punctul de vedere al realizării fiinţei lui lăuntrice, tot aşa de „perfect", — ori când

ar fi încetat să trăiască: la 8, la 25 sau la 80 de ani. Asta înseamnează un om fără evoluţie.

Dar tocmai de aceea un OM. Istoria vieţii spirituale a omenirii nu cunoaşte o mai deplină şi mai fără de păcat realizare a omului aşa cum l-au creat nouile idealuri ale renaşterii, de cum a fost Goethe. Eu am încercat pe vremuri — şi încercarea merită a fi reluată de oameni cari cunosc şi mai multă cabală, dar mai ales şi mai multă ebraică decât mine — să găsesc cheia dramei lui Faust în cabala iudaică; luând ca punct de plecare vestitul *Hexeneinmaleins* din Faust I. Ce voiam eu să obţin — şi *intuitiv* sunt sigur mai mult ca oricând astăzi că am obţinut — era să găsesc drumul în spre rădăcinile acelui om al renaşterii, cu care noi, răsăritenii nu ne-am putut identifica nici odată, şi către care mă îndemna să merg, în afară de structura pronunţat eroică, „daemonică" a lui Goethe, texte precise în legătură cu predilecţia lui pentru Spinoza — singurul „european" pe care nu numai că nu-l asimilez, dar nici nu-l „înţeleg" — şi pentru francmasonerie *(Rosenkraenzlertum)*.

Astăzi ştim *ce este* acest *om:* parte a cosmosului, dar în acelaş timp centru al lui, pentru că îl resfrânge. Astăzi ştim *ce vrea* acest OM: unitatea vieţii lui şi celei a cosmosului. Pentru ca el însuş să se realizeze în ceea ce este el ca parte a cosmosului: devenire. Nu devenire către ceva; ci, aşa cum e cosmosul, vecinică devenire, devenire în sine, devenire pură. Acest OM, care poate fi *tot* ce poate fi ca *om,* pentru că nu cunoaşte nimic afară de cosmos, a fost realizat de Goethe în toată plinătatea lui. In fiecare moment al vieţii; cu fiecare „creaţie" literară sau altfel a lui; mai exact cu fiecare imagine a fiinţei lui, răsfrântă, numai, în scris.

Realizare desăvârşită şi convinsă a Omului Renaşterii, Goethe a fost totuş mai mult decât atât. Desigur: dacă

Des Menschen Leben...
...hat wohl einen Anfang, hat ein Ende,
Allein ein Ganzes ist es nicht,
(Pandora)

ea poate totuşi participa la TOT. Goethe ştia însă că TOTUL acesta nu e tot. Că dincolo de acest TOT mai e CEVA, către care însă natura noastră omenească mărginită, ne interzice accesul. Poate că a aflat-o târziu, căci Faust e deja bătrân când ne-o spune; o spune însă categoric:

Nach *drüben* ist die Aussicht uns verrant;
Tor, wer dorthin die Augen blinzend richtet,
Sich über Wolken seines gleichen dichtet.
Er stehe fest und sehe hier sich um.

Clar. Dar şi dramatic.

„Er stehe fest, und sehe hier sich um" este un program. Când însă ac laş Faust ştie că

Dämonen... wird man schwerlich los,
Das geistig strenge Band ist nicht zu trennen

atunci programul lui Goethe închide în el o renunţare. Iar în această renunţare stă toată tragedia Omului Renaşterii.

Kant avea, desigur, în fond, aceleaşi convingeri. Şi el om al Renaşterii, *închizând* (alături cu Goethe) o perioadă a spiritualităţii omeneşti şi *nu*, cum se pretinde, *deschizând* una, recunoştea existenţa unei lumi închise puterilor noastre. Dar Kant este mai puţin uman. Fiinţa lui sângeră mai superficial. Drama lui îl apasă aşa de puţin, în cât îşi permite să escamoteze dificultăţile. Prin *„Critica Raţiunii Practice"*.

Atitudinea, înainte de toate, comodă; leneşă; şi prostească. Pentru că îşi închipuia că poate sugruma frământarea metafizică, ridicând ea singură, printr'o simplă hotărîre, păcatul care prin voia lui Dumnezeu apasă asupra noastră dela începutul lumii.

Goethe nu. Goethe este eroic dar şi umil. Goethe este OM al Renaşterii; şi ca Om al Renaşterii va face tot ce îi cade în sarcină şi în putinţă. Nici chiar cutezanţa de a înfrunta pe Dumnezeu sau de a deveni el Dumnezeu, aşa de caracteristică acestei structuri spirituale, nu-i e străină („Prometheus").

Dar Goethe care cunoaşte limitele omului, devine — vă aduceţi aminte! — un fel de ministru la curtea unui Mare Duce, iar Faust — adică

tot Goethe — sfârşeşte mântuit de „das ewig Weibliche", sfânta cuvântare înspre Dumnezeu.

...Acum o sută de ani Goethe a deschis o poartă căreia noi abia astăzi ne îndemnăm a-i trece pragul.

23 Martie 1932.

FEMEI ŞI FEMINISTE

„D-ra Văcărescu a ţinut un mare discurs"
(Ziarele)

Acum de curând — doi ani de la catastrofa aeronavei engleze R-101, în care şi-au găsit moarte năpraznică Lordul Thomson, fost ataşat militar englez la Bucureşti, şi în urmă ministru al aerului. Răsfoiesc din nou, la acest prilej de reculegere, magnificul panegiric scris de Principesa Marta Bibescu, *Le destin de Lord Thomson of Cardington,* şi recetesc *Smaranda,* acele simple şi mişcătoare pagini de jurnal, în cari colonelul de pe atunci Thomson „îşi mărturiseşte — după discreta indicaţie a lui Mac Donald — dragostea lui pentru România". His love for Roumania! Da — da, iată, eu îl cred pe Mac Donald, pentru că îl înţeleg pe colonelul Thomson.

...Căci sunt sigur — Smaranda nu a rostit nici un discurs. Cel mult dacă va fi deschis ochi

mari, peste cari va fi lăsat, apoi, să cadă gene lungi şi negre, „crengi de salcie atârnând peste faţa unui lac"; cel mult dacă se va fi mişcat în nobilă euritmie; ca un exemplar omenesc, rezumativ în înfrăţirea lui cu văzduhurile şi cu pământul nostru; cel mult dacă va fi lăsat să curgă isvorul glasului nostalgic — tânguitor, ca acel cântec al Smarandei în cadenţă picardiană, pe care l-am auzit, pe vremuri, cântat de o fată la un seceriş în Muscel.

Şi încă „cel mult" nu e bine zis. Mai ales faţă de un discurs. Căci când e vorba de cunoaştere a unei realităţi care nu ţi se dă ochilor minţii tale decât sintetic, simbolic, aşa cum e o ţară şi un neam de pildă, amănunte ca cele pe cari le-am indicat mai sus sunt totul — iar un discurs nu e nimic.

Eu am văzut multe feministe în viaţa mea. Şi mi-a fost dat să surprind şi resortul intim al mişcării acesteia: *feminismul decurge din lipsa de feminitate*. Incercarea — ridiculă în pretenţiile ei şi generatoare de milă în lipsa ei de mijloace — de a expropria pe bărbat din funcţiunile lui politic-sociale, în beneficiul femeilor, nu a fost nici odată întreprinsă de femei propriu zise; ci, în chip normal, de biete fiinţe aruncate, printr'o lipsă sau alta, în afară de putinţa acţiunilor lor fireşti, scoase, printr'o deformaţiune sau alta, de sub raza de valabilitate a legilor lor fireşti.

Veleităţile de stăpânire ale femeilor? Nimeni nu ar avea, la urma-urmelor, dreptul să le nege

sau să le duşmănească. Căci nu ar însemna decât să ne facem iluzii. Stăpânirea aceasta a fost întotdeauna un fapt. Ea e mai slabă astăzi, decând femeile au încercat să o exercite direct, la egalitate cu bărbaţii, după aceleaşi norme şi poziţii ca şi bărbaţii — şi, evident, au fost înfrânte. Ceia ce şi explică, de altfel, lipsa oricărei femei ca element hotărîtor de declanşare a acţiunii, în toate marile prefaceri actuale. Dar întâmplările istorice au stat prea întotdeauna şi prea mult sub stăpânirea — adesea dură şi tiranică — a femeilor, pentru a se putea nega aceasteia drepturile la existenţă.

A fost o stăpânire deci, — însă s'a exercitat altfel. După legile fireşti ale femeii. Care, orice ar spune feministele, este totuş altceva decât un bărbat. Altceva, nu numai ca organism şi sensibilitate; ci altceva ca structură spirituală. Mai aproape de realităţi, — în contact mai nemijlocit cu viaţa. Mai identificate cu ea. Nedepăşind-o cu gândul; dar *fiind* această viaţă. Şi redând-o. Intr'un gest sau într'o vorbă. Incercarea noastră conceptual-analitică de a despica realităţile după liniile lor fireşti, de a le grupa şi sistematiza pentru a le cunoaşte, se dovedeşte a fi o penibilă trudă pe lângă îndemânarea instinctivă, de animal aproape, cu care o femeie, mai mult jucându-se, fixează elementele esenţiale ale unei situaţii, precizează punctele nevralgice, ignorează într'o problemă tot ce e lipsit de revelanţă.

Pe această linie, deci, a vieţii, şi mai departe a resfrângerii vieţii, a reprezintării ei simbolice, şi nu pe cea a cunoaşterii şi acţiunii analitic-discursive trebue să se mişte activitatea feminină — dacă vrea să fie rodnică. Pe linia feminităţii adică, şi nu a feminismului.

„In cartea aceasta — Smaranda — Brigadierul General Lord Thomson şi-a mărturisit dragostea lui pentru România". Dragostea lui pentru România; pe care a iubit-o pentru că a înţeles-o, şi pe care a înţeles-o pentru că a cunoscut-o în Smaranda. A, dacă filozofii ar fi mai aproape de realităţi — toată ştiinţa barbară şi lemnoasă a aşa-zisei teorii a cunoaşterii ar trebui refăcută. Şi s'ar aşeza atunci, poate, în centrul acestui nou efort de înţelegere al procesului cunoaşterei omeneşti, ca un stâlp de sprijin, axă a întregei clădiri, marele adevăr întrevăzut de unii odată, că nimic nu cunoaştem cu adevărat prin referire directă la obiect. Căci fapt e, cunoaştem întotdeauna o realitate IN ceva. Prin mijlocirea, adică, a altceva decât această realitate însăş; a ceva, însă, care odată e rost, resort şi justificare, iar altă dată rezumat sintetic, esenţial — nu abstracţie analitică deci — a acestei realităţi.

Lordul Thomson ne-a cunoscut pe noi toţi, cu toate cele ale noastre, în Smaranda;

...poate aşa cum, în alte vremi, marii inspiraţi cunoşteau şi trăiau cosmosul IN Dumnezeu.

E poate cea mai însemnată din marile funcţiuni metafizice ale iubirii.

Dar cu asta procesul între femei şi feministe e închis.

19 Octombrie 1932.

TRISTIA

...Apoi au venit la un loc împrejmuit al cărui nume este Ghetsemane şi acolo a zis către ucenicii săi: şedeţi aci până ce mă voiu ruga.

Şi a luat cu el pe Petru şi pe Iacov şi pe Ioan, şi a început să se înspăimânte şi să se sbuciume.

Şi le-a zis lor: Prea întristat este sufletul meu până la moarte. Rămâneţi aici şi privegheaţi.

Apoi mergând puţin mai înainte a căzut la pământ şi se rugă că de este cu putinţă să treacă dela el ceasul acela.

Şi zicea: Abba, toate sunt ţie cu putinţă; depărtează dela mine paharul acesta. Insă nu ce voiesc eu, dar ceeace tu voieşti.

Şi a venit la ucenici şi i-a găsit dormind, şi a grăit către Petru: Simone, dormi? N'ai avut tărie să veghezi un ceas?

Fiţi treji şi vă rugaţi, ca să nu cădeţi în ispită. Căci duhul este nepregetător, dar trupul — neputincios.

Şi iarăş s'a dus de s'a rugat, spunând aceleaşi vorbe.

Dar întorcându-se, i-a găsit pe ei din nou dormind, căci ochii lor erau îngreuiaţi de somn, şi nu ştiau ce să-i răspundă.

Aşa Marcu (14, 32—40). „A început să se înspăimânte şi să se sbuciume, şi le-a zis lor: prea întristat e sufletul meu până la moarte". Iar Luca (22, 44): „Şi fiind în sbuciumul durerii cu mai mare stăruinţă se ruga. Iar sudoarea lui, ca picături mari de sânge, picura pe pământ".

Aşa dar, a suferit. A suferit însă Christos-omul sau Christos-Dumnezeu? A suferit pentru că mergea spre împlinirea soartei lui — spânzurarea pe cruce —, sau pentru că se făcea gol în jurul lui, pentru că Iuda îl trădase, pentru că Simon-Petru era să se lapede de el, pentru că aî lui n'au avut tărie să vegheze nici măcar un ceas, ci au adormit în chiar vremea agoniei lui? Teamă mi-e că a suferit Dumnezeu şi nu omul, că suferinţa e chiar în Dumnezeu, că prin aceasta tragedia existenţei e mai adâncă şi mai cutremurătoare.

De ce nu? Căci Dumnezeu a creat cerul şi pământul, — şi asta însemnează că Dumnezeu însuş era în lipsă. In lipsă de ceva, pe care a căutat să-l împlinească prin ceea ce a creat. Să *se* împlinească. Să se împlinească — prin *actul* de creaţie, sau prin *creatură,* asta e deocamdată indiferent. Fapt e că se afla în lipsă, în dezechilibru. Căci unde este echilibru, nu e creaţie; pentru că unde e echilibru nu e nimic; e nemişcare. Dumnezeu s'a mişcat însă când a creat lumea — a eşit din el însuş; şi creând ceva, a făcut un efort; iar efortul e suferinţă; şi instituind existenţa a ceva, a instituit existenţa efortului, existenţa fiind întotdeauna un efort asupra nefiinţei.

Din lipsa şi din suferinţa lui a ieşit deci lumea; şi trăieşte numai ca suferinţă. Atât cât trăieşte în ea. Deosebită de el. Să tindă însă din nou către el, să se destrame în el, să renunţe în el la fiinţa ei, şi totul intră din nou în echibru, în plenitudine. Şi omul la fel.

Dumnezeu are deci nevoe de creaţiune. Are nevoe de iubirea ei. De actul de iubire prin care creaţiunea se doreşte către isvorul ei. Căci dacă, odată creată, lumea devine de sine stătătoare, atunci actul de creaţie a mers în sec, Dumnezeu tot neîmplinit a rămas, iar actul trebue să se repete în infinitum — cât ar dura, de altfel, şi suferinţa lui Dumnezeu.

Pentru om e încă mai uşor. El nu are nevoie decât de el însuş, pentru a ajunge din nou în în Dumnezeu. Plato cunoştea deja funcţiunea erosului, ascensiunea fericitoare înspre Dumnezeu, la capătul căreia stă pacea şi împăcarea — *storghè* ziceau grecii—.

Pentru Dumnezeu însă — nu. Căci Dumnezeu are nevoe de actul liber de iubire al omului, pentru ca toate să se întoarcă în El. Astfel încât tragediei omului dela care Dumnezeu şi-a întors

faţa, îi răspunde, mai înfricoşătoare încă, tragedia lui Dumnezeu dela care îşi va fi întors faţa omul. Am amintit-o şi altă dată, Léon Bloy a avut o prăpăstios de adâncă intuiţie, atunci când a vorbit de suferinţa lui Dumnezeu, cel singur şi părăsit de oameni.

„Simone, dormi?" De trei ori s'a întors Iisus către ucenicii lui, cei mai de aproape ai lui, şi le-a cerut să vegheze cu el. Şi de trei ori ei l-au părăsit — adormind întru osteneala lor: şi nu ştiau ce să răspundă, că erau ochii lor îngreuiaţi de somn.

De ce le-a cerut să vegheze? Ca să-l păzească? Să-l păzească — contra cui? Contra slugilor mai marilor bisericii? De aceştia s'ar fi putut feri ieşind din Ierusalim. Nu a făcut-o. Pentrucă el mergea la moarte — voia să meargă. In ceasul în care însă soarta lui se împlinea, el le cerea să privegheze — *să fie cu el.* Iar ei au adormit. *Nu au fost.* Deşi iubirea lui pentru ei avea să sfarâme şi porţile iadului.

Simon Petru doarme. Şi noi toţi — ca el. Şi de aceea până şi iubirea e suferinţă. Lumea se răsuceşte în durere ca o râmă pusă pe jăratec. — Şi Dumnezeu odată cu ea.

...„Iar sudoarea lui, ca picături de sânge, picură pe pământ".

16 Aprilie 1933

...ŞI UN CUVÂNT AL EDITORULUI

Acum, la sfârşitul acestei cărţi bogate — a cărei tipărire a însemnat una din cele mai neaşteptate bucurii din câte mi-a dăruit tinereţea — îmi este foarte greu să scriu aşa cum se cuvine despre gândirea şi fapta învăţătorului meu, profesorul Nae Ionescu, despre intervenţia sa hotărâtoare în cultura şi viaţa civilă a României de după războiu. Nădăjduiesc s'o fac într'o zi — cât de curând — şi pe îndelete. Prezenţa lui Nae Ionescu a fost, şi continuă să fie, atât de copleşitoare, încât numele său s'a întins dealungul ţării transfigurat de mit sau însângerat de veninul magnific al urii. Pretutindeni unde se vorbeşte de Nae Ionescu, e prezentă legenda sau ura; şi una şi alta mărturisind, cu aceeaşi prisosinţă, tăria de poveste a acestui om care de cincisprezece ani preface şi clădeşte o ţară. Puţini bărbaţi se pot mândri că au fost cinstiţi cu atâta ură, câtă a adunat gândul şi fapta profesorului Nae Ionescu. Dar, deasemenea, nici un cărturar — dela Nicolae Iorga încoace —

ple, elementare". Marea revoluţie adusă de Nae Ionescu în scrisul cotidian românesc — a fost tocmai această familiaritate cu adevărurile elementare, cu faptele simple, această excesivă modestie a lui de a nu vorbi decât despre lucrurile la mintea oricărui om sănătos; modestie care i-a creiat, într'o cultură „complicată" ca a noastră, celebritatea „gazetarului paradoxal". Este drept că pentru mulţi oameni vioi celebritatea aceasta le-a oferit o agreabilă clasificare: Nae Ionescu este un „filozof" în gazetărie — şi un „gazetar" în filozofie. Intr'adevăr, judecată mai de aproape, clasificarea această lămureşte o sumă de lucruri încurcate. Lămureşte mai întâi„singularizarea" lui Nae Ionescu în toată activitatea sa publică. In al doilea rând, explică „simplitatea" aproape indiscretă a lecţiilor sale universitare....

Aparţine poate destinului lui Nae Ionescu această permanentă obligaţie a lui de a învăţa pe oameni lucrurile simple şi metodele elementare. Acest mare învăţător al neamului său îşi merită cu drept cuvânt titlul; căci este într'adevăr un „învăţător", care îţi aminteşte necontenit că ai deprins anapoda alfabetul, că nu ştii tabla înmulţirii şi că priveşti prost o hartă. Nimic mai surprinzător pentru un om cult — cum este deobiceiu românul — să fie întrerupt într'o erudită discuţie geografică şi politică, amintindu-i-se — de către paradoxalul Nae Ionescu, fireşte! — că nu ştie cum curg apele

într'o ţară şi cum se 'ntinde o graniţă. Acest bărbat care a străbătut atâtea culturi şi s'a luptat cu atâtea filozofii, n'a găsit încă timpul să ne întreţină asupra lor — ocupat fiind şi-acum să îndrepte greşelile de tabla înmulţirii cu care voiau să pornească la drum şi la discuţie academică unii dintre contemporanii săi.

Fireşte, lucrând cu metode simple, cu adevăruri elementare, cu realităţi — Nae Ionescu a fost continuu acuzat de „sofisme". Pentru structura lui socratică, acesta este încă un titlu de glorie. Cineva ar putea studia într'o zi cu ce tragică precizie s'au împlinit, spre pedeapsa noastră, toate „sofismele" lui Nae Ionescu. Lista tuturor dezastrelor prevăzute şi împlinite nu i-ar face, în nici un caz, plăcere; ea ne-ar putea folosi numai nouă — şi unora dintre contimporanii lui. Dar cercetarea întregei opere scrise a lui Nae Ionescu — din care noi n'am publicat, între copertele cărţii de faţă, decât o infimă parte — ar putea folosi oricărui tânăr doritor de a cunoaşte temeinic metoda de gândire şi de lucru a profesorului. Vorbesc, fireşte, de acei dintre tineri care n'au urmărit cursurile universitare ale lui Nae Ionescu. De aceia care n'au luat contact cu gândirea lui Nae Ionescu *decât prin articole — admirabile, aşa cum nu s'au mai scris în presa românească dela Hasdeu şi Eminescu — dar totuşi numai fragmente din vasta operă de gând şi faptă spirituală a profesorului. E ciudat că influenţa lui Nae Ionescu*

s'a exercitat în medii diferite, mai ales prin coloanele ziarului Cuvântul, *dar că adevărata sa „învăţătură" a rodit mai repede şi mai bogat la Universitate. Deşi Nae Ionescu este unul dintre foarte rarii gânditori pe care scrisul — chiar scrisul de gazetă — nu-i trădează,* opera *sa a crescut totuşi în faţa celor câteva mii de studenţi care i-au audiat cursurile în ultimii cincisprezece ani. Aici „învăţătorul" a fost întotdeauna ascultat...*

* * *

...Incepând din anul 1922, studenţimea bucureşteană trăieşte sub influenţa spirituală a profesorului Nae Ionescu. Influenţă care se exercită şi dincolo de zidurile Facultăţii de Litere — la început prin cursurile la care participau foarte mulţi studenţi dela Teologie şi Ştiinţe, apoi prin A. S. C. R., mai târziu prin articolele din ziarul Cuvântul, *iar acum în urmă prin cursul de logica colectivelor. Nu avem a ne ocupa aici de răsunetul pe care l-a avut şi de rezistenţele pe care le-a întâmpinat gândirea şi acţiunea profesorului Nae Ionescu, în viaţa civilă a României moderne. Paginile de faţă sunt închinate numai profesorului, omului care a condus de pe catedră, timp de cincisprezece ani, orietarea spirituală a tineretului. Este însă uşor de ghicit — şi tot aşa de uşor de verificat — cât de mult datoreşte profilul actual al României, prezenţei*

profesorului Nae Ionescu. Critica anumitor forme economice şi politice româneşti intrate în descompunere — critică exercitată de profesorul Nae Ionescu zece ani în urmă, este astăzi verificată de o serie întreagă de fapte, şi acceptată de un număr impresionant de tehnicieni şi oameni politici. Formele noi, de viaţă economică şi civilă, pentru care militează profesorul Nae Ionescu — încep a fi presimţite şi dorite de masse compacte, dinamice, româneşti. Fără a fi popular, Nae Ionescu a câştigat întotdeauna de partea sa elementele dinamice, creiatoare, eroice. Structura influenţei sale se recunoaşte în toate planurile în care s'a exercitat, oricât ar fi ele de diverse.

In viaţa universitară, profesorul Nae Ionescu se situiază dela început ca un urmaş direct a lui Nicolae Iorga, şi se recunoaşte ca unul din elevii săi cei mai „puri"; crescuţi adică în realismul istoric, *fenomen românesc dinamizat de N. Iorga. Cronologic, Nae Ionescu apare totuşi ca un „moştenitor" al lui Vasile Pârvan. Căci, dela 1926 încoace el are în faţa sa o massă de studenţi care crescuseră sub magia lui Pârvan şi care nu-şi mai găseau acum nici un sprijin viu, nici un maestru spiritual. O generaţie de studenţi nu se apropie întotdeauna de profesorul cel mai erudit sau de pedagogul cel mai eficace. Studenţii nu caută la Universitate numai o bună şi precisă învăţătură. Caută, mai ales, o metodă de viaţă şi de gândire; un maestru spiritual, adică un*

om destul de sincer ca să nu şovăie lămurindu-le zădărnicia ştiinţelor omeneşti, şi destul de viu ca să nu piară el însu-şi, copleşit de conştiinţa acestei zădărnicii. Nu este deloc întâmplător că cei trei profesori care au condus generaţiile de studenţi dela 1900 încoace — Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nae Ionescu — au mărturisit toţi trei o conştiinţă tragică *a existenţei, şi au găsit totuşi un sens* eroic *acestei existenţe, care trebuie acceptată şi rodită. Nu este întâmplător că tocmai în jurul acestor trei dascăli s'au adunat tinerii. Fiecare din ei au mărturisit un aspect al conştiinţei tragice. Nicolae Iorga, el, muncitorul — a vorbit despre blestemul muncii, despre durerea nesfârşită a omului, silit să lucreze neîncetat, ca să ţină lumea vie şi rodnică. Vasile Pârvan, el, solitarul — a vorbit despre blestemul singurătăţii. Nae Ionescu n'a tăinuit ascultătorilor, nici unul dintre paradoxele, blestemele şi dramele condiţiei umane. Şi cu toate acestea, în lecţiile şi conferinţele acestor trei mari învăţători ai neamului nostru — au aflat generaţii întregi de studenţi adevărata lor hrană spirituală, şi fundamentarea teoretică a unei vieţi autentice şi creiatoare. Este una din caracteristicile culturii româneşti moderne această conştiinţă tragică a existenţii (Eminescu, Hajdeu—Iorga—Pârvan—Nae Ionescu), conştiinţă care nu se neagă pe sine, totuşi, în desperare sau scepticism. Toţi aceşti creiatori de valori româneşti au acceptat condiţia umană, au muncit, şi au intervenit în istoria neamului românesc, aducând prin scrisul şi vorba lor o extraordinară capacitate de nădejde. Nimeni n'a văzut mai glorioasă soarta neamului românesc decât aceşti „tragici".*

Situarea lui Nae Ionescu, în viaţa Universităţii bucureştene, ca elev al lui Nicolae Iorga şi ca moştenitor spiritual al lui Vasile Pârvan — nu e lipsită de o anumită semnificaţie istorică. După momentul profetic şi dionisiac al lui Nicolaie Iorga, şi după momentul metafizic şi apolinic al lui Vasile Pârvan — funcţiunea socratică pe care o exercită profesorul Nae Ionescu încă din primele sale cursuri, îşi capătă o valoare foarte precisă în evoluţia culturii româneşti. Intr'adevăr, Nae Ionescu se mărturiseşte dela început ca un tip socratic: împotriva oratoriei, împotriva profetismului, împotriva unei metafizicei exterioare. El readuce metafizica la punctul ei iniţial: cunoaşterea de sine. Dela prima sa lecţie de metafizică — problema fiinţei va rămâne centrul de preocupări teoretice al profesorului Nae Ionescu. Structură anti-oratorică, el introduce în Universitate tehnica socratică — a lecţiilor familiare, calde, dramatice. Creiază repede un stil, pe care îl imită studenţii: vorbire directă, fraze scurte, exemple frivole. Elev al lui N. Iorga şi continuator al lui Pârvan — profesorul Nae Ionescu se deosebeşte totuşi hotărât de aceşti doi mari învăţători. Ironic în loc să fie profetic, familiar în loc să fie solemn — Nae Ionescu nu domină ca un o-

racol, nici nu emoţionează ca o Pythie. Vorba lui cucereşte — şi gândirea lui turbură.

Cea dintâi etapă, şi cea mai fascinantă, din influenţa pe care profesorul Nae Ionescu a exercitat-o asupra studenţimii — a fost această tehnică a neliniştirii. *Unii au şi văzut în ea o mare „primejdie teoretică". Serii întregi de studenţi au fost învăţaţi sistematic cum să nu creadă în cărţi, în teorii generale, în dogme. Dimpotrivă, paradoxul şi aventura era încurajată; deznădejdea şi exasperarea erau privite cu simpatie; sinceritatea era promovată pretutindeni. La Universitate, pe stradă, în redacţia „Cuvântului" — profesorul Nae Ionescu păstra totdeauna ochiul viu asupra tânărului care se apropia de el, nelămurit, neliniştit, desperat. Nu respingea decât două categorii de tineri — pe cei nesinceri, şi pe cei înţelepţi. A manifestat întotdeauna panică sau prudenţă faţă de tinerii care îşi aveau sistemul lor de filozofie la 19 ani. O vorbă pe care o spunea adesea, era aceasta: „Ca să poţi nădăjdui că vei înţelege ceva în viaţă, trebuie să-ţi dai seama 7 ani că nu înţelegi nimic".*

Momentul spiritual — pe care l-a formulat, dacă nu chiar l-a creiat. Nae Ionescu — cerea o ieşire din formule, din cărţi, din lucruri învăţate. Războiul pusese din nou problema omului — a libertăţii şi mântuirii lui. In România întregită, această problemă se încadra în acea gravă şi surdă luptă de regăsire a sufletului românesc, autentic. Nicolaie Iorga luminase, cel dintâi, această intuiţie fundamentală a unor virtuţi româneşti, prin care există istoria neamului nostru, şi fără de care creaţia e mincinoasă şi viaţa zădărnicie. Vasile Pârvan căutase mai departe, în protoistoria thracă, izvorul unor virtuţi mai eroice şi mai universale. Momentul spiritual pe care îl alimentează necontenit lecţiile şi articolele profesorului Nae Ionescu — aparţine unui alt ciclu. Se cere, înainte de toate, o totală sinceritate faţă de sine şi faţă de ai tăi. Nu ştii decât ceiace trăieşti tu; *nu rodeşti decât în măsura în care te descoperi pe tine. Orice drum e bun, dacă duce în inima fiinţei tale, dar mai ales drumurile subterane, marile experienţe organice, riscurile, aventura. Un singur lucru e esenţial: să rămâi tu, să fii autentic, să nu-ţi trădezi fiinţa spirituală.*

Socratismul profesorului Nae Ionescu se integrează, astfel, de minune momentului spiritual 1922—1930. Tot ce a dezbătut „generaţia tânără" în acea vreme — „experienţa", „aventura", „ortodoxia", „autenticitatea", „trăirea" — îşi găseşte rădăcinile în ideile profesorului Nae Ionescu. Sufletul românesc nu se putea găsi pe sine fără drame fără eşuări, fără „experienţe". Nu te puteai întâlni cu tine prin cărţi, prin metode, prin ideile altuia. Ca să poţi ajunge undeva, oriunde, trebuie înainte de toate să fii tu însuţi, să fii autentic. In această dramatică şi necesară luptă pentru autenticitate —

fără de care nimic nu se poate creia — profesorul Nae Ionescu a jucat rolul de frunte. In timp ce alţi cărturari şi scriitori se grăbeau să „sistematizeze" — el îşi continua conversaţiile, lecţiile, fragmentele.

Pe Nae Ionescu nu-l interesa decât un singur lucru: să fii tu însu-ţi. Problema sufletului românesc este o problemă ontologică înainte de a fi una istorică. Deaceia în lecţiile pe care le-a făcut studenţimii — profesorul Nae Ionescu a stăruit 12 ani asupra problemei fiinţei, ca să poată trece, deabia în ultimul timp, la problema fiinţei româneşti. Nu putem vorbi despre ceiace nu suntem încă. Nu putem desbate realităţile româneşti *— până ce nu întâlnim realul. Drumul către real — a fost ţinta tuturor cursurilor profesorului Nae Ionescu. Şi pentrucă ţinta aceasta fusese atacată profetic şi „mistic" de către N. Iorga şi Pârvan — Nae Ionescu şi-a ales o altă metodă, metoda personală, socratică.*

Nae Ionescu a refuzat multă vreme să publice cărţi de filozofie, şi e foarte probabil că va refuza şi de aici înainte. S'au adus felurite şi isteţe explicaţii acestor ciudate singuralizări. S'a spus bunăoară, că lecţiile profesorului Nae Ionescu nu sunt „originale", şi ca atare nu îndrăzneşte să le dea la tipar. Intr'o cultură filozofică atât de origiginală" ca a noastră, unde oricine poate face o carte de filozofie cu alte zece cărţi înainte — refuzul acesta de a publica pare într'adevăr ciudat. Cursurile profesorului Nae Ionescu sunt

totuşi litografiate în 16 mari volume, şi nimeni nu e împiedicat să caute „influenţe" şi „lipsă de originalitate" în această rodnică activitate universitară. După câte ştim, nimeni n'a făcut totuşi până acum un asemenea examen. Profesorul Nae Ionescu a răspuns anticipat oricăror bănueli, publicând stenograma cursurilor sale. Dar continuă să refuze publicarea lor în volum.

Este oare atât de greu de înţeles de ce? Tip socratic, Nae Ionescu nu crede într'o filozofie făcută de departe, prin cărţi. Cursurile sale sunt litografiate numai pentru folosul acelora care l-au auzit, care au stat de vorbă cu el: sunt scheme mnemonice, pentru orientarea într'o lungă conversaţie avută acum un an, sau acum cinci ani. Studenţii care îi urmăresc lecţiile alcătuiesc laolaltă o mare comunitate de dragoste şi gândire, şi numai pentru această comunitate folosesc la ceva cursurile. Nae Ionescu, prin tot ce este şi ce gândeşte el, nu poate invita lumea să dezbată problemele fiinţei şi ale gândirii, departe de el; şi-ar trăda, altminteri, însă-şi structura sa socratică. Departe de el, departe adică de „gândirea care se naşte", cetitorul e în primejdia să creadă prea repede, să accepte prea repede, să devină dogmatic, primind un adevăr din afară, întorcându-se, deci, la „pre-socratici"...

Dacă influenţa lui Nae Ionescu este atât de fertilă, dacă în loc de a face „elevi" el şi-a făcut

prieteni şi colaboratori de toate vârstele — miracolul se datoreşte tocmai acestei tehnice socratice, care nu influenţează automat, din afară, prin cuvânt scris, prin maieutică. De aceia se şi explică de ce foştii „elevi" ai lui Nae Ionescu sunt atât de personali, atât de rotunjiţi sufleteşte, chiar atât de deosebiţi între ei. Toţi au câteva note comune: realişti, anti-oratorici, anti-democratici. Dar ce deosebire între un Mircea Vulcănescu, bunăoară, şi un Emil Cioran — între un G. Racoveanu şi Mihail Sebastian!..

In istoria culturii româneşti moderne, o singură mare personalitate a avut o influenţă asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu. In timp ce, însă, Eminescu a creiat un curent de simţire şi gândire eminesciană prin opera sa scrisă — Nae Ionescu exercită o influenţă socratică, de la om la om, dela suflet la suflet. Deaceia, nu se mai repetă rigiditatea şi idolatria vulgară a eminescienilor şi eminescolzilor. Influenţa prin operă, prin cărţi, are marile ei primejdii — mai ales într'o cultură tânără, ca a noastră, lipsită de influenţe paralele. Cartea, cât ar fi ea de bună, e numai o gândire moartă; ea exprimă un lucru care a fost viu într'un anumit ceas, faţă de anumite probleme, alături de anumţi oameni. O influenţă exercitată prin cărţi riscă să creeze tipuri în serie; riscă mai ales, să se exercite la întâmplare. Poţi înţelege cum vrei tu cartea unui om; dar dacă omul acela este

permanent alături de tine, corectarea se face necontenit şi nesimţit. Nae Ionescu este un autor foarte ciudat pentru ţara românească: opera lui e vie, e alături de el, s'ar putea spune chiar că nu e încă desprinsă de el. Destinul său socratic îi domină şi justifică toate gesturile; venit să înveţe pe tineri drumul către ei înşişi, să-i înveţe dragostea pentru trăirea interioară — Nae Ionescu nu se putea contrazice „publicând" cărţi de filozofie, texte moarte pe care ei să gândească şi pe care să şi le însuşească.

Nu se putea contrazice — adică nu accepta să moară. Intr'o celebră lecţie de deschidere a sa, Nae Ionescu a vorbit despre „sistemul" filozofic ca despre piatra de mormânt a filozofului. Omul care a înţeles şi a justificat tot, care a izbutit să se împace cu lumea şi cu Dumnezeu — nu mai are nimic de învăţat de la viaţă. Viaţa nu-i mai poate aduce nici o surpriză, nici un risc; nu mai e nici dramă, nici îndoială. El a intrat în moarte, fiind încă în viaţă. Căci viaţa este continuă rodire, continuă prefacere. Nu e vorba de o „evoluţie" nesfârşită, şi nici de bergsoniana curgere în lume. Prefacerea şi ordinea în viaţă înseamnă înainte de toate, certitudinea suferinţii. Trăiesc, deci sufăr; sufăr, deci nădăjduiesc în mântuire, în odihna cerească. Drama omului are un rost: mântuirea lui. Şi experienţa suferinţii îngăduie omului să nădăjduiască în mântuire. Numai moartea are dreptul să oprească pe loc necontenita

curgere a durerii, experienţa umană. Numai murind omul îşi găseşte liniştea. Dar e o linişte plină de nădejdi, această trecere dincolo. Liniştea de aici, împăcarea cu totul şi cu Dumnezeu fiind încă în viaţă — împăcarea aceia supremă pe care o aduce sistemul de filozofie — poate fi primejdioasă. Poate fi o ispitire a lui Dumnezeu. Pentrucă omul nu are dreptul, atât timp cât rămâne în condiţia lui umană, să se liniştească pe deplin, să ajungă asemenea lui Dumnezeu.

Verweile doch! *„Opreşte-te!" — aceasta este cea mai statornică poruncă, pe care Mephistopheles o adresează de mai multe ori lui Faust. Liniştirea filozofică, împăcarea cu lumea, este o ispită împotriva lui Dumnezeu. Oprirea pe loc, este o ispită împotriva vieţii. Atât timp cât eşti încă în viaţă, cât eşti viu — nimic nu este pierdut. Orice rigiditate, orice împietrire, poate fi însă fatală. Deaceia, groaza pe care o mărturiseşte Nae Ionescu faţă de orice fenomen de „moarte în viaţă", de oprire pe loc; fie el fenomen individual, trădat prin sterilitate fizică şi spirituală, fie fenomen social, trădat prin descompunerea formelor de viaţă civilă care i se subsumează. Nimeni, în afară de Mihai Eminescu n'a scris cu atâta emoţie şi atâta severitate despre „moartea în viaţă", despre blestemul nerodirii, ca Nae Ionescu. In lecţiile sale universitare, în articolele sale dela „Cuvântul", fenomenul de sterilizare, de împietrire, apare întotdeauna ca un destin tragic, care nu loveşte întotdeauna la nemereală. Cel care stă de partea vieţii împotriva morţii, de partea istoriei împotriva visului, îşi are rădăcinile fiinţei sale adânc înfipte în realitate, şi trăieşte sub semnul rodirei. „Organicul" înseamnă, pentru Nae Ionescu, nu numai a fi viu şi creiator — ci a fi integrat istoriei, comunităţii de dragoste din care faci parte, şi prin aceasta, de a putea nădăjdui în mântuire. Problema mântuirii este o întrebare gravă, la care creştinul poate răspunde după multă gândire şi experienţă. Dar un lucru este sigur: că problema mântuirii începe dela viaţă, şi se pune numai oamenilor vii...*

Vorbind de mântuire după ce am vorbit de „istorie", am rămas tot în cadrul problematicei profesorului Nae Ionescu. Două sunt chemările între care se zbate sufletul omului: sympathia *şi* soteria; *„simpatia", apropierea, contopirea cu oamenii — şi „mântuirea", distanţa de oameni, căutarea lui Dumnezeu, contopirea în Fiinţa divină. Pe deoparte, dragostea, istoria, drama; căci omul zadarnic se apropie de alt om,* singur: *zadarnic nădăjdueşte că se va putea pierde pe sine şi va putea trece în celalt, prin actul dragostei. O dragoste între oameni, în numele lor, opreşte viaţa pe loc — şi în cele din urmă, viaţa se răzbună. (Deaici, taina căsătoriei — care uneşte sufletele în absolut, căci în viaţă faptele se consumă, oamenii se prefac necontenit). Pe de altă parte*

soteria, adică ieşirea din istorie, umilirea vieţii (valorile ei trec pe un plan secundar), încercarea omului de a deveni centrul preocupărilor sale, neglijând orice alt instinct în afară de instinctul perfectei supravieţuiri, în viaţa mântuită de după moarte. (Au fost oameni care au osândit soteria, ca o preocupare „egoistă": în India buddhistă, aşa numiţii boddhisattva, *nu voiau să fie „mântuiţi", ca să nu părăsească lumea aceasta de durere şi ignoranţă, ca să poată ajuta mai departe pe oameni).*

S'ar putea reduce toate eforturile de viaţă şi de gândire ale profesorului Nae Ionescu, la aceste două fundamentale chepări: sympathia *şi* soteria. *Problematica aceasta, care e veche de când lumea, dar care a fost dramatic pusă pentru creştinătatea răsăriteană de către Origenes, şi pentru lumea laică occidentală de către Goethe, în* Faust *— profesorul Nae Ionescu a făcut'o vie în conştiinţa generaţiei al cărei învăţător spiritual este. In anii când domina problema* fiinţei, *în aceiaşi ani Nae Ionescu desbătea în faţa studenţilor drama mântuirii. Ontologie-*soteria *— primat al spiritualului. Era momentul căutării cu orice preţ al fiinţei, al realului, al vieţii spirituale autentice. Problema mântuirei, adică autonomia şi plinătatea fiinţei umane — trebuia să urmeze cu necesitate problemei ontologice. Ca să ajungi la fiinţă, Nae Ionescu te învăţa să te întorci la marile tale sincerităţi organice, să accepţi aventura, să*

nu fugi de deznădejde şi nelinişte. Ce început arzător şi dramatic pentru o inteligenţă tânără, pentru un suflet nedesfăcut! Şi cu toate acestea, adevăratele paradoxe şi nelinişti, nu se iveau în calea tânărului decât când îşi punea şi cealaltă problemă, a mântuirii. Aici se vedea şi mai bine profunda creştinătate a gândirii profesorului Nae Ionescu.

Se vorbeşti despre creştinism şi filozofie creştină în Universitate, era, prin 1921, o adevărată revoluţie.

Să vorbeşti despre „mântuire", „sfinţenie", „ortodoxism", „erezie" — în cursuri de metafizică şi logică, însemna să te abaţi dela o tradiţie bine stabilită de idealism şi pozitivism. Problemele de metafizică şi filozofie religioasă fuseseră de mult excluse din preocupările universitare. Profesorul Nae Ionescu a pus cel dintâi — cu competenţă şi originalitate — aceste probleme în centrul lecţiilor sale. Religia mai fusese menţionată de pe catedra de Filozofie, fără îndoială. Dar fusese menţionată ca o etapă de mult trecută a cunoaşterii omeneşti, ca o „falsă sau imperfectă filozofie". Vasile Pârvan, singur, a vorbit despre istoria religiilor cu simpatie, căldură şi înţelegere. Ca un adevărat precursor, profesorul Nae Ionescu nu s'a sfiit, însă, să-şi deschidă cel dintâi curs universitar cu o lecţie asupra dragostei. Au urmat, apoi, cursurile de Filozofia Catolicismului, de Filozofia Protestantismului, despre „Faust şi problema mântuirii",

etc. Mult mai târziu au aflat profesorii şi gânditorii noştri că problemele religioase se puneau din nou omului, că pozitivismul şi idealismul sunt poziţii de mult depăşite, că nu e deloc compromiţător să crezi în Dumnezeu, că filozofia creştină domină din nou veacul al XX-lea. Când se va scrie istoria problemelor filozofiei româneşti, se va vedea că vreme de 15 ani de zile, noi am fost contemporani Europei numai prin cursurile profesorului Nae Ionescu.

Este drept, numai profesorul Nae Ionescu îşi putea permite libertatea de a vorbi despre religie, creştinism, mistică şi dogmatică de pe catedra de metafizică. Pentrucă, era în acelaş timp un temut logician, şi făcea cursuri de fizofia ştiinţei, şi îşi trecuse teza de doctorat cu o problemă matematică. Solida sa pregătire ştiinţifică nu i-o putea contesta nimeni. Nu putea fi bănuit de patetism, de „misticism", de diletantism. Aşa că lecţiile sale de filozofie a religiilor au fost privite cu neîncredere — dar în acelaş timp cu timiditate.

Apărut în Universitate ca un revoluţionar. Nae Ionescu nu şi-a trădat misiunea, obligaţia pe care o avea faţă de elevii săi de a nu măslui realitatea, de a nu evita dificultăţile, de a nu şovăi în faţa adevărului. Revoluţionar a fost, şi a rămas profesorul Nae Ionescu, chiar prin turburătoarea lui sinceritate. Rareori un profesor îşi mărturiseşte în faţa studenţilor săi limita înţelegerii şi a cunoştinţelor sale. Când e atât

de uşor să trişezi, când e atât de încântător să improvizezi — Nae Ionescu îşi mărturiseşte cu tristeţe tot ceiace încă nu înţelege. *Zarea acestei cunoaşteri nelămurite încă — obsedează şi farmecă pe studenţi. Gândul care se rotunjeşte în faţa lor, omul care se zbate în luptă cu un adevăr — invită mai mult la gândire decât orice filozofie completă şi perfectă. Deşi permanent nemulţumit de sine — profesorul Nae Ionescu a izbutit totuşi să clădească cea dintâi filozofie originală românească.*

Nu un sistem de filozofie — ci o filozofie; adică o metodă de a cunoaşte realitatea şi o tehnică de a formula această cunoaştere.

Preocupat zece ani mai ales de soteria — *Nae Ionescu simte din nou încotro se îndreaptă istoria, şi în ultimii ani acordă o mai mare importanţă* sympathiei, *omului în lume. De fapt, niciodată nu uitase această chemare a sufletului către comuniune, către „pierderea în altul". In cursurile sale de metafizică, a vorbit adesea despre dragoste ca instrument de cunoaştere. Ori, ce este altceva dragostea decât cea mai perfectă formă* a *sympathiei?*

Iar în activitatea depusă la A. S. C. R., a dovedit că ortodoxia încearcă să unească aceste două mari drumuri spirituale — căci mântuirea, în concepţia creştinătăţii răsăritene, se cucereşte înlăuntrul comunităţii de dragoste, laolaltă cu ceilalţi oameni. Atât de mult a fost pătruns profesorul Nae Ionescu de acest adevăr, încât une-

ori a vorbit de apokathastasis, *de acea înfiorată nădejde a lui Origen, că oamenii nu se pot mântui decât toţi odată...*

Prin ortodoxie, prin viaţa creştină — cu marile şi ascunsele ei îndoeli — a ajuns din nou Nae Ionescu la istorie, la această mare comuniune de dragoste şi destin care este neamul. Când spun „a ajuns din nou", înţeleg: a stăruit, *i-a acordat întâietatea preocupărilor sale. Pentrucă, întotdeauna a fost viu în conştiinţa profesorului Nae Ionescu sentimentul tragic al existenţii istorice, al participării la o anumită structură etnică şi spirituală. In ultimii ani, însă, a fost preocupat mai ales de problemele istorice, adică de destinul neamului românesc, de marile sale linii* de desfăşurare şi rodire. *A fi viu, şi a rodi — aceleaşi criterii care orientau problematica omului,, domină şi istoria unui neam. Omul se verifică prin viaţa şi capacitatea sa de rodire — şi poate nădăjdui mântuirea prin sinceritatea sa faţă de sine. Tot aşa, un neam supravieţuieşte prin sinceritatea faţă de sine, prin curajul său de a se cunoaşte aşa cum este; prin autenticitate. Dominantele gândirii lui Nae Ionescu sunt uşor de regăsit, în orice problemă pe care o dezbate. El rămâne, întotdeauna,* realist, organicist, „fatalist". *(Ceiace se numeşte „fatalismul" său este numai un excepţional instinct ontologic. Nae Ionescu ştie că ceiace este nu poate fi contestat prin dialectică, nici suprimat prin decrete). Deaceia, atunci când îşi pune problema neamului românesc, el ştie că acest neam nu există prin legi şi tratate, ci prin sinceritatea lui faţă de propriul său destin, şi prin capacitatea sa de rodire. Nu poţi opri un neam din drumul firesc al istoriei sale: poţi, cel mult, întârzia etapele de creştere, şi această întârziere se plăteşte întotdeauna. Ceiace se numeşte „politica" profesorului Nae Ionescu este numai un exerciţiu practic al eternei probleme ontologice: a vedea ceiace este, a prevedea destinul formelor istorice, care se nasc, a formula legile realităţii în termeni accesibili tuturora, a da o mână de ajutor celor care nu văd. Omul nu creiază nimic în istorie — această deznădăjduită şi eroică lege o repetă necontenit profesorul Nae Ionescu. Omul nu e creiator, înafară de limitele fiinţei sale. Un om poate face copii — şi încă, în măsura în care participă la viaţă, adică la o realitate care îl precede şi îl stăpâneşte. Dar un om nu poate face* legi *— legile există, în afara lui, în realitate, şi el doar le* vede *şi le formulează. Un om nu poate face* istorie *— căci istoria* se face, *sub semnul lui Dumnezeu sau al destinului, dar se face laolaltă de* toţi oamenii, *cu morţii care i-au precedat şi cu vii care vor veni.*

Este o lege deznădăjduită, aceasta. Dar este, înainte de toate, o lege creştină, antieuropeană (dacă ne referim la Europa care s'a organizat după Renaştere şi Reformă). Nicăiri nu întâlnim atâta umilinţă a omului singur, *a omului*

izolat, rupt din comunitatea de dragoste; nicăiri orgoliul — care a dus pe om în păcatul luciferic, al ispitirii lui Dumnezeu, al asemănării cu Dumnezeu, — nu e mai definitiv înfrânt ca în această concepție creștină.

Drumul către ființă începe *printr'o mare căutare de sine, dar sfârșește dincolo de sine, în Dumnezeu* (soteria) *sau în istorie* (sympathia). *Autenticitatea, fără de care nimic nu e valabil, îți cere să fii tu însuți — dar realizând-o, te* recunoști dincolo de tine *(dragostea, mistica, istoria). Caută-te pe tine însuți — cu sinceritate, cu îndrăzneală — și vei vedea că* tu *ești în altă parte decât în tine; te vei găsi sub umbra lui Dumnezeu, sau adânc îngropat alături de morții tăi. Fii sincer până la urmă, fii bărbat, nu te lăsa păcălit de iluzii, nu te lăsa — mai ales! — dus în ispită, și vei vedea că în puținătatea omului stă marea lui vrednicie, că în umilirea orgoliului lui se află nădejdea mântuirii sale. Viața omului e deznădăjduită, plină de primejdii, surpată de erori și întâmplări — dar atât timp cât e* viu *și* sincer, *omul se poate apropia de centrul ființei sale. Și dacă în viața individuală libertatea omului este numai libertatea lui de a păcătui, există încă un fel de libertate, spirituală: aceia de a te integra legilor, de a alege* istoria *(comuniunea de dragoste) în loc de a alege moartea (oprirea pe loc, împietrirea; luxuria)...*

MIRCEA ELIADE.

NOTA.

Articolele reproduse în acest volum aù apărut, la datele indicate, în ziarul „Cuvântul"; cu excepția eseului *Juxta Crucem*, publicat în „Gândirea" (anul VII, 1927, No. 4), și *Ce e predania?*, apărut în revista de critică teologică „Predania" (anul I, No. 2; 1 Martie 1937).

Majoritatea articolelor religioase din „Cuvântul" au apărut la rubrica săptămânală, *Duminica*. Titlurile din acest volum au fost date de editor.

Țin să mulțumesc și pe această cale d-lui Gheorghe Constantin, care a transcris numeroase articole și a cercetat o parte din corecturi și prietenului meu Gh. Racoveanu, care mi-a fost de mare ajutor în alegerea articolelor religioase.

M. E.

CUPRINSUL

FOILETOANE